

**T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO SİNEMA VE TELEVİZYON
ANABİLİM DALI**

**DOĞU-BATI EKSENİNDE TÜRKİYE:
ARAP BAHARI'NIN KÖŞE YAZILARINDA
SÖYLEMSEL KONUMLANDIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞENUR DEĞER

101105201

**Danışman Öğretim Üyesi:
Doç. Dr. Nazan HAYDARI PAKKAN**

İstanbul, Şubat 2013

**T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO SİNEMA VE TELEVİZYON
ANABİLİM DALI**

**DOĞU-BATI EKSENİNDE TÜRKİYE:
ARAP BAHARI'NIN KÖŞE YAZILARINDA
SÖYLEMSEL KONUMLANDIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞENUR DEĞER

101105201

**Danışman Öğretim Üyesi:
Doç. Dr. Nazan HAYDARI PAKKAN**

İstanbul, Şubat 2013

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

18.02.2013 tarihinde tezinin savunmasını yapan Ayşenur DEĞER'e ait "Doğu-Batı Ekseninde Türkiye: Arap Baharının Köşe Yazılarında Söylemsel Konumlandırılması." Örneği" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı Radyo, Sinema ve Televizyon Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak **Oy Birliği/Oy Çokluğuyla** Kabul Edilmiştir.

Doç. Dr. Cenk DEMİRKIRAN
(Başkan)

Doç. Dr. Nazan HAYDARI PAKKAN
(Üye)
(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Erman YÜCE
(Üye)

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Arap Baharı sürecinin Türk köşe yazarları perspektifinde yorumlanması temel alınarak; Doğu-Batı ekseninde Türkiye'yi sorgulama üzerine odaklandı. Köşe yazılarında Şarkiyatçı ve Garbiyatçı söylemler çözümlenerek, aslında Türkiye'nin kendisine bir ayna tutulmaya çalışıldı.

Başlangıcından sonuna bu çalışma için araştırma yapmak, bilgiye ulaşmak ve bu doğrultuda bir şeyler söylemek benim için mutluluk kaynağıydı. Aynı zamanda içsel bir yolculuk olarak da gördüğüm bu çalışmada, satır aralarındaki kelimelerden bütününe kendimden bir şeyler yansıdığını hissetmek bu yola çıkmanın değerini gösterdi.

Çalışmam boyunca birçok insanın desteği benimleydi. Konuyu belirleme, yazma ve düzeltme sürecinde bana bilgi ve deneyimleriyle ışık tutan, güven duygusu ve anlayışını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Nazan Haydari Pakkan'a, tez savunma jürime katılan ve önerileriyle destekleyen Doç. Dr. Cenk Demirkıran ve Yrd. Doç. Dr. Erman Yüce'ye, bana olan inançlarını ve sevgilerini her daim hissettiğim sevgili anneme ve kardeşime, bu süreç boyunca ilgilerini eksik etmeyen ailemin ve arkadaşlarımdan tümüne teşekkür ederim.

Ayşenur DEĞER

Şubat, 2013

ÖZET

Bu çalışma, köşe yazılarındaki söylemlerden hareketle, Türkiye'nin Doğu-Batı ekseninde aidiyetliğini sorgular. Arap Baharı sürecinde köşe yazarlarının söylemlerine yansıyan Şarkiyatçı ve Garbiyatçı yorumlar çözümlenerek, temelde Türkiye'nin kendisi tartışılır.

Şarkiyatçılık bir söylem tarzı olarak Doğu'nun ideolojik biçimde temsil edilmiştir. Garbiyatçılık da Şarkiyatçılığın bu ideolojik söylemine karşı savunma amaçlı yorum biçimidir. Bu tanımlamalar "öteki"ni temel alarak eleştirel yorumlar getirirse de, aslında söylenmek istenen "biz" konusuna dairdir.

Bu çalışma, köşe yazarlarının iktidar alanındaki özne duruşlarıyla Türkiye'nin "biz" algılayışını irdeler. Şarkiyatçılığın inşa edilen temsillerle bir söylem biçimi olduğundan hareketle, Arap Baharı süreci temel alınarak Türk medyasındaki temsiliyet tartışmaya açılır.

Türk medyasındaki temsiliyete dair bu tartışma, belirlenen tarih aralığı kapsamında Arap Baharı sürecine yönelik kaleme alınan köşe yazılarından seçilen örneklem doğrultusunda eleştirel söylem çözümlemesini içerir. Bu amaçla Van Dijk'in geliştirdiği söylem çözümlemesi ve Bhatia'nın köşe yazılarının bilişsel yapısı incelemesi yöntem olarak kabul edilir.

Türkiye'nin Doğu-Batı ekseninde nerede durduğuna dair Türk medyasındaki temsiliyet, köşe yazarlarının söyleminden yola çıkarak tartışılır. Türkiye'nin kendini konumlandırma biçimine yönelik bu aidiyetlik tartışmasında varılan sonuç Şarkiyatçılık-Garbiyatçılık çizgisi arasında gidiş-gelişler yaşandığıdır.

Anahtar Kelimeler: Temsil, Söylem, Şarkiyatçılık, Köşe Yazarları, Arap Baharı

ABSTRACT

This study, with reference to the statements in columns interrogates Turkey's belonging to the East and West axes. During the Arab Spring, analyzing pro-Eastern and pro-Western comments reflecting on statements of columnists, discussed essentially about Turkey.

As a discourse style, Easternism is ideologically representation of East and Westernism is defensive execution against this ideological discourse of Easternism. Even though these descriptions lead to the critical interpretation based on "other", what is meant is actually related to "we".

This study investigates "we" perception of Turkey together with columnists' subjective position in power domain. Considering that Easternism is an executive with constructed representations, representation in Turkish media is opened up for discussion by taking the Arab Spring as a base.

This discussion regarding representation in the Turkish media includes critical discourse analysis in line with selected sample columns drawn up for the Arab Spring process during the determined date ranges. For this aim, discourse analysis that Van Dijk developed and the cognitive construction analysis of Bhatia's columns are regarded as a method.

Representation style in the Turkish media that the position where Turkey stands in East and West axes can be discussed by basing on columnists' discourse. The conclusion in the belonging discuss regarding Turkey's orienting style is the fact that Turkey has been experiencing a dilemma between Easternism and Westernism.

Key Words: Representation, Discourse, Orientalism, Columnists, Arab Spring

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: KURAMSAL ÇERÇEVE	17
1.1. Temsil	17
1.1.1. Temsil Kuramları	19
1.1.2. Gösteren-Gösterilen ve Temsil İlişkisi	21
1.1.3. Temsillerle Anlam Üretimi	31
1.2. Söylem	36
1.2.1. Söylem Nedir?	42
1.2.2. Söylem Teorileri	45
1.2.3. Foucaultcu Söylem	52
1.3. Şarkiyatçılık	59
1.3.1. Şarkiyatçılık Kavramının Tarihsel Dönüşümü	59
1.3.2. Edward Said ve Şarkiyatçılık Eleştirisi	66
1.3.3. Bir Söylem Biçimi Olarak Şarkiyatçılık	74
1.4. Garbiyatçılık	82
BÖLÜM II: KÖŞE YAZARLARI	93
2.1. Foucaultcu Söylemde Özne ve İktidar	93
2.2. İktidarın Seçkin Özneleri: Entelektüeller	101
2.3. Entelektüel Kimlik Bağlamında Köşe Yazarları	114

BÖLÜM III: ARAP BAHARI SÜRECİ	122
3.1. Arap Baharı Süreci Öncesinde Bölgesel Durum	122
3.2. Arap Baharı'nın Başlangıç ve Gelişim Süreci	125
3.2.1. Tunus Tarihinde Yönetimsel Biçimlenme ve Yasemin Devrimi	127
3.2.2. Mısır Tarihinde Yönetimsel Biçimlenme ve Mübarek Döneminin Sonu..	132
3.2.3. Libya Tarihinde Yönetimsel Biçimlenme ve Kaddafi İktidarının Devrilişi..	146
BÖLÜM IV: TARTIŞMA	158
4.1. Van Dijk'in Eleştirel Söylem Çözümleme Modeli	160
4.2. Bhatia'nın Tür Çözümleme Modeli	163
4.3. Tematik Yapının Çözümlemesi	165
4.3.1. Başlıklar	165
4.3.2. Konunun Sunumu	166
4.4. Şematik Yapının Çözümlemesi	169
4.4.1. Sürecin Aktörlerine Yönelik Söylemler	169
4.4.2. Karşılaştırmalı Söylemler	172
4.4.3. Dini Söylemler	175
4.4.4. Biz-Onlar Söylemi	179
4.5. Kelimeler ve Cümle Yapıları	181
SONUÇ	185
KAYNAKLAR	192
EKLER	200

GİRİŞ

Son iki yüzyılı aşkın tarihsel sürecin devamında Türkiye'nin rotasını çevirdiği Batı'ya ilişkin modernleşme çabaları ve buna paralel gerçekleşen devrimler, çeşitli tartışmaları da beraberinde getirir. Doğu-Batı değerlendirmesinde Türkiye'nin nerede kaldığı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan Batılılaşma hareketlerinden günümüze dek bir aidiyetlik sorunsalı olarak cevabını arayan sorulardandır. Gerilikten kurtulma, ilerleme mottosuyla atılan adımlarda yönünü Batı'ya çeviren Türkiye'nin yönetsel çizgisi, kendini Batılı olarak addeden bir kimlik tanımlaması üzerine şekillenir. Öte yandan coğrafi konumu itibariyle Ortadoğu adı verilen bölgenin uzağında kalmayan Türkiye, kimi incelemelerde ise Ortadoğu'nun bir parçasıdır.

Tüm bunlarla birlikte Doğu-Batı geliş gidişleri arasında kendini konumlandırma arayışına yönelik tartışmalar Türkiye'nin bir gerçeği olarak kabul edilebilir. Bu arayış içinde şimdiye dek Batı'ya bakarak konuşan Türkiye'de, Doğu'nun yorumlanışına yönelik çalışmalar eksik görülür. Arap Baharı süreci de kapsadığı bölgesel ve tarihsel aralığın genişliği nedeniyle Doğu'nun Türkiye için yorumlanışına iyi bir örnek, dolayısıyla bu yorumlamanın devamında Türkiye'nin kendini Şarkiyatçı-Garbiyatçı çizgide konumlandırışına yanıt verici özelliktedir.

Bu çalışmanın özüne geçmeden önce Türkiye'de medyada temsil ile ilgili olarak yapılmış akademik çalışmaların sayısına bakıldığında son yıllarda bir artışın olduğu göze çarpar. Bu çalışmalarda özellikle kadınlar, çocuklar, azınlıklar, tarihsel dönemler, toplumsal hareketler, ötekiler, engelliler, yoksullar gibi avantajsız konumdaki birtakım grupların ve tarihsel süreçlerin temsilinin nasıl gerçekleştiğine

dair tartışmaların varlığı dikkat çeker. Bu tartışmalardaki temsiliyet sorgusu toplumun değerlerine göre biçimlenen eleştirel okumalar, öteki kimliklere yönelik egemen söylem, toplumsal hareketlere karşı beslenen tutum gibi durumlarla irdelenir. Estetik cerrahinin medya metinlerinde özellikle kadın beden politikalarındaki temsiline yönelik Odabaş'ın (2008) *Medyada Beden Politikalarının Temsili* makalesi, Şen'in (2012) Wall Street'i İşgal Et hareketinin egemen ve alternatif medyada temsiline yönelik *Toplumsal Hareketler ve Medya: "Wall Street İşgali"nin Medyada Temsili* makalesi bunun örneklerindedir. Temsil çalışmalarına karşı artan ilgiye rağmen Ortadoğu coğrafyasında yaşanan gelişmelerin Türk mediasında temsili konusunda yapılan çalışmalar çok sınırlıdır. Bu çalışma, Arap Baharı sürecinde Türk mediasının bölgedeki olayları algılama biçimi, gelişmeler karşısında kullandığı söylemi köşe yazarları ekseninde çözümleme üzerine kuruludur.

Tarihsel süreçte gelişen teknolojinin de etkisiyle kitle iletişim araçlarının ve bundan faydalanan medyanın, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibariyle kitleler üzerindeki etkisi oldukça artar. Dönemin sosyal, ekonomik, politik koşullarından da etkilenen çeşitli türdeki mesajlar, büyük kitlelere belirli amaç doğrultusunda geliştirilmiş kitle iletişim araçlarıyla iletilir. Tüfekçioğlu (1997: 26-27), kitle iletişimiyle ilgili araştırmaların tarihine bakıldığında, başlangıçta kitle iletişim araçlarının olağanüstü denebilecek bir güç taşıdığı inancının bulunduğunu söyler. Bununla bağlantılı olarak McQuail'in; araştırmaları genellikle üç döneme ayırdığını ve genellikle ilk dönemde bu araçların insanların görüş ve inançlarını biçimlendiren, yaşam alışkanlıklarını değiştirebilen, davranışların yönlendirilmesinde etkin olan, bazı dirençlerle karşılaşsa dahi siyasi sistemleri belirleyen çok önemli bir güç olarak değerlendirdiğini ifade eder. 1940'larda başlatılan davranışçı yaklaşımlar ve yöntemlerin hakim olduğu ikinci dönemde insan davranışları üzerinde etkisi ölçülen kitle iletişim araçlarının ise Tüfekçioğlu (1997: 26-27) sanıldığı gibi çok güçlü etkileri

olmadığını savunur. 1960 sonrasında başlatılan üçüncü dönemde ise önceki dönemlere tepki olarak eleştirel, toplumsal ve yorumlayıcı yaklaşımlar dikkat çeker. 1980'lere geldiğinde ilk dönemdeki kadar abartılı olmasa da kitle iletişim araçlarının güçlü olduğu konusunda bir görüş birliği vardır.

Diğer bir yandan kitle iletişiminin, bilimsel soruşturma ve araştırmanın bir uzmanlık alanı olarak ortaya çıkışından bu yana üç evreden oluştuğunu saptayan Hall (1999a: 85), bu teorik sentezde paradigmanın egemenlik yıllarının sonuna doğru baş gösteren iki tür kopmadan söz eder. Birincisini oydaşmanın kendisinin sorunsallaştırılması şeklinde özetlerken, ikinci kopuşun ise durum tanımları nosyonu etrafında doğduğunu ifade eder. Bu kopuşla birlikte medyanın yansıtıcı rolü ve şeffaf dil anlayışı sorunlaştırılırken, gerçeğin belirli bir tarzda üretilmesi gündeme gelir. Medya, gerçekliği yalnızca yeniden üretmiyor, tanımlıyordu. Dilsel pratikler yoluyla desteklenip üretilen gerçeklik tanımları, yine bu dilsel pratikler aracılığıyla gerçeğin seçilmiş tanımları temsil ediliyordu. Temsil etmenin yansıtmadan çok farklı bir nosyona sahip olduğuyla bağlantılı olarak aktif bir seçme ve sunma, yapılandırma ve biçimlendirme söz konusudur. Temsil etmede var olan anlamı aktarma değil bir şeylere anlam verme durumu vardır. Bu da daha sonraları anlamlandırma pratiği olarak tanımlanan anlam pratiği, anlam üretimidir. Anlamlandırma faili olan medya da bu süreçle birlikte mesajı da artık ideolojik yapılanışıyla analiz etmeye başlar (Hall, 1999a: 88). Bütün ideolojik çerçeveyi biçimlendiren medya şeylerin düzenini, bu düzenin sınırlandırıcı perspektifini, şeyleri evrensel, doğal ya da gerçekliğin kendisiyle bitişikmiş gibi göstererek kutsal kaçınılmazlıkla donatan bir temsil etme biçimi kazanır. İşte yine burada ideolojik olanın tanımlaması, medyanın dünyaya yönelik kısmi ve yanlı açıklamalara evrensel bir geçerlilik ile meşruluk kazandırma, bu kısmi kurmacaları da gerçeğin sorgulanmadan kabul edilmesine ilişkindir (Hall, 1999a: 91).

Hall'e (1999a: 93) göre anlam toplumsal bir üretilimdir, pratiktir. Dünyanın anlamlı kılınması gerekir ve bunun için de anlamın üretildiği araçlar dil ve simgeselleştirir. Dilin özgün anlamlarının üretildiği kanal olması görüşü, hangi anlamların sistematik ve düzenli inşa edildiği sorusunu yaratmıştır. Aynı olaylara farklı türden anlamlar atfedilebileceğinden hareketle anlamlara bir tür güvenilirlik, meşruluk ya da sorgulanmaksızın kabullenirlik sağlanması zorunluluğu doğmuştur. Bunun yolu da alternatif anlam inşalarının marjinalleştirilmelerinden, önemsizleştirilmelerinden ya da meşruluklarından arındırılmalarından geçer.

Uluç'un da ifade ettiği gibi ötekiyi ikincilleştiren bir nesneleştirme süreci olarak temsile gösterilen ilgi son yıllarda çoğulcu, müzakereci öznelerin ve sosyal kimliklerin temsilinin incelenmesine yönelir.

Temsiller müzakere edilir ve yapılandırılır. Temsilin yorumlama, iletişim, canlandırma, dönüştürme ve savunma olarak çok geniş bir ölçekte anlamlara sahip olması kültürlerarası analizlerde bu kadar önemli bir yer tutmasına neden olur. Kültürel sürecin karmaşıklığı ötekinin icadı ve anlaşılması ile doğrudan bağlantılıdır ve kültür ciddi bir biçimde mücadele eden temsil ve anlam kodlarından meydana getirilir (Uluç, 2009: 91).

Hall (1999b: 211), ideolojinin rolünü anlamak için, gerçek ilişkilerin bir 'yanlış büyüki' olan bir temsiller dizisini devamlı olarak destekleyen mekanizmaları da açıklamak gerektiğini belirterek, pratiklerin ve ilişkilerin karşılıklı düşünmenin yolunu ideolojik pratiği ve onun temel dolayımlayıcısı dil ile ele alarak somutlaştırma girişiminde bulunmanın öneminden bahseder. Düşünmenin, kavramsallaştırmanın ve simgeselleştirmenin araçsallığıyla cereyan eden süreç de dil yoluyla işler. Göstergeler ve temsiller sistemi olarak kavranan dil maddi ve toplumsal pratiğe tamamen dahildir. Dilin dağılımı ve kullanımları temelde dili kullanan toplumsal formasyonun bütün diğer ilişkileri tarafından yapılandırılacaktır (Hall, 1999b: 216).

Hall'e (1981: 41) göre iletilebilir bir olay ya da olgu için bir hikaye olmalıdır. Hikaye yazarları gibi gazeteciler de metinlerinde yoğun ideolojik göndermeli kinayeler ve metne ilaveler kullanır. Kùltürün somut yapısına göre kùltürel ürünler, anlam ve değerler üreten medyanın bu ürünleri yaşam deneyimlerinin yanlış ya da gerçekçi temsiliyetlerine yönelik yararlı deliller sağlayabilir. Çünkü medya söylemi, sosyal orijinli olayların medya pratikleri tarafından oluşturulmuş temsilidir, dolayısıyla gerçekliğin medyada temsili buna göre sorgulanmalıdır (aktaran Uluç, 2009: 125).

Van Dijk (1999: 342-343) simgesel seçkinler olarak nitelediği mesleki ideolojiler sistemi yürütücülerinin medya ve eğitimsel söylemin üslubunu ve içeriğini denetleyerek, aynı zamanda tesir tarzı üzerinde ideolojik yeniden üretim üzerinde kısmi denetim yaptığını dile getirir. Çeşitli iktidar gruplarının, bazen karşılıklı çatışma ve çelişkiler görülebilsede bilgi ve enformasyonu yönlendirebilecekleri, başat amaçları ve değerleri nakledebilecekleri ve böylece başat ideolojilerin yapı taşlarını sağlayabilecekleri kapsamlı bir ekonomik, kùltürel ve simgesel stratejiler dizisi vardır.

Medya ve siyaset ilişkisinin, yaygın medyanın belirli ekonomik ve siyasal iktidar merkezleriyle iç içe geçmiş yapısı nedeniyle, herhangi bir partiyi veya siyasal gücü desteklemeyi aşan, daha geniş bir "yanlılık" kavramı ile sorgulanması gerektiğini savunan İnal (2005: 71) ise haber medyasının bu yanlılığının çok çeşitli biçimlerde ortaya çıktığına dair örnekler verir. Bunlardan bir örnek de gazeteciliğin hiç sorgulanmaksızın gerçekleştirilen günlük pratikleri içinde, siyasal/ekonomik seçkinlerin söylem ve eylemleri takip edilmesine dayalı bir haber yapma alışkanlığı sürdürüldüğünde, bu kişilerin temsil ettiği çıkar merkezlerinin siyasal/ekonomik sorunları tanımlama ve kapsama biçimlerini okuyucu ve izleyicilere dayatmasıdır.

Literatürdeki çalışmaların ekseriyetle "kadın" konusuna yoğunlaştığı dikkat çeker. *Medyada Kadının Temsiline İlişkin Feminist Bir Okuma Çalışması: Tempo Dergisi* adlı makalede bunun bir örneği olarak Uluç, Soydan ve Ankaralıgil (2008:

46), günümüzdeki gerçeklik algısının bütünüyle olmasa da, daha çok kitle iletişim araçları vasıtasıyla inşa edildiğini öne sürerek, gerçekliği inşa eden toplumsal pratiklerin yerini kitle iletişim araçlarına bıraktığını savunur. Farklı feminizmler üzerinde durarak feminizm konusuna çeşitli yazarların aktarımıyla tanımlamalar getiren makalede, edilgenleşen kadın figürünün feminist kuram perspektifinden eleştirel okuması yapılır. Tempo dergisi örneğinde medyanın ataerkil anlayışa sahip olduğu üzerinde duran makalede medyada kadının temsili ve kadın imgelerinde kadının gerçek ve sıradan değil eril olmayan öteki erkek bakışının nesnesi olduğuyla birlikte dikizlemeci bir anlayışla kadınların fethedilmeyi bekleyen nesnelere olarak yansıtıldığı ifade edilir. Sonuç olarak ataerkil ideolojiyle donanan kitle iletişim araçları, kendimize ve karşı cinse bakış biçimimizi, gündelik pratikler içinde kullanmamız gereken arzuları belirler (Uluç ve Ark., 2008: 52).

Temsil konusunda yapılan akademik çalışmalarda Türk medyasında azınlıklar konusunda kayda değer araştırmalar yer alır. *Türkiye Yazılı Basınında Alevilerin Temsili: 7. Alevi Çalıştay Haberlerinin Söylemi* adlı makalede Kutlu ve Bekiroğlu (2011: 919-920), haber metinlerinde bu çalıştayın hangi söylem pratikleri aracılığıyla inşa edildiğini ortaya koymak amacıyla eleştirel söylem çözümlemesi yöntemini kullanır. Van Dijk'ten hareketle medya söyleminin; insanların bilgileri, tutumları, dünyayı anlamaları, yorumlamaları ve ideolojilerinin temel kaynakları içerisinde önemli bir yer tuttuğunu söyleyen Kutlu ve Bekiroğlu (2011: 919-920), etnik meseleler örneğinde, farklılıkların ve farklı aidiyet bağlarının medyada temsili açısından sıralamaya da yer verir. Bu çalışmada, ötekiliğe ve farklı aidiyet bağlarına dair tartışılan temsil sorunu konusunda medyayı sadece görüntülerin yansıtıldığı bir ortam olarak değil, kimliklerimizin tanımlandığı ve aynı zamanda inşa ettiğimiz öteki ile ilgili korkularımızı ve beklentilerimizi yansıttığımız bir ortam olarak değerlendirilir. Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi uygulamasıyla haberler üzerinden Alevilere ve Alevi kimliğine yönelik temsil biçimlerinin ve söylemlerin tespitinin

amaçlandığı makalede ideolojik anlamda farklı konumlanan gazetelerin ilgili olayın haberleştirilmesi, söyleme hâkim olan ton ve öne çıkartılan noktalar açısından da farklılıklar gösterdiği dikkat çeker (Kutlu ve Bekiroğlu, 2011: 939). Makalenin sonucunda Alevilerin Sünni'ler karşısında sünni olmayan, farklı, öteki olma durumuna düşebildiği, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünni 'biz' in karşısında, azınlık olarak Aleviler'in onlar olduğu, bu temsil biçiminin de azınlık-çoğunluk gerilimiyle benzer özellik taşıdığı ifade edilir (Kutlu ve Bekiroğlu, 2011: 940-941).

Toplumsal hareketlerin temsili konusunda yakın dönemde gerçekleşen Wall Street'i İşgal Et hareketinin egemen ve alternatif medyada temsilini inceleyen Şen (2012: 158), toplumsal hareketler karşısında takınılan tutumu ele alır. Amaç, Türkiye'de medyanın yurttaş katılımının önemli bir aracı haline gelen toplumsal hareketler karşısındaki tutumunu örneklemektir. Makale incelemelerinde öne çıkan egemen ve alternatif medyadaki haber sunumlarının farklılaşmasıdır. Polisin ve hükümet yetkililerinin tanımlamalarından hareket eden egemen medyanın karşısında protestocuların sesini duyuran alternatif medya vardır. Makaledeki amaç haber üretiminde küresel kapitalizm karşıtı toplumsal hareketlere ilişkin yanlılığı ve egemen medyanın toplumsal hareketleri dışlama eğilimini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bundan hareketle çalışmada haber inşa sürecinde ideolojinin etkisi gösterilmeye çalışılmıştır. Medya içeriği toplumdaki iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Wall Street'i İşgal Et hareketi örneğinden yola çıkan bu çalışmada alternatif medyanın toplumsal hareketlere ilişkin duyarlılığı, egemen medyanın ise var olan egemen sistemi hedef alan muhalif hareketleri değersizleştirme eğiliminde olduğu görülür (Şen, 2012: 164).

Bunların dışında temsil üzerine yapılan araştırmalara dair bazı çalışmaların da adını söylemeden geçmemek gerekir. Estetik cerrahinin medya metinlerinde özellikle kadın beden politikalarındaki temsili Odabaş'ın (2008) *Medyada Beden Politikalarının Temsili* makalesinde yer alır. Batı'nın (2010) *Reklamcılıkta Retorik Bir*

Unsur Olarak Kadın Bedeni Temsilleri makalesi de benzer bir çalışma olarak cinsel retorik kullanımının bir parçası olarak reklamcılarının ideal kadın bedeni temsili tercihlerini dergi reklamları üzerinden inceler. *Medyatik Gerçeklikte Kimlik Temsilleri: Televizyon Haberlerinin Aktörleri Üzerine Düşünceler* adlı makalesinde Karaduman (2007), televizyon haberlerinin gerçekliği, yer verdiği kimlik temsilleri üzerinden nasıl yeniden inşa ettiği üzerine bir düşünme pratiği sunar. Kejanlıoğlu ve Taş (2009) ise *Türk Basınında AB-Türkiye İlişkilerinin Sunumu: 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi* çalışmasıyla oryantalizm kavramı ışığında, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin Türk basınında sunumuna yönelik bir değerlendirme yapar. *En Son Babalar Duyar* dizisinde *Geleneksel Baba Otoritesinin Temsil Edilişi ve Sorgulanışı* adlı çalışmada Köse (2006) de otorite tanımını sorgulayarak çekirdek aile yapısında olası değişimleri inceler. Dağtaş ve Dağtaş (2007) tarafından hazırlanan *Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak "Cumartesi Anneleri" Eylemlerinin Türkiye Basınındaki Sunumu*, sivil itaatsizlik eylemlerinin bir örneğinin sağ-sol görüşlü basın organlarında temsili incelemeleri açısından kayda değer bir çalışmadır.

Avantajsız konumdaki birtakım grupların ve tarihsel süreçlerin ele alındığı temsile dair diğer literatürdeki kaynaklardan bu tez çalışmasını ayırıştıran nokta, medyadaki temsil sürecinde Arap Baharı'nda yaşanan gelişmelere Şarkiyatçılık-Garbiyatçılık bakışıyla yaklaşımı sorgulamaktır. Bu çalışmaya iten sav son iki yüzyıldaki Batılılaşma etkisiyle, Türkiye'nin kendi Doğu'suna yönelik çalışmaların yeterli görülmemesidir. Bu yüzden Arap ülkelerine bakarak bir duruş belirleyen Türkiye'nin aidiyetliğinin nerede olduğuna yanıt, köşe yazarlarının yorumlarında çözümlenen Şarkiyatçı ve Garbiyatçı söylemlerde aranır.

"Doğu-Batı Ekseninde Türkiye: Arap Baharı'nın Köşe Yazılarında Söylemsel Konumlandırılması" başlığı altındaki bu çalışmasının konusu, farklı ideolojilere yönelik gazetelerde yer alan köşe yazılarının ekseninde Türkiye'nin Doğu'ya bakarken kendini konumlandırışıdır. Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkileri, coğrafi

konumu ve tarihsel bağları dolayısıyla uzun bir tarihi geçmişe dayanır. Yönetimsel değişimlerle birlikte Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkileri tarih boyunca kaygan bir zemin üzerinde seyretmiştir. Batılılaşma serüveninde yüzünü Doğu'dan çeviren Türkiye'de tartışmaların yönü de Batı yönünde şekillenir. Şimdiye kadar Batı'ya bakarak konuşan Türkiye'de, Doğu'ya bakış açısıyla aidiyeti sorgulamak eksik bir nokta olarak görülmektedir. Arap ülkelerinde yönetimsel anlamda köklü değişimlere sebep olan Arap Baharı da bu sorgulamaya giden yolda bölgesel ve küresel anlamda etki alanı geniş bir gelişmedir. Tüm bunlardan hareketle köşe yazarlarının yazılarıyla şekillenen medyadaki temsiliyet, bizi Türkiye'nin bu kez de Doğu'ya bakarken kendini konumlandırışı sorusunun cevabını aramayı amaçlar.

Bu çalışmadaki amaç, Arap Baharı sürecinin yön göstericiliğinde Türkiye'nin kendine bakışını sorgulamak şeklinde özetlenebilir. Bulut'un (2006: 14) da dediği gibi Şarkiyatçılık¹ inceleme nesnesi Doğu olan Batı'nın, bizzat kendisiyle ilgilidir. Batı'da Doğu toplumlarını açıklama iddiasındaki teoriler, Batı kimliğini ve üstünlüğünü daha biçimde vurgulamaya yöneliktir. Batı, Şarkiyatçı söyleminde, Doğu'ya bakışıyla aslında kendini ele verir. Buna karşılık Doğu toplumlarının Garbiyatçılık² adı altında geliştirdikleri kavram da, kendileri ve ötekileri olan Batı hakkında fikirlerinin yansımaya dayalı bütünsel bir bakıştır. Tüm bunların devamında eksik kalan, Batılılaşma hareketleri ile birlikte Türkiye'de Doğu'ya bakarken kendini tanımlamaya yönelik çalışmalardır. Özetle bu tez çalışmasında Arap Baharı sürecinin kendisinden çok Türkiye'ye dair yorumlamalar önem taşır. Amaca ulaşmanın art alanına bu tartışmaları sığdırarak; toplumun fikir önderleri olarak görülen köşe yazarlarından yola çıkarak, söylem-Şarkiyatçılık-Garbiyatçılık-

---

¹ Türk Dil Kurumu'nun güncel Türkçe sözlüğünde Şarkiyatçılık için Doğu bilimleriyle uğraşma, oryantalizm ise Doğu bilimi olarak tanımlanır. Bu tez çalışmasında Edward Said'in (2001) Üner tarafından çevrilen Şarkiyatçılık adlı eserinden yola çıkılarak, bahsi geçen kavram bundan sonraki bölümlerde de bu Türkçe çevirisindeki tanımıyla Şarkiyatçılık olarak anılmaktadır.

² Şarkiyatçılık-Oryantalizm örneğine benzer biçimde garbiyatçılık-oksidantalizm kavramlarının da farklı kullanımlarla Türkçe'ye çevrildiği görülür. Bu tez çalışmasında Ahıska'nın (2005) Garbiyatçılık tanımlaması temel alınarak bundan sonraki bölümlerde bu adlandırma üzerinde ilerlenmektedir.

özne-iktidar kavramlarının yol göstericiliğiyle, Türkiye'nin kendini konumlandırışı bu tez çalışmasının ana teması olarak ortaya çıkar.

Söylem konusu, tanımlamaları ve teorileriyle ele alınarak Foucaultcu söyleme varma konusunda yön çizicidir. Bu noktada söylemsel yaklaşımıyla Foucault'un getirdiği tanımlara bu tez çalışmasının bütünselliği açısından bakmak önemlidir. Dilbilimde kullanılan bir terim olarak söyleme, Foucault (2001a: 132) bilgiyi temsil eden bir araç rolünü yükler. Foucault, söylemin insanları ve tüm dünyayı şekillendirdiğini ifade ederek; ideoloji, bilgi, güç iktidar, özne, hakikat konusunda söylem formlarındaki anlam ilişkilerine yeni yorumlar katar. Dilin varlığının bir kez ortadan kaldırıldıktan sonra, geriye bir tek, temsilin içindeki işleyişi kaldığını düşünen Foucault (2001a: 132), dilin doğası ve söylem yeteneklerini belirterek, sözel işaretler tarafından temsil edilen temsile dikkat çeker.

Said'in Şarkiyatçılık eleştirisi de Foucault'un söylem kuramıyla biçimlenir. İnsanlık tarihinin dini, kültürel, sosyolojik, ekonomik, bilimsel gelişimi içinde Ortadoğu; her çağda tartışmaların stratejik konumuyla tarihsel sürecin baş aktörlerindedir. Özellikle dinler tarihine bakıldığında, semavi tanımı yüklenen dinlerin kökeniyle bağlantılı olan bu coğrafya, sayısız etnik, dini, siyasi kimlikleri de bir arada tutar. Ortaçağ Ortadoğu'sunda kaleme alınan *Binbir Gece Masalları*'nın fantastik ve egzotik hikayelerinde yerini bularak hatırı sayılır bir yer bırakan Doğu imgelemi, şüphesiz ki Said'in 1978'de kaleme aldığı *Şarkiyatçılık* adlı eserinde de geçtiğimiz yüzyıldan bu yana Ortadoğu üzerine tartışmaları farklı bir boyuta getirir. Kültürel, coğrafi, tarihi, dini birlikteliklerinden hareketle Türkiye için de Ortadoğu tartışmaları her dönemde varlığını korur. *Şarkiyatçılık* adlı eserinde Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği tarihten başlayarak ilişkilerin çeşitli aşamalarını, sömürgecilik dönemini ve on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sını geliştirdiği modern Şarkiyatçı bilimlerin tahlili olarak incelemesi Batı'nın söylem düzenini irdelemesi açısından önemlidir. Bu inceleme İkinci Dünya Savaşı'nın devamında çöken İngiliz ve Fransız

hegemonyasının yerini Amerikan hakimiyetinin almasıyla var olan egemen söylemin Amerika güdümünde devam edişini de örnekleriyle açıklar. Temel konusunu bilgi birikimi ile güç arasındaki yakın ilişkinin oluşturduğu Şarkiyatçılık, Said'in iktidar ilişkilerini gerçekçi ve özgün bir bağıntı kurarak anlattığı çığır açıcı eleştirisidir (Said, 2000: 51). Bu anlamda Şarkiyatçılık aslında iktidar hakkında bir söylemdir. Said'in yayımlandığı tarihten beri çığır açan *Şarkiyatçılık* eseri üzerine sayısız tartışmalar üretilir. Türkiye'de bu tartışmalar üzerine yayımlanan akademik çalışmaların sayısı da hatırı büyük rakamları bulur. Batı'nın ötekileştirme unsuru olarak Şarkiyatçı söylemin içine dahil ettiği Türkiye üzerine tartışmalar, bunun yanı sıra bu Şarkiyatçı çizginin içine dahil olmakla ilgili üretilen akademik çalışmalar yıllardır varlığını sürdürmektedir.

Ahıska ise Şarkiyatçılık söyleminin oluşturduğu bir Doğu kurgusu gibi, Batı adında bir kurgunun ve temsilin varlığı da dikkat çeker. Bunun adı da bir diğer kuramsal çerçeve olarak incelenen Garbiyatçılıktır. Coğrafi ya da politik bir bütünlük olarak düşünemeyeceğimiz Batı, daha çok mücadelelerin, çoğul ve katmanlı bir tarihselliğin alanıdır. Fakat Batı'nın farkı kurucu ve ayrıştırıcı bir güce sahip olması, aynı zamanda modernlik temsiline içkin bir kavram olmasıdır (Ahıska, 2005: 40).

Dilin kullanımıyla anlamlı bir şeyler söyleme adına kullanılan temsil aynı zamanda bir bilgi üretimidir. Bilgiyi taşıyan bir araç olarak görülen temsil de bu tez çalışmasında, Arap Baharı sürecinin Türk medyasında söylemlerle üretilme biçimini incelemek adına önemlidir. Bilindiği gibi bir söylem tarzı olan Şarkiyatçılık da Doğu'nun ideolojik bir şekilde temsil edilmiştir. Modernleşme sürecini yaşayan Türk tarihinde geleneksel bir duruşla Batı'ya karşı bir yorum tarzında geliştirilen Garbiyatçılık da bir savunma hali diye nitelendirilebilir. Buradan hareketle bu tez çalışmasında Şarkiyatçılık ve Garbiyatçılık kavramlarının, Türk medyasında nasıl yer bulduğu tartışılır. Bu kavramların temsil edilme biçimleri, Türk medyasında köşe yazarlarının söylemleri bağlamında yer alır.

Bu açıklamalardan devamla çatışmaların, siyasi çekişmelerin ve savaşın olağan hale dönüştüğü Ortadoğu bölgesinde 2010 yılının Aralık ayında başlayan hareketlenmeler, bizi Doğu-Batı ikileminde Türkiye'nin kendini konumlandırma arayışına gitmede yanıt aramaya götürecektir iyi bir örnek olarak değerlendirilir. Öyle ki "Arap Baharı" adı altında demokrasi ve özgürlük arayışıyla, etkisi domino taşları gibi birçok Arap ülkesine yayılan bu sosyal hareketlilik, sadece bölgesel değil, küresel dinamikleri de etkileyen bir çizgide gelişir. Bu gelişmelere dünyanın geri kalan yönetimlerinde olduğu gibi kayıtsız kalmayan Türkiye, aynı zamanda medya aracılığıyla da sürecin tanıklarından olur. Bu süreci incelemeye geçmeden önce "Ortadoğu" kavramına küresel güçlerce yüklenen anlamlara bakmak ideolojik ve bölgesel sınırlandırmalar bakımından faydalıdır. Devamında Arap ülkelerini yıllanmış diktatörlere karşı girişilen halk hareketlerine götüren Arap Baharı nedensellikleri, kronolojisi ve sonuçlarıyla tartışmaya açılır. Arap Baharı, domino etkisiyle Ortadoğu'da çok sayıda ülkeyi etkilese de ön plana çıkma konusunda başrolleri paylaşan Tunus, Mısır ve Libya bu çalışmasının incelenecek ülkeleridir. Tunus, Mısır ve Libya'nın analiz edilmesinin bir diğer sebebi de, köşe yazılarında seçilen tarih aralığının bu ülkelerde yaşanan gelişmelerle paralel düzeyde gitmesidir. Yaşanan olayların kronolojik sırasını gözeterek sırasıyla Tunus, Mısır, Libya ülkeleri yönetimlerindeki tarihsel biçimlenme, yıllanmış diktatörlerin devrilmesine götüren süreç ve Arap Baharı adı altında yaşanan gelişmelerle aktarılır. Adı geçen ülkelerin devlet yönetimlerinin tartışmaya açılması, sürecin bölgesel ve küresel etkilerinin tartışılması, söylem çözümlemesine kaynak olması anlamında etkilidir.

Günümüzde medyanın hayatımızın her alanını kuşatma altına aldığı bilincinden hareketle, Arap Baharı sürecindeki etkili rolünü yadsımamak gerekir. Yine medyayı değerlendirirken dönemsel değişimlerle saygınlık yüklenen, toplumu yönlendirme ve etkileme gücüyle bir nevi fikir önderi sıfatı atfedilen, iktidar konumundaki rolleriyle köşe yazarları, "Doğu-Batı ekseninde Türkiye nerede?"

sorusuna cevabın alınacağı başat aktörlerdendir. Tüm bu sorunsallarla birlikte bu çalışma, Ortadoğu olarak nitelendirilen coğrafyada mitingler, protestolar ve halk ayaklanmalarıyla şekillenen Arap Baharının, Türk Medyasında temsil edilmiş biçimini konu edinir. Türkiye'nin Doğu'ya bakarken kendini konumlandırışı, Şarkiyatçılık-Garbiyatçılık ekseninde Doğu'nun temsil edilme biçimi sorgulanarak söylemsel çözümler doğrutusunda Türkiye'nin kendi "biz"ini tanımlayışına varmak amaçlanır. Bu amaç doğrutusunda dördüncü kuvvet vasfıyla medyanın büyük bir ideolojik silah, köklü ve kayda değer tarihiyle gazetelerin önemli bir araç, dönemsel değişimlere tanıklık eden ve bu süreçlerin içinde belirgin rollerin biçildiği köşe yazarlarının önemli aktörlerden olduğu düşüncesiyle köşe yazarlarının yazıları doğrutusunda söylem çözümlemesine gidilir.

Günlük gazetelerden merkez medya anlayışıyla üst ve orta sınıfa hitap eden liberal eğilimli Milliyet; sol eğilimiyle entelektüel, kentli, eğitimli ve üst sınıfa yönelik Radikal; muhafazakar, demokrat ve fikir gazetesi niteliğindeki Yeni Şafak gazeteleri bu çalışmanın araştırma evrenini oluşturur. Sürecin en hararetli dönemi olarak görülebilecek 17 Aralık 2010'da Tunus'ta Muhammed Bouazizi'nin kendisini ateşe vermesiyle başlayan Arap Baharı fitilinin yakılması eylemi ile sürecin aktör ülkelerinden Libya'ya yönelik 19 Mart 2011 tarihli Birleşmiş Milletler'in askeri müdahalesine kadar olan tarihsel aralık incelenir. Bu dönemde Arap Baharı süreci ile ilgili Milliyet Gazetesi'nde 21 köşe yazarının 269, Radikal Gazetesi'nde 22 köşe yazarının 139, Yeni Şafak Gazetesi'nde 26 köşe yazarının 198 köşe yazısı yayımladığı görülür (EK 1). Bunların arasından ele aldıkları konular ve yaklaşımlarının geniş bir yelpazeyi temsil etmesine de çalışılarak her bir gazeteden 4 köşe yazarı olmak üzere 3 gazeteden toplam 12 köşe yazarı seçilmiştir (EK 2). Bu yazarlar Milliyet Gazetesi'nden Fikret Bila, Güneri Cıvaoğlu, Sami Kohen, Taha Akyol; Radikal Gazetesi'nden Altan Öymen, Cengiz Çandar, Cüneyt Özdemir, Koray

Çalışkan; Yeni Şafak Gazetesi'nden Akif Emre, İbrahim Karagül, Salih Tuna, Yasin Aktay'dır.

Bu tez çalışmasının kapsamına giren köşe yazılarının söylemsel analizinde haberin yapısının ve ideolojik sunumunun analizinde etkin bir yaklaşım olarak tanımlanan Teun A. Van Dijk'in Söylem Çözümleme Yöntemi kullanılır. Vijay K. Bhatia'nın köşe yazılarının bilişsel yapısını konunun sunumu, tartışma, karar ve öneri olarak sıraladığı yöntem de eleştirel söylem çözümlemesini bu çalışma için kategorize etmeyi sağlar. Söylem çözümlemesinde 1) Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerin yönetim anlayışlarına, sürecin aktörlerine yönelik temsil ve tanımlamalar, 2) Türkiye'deki yönetim anlayışı, 3) Süreci yaşayan Arap ülkeleri arasındaki benzerlik ve zıtlıklara yönelik yorumlar üzerinde durulur. Bu sorunsalların ışığında Şarkiyatçı ya da Garbiyatçı söylemlerin köşe yazılarındaki egemen dildeki varlığı, "biz" ve "onlar" ayırımında ötekine yüklenen anlamlar, olaylara yönelik eleştirilerin üslubu tartışmaya açılır. Türkiye'nin politik anlamda yaşadığı korkular; geleceğe dair çizilen ve dini, politik, ideolojik olarak biçimlenen söylemlerin yer alış biçimi araştırmaya dair belli başlı sorulardır. Köşe yazılarında ortaya çıkan söylemde, Türkiye ile Arap ülkeleri arasında bir kıyaslama şeklinde ilerleyen yorumların, yönetim anlayışlarına ve aktörlere yönelik çeşitli kıstaslar içerdiği düşünülür. Bu kıstaslar Türkiye ve Arap Baharı sürecini yaşayan ülkeler paralelinde klişe temsillerin, Şarkiyatçı ve Garbiyatçı söylemlere yansımalarını araştırır.

Tezin amacı, Arap Baharı sürecinde yorumlanan köşe yazılarını değerlendirerek, Türkiye'nin Doğu-Batı konumlandırmasında nerede durduğu sorusuna temsil, söylem, Şarkiyatçılık ve Garbiyatçılık kavramlarının yol göstericiliğiyle yanıt vermeye çalışmaktır. Farklı ideolojik görüşlere ait gazetelerden seçilen köşe yazarları iktidar içindeki özne duruşlarıyla ve fikir önderi vasfını taşıyan entelektüel kimlikleriyle bu aidiyetlik sorgusuna yanıt verme adına uygun örnek olarak düşünülür. Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkileri, coğrafi konumu ve tarihsel

bağları dolayısıyla uzun bir tarihi geçmişe dayanır. Batılılaşma hareketleri ile birlikte yüzünü Batı'ya çeviren Türkiye'de tartışmaların bu eksende seyretmesi Doğu'ya dair söylenenlerin eksikliğini hissettirir. Bu bağlamda bölgesel ve küresel anlamda geniş etkileri olan Arap Baharı sürecinin yorumlanması, Doğu'ya bakarken Türkiye'nin konumunun neresi olduğuna yanıt vermede iyi bir örnektir. Arap Baharı sürecine dair söylem çözümlemesiyle tartışmaya açılan köşe yazılarındaki Şarkiyatçı ya da Garbiyatçı söylem arayışı, Türkiye'nin aidiyetliğini tanımlamaya yöneliktir. Bütün bu tartışmalarla Türk medyasındaki temsiliyete bakarak Türkiye'nin "biz"i tanımlanmaya çalışılır.

Tezin birinci bölümünde temsil kavramının, farklı araçlar, görüşler ve söylemlerle birleşerek oluşturduğu gerçeklik algısı irdelenir. Bu çalışmada temsilin önemi, zihinsel anlam inşalarında kullanılan gösterge, kavram ve dilin bir gerçeklik var etme sürecine etkisidir. Temsilin Hall tarafından ayrımı yapılan yaklaşımlarda inşacı yaklaşımda yer alan Foucault'un söylemsel yaklaşımı, Türk medyasındaki temsil sürecinde egemen söylemin inşasını irdelemek adına önemlidir. Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerin Türk medyasındaki temsilinde aranan Şarkiyatçı ve Garbiyatçı söylemler, dilin kullanımı ve Arap ülkelerine dair yorumlarda ideolojik temsil biçimin Türkiye'ye yönelik bir şeyler söyleyebilmesi adına önem taşır.

Tezin ikinci bölümünde kaynak olarak yola çıkılan Foucault'un özne-iktidar kavramsallaştırması, Türkiye'deki entelektüellerin köşe yazarları kimliğinde kendini özne olarak sunuşlarına bağlanır. Makro düzeyde Türk medyası olarak seçilen temsilin, mikro düzeyde köşe yazarlığı kavramı üzerine değerlendirmesi bizi aynı zamanda Foucault'un entelektüel kimliğini tanımlamaya da götürür.

Tezin üçüncü bölümünde ele alınan Arap Baharı süreci, bölgesel ve küresel etkileriyle tartışmaya açılarak incelenir. Arap dünyası, 2010 yılının Aralık ayından itibaren, otokratik rejimlere yönelik başkaldırı hareketlerinin fişeğinin ateşlendiği ve

etkisi bölgedeki birçok coğrafyaya yayılan sosyal hareketlerin gelişimine sahne olur. Burada da anlatılan Tunus, Mısır ve Libya ülkelerinin tarihteki yönetsel anlayışı ve Arap Baharı sürecine götüren etkenlerdir.

Son bölüm olan Tartışma, seçilen köşe yazılarının söylem çözümlemesini içerir. Van Dijk'in söylem çözümlemesi ve Bhatia'nın köşe yazılarının bilişsel yapısı incelemesinin ışığında toplam 12 köşe yazısı incelenir. Bu bağlamda başlıklar, konunun sunumları, kelimeler ve cümle yapıları değerlendirilerek; bir diğer yandan sürecin aktörleri, karşılaştırmalar, din ve biz-onlar kapsamındaki söylemler çözümlenir. Son olarak tüm bu değerlendirmeler ışığında söylemlerle ifade edilen temsiller tartışılır. Bu temsillerin Şarkiyatçı ve Garbiyatçı bakış açıları irdelenerek Türkiye'nin Doğu'ya bakarken kendini konumlandığı nokta değerlendirilir.

BÖLÜM I: KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kuramsal çerçeve içinde temsil, söylem, Şarkiyatçılık ve Garbiyatçılık kavramları tartışılır. Temsil konusu tartışmaya açılarak, göstergeler aracılığıyla kurulan anlam inşalarıyla söyleme bir adım daha yaklaşılır. Dil içinde üretilen söylem ise bilgi/güç ilişkisini içerir. Şarkiyatçı ve Garbiyatçı söylemler de bu ilişkilerde kurulan anlam inşalarının ürünüdür. Bu amaçla tartışmaya açılan tüm bu kavramlar, Türkiye'nin aidiyetliğine dair yanıt aramada varılan sonuçta adım adım ilerlenerek yön çizmeye yardımcı olur.

1.1. Temsil

Temsil kavramı sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda, hakkındaki tartışmaların yoğunluğuyla dikkat çeken konulardan biri olarak bilinmektedir. Temsil, İletişim Bilimleri'nde de eleştirel bir duruşla yapılacak medya okumalarında önemli bir kavram olarak ele alınır. Temsilde anlam, dil ve kültürün ilişkisi; yorumlama sürecine etkisi nedeniyle önemlidir.

Hall, *The Shorter Oxford English Dictionary* eserinin temsil için iki tanımı uygun gördüğü bilgisine yer verir.

1. Bir şeyi temsil etmek; onu tanımlamak ya da betimlemek, onu resmetmek ya da hayalinde canlandırma yoluyla akılda canlandırmaktır. "Bu resim Habil ile Kabil'in öldürülüşünü temsil ediyor" cümlesi buna bir örnektir.
2. Temsil etmek aynı zamanda sembolleştirme, bir şeyin yerine geçme, bir şeyin örneği olma ya da yerine geçme anlamına gelir. "Hıristiyanlıkta haç

İsa'nın çektiği acıları ve çarmıha gerilmesini temsil eder" cümlesi de bunun örneğidir (Hall, 1997: 16).

Buna tanımını yorumlamasında Hall (1997: 16) için, resimdeki figürler Habil ile Kabil'in hikâyesinin yerini alarak onun yerine geçer. Birbirine tutturulmuş iki tahta parçasının meydana getirdiği Haç da Hıristiyan inancı doğrultusunda Tanrı'nın oğlunun çarmıha gerilmesini sembolize eder. Bu da kelimelerle ya da resimlerle ifade edilebilir.

Psikolojide insanda duyulara bağlı olan algı, bir şartlanma olarak nitelenebilir. Görerek, algılayarak anlamlandırdığımız dünya düşünme biçimimizi etkiler. Görme konuşmadan önce gelmiştir. Çocuk konuşmaya başlamadan önce bakıp tanımayı öğrenir. Yine de başka bir anlamda değerlendirdiğimizde görme sözcüklerden önce gelmiştir. Çevrelendiğimiz dünyada kendi yerimizi görerek buluruz. Bu dünyayı sözcüklerle anlatsak da sözcükler dünyayla çevrelenmiş olmamızı hiçbir zaman değiştiremez (Berger, 2011: 7).

Herhangi bir nesneyi kafamızda canlandırdığımızda görsel algılamamız bizi o nesneye ilişkin kavramları düşünmeye ve görsel imgeye götürür. Bu nesneyi sözcükle dile getirmemiz ise anlamlandırmaya katkı sağlar ve dilsel göstergeyi ortaya çıkarır. Hall (1997: 17), temsilin bu noktada devreye girdiğini belirterek "Temsil, kavramlarla ilgili olarak dil aracılığıyla aklımızdaki anlam üretimidir" der. Buna göre temsil; nesnelere, insanların ya da olayların gerçek dünyasına veyahut insanlar, olaylar ve kurgusal nesnelere düşe dayalı dünyasına göndermede bulunan kavramlar ve dil arasındaki bağlantıdır.

Hall (1997: 17-18), süreç ve iki temsil sisteminin var olduğundan bahsederek bunlardan ilkinin kafamızda taşıdığımız birtakım kavram ya da zihinsel temsil ile bağlantısını kurduğumuz çeşitli nesne, insan ve olay dizgesi olduğunu söyler. Anlam, dünyadaki şeyler arasındaki ilişki ve o şeylerin zihinsel temsilleri yerine geçen

kavramsal dizgeyle bağlantılıdır. Aynı kültüre ait olanların dünyayı benzer şekilde yorumlaması, ortak anlamlar ve ortak kavramsal haritalar tanımını da açıklar. Ortak kavramsal harita yeterli gelemeyeceği için, anlam ve kavramları ortak bir dil ile temsil edebilir ve değişimini sağlayabiliriz. Buradan dilin, anlam oluşturma sürecindeki ikinci temsil dizgesi olduğu sonucuna varırız.

1.1.1. Temsil Kuramları

Anlamlandırma ve anlam arayışıyla ilgili eylemlerin temsillerin oluşumuna etkisini incelemek için kuramların açıklayıcılığına bakmak, özellikle medya araçlarında yürütülen anlamlandırma siyasetini irdeleyebilme açısından faydalıdır. Hall (1997: 15), dil aracılığıyla anlam temsilini yansıtmacı, ereksel, inşacı yaklaşımlar olarak ayırır ve bu yaklaşımlara açıklamalar getirir.

Yansıtmacı yaklaşımın ana düşüncesi anlamın gerçek dünyadaki nesne, kişi ya da olaylarda bulunduğu fikriyle dilin ayna ile benzerlik gösterdiği, dünyada yer alan gerçek anlamı yansıttığıdır. Yansıma kuramından hareketle dilin var olan ve kelimenin içerdiği gerçeği yansıttığı görüşüne dayanan yaklaşım mimetik kuram diye de adlandırılır. Temsil ve dile ilişkin mimetik bir hakikat ile ilgilidir, görsel göstergeler de temsil ettikleri nesnelerin biçim ve dokusuyla ilişkilidirler (Hall, 1997: 24).

Ereksel yaklaşım ise yansıtmacı yaklaşımın tam tersini savunarak dünyaya dil aracılığıyla kendine has anlamı veren kişinin konuşmacı, yazar olduğu görüşünü taşır. Yazarın kastettiği anlama gelen sözcükler ereksel yaklaşım ile adlandırılır. Dili sadece konuşmacıya indirgeyen bu yaklaşım biçiminde, dilin özüne yani iletişime yönelik ortak kodlar ve dilbilimsel tepkimeler oluşturulamaz. Bu da kullanmayı amaçladığımız özel anlamların ancak paylaşılmak ya da anlaşılmak amacını taşıdığı, dilin toplumsal bir dizge olduğu sonucuna vardırır (Hall, 1997: 25).

Dildeki anlamın nesnelere kendileri ya da konuşmacılar tarafından belirlenmediğini savunan üçüncü yaklaşım olan inşacı yaklaşım ise toplumsal aktörler görüşüne gönderme yapar. Buna göre maddi dünyanın varlığı kabul edilmekle beraber anlamı iletenin dil dizgeleri ya da diğer temsil sistemleri olduğu benimsenir. Seslerden, görüntülerden, işaretlerden, dijital itkilerden oluşan göstergenin maddi niteliği değil simgesel işlevi öne çıkar (Hall, 1997: 25-26).

Dillerin temsil dizgesi kapsamında incelemesinde de trafik ışıklarındaki kırmızı, yeşil, sarı renkler de örnek olabilir. Farklı dalga boyutlarının gözdeki ışık etkisi farklı renk boyutlarını oluşturur. Diğer kültürler bu farklı renkleri tanımlamak için farklı sözcük ve harfler kullanır. Fakat trafik ışıklarında kırmızının “dur”, yeşilin de “geç” anlamını taşıması toplumsal kodların bu biçimde işlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Anlamı sabitleyen renk değil, koddur (Hall, 1997: 26-27).

Temsilin gerçekliğe ve anlama getirdiği yaklaşımları üç kategoriye ayırarak aktaran Hall (1997: 28-29), özetle şunları ifade eder. Temsil anlam aracılığıyla dil üretimidir. İnşacı yaklaşım da başkalarıyla anlamlı bir şekilde iletişim kurmak için, farklı diller içerisinde düzenlenmiş göstergeler kullanıldığını savunur. Diller, insanlar ya da olayları simgelemek, yerine geçmek ya da göndermede bulunmak amacıyla gösterge kullanabildiği gibi bu göstergeler düşsel şeylere, hayal dünyalarına ya da soyut düşüncelere göndermede bulunabilir. Bunlarla birlikte dil dünya için bir ayna görevi görmez. Anlamı oluşturan ve üreten çeşitli temsil dizgeleridir. Zihnimizde şekillenen kavramlar dünyayı anlamlı kategoriler biçiminde sınıflandırır. Bu durumda eğer bir şeye ilişkin bir kavrama sahipsek, o şeyin anlamını biliyoruz demektir. Fakat dil olmadan anlamı iletemeyiz. Dili de oluşturan göstergeler, ancak kodlar sayesinde anlamı iletebilir.

Temsil ile ilgili çalışmada inşacı yaklaşıma yönelerek incelemelerini bu noktada yoğunlaştıran Hall (1997: 15), son yıllarda kültürel araştırmalara en önemli

etkide bulunan bakış açısının 'inşacı yaklaşım' olduğunu söyler. Bununla birlikte inşacı yaklaşımın iki önemli modeli olan İsviçreli dilbilimci Ferdinand Saussure'den önemli ölçüde etkilenen göstergebilimsel yaklaşım ve Fransız filozof ve tarihçi Michel Foucault ile özdeşleştirilen söylemsel yaklaşım üzerinde durur.

Dilbilimde kullanılan bir terim olan söylem, Foucault tarafından farklı bir anlam kazanarak bilgiyi temsil eden bir araç olmuştur. Farklı tarihi dönemlerde ürettiği anlamlar ve dil için düzenlediği kuralların yanı sıra aşarak söylem, davranışları da üretir. Hall (1997: 15) temsili kategorize ettiği yaklaşımlardan inşacı yaklaşımın içinde Foucault'u da konumlandırır. Anlamın inşasının söylem içinde gerçekleştiğini düşünen Foucault'un metodolojisi bu tez çalışmasının yol göstericiliği adına önemlidir. Öte yandan Edward Said'in Şarkiyatçılık metodolojisinde de belirleyici olan Foucault'un bilgi-iktidar ilişkisi kavramlaştırmasındaki dinamizmini yitirmeyen iktidarın, pratikler aracılığıyla biçimlendirdiği özne üzerindeki etkisini de görmek mümkündür. Temsil, söylem, bilgi, iktidar, özne kavramları ile medyanın mihenk taşları köşe yazarlarının Arap Baharı sürecine yaklaşımlarının irdeleneceği bu tezde, Türkiye'nin Şarkiyatçılık-Garbiyatçılık döngüsündeki yerine ayna tutulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda Hall'i de referans alarak Saussure'nin göstergebilimsel yaklaşımına farklı yazarlar açısından yer vererek, Foucault'un söylemsel yaklaşımı üzerinde ilerlenecektir.

1.1.2. Gösteren-Gösterilen ve Temsil İlişkisi

Anlam oluşturma sürecinde yazılı kelimeler, konuşulan sesler ve görsel imgelerin varlığına dikkat çekmek gerekir. Kafamızdaki anlam haritalarının yerini alan göstergeler, onları temsil eder ve kültür için anlam dizgesi oluşturur. Göstergeler dil şeklinde düzenlenmiştir ve düşüncelerimizi kelimelere, seslere ve imgelere aktarmamızı, bunları bir dil olarak diğer insanlara anlam ifade etmek ve düşünce iletmek amacıyla kullanmamızı sağlar. Gösterge özelliği taşıyan ve diğer

göstergelerle birlikte anlamlı bir içeriği olan bir dizge içerisindeki her ses, kelime, imge veya nesne de bu durumda bir dildir (Hall, 1997: 18-19).

Çağdaş dilbilimin kurucusu olarak tanınan Saussure'nin temsil konusundaki genel görüşü ve dil modelinin çok sayıdaki kültürel alanlarda temsilini yorumlayan Hall (1997: 31) onu göstergebilimsel yaklaşımın içinde konumlandırır. Bir biçim ve bu biçimin çağrıştırdığı düşünce ya da kavramda Saussure için ilk öge gösteren, zihnimize uyandırdığı kavrama karşılık gelen ikincisi de gösterilendir. Saussure, göstergelerin bir dizgenin parçası olduğunu ve bu dizgenin diğer üyeleriyle bağlantılı olarak tanımlandığını belirtir. Saussure'ye göre, dildeki ayrımların belirlenmesi anlam üretimi için oldukça önemlidir. Aynı şekilde gece/gündüz örneğinde olduğu gibi bir kavram ya da sözcüğün anlamı genellikle doğrudan karşısına göre anlamlandırılır.

Saussure (1998: 46), göstergelerin toplum yaşamı içindeki yaşamı inceleyecek bir bilim tasarlaması düşüncesiyle göstergebilim fikrine varır. Göstergebilim bize artık göstergelerin ne olduğunu, hangi yasalara bağlandığını öğretecek; göstergebilimin yasaları dilbilime de uygulanabilecektir. Saussure'nin açıklamalarında da kavramlar ve dil arasındaki bağlantının bir temsil oluşturma fikrine bağlandığı yorumuna varılabilir.

Saussure için göstergebilimde "gösterge" sözcük, görüntü ya da anlam üreten herhangi bir şey olabilir. Her gösterge, "gösteren" yani göstergenin maddesel, fiziksel varlığı ve "gösterilen" denilen kavramdan meydana gelmektedir. Erdoğan ve Alemdar (2002: 365) da, Saussure'nin modelinde işaret/gösterge kavramı, işaretin algıladığımız fiziksel varlığı olan anlamveren ve işaretin düşünsel kavramı olan anlamverilenden meydana geldiğini aktarır. Dış gerçeği ya da anlamı oluşturan bu iki kavram evrensel olmayıp kültürel deneye bağlıdır. Sözen (1999: 32) de benzer bir

yorumla iletişimin temel biriminin sembol, söz ya da kelime olan göstergeler değil; bu göstergelerdeki niyet ve yorum olduğunu ifade eder.

Gösterebilimsel çözümlmeye tabi tutulan metinlerde göstergeler ile bunların arasındaki ilişkilerin önemine dikkat çeken Parsa ve Parsa (2002: 7-8), gösterebilimsel çözümlme yaparken biçim ve içeriğin geçici bir ayrımının yapıldığı, ayrıca ele alınan metni meydana getiren göstergeler sistemine odaklanıldığı üzerinde durur. Gösterebilimde anlamın en küçük birimine gösterge denildiği tanımın devamında; kendisi o şey olmadığı halde, o şeyi çağrıştırarak iletişim sağlayan ve bir başka şeyi temsil eden her şey bir göstergedir.

Burada göstergelerin yüklendiği mesaj ve bireyselliğini vurgulamak gerekir. Anlamı taşıyan göstergenin bizzat kendisi değil, ona anlam yükleyen alıcıdır. Anlamın inşasında düşündüklerimiz ya da inandıklarımızın nesnelere görüşümüzü etkilediğini söyleyen Berger (2011: 10), imge kelimesine ise insan yapısı anlamını yükler. Her imge yeniden yaratılmış ve üretilmiş bir görme biçimidir. İmgenin tarihsel süreçte yüklendiği misyon da değişmiştir. Başlangıçta canlandırma amaçlı yapılan imge, bir nesnenin ya da kişinin imgeyi yaratan tarafından nasıl görüldüğünü anlatır duruma gelmiştir.

Kültürel kodlarımız tarafından belirlenen gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin Saussure'ye göre sabit olmadığını, sözcüklerin anlamının kayabildiğini de Culler'den (1976: 23) aktaran Hall (1997: 32), göndermede bulunulan gösterilenlerin de tarihsel olarak değişebileceğini, bu değişimlerin kültürlerin kavramsal haritasını değiştirerek farklı kültürlerin, farklı tarihsel dönemlerde, dünyayı farklı biçimlerde sınıflandırmasına ve yorumlamasına neden olacağını ifade eder. Örneğin yüzyıllarca batı toplumları tarafından "siyah" sözcüğü karanlık, korkunç, tehlikeli gibi kavramlarla ilişkilendirilirken Amerika'da siyahlara yönelik algının 1960'larda "Siyah güzeldir" sloganıyla popüler hale gelmesiyle gösteren olan "siyah" daha önceki

çağrışımlarına tamamen zıt bir gösterilen yani anlam kazanır. Temsil kuramı açısından değerlendirildiğinde oldukça önem kazanan bu görüş gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin topluma ve tarihsel döneme özgü olduğunu, bütün anlamların tarih ve kültür içerisinde üretildiğini gösterir. Bu da anlam ve temsilin tarih ve değişimle ilişkisini ortaya koyar. Gösteren ile gösterilen arasındaki bağların sabit olmaması temsilin sürekli yeni anlamlar üretmesi anlamına geldiğini gösterir. Hiçbir zaman sabitlenemeyen anlam da yorumlama süreci içerir, dolayısıyla yorumlama da anlam üretiminde yazar kadar okuyucunun da önemini ortaya çıkarır.

Dilde iki yönlülük üzerine Culler'in (1976: 26) Saussure ile ilgili görüşlerine geçerse, dilin toplumsal yönüne dikkat çektiğini ve ayrımı bu doğrultuda şekillendirdiğini görürüz. Dili iki bölüme ayıran Saussure için ilk noktada vurgulanan dilbilimsel dizgenin, bir iletişim aracı olarak kullanıldığında bütün kullanıcıların paylaşması gereken kural ve kodlardan oluştuğudur. Dil öğrenirken de kullanılan bu kurallar söylenmek istenen her şeyi kullanabilmeyi sağlar. Dilin bu toplumsal yönüne değinerek, yasa gibi incelenme gerekliliğini öne sürmesiyle birlikte Saussure "yapısalcı" olarak adlandırılmıştır. Dilin ikinci bölümünü bireysel konuşma ile dilin yüzeyi olarak değerlendiren Saussure, bu tür sözlerden de sonsuz sayıda bulunduğunu söyler. Tüm bu açıklamalarının devamında Saussure, her ifadenin yazarın dili kullanan diğer kişilerle birlikte, birbirleriyle anlamlı bir iletişim sağlayan dil dizgesinin ortak kural ve kodlarını paylaşmasıyla mümkün olacağını söyler. Açıkçası bireysel bir konu olmayan dilin kaynağı doğada ya da bireylerde değil; toplumda, kültürde, ortak kültürel kodlarda ve dil dizgesindedir (aktaran Hall, 1997: 33-34).

Saussure'nin (1998: 56) dile getirdiği bu ayrımın ardından dilden daha sonra doğan yazı hakkındaki görüşlerine geçelim. Dil ve yazının birbirinden ayrı iki gösterge dizgesi olduğunu düşünen Saussure için yazının biricik varlık sebebi dili göstermektir. Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Bununla da kalmayıp

dil; yazının, sağır-dilsiz alfabesinin, simgesel kutsal törenlerin, davranış biçimlerinin içinde en önemlisidir (Saussure, 1998: 45-46).

Saussure (1998: 57-58) bu görüşleriyle dili bağımsız bir kategoriye sokmuş, buna rağmen yazının saygınlığını da öne çıkarmıştır. Öyle ki dilin geleneksel yönüne rağmen yazının saygınlığını; sürekli ve sağlam oluşuyla, görsel izlenimlerin işitsel izlenimlerinden belirginliğiyle öne çıkışıyla, eğitim-öğretim gibi alanlarda kullanılarak kurallara bağımlılığıyla, dildeki anlaşmazlığın tersine kanıt oluşturabilecek çözüm odaklı tarafıyla ispat eder.

Tüm bu açıklamalarla birlikte Hall'e (1997: 19) göre kültürdeki anlam sürecinde iki temsil dizgesinin yer aldığını söyleyebiliriz. İlk temsil dizgesi şeyler ve kavramlar dizgemiz, kavramsal haritalarımız arasında bağlantı kurarak dünyayı anlamlandırmamızı sağlar. İkinci temsil dizgesi de kavramsal haritamızdaki kavramları temsil eden çeşitli göstergeler arasındaki bağıntıdır. Şeyler, kavramlar ve göstergeler arasındaki bağlantı ile dilde anlam üretimi oluşturulur. Bu üç unsur arasındaki ilişkideki süreç de "temsil" olarak adlandırılır.

Hall (1999: 217) aynı zamanda dilin eklemlenmesindeki temel ögenin gösterge olduğuna ve göstergelerin anlamın maddi kayıtları olduğuna vurgu yaparak, yapısalcıların tersine bir göstergenin tek yanlı olarak gerçek dünyadaki bir nesne ya da olayın yerine geçmediğini savunur. Gösterge, göstergenin gönderme yaptığı şey ve bu şeyin anlamı arasında şeffaf bir ilişki olmadığı gibi dil sistemi içinde birlikte örgütlenerek, nesnel toplumsal dünyadaki şeylerin birlikte ilişkilendirilme tarzını eklemlenmelerinden ötürü anlam bildirir.

Öte yandan başka bir şeyin yerini tutan göstergelerde bu başka şey; bir durum, bir eylem, bir varlık olabilir. Kısacası o şeyin kendisi olmayan göstergeler buna rağmen bize bir mesaj iletir, çağrışım yapar ya da yorumlama olanağı sağlar. Fakat buradaki kilit nokta göstergeyi yorumlama, tanıma, anlama adına önbilgiye

sahip olmamızdır. Göstergenin kendisi o şey olmadığı halde, o şeyi çağrıştıran bir birim olduğunu en iyi Magritte'nin resimleri özellikle elması ve piposu gösterir (Akerson, 2005: 20-21). Gerçeküstücülük akımına en uzun süre bağlı kalmış Belçika doğumlu ressam Magritte tuvale çizdiği pipo resminin altına Fransızca kelimelerle "Bu bir pipo değildir" yazmış, gördüğümüzün bir pipo değil, sadece, bir pipo resmi olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Gördüğümüz sadece pipo çağrışımı yapan bir görüntüdür. Pipoyu temsil eden bu görüntü piponun kendisi değildir. Piponun işlevsel özellikleri bu görüntüyle kullanılamaz, bu görüntü sadece piponun göstergesi olur. Pipo sözcüğü yine bir gösterge olup ise bize zihnimizde var olan pipo kavramını çağrıştırır. Yani görüntünün ya da sözcüğün çağrıştırdığı, o varlığın ya da nesnenin kendisi değil, zihnimizdeki kavramıdır. Gördüğümüz resmin zihnimizdeki pipo kavramıyla örtüşmesi, pipo kavramını iyi temsil eden bir görüntüde olmasından kaynaklanır. Görüntüdeki pipo da yazıdaki pipo da zihnimizdeki kavramların karşılığı olan pipolar kümesinin tümünü temsil eder (Akerson, 2005: 21-22).

Göstergebilim iletişim için kullanılan her şeyin; sözcükler, görüntüler, trafik işaretleri, sesler, çiçekler, müzik ve tıbbi semptomlar gibi pek çok şeyin incelenmesidir. Göstergebilimin üzerinde durduğu konular, göstergelerin iletişimde bulunma yolları ve onların kullanımına egemen olan kurallardır. Göstergebilimin kültürle doğrudan ilgili bir araç olması onu geleneksel eleştiriden ayırır. Geleneksel eleştiride metin kendine özgü anlamlarına göre yorumlanırken, göstergebilimde ise anlamın ne olduğu değil nasıl yaratıldığı sorgulanır (Parsa, Parsa, 2002: 1-2).

Göstergelerin nasıl işlediklerine bakılırsa, bir arada ve uyumlu şekilde işleyen göstergelerin dizge denilen yapıları oluşturduğudur. Dizge, demek sistem demektir. Örneğin trafik lambalarındaki kırmızı, sarı ve yeşil renklerinin sürekliliği, biçim ve içerik arasındaki bağlantıyı sağlar. Hangi rengin dur, bekle, geç gibi hangi komutu temsil ettiği konusunda sürücülerle yayalar arasındaki şifre belirlenir (Akerson, 2005:

27). Bu şifrelerin toplumun devamlılığını sağladığı etkisinden de bahsedebiliriz. Gösterge sisteminin toplumsal niteliği dil, trafik işaretleri gibi gösterge sistemleri anlamlarında uzlaşımsal yapılar ve kodlar ortaya koyarak toplumun devamlılığını sağlar (Parsa, Parsa, 2002: 83).

Erdoğan ve Alemdar (2002: 360-361), göstergebilimin oluşumu sırasında dil ve söz arasındaki farkı ortaya atan Saussure'yi yine anlam veren ve anlam verilen ilişkisinden yola çıkarak yorumlar. Anlam; dil ve dünya arasındaki ilişkiden çıkmaz, dili oluşturan içsel farklar sisteminden çıkar. Sözsüz iletişim tarzının incelenmesini göstergebilim olarak isimlendiren Saussure; göstergebilimin yazı, medyadaki imajlar, reklamlar, programlar, elbise, yiyecekler, kendi vücudumuz gibi zengin göstergeler evrenini incelediğini söyler. Göstergebilimde metnin önemine dikkat çeken Saussure için dikkat "metin" üzerinde toplanır. Alıcı/izleyici "okuyucu" olarak nitelenir ve iletişim sürecinde aktif bir rol alır. Okuyucu kendi deneyini, tutumlarını ve duygularını getirerek metnin anlamını oluşturur. Anlamın incelenmesinde de işaret (gösterge), işaretin işaret ettiği (gösterilen) ve işareti kullananlar (gösteren) öğeleri önde gelir.

O halde göstergebilimin temellerini atan Saussure'nin göstergenin toplumsal işlevleri üzerinde duran açıklamalarıyla, göstergebilimin pragmatik yönlerine vurgu yaptığı sonucuna varabiliriz. Yine bu pragmatist anlayışın devamında Saussure için toplumsal ve zamansal farklılıkların kavramların temsili konusunda da farklı fikirleri yarattığı görüşüne ulaşabiliriz.

Yeniden Hall'e (1997: 34) dönersek Saussure'nin bizleri toplumsal bir olgu olarak dilin kendisine, dilin nasıl işlediğine ve anlam üretiminde oynadığı role odaklanmaya yönelmemizi başardığını söyleyerek; dili sadece şeyler ve anlamları arasında şeffaf bir araç konumundan kurtardığını ifade eder. Böylece temsilin bir pratik olduğunu göstermiştir, ayrıca göstergenin iki boyutu olan gösteren ve gösterilen üzerinde yoğunlaşmayı tercih etmiştir. Diğer bir yandan Saussure'ninkine

benzer bir yaklaşım benimseyen Dilbilimci Charles Sanders Peirce, gösterenler/gösterilenler ile gönderge adını verdiği şey arasındaki ilişkiye daha fazla önem verir. Saussure'nin anlamlama olarak adlandırdığı şey gerçekte hem anlamı hem gönderimi içerdiği halde, Peirce daha çok anlam üzerinde durur.

Peirce göstergebilim (semiology) yerine semiotics deyimini kullanır, bir göstergenin herhangi bir şeyin yerini herhangi bir bakımdan tutan şey olduğunu ifade eder. Anlamın oluşturulma süreci de gösterge, nesne ve yorumlayandan meydana gelir. Nesne dış dünyadaki göstergenin yerine var olup, gösterge onun için vardır; yorumlayan ise gösterge ile nesnesi arasındaki ilişkiyi üreten zihinsel etkidir (Parsa, Parsa, 2002: 10-12).

Akerson ise Peirce'nin bütün bilimlere ve uğraş alanlarına göstergebilimin gözüyle bakmanın mümkün ve gerekli olduğu sözlerini hatırlatarak, göstergebilimi tüm yaşam alanlarını kapsayan evrensel bir bilim dalı saydığını aktarır (Akerson, 2005: 63). Peirce'nin kuramında sunduğu üç tür gösterge vardır. Bunlar da keyfi ve tamamen kültür-bağımlı sembol (simge), işaret ettiklerine benzeyen görüntüsel gösterge olan ikon, kanıt verici işaretler olan indekstir (Erdoğan, Alemdar, 2002: 361-362). Peirce'den etkilenen Morris ise göstergeyi algılayan kişinin yani yorumlayanın içsel süreçte yorumlama tavrına dikkat çeker. Barthes ise gösterge, gösteren, gösterilen şemasına dikkat çeker. Yananlam kavramını da getiren Barthes, gösterilen boyutunda derin okumalara olan ihtiyacı ileri sürer. Dikkat çekilmesi gereken gösterge kavramındaki içeriğin dünyayla ve kültürle ilişkisini ortaya koyan gösterilendir. Eco'daki görüş ise göstergebilimin prensip olarak yalan söylemek için kullanılacak bir disiplin olmasıdır. "Gösterge" yerine "gösterge işlevi" terimini kullanan Eco için amaç anlatım ile içerik arasındaki korelasyonu belirtmektir (Parsa, Parsa, 2002: 8-18).

Öte yandan Barthes'in (1975: 1-2) göstergebilime getirdiği düzenlam ve yananlam karşıtlıkları, ilk işlevleri anlam yaratmak olan göstergeler üzerinde sorgulama yaratır. Ona göre dilbilimin yürüncesine oturttuğu göstergebilimde dil/söz, izge/bildiri, gösterilen/gösteren, dizim/dizi ve ayrıca en çok üzerinde durduğu düzenlam/yananlam gibi karşıtlıkları temel çözümleyin aracıdır. Öte yandan göstergebilimin konusunun anlam olduğu kesinlemesi vardır. Buna göre resimler, insan devinileri, törenler ve gösteriler, yazın yapıtları, tiyatro gibi tüm göstergeler anlamlama dizgesi oluşturur. Ayrıca nesnelere ve davranışlar anlamlarını dilden bağımsız oluşturamaz (aktaran Yücel, 2008: 119-120). Medyanın söyleminin incelenmesi açısından Barthes (1964), gösteren-gösterilen ile düzenlam-yananlam ikililerinin önemi üzerinde dururken, her tür ideolojinin de düzenlam olan ilk dilden ayrı olan yananlam ile aktarıldığı düşüncesinin önderidir (aktaran Mattelart, Mattelart, 2003: 69-70). Parsa ve Parsa'nın (2002: 57-60) yorumlamalarında göstergenin işaret ettiği şey düzenlam iken gösterge ile kültürel çağrışımları arasındaki farklılıklar da yananlam olduğuna işaret ederek Barthes için anlamlandırma, gösteren ile gösterileni birleştiren ve ürünü gösterge olan edim olarak açıklar. Anlam görünenden görünmeyene giden katmanlardan oluşur. Fiske ise anlamların öznelere doğru hareket ettiğini savunur, yan anlam da öznelere ilişkilidir.

Erdoğan ve Alemdar (2002: 364) Fiske'nin özellikle siyasal kavramlarda ve ideolojik yapıların anlamlandırılmalarında seçilenin anlamı, seçilmeyenin anlamıyla belirlediğini söyler. Anlamlandırma, seçilmeyenin veya karşıtın varlığından çok, paralel ve doğrudan ilişkilendirmeye ilgilidir. Akerson da yananlamların kalıplaşmış olabileceği gibi bireysel de değerlendirilebileceğini söyler. Atasözlerinde alışılmış kullanımlar kalıplaşmışken, şairlerin bireysel imgelerin peşine düşmesi buna örnek verilebilir (Akerson, 2005: 124-125). Aynı kodları paylaşan ve aynı gösterge sistemlerini kullananların, iletiye yükledikleri anlamın da birbirlerine yakınlaşacağını söyleyen Fiske (2003: 61-63), bu yaklaşımla birlikte yeni bir terimler dizisini tanıtır.

Bunlar arasında gösterge, anlamlandırma, görüntüsel gösterge (ikon), belirtisel gösterge (index), düzanlam, yananlam gibi terimler vardır ve tüm bu terimler çeşitli anlam yaratma yollarına göndermede bulunur. Göstergebilimin temel ilgi alanının merkezinde ise gösterge yer alır ve burada üç temel çalışma önemlidir. Bunlar göstergenin kendisi, içinde göstergelerin düzenlendiği kodlar ya da sistemler, kodlar ve göstergelerin içinde işlediği költürdür. Göstergeler ve anlam arasındaki ilişkide de tüm anlam modellerinin büyük ölçüde birbirine benzeyen bir yapıyı paylaşır. Bu modellerin her birinin anlam çalışmalarına dahil edilmesi gereken üç ögesi vardır. Bu ögeler gösterge, göstergenin gönderme yaptığı şey, göstergenin kullanıcılarıdır. Yine Fiske (2003: 66-68) Saussure'nin göstergelerin insanlar ve nesnelere arasındaki yapısal ilişkide inşa edildiği düşüncesinden hareketle, gösterilenin gösterenin göndermede bulunduğu zihinsel kavram olduğu üzerinde durur. Bu zihinsel kavram, aynı dili paylaşan aynı költürün üyelerinin tümü için ortaktır. Burada önemli olan nokta gösterilenlerin gösterenler kadar belirli bir költürün ürünleri olduğunu anlamamızdır. Yani gösterenin her dildeki dilsel biçiminin költüre özgü olması gibi anlamlandırma da költüre özgüdür.

Saussure başlangıcında göstergebilime yönelik geliştirilen kuramsal düşüncelerin devamında Peirce'nin gösterge ile nesne ilişkisi arasındaki ilişkide anlam üzerinde durduğunu görürüz. Barthes'in getirdiği düzanlam-yananlam kavramı da medya okumaları açısından etkili bir ayırım olarak göze çarpar. Fiske'nin açıklamalarındaki öznellik ifadesi ise aynı gösterge sistemlerini kullanan költürlerin anlam yüklemelerinin benzerliğine dairdir. Temsil sürecinin nasıl işlediğine yönelik bilgiler vermede destekleyici olan göstergebilim, gerçeklik sorunsalında kodların işlevselliğinden yola çıkarak anlam üretimlerine varmada araştırılmaya değer bir yöntemdir.

Yapısalcılığın gösterge kavramı üzerinde odaklandığından hareketle Foucault'un metinlerine bakıldığında, onun da göstergelerin permütasyonları ile

birçok yerde ilgilendiğini görürüz. Saussure'nin merkezi önem attığı ve ondan yola çıkarak bir göstergebilim inşa etmek istediği gösterge kavramı, Foucault'un kariyerinin ilerleyen dönemlerinde önemli bir kavram işlevi görür (Megill, 1998: 309). Megill (1998: 316), burada Foucault'un göstergeler ile anlamlandırma hakkında yaptığı açıklamaların belirsiz kaldığını savunarak sorunun kaynağının temsil ile anlamlandırma arasındaki ayrımı net olarak açıklayamayışına bağlar. Foucault'a göre, temsil on yedinci ve on sekizinci yüzyılların klasik epistemmesine ait bir özelliktir; anlamlandırma ise on sekizinci yüzyıl sonlarında başlamış ve şu sıralarda çökmek üzere olan modern epistemeye ait bir özelliktir. Foucault yine de temsil ile anlamlandırma arasındaki ayrımın ne olduğunu hiçbir zaman söylemez. Klasik ve modern epistemeler için ikili bir yapıdaki gösterge kavramının netliği konusunda belirsizlik olmakla birlikte, Foucault bu iki kavramı birbirinin değişkeni olarak niteler. Bu iki kavramı birbirinden ayıramayan Foucault'un "Göstergenin temsil alanını tamamen kaplaması, bir anlamlandırma teorisi oluşturma imkanını dahi engeller" sözüdür.

Kuramsal çerçevesini "Foucaultcu Söylem" doğrultusunda oluşturacağımız bu tez çalışması için göstergebilimin ne olduğuna ve temsil sürecindeki aktif rolüne göstergebilimin önde gelen isimlerinden yola çıkarak yer verdik. Bir sonraki bölümde temsili anlam inşaları konusundaki başat rolüyle incelememiz, bizi söylem kavramı adına üretilen Şarkiyatçı ve Garbiyatçı temsillere bir adım daha yaklaştırır.

1.1.3. Temsillerle Anlam Üretimi

Kültürü ortak kavramsal haritalar, ortak dil dizgeleri ve bu dizgeler arasındaki çeviri ilişkilerini yönlendiren kodlar temelinde ele alan Hall (1997: 22), kodların kavramlar ile göstergeler arasındaki ilişkileri saptadığını, farklı dil ve kültürlerdeki anlamı tayin ettiğini söyler. Sonuçta da temsil dizgeleri aracılığıyla, belirli kavram ve düşünceler aynı dizge kullanılarak yorumlanır ve kültürün bireyleri tarafından

içselleştirilir. Bu noktada kültürel araştırmalar için önemli olan anlam, dil ve temsilin önemi ortaya çıkar. Bir kültür aidiyeti aynı kavramsal ve dilbilimsel yönden bakarak, kavram ve düşüncelerin farklı dillere nasıl çevrilişini ve dilin dünyaya gönderimde bulunmak ya da onun göndergesi olarak nasıl yorumlanacağını ortaya koyar.

Güneş (2001: 11) dil ve anlam üzerine söylenen sözler arasında ünlü düşünür Wittgenstein'ı, dilin kendi başına bir anlamı olmadığını, onu anlamlı kılanın bağlamı olduğu görüşüyle yorumlar. Bir bakıma herhangi bir söz, kavram, önerme veya kuramın anlamı ait olduğu bağlamla ilişkilidir. Bu noktada yine Hall'e (1999a: 78) dönüp onun "anlamlandırma siyaseti" yaklaşımına bakmak gerekir. Hall için her sözcüğün yani her mesajın anlatım formatındaki konumlanışı bir gerçeğe işaret eder. Bu yaklaşım da ifadeler veya tümcelerin, bir toplumun bilinçaltında yatan ideolojik sınırlarına dayandığı fikrini öne çıkarır. Hall (1999b: 227) tarafından dillendirilen ideolojide temsil edilenin, insanların varoluşunu yöneten gerçek ilişkiler sistemi değil, bu bireylerin içinde yaşadıkları gerçek ilişkilerle girdikleri hayali ilişki olduğu görüşü, yapay gerçeklik konusuyla paralel düzeydedir. Dil ve temsil arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bu yaklaşım her kültürün anlamlandırma haritasına içkin yorumların özneliği üzerinde durması bizi farklı kültürlerdeki özgün bakışlar düşüncesine götürür. Bahsedilen bu yapay gerçeklikler de içinde bulunulan kültürlerin yapısal ve düşünsel durumundan etkilenir.

Sinemasal metin okumadan hareketle temsil tanımlamasına bir bakış getiren Ryan ve Kellner, temsillerin içinde yer alınan kültürlerden devralındığını ve içselleştirilerek benliğin bir parçası haline getirildiğini söyler.

İçselleştirilen bu temsiller benliği, söz konusu kültürel temsillerde içkin olan değerleri de benimseyecek şekilde yoğurur. Bu nedenle bir kültüre egemen olan temsiller aslında can alıcı politik önem taşırlar. Kültürel temsiller yalnızca psikolojik duruşları şekillendirmekle kalmaz, toplumsal gerçekliğin nasıl inşa

edileceğine ilişkin olarak da, yani, toplumsal yaşamın ve toplumsal kurumların şekillendirilmesinde hangi figür ve sınırların baskın çıkacağı konusunda da çok önemli bir rol oynar (Ryan ve Kellner, 1997: 37).

Temsiller, iktidar kurumlarının fiili olarak elde bulundurulması kadar iktidarın parçasıdır. Özneyi idealize eden temsiller toplumu bir arada tutmaya yarar; içselleştirilmeleri düşünce ve davranışı yönlendirir ve yerine başkalarının konmasını frenleyici bir rol oynar (Ryan, Kellner, 1997: 335). Toplumsal dünyanın temsil edilişi ise politiktir ve bunun için seçilen temsil tarzları, dünyaya karşı farklı politik duruşları ifade eder. Bu da farklı politik çıkarların temsil aracılığıyla dünyayı farklı biçimlerde inşa ettiğini gösterir (Ryan, Kellner, 1997: 419).

Yeniden Hall'e (1997: 21) dönersek göstergelerin herkes tarafından aynı biçimde okunması için kavramsal ve ortak dil dizgesine verdiği önemi görürüz. Buradan hareketle temsil dizgelerindeki anlam üretimi de dikkat çekicidir. Hall, göndermede buldukları şeylere yakın bir benzerlik göstermelerine rağmen görsel göstergeler ve imgelerin, göstergeden başka bir şey olmadığını söyler. Gösterge olma özellikleriyle yorumlanmaları gerektiği için kavramsal harita ve onu andıran imge de iki temsil dizgesini oluşturur. Hall (1997: 21) göstergeleri de iki yönüyle inceleyerek ikonik göstergelerin göndermede bulduklarıyla benzerlik gösterdiğini söyler. Yazılı ya da sözlü göstergeler olarak nitelediği belirtisel göstergelerin ise göndermede buldukları şeyle aralarında açık bir bağıntı olmadığını ifade eder. Örneğin ağaç kelimesini ifade etmek için kullanılan harflerin göndermede bulunduğu ağaç kavramıyla arasında belirli bir bağıntı yoktur. Dolayısıyla nesneye, kişiye, kelimeye bağlı olmayan anlamı saptayan bizleriz ve anlam temsil dizgesi tarafından oluşturulur. Örneğin trafik ışıklarının dilinde yeşilin geç, kırmızının dur anlamına gelmesi gibi.

Yine anlamlandırma konusuna yön çevirirsek Akerson (2005: 60-61) Saussure'nin dili göstergelerden oluşmuş bir dizge olarak; aynı zamanda göstergeyi zihinsel bir işlem birimi olarak gördüğünü, dış dünya ile olan bağlantısı üzerinde durmadığını söyler. Her şey, zihnimizdeki kavramla başlar, kavram oluşmadan sözcük oluşmaz.

Modern birey gazete ve televizyondan aldığı popüler kültür değerleriyle, gündelik yaşamına kılavuz olabilecek yargılara varmakta ve böylece kendini gerçekleştirmenin yapay bir biçimi benimsenmektedir. İşte tam da gösteri çağında yaşayan kahramanlara yüklenen mitik anlamlar onlara insanüstü vasıflar kazandırır. Medya karşısında topluma, araca ve kendisine yönelik imajla birey kendisini araçla buluşturan söylemin benimsendiği belli bir zihinsel konuma girer. Alıcı ile bu imgesel kahramanlar arasındaki içerikte tarafsızlık bulmak mümkün olmaz (Güneş, 2001: 13-14). Günümüz insanı bir tür anlam bunalım içinde olup, gerçek bir kişilik yerine karşılaşılan her temsili kişiliği anlamın biraz daha buharlaşıp kaybolmasına sebeptir. Bununla birlikte anlamla birlikte asıl yok olan şahsiyettir. Günümüzde söylemler kişiliği değil, kavramsallaştırılan imgeyi hedef alır. Kişiler; semboller ve isimlerle temsil edilerek bütünleşmek istediği dünyaya varır. Gerçek dünya artık bir imge konumuna indirgenmiştir (Güneş, 2001: 51-52).

Burada eklememiz gereken medyanın anlamlandırma üzerine etkisidir. Bugün dünyanın yeni bir görünüm kazandıran ve kazanılan görüntülerdeki ifadeleri, karar konusunda medyanın gücüne dikkat çeker. Medyanın herkes tarafından kullanılabilen bu gücüyle dünya yerinden bile oynatılabilir. Bir nevi illüzyon, düş, büyü, efsane olan iletişimin içinde oyuncular da gerçektir. Duyu organlarımıza eklenen bu araçlar dünyayı gerçekte olduğundan farklı algılamamızı ve bu yönde düşünmemizi sağlar (Güneş, 2001: 58).

Medya ile edinilen gerçek ise kurgulanmış ve dondurulmuş bir gerçek olup nasıl algılayacağımız da 6nceden planlanmıştır. Gerçeği anlamla birlikte paketlenmiş halde sunan enformasyon gerçeği vardır. Anlam 6retme konusunda bir misyon belirlemiş medya da zihnimizi doldurmakta ve bağımsız d6ř6nceler yerine herkese aynı şekilde empoze edilen betonlaşmış gerçekler sunmaktadır (G6neş, 2001: 89). Algı ve anlam 6retimi konusunda da iletişimin bir gerçeği her mesajın, her insanda aynı etkiyi doğuracağıdır. S6ylemle ilgili bazı çalışmalarda da ideolojinin tanımını toplumsal biliş şeklindedir. Her ideolojik egemenlik anlayışı d6nyaya kendi çerçevesinden bakmayı sağlayacak sistemleri de geliştirir. B6ylece bireyler için bağımsız d6ř6ncenin dışında sadece uymak zorunda kalacağı toplumsal algı mekanizması 6ne çıkar (G6neş, 2001: 94).

T6m bu tartışmaların devamında sonuç olarak temsil okumalarında, inşa edilen gerçekliklerle 6retilmiş bir yapı dikkati çeker. Bu gerçeklik inşası s6recinde dil ve k6lt6r6n bağlantısı, bulunulan toplumun anlam haritasını çizme konusunda başroldedir. Olayları sembolize etmek amacıyla kullanılan g6stergeler ise zihinsel anlam inşaları adına bir nevi kataliz6r g6revi y6klenir. 6nk6 kavramlar ve dil arasındaki ilişki, bir temsil var etmeye g6t6rmede etkilidir. Bununla birlikte temsilleri iktidar kurumlarından bağımsız ele alamayız. İktidarın etkili araçlarından medyada sunulan temsiller de inşa edilerek kurulmuş bu gerçekliklere doğal s6recin bir parçası olduğu h6km6yle uyma zorunluluğu getirir. Buradan hareketle temsil konusunu bu tez için anlamlı kılan bundan sonraki başlıkta ele alınan s6yleme gitme konusunda belirleyici olmasındır. Temsilin rol6, Hall'den yola çıkararak anlamları s6ylem içinde inşa eden Foucault'un s6ylemine varmada etkilidir. Nitekim Hall, Foucault'u dilin temsil yaklaşımlarına y6nelik kategorizasyonunda inşacı yaklaşım içinde konumlandırır. S6ylem başlığına geçmeden 6nce temsile dair tanımlamalar, kuramlar, yaklaşımlar, anlam 6retimleri konunun belkemiğini oluşturması adına bu b6l6mde b6ylece ifade edilir.

1.2. Söylem

İdeolojilerin dile getirilmesinde önemli bir rol oynayan söylem, toplumsal ve beşeri bilimler metodolojisinde son dönemlerin sıklıkla kullanılan terimi niteliğini taşıır hale geldi. İdeolojilerin taşıyıcısı konumunu alan ve iktidara eklenen söylemin kuruluşunda bilginin yeniden üretilmesinin payı büyüktür. Günümüzde dil ideolojik bir araç olarak, söylem de yeniden üretildiği dil içinde egemen grupların çıkarına işleyen bir kavram olarak kabullenilmiştir.

Özellikle sosyal bilimlerde yaygın bir biçimde kullanılan söylem kavramı üzerinde Fransız Filozof Michel Foucault'un aktardığı görüşler kayda değerdir. Söylemin insanları ve tüm dünyayı şekillendirdiği fikriyle Foucault; ideoloji, bilgi, güç iktidar, özne, hakikat konusundaki fikirleriyle söylem formlarındaki anlam ilişkilerine yeni yorumlar katar. Söylem kavramının ele alınacağı bu bölümde söylemin tanımı ve yorumlamalarının ardından, dördüncü bölümde Foucaultcu söyleme yer verilerek tezin kuramsal çerçevesi bağlamında söylem pratikleri tartışılır.

Yirminci yüzyılın düşünürleri tarafından keşfedilen söylemle birlikte belirsiz, kaotik ve söylemler evreninde yaşam gerçeği başlar. Söylemin keşfi, beşeri bilimler ve hatta genel tüm bilimlerde rasyonalizm, empirizm, objektivizmin öncelikli olduğu dönemleri geride bırakır. Söylemin keşfinin ardından gerçeklik; söylemle ve söylem içinde inşa edilende kendini bulur. Bir gerçeklik inşası olan her söylem dolayısıyla artık söylemlere tekabül eden gerçekler söz konusu olur (Sözen, 1999: 11-12).

Dil ve insan ilişkisinin öncelikle ele alınması gerektiği söylem konusunda, Çotuksöken'in insanın türselliğini, toplumsallığını ve bireyselliğini dil bağlamında açıklayan insanın gerçeği yeni kavramlarla açıklığa kavuşturmak istediği üzerinde duran açıklamalarına bakmakta fayda var.

İnsan türüne karşılık dil yetisi, topluma karşılık dil, bireye karşılık da söz, sözce, söylem söz edimi sözceleme üzerinde duruluyordu. Bu kavramların varoluşsal temeline ilişkin bir başka belirleme de şu olabilir: bütün bunlar giderek daha yetkin bir biçimde edimselleşen oluşumlardır. Çünkü tür, önünde sonunda tek bir insanda somutlaştığına göre, bir tümel olarak insan türüne karşılık gelmek üzere ancak düşünme ve dil yetisinden söz edilebilir; bir bakıma toplum için de benzer değerlendirme geçerlidir. Ama tek insan ya da birey, başka bir deyişle düşünmesi ve somut diliyle özneleşen bir varlık olarak tek insan, temelde hem diliyetisini hem de dili gerçekleştiren, bunlara varlık kazandıran yapıdır; dil yetisini ve dili söz ya da söylem olarak edimselleştiren varlıktır (Çotuksöken, 2002: 164-165).

Çotuksöken'in söylem temelli gördüğü insan hükümranlılığı, varoluşsal olarak söylemin yine dil ile bağlantısına ilişkindir. Saussure de, dil incelemeleri arasında söylem adına tespitler yapar. Saussure'nin dille olan bağlantıyı tüm insanlar için ortak olan dil yetisi; Fransızca, Japonca, Türkçe gibi konuşma dili yetisi; bireysel dışavurumlarla gerçekleşen söylem olarak üç düzlemde dir. Dil, bir bütün olarak değil söylemler şeklinde karşımıza çıkar. Ama söylemlerin anlaşılabilmesi konusunda dilin ortak şifresi devreye girer. Yine de herkesin söylemi farklıdır, dizge söylemlerin toplamıdır, söylemler dilin şifresini kullanır. Özetle bireysel söylem ve ortak dizge karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu için biri olmadan diğeri olmaz (Akerson, 2005: 108).

Çotuksöken (2002: 166) Saussure'nin terminolojisinde "söz" olarak geçen bireye ilişkin dilsel yapıyı kendi terminolojisinde "söylem" terimiyle karşılayan Emile Benveniste'nin (1995: 30) gerçekliğin dil düzleminde yeniden yaratıldığını savunduğunu aktarır. "Konuşan kişi söylemiyle olayı ve olaya ilişkin deneyimini yeniden oluşturur. Dinleyen kişi de önce söylemi algılar ve bu söylem aracılığıyla olay yeniden oluşur" diyen Benveniste (1995: 99) ise söylemin asıl taşıyıcısının

konuşan özne, hitap ettiğinin de dinleyen özne olduğunu aktarır. “Ben-sen” ilişkisi bu bağlamda, bireyin, öznenin gerçekleştirdiği söylem edimiyle kurulur ve bu yolla soyut, toplumsal dil, bireysellik aracılığıyla somutlaşır. Benveniste için, dil herkesin ortaklaşa paylaştığı bir dizgedir; söylem hem bir bildiri içerir, hem de etki aracıdır. Bu anlamda dil içinde ve dil aracılığıyla gerçekleştirmelerine karşın, sözün aldığı biçimler her kullanımda tekildir. Çotuksöken (2002: 166) buradan hareketle söylemdeki her şeyin biçem olarak yansıdığını, böylelikle söylemin artık gelişigüzel dilsel bir araç değil; anlambilimsel yönü ağır basan bir olgu olduğu, söylemin oluşumunu sağlayan dil dizgesi olduğu ve buna bağlı olarak da ardında zihinsel bir soyut olduğunu ortaya çıktığını ifade eder.

Zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılıyor izlenimi veren söylem, sözce ve tümce terimlerinin kesin anlamlarına Yücel (2008: 55-56) yorum getirir. Buna göre tümce sözün çözümlenmesiyle elde edilen bir birimdir, sözceyse bu türlü işlemde önce belirlenen bir bütündür. Buradaki çözümlenme kavramı ayrıştırıcı faktörken, söylem de bir ya da birçok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiridir. Bu tanımda sözce ve tümcenin çakıştığını da ekleyen Yücel, Martinet’in tümcenin kendisini oluşturan sözcüklerden başkalığına, sözcenin kendisini oluşturan tümcelerin birbirini izlemesi olduğuna, bu durumda söylem ile tümcenin arasındaki ayrıştırılamazlığa dikkat çeker. Tümce ile söylemin bu özdeşleşim dilin belirimlerinin açıklığa kavuşturulmasını zorlar.

Kişi adlarından olan “ben” her konuşucuya dile hakimiyet olanağı verir. Konuşucu üstlendiği dil ile söylemde de her şeyin kendisine göre konumlanmasını sağlar. Her söylemde zaman ve yerin belirleyicisi “ben”dir. Konuşulan zaman ise süreklilik gösteren bir şimdiki zamandır. Yer karşıtlıklarında mekânı belirleyen de “ben”dir. Tüm bunların sonucunda nesnel söylemin olmadığı neticesine varılır (Yücel, 2008: 61-63).

Genel eğilimde söylem denildiğinde sözlü ortamın, metin denildiğinde de yazılı ortamın dikkate alındığını söyleyen Çotuksöken (2002: 170), konuşma düzleminde ele aldığı söylem için bireysel dilin ilk aşama olduğunu ancak her söylemin metinsel parçalardan oluştuğuna vurgu yapar. Buna göre söylem ile metnin birbirinden farklı yapılar olduğunu öne sürülebilir. Söylem ilkin somut olarak oluşur; sonradan yazılı hale gelir. Söylemi özne oluştururken, metin ise öznesinden uzaklaşmış yazılı dil bağlamında kalınarak kendisine yaklaşılan bir yapıdır. Bununla beraber söylem daha çok anlamsal yapıyı yansıtırken, metinde görsel özellikler, fiziksel özellikler daha çok dikkati çekmektedir; söylemi taşıyan metin, günümüzde sanal ortamların da vazgeçilmez aracı durumundadır.

Çotuksöken'e göre metin//metinler söylemin parçalarıdır. Söylemin yapıtaşları olan metinler, oluşmakta olduğu söylemin yazarının ve söylemsel türünün gelenekleri içindedir. Var olan söylemin bu geleneklerin belirlenmesi ve dönüşmesindeki önemi büyüktür. İleri sürülen savlar da şöyle sıralanabilir:

- Metin/metinler, söylemi oluştururlar.
- Oluşan her söylem, benzerleriyle ilişki içerisinde, bağlı olduğu alanın genel söylemini meydana getirir.
- Söylem böylece, metnin bağlamını oluşturur.
- Her bir söylem, ancak tarihsel öznenin ürünü olan diğer söylemlerle ilişkileri içinde anlaşılabilir. Öyleyse her bir metin/metinler bütünü olarak söylem, dilsel alanın içinde anlaşılabilir (Çotuksöken, 2002: 174).

Ruhi (2003: 14) Söylem ve Birey adlı makalesinde söylem konusunda metin ile söylem terimleri arasında farkı ortaya koyar. Buna göre metni, bir konuşucu/yazarın ürettiği dil olarak; söylemi ise birbirleriyle bağıntısı olan metinlerin oluşturduğu küme olarak açıklar.

Diğer bir taraftan Zeyrek'in (2003: 46-47), Söylem ve Toplum adlı makalesinde dikkati çektiği metin ve bağlam konusu söylem kavramına ayrı bir bakış açısı sunar. Konuşan insanlarca üretilen bir evren olan bağlam ile anlamları sözlü ve yazılı biçimde sunan metin söylemin kapsamına girer. Söylem konusunu inceleyen tüm yaklaşımlar metin ve bağlam arasında bir ilişki olduğunu kabul eder. Bununla birlikte söylem tek başına ne metin üreticisinin ve metnin, ne bağlamın, ne de toplumsal durumun oluşturabildiği bir yapı değildir. Söylemin en önemli özelliği bu öğelerin birbirleriyle girdiği ilişkilerin doğurduğu süreçlerde oluşmasıdır. Metin de, bağlam da, toplumsal durumlar da birbirlerini yenileyici, yeniden kurucu niteliğe sahip oldukları için söylem hiçbir zaman tek ve değişmez anlamları sunamaz; tüm öğelerin diğerleriyle kurduğu ve kuracağı bağlar dolayısıyla söylem sürekli olarak yenilenen, devingen bir olgudur.

Söylemin söz ve metin odak noktasında oluşturulan bu görüşlerin devamında ideolojik yönü de önemlidir. Farklı gerçeklikler, farklı bilgi formlarına dek gelen farklılaşmış dil pratikleriyle yani söylemlerle yapılanarak dil ve söylem arasındaki bağı ortaya çıkarır. Söylemler birer eylem ve dil pratiği olarak; farklı ideolojilerin, anlatımların ve beyanların ürünüdür. İdeoloji kavramını da kapsayan söylemlerin yoruma da ihtiyacı vardır. Yorumun varoluş nedeni söylemdir ve yorumsuz söylem bir hiçtir. Bununla birlikte nihai bir temel olmayan söylem fonksiyonları bilgi, güç, iktidar, hâkimiyet, otorite ve kontroldür. Bütün bunlar da dilde varlık kazanır. Dil ve söylem arasındaki bağ bu kadar önemliken, dili yalnızca anlatım ve beyanlarla bağdaştırmamak gerekir. Sessizlik ve sükut da birer söylemdir. Söylemin kurulması için diyalog şart olsa da anlamların mübadelesi esas kabul edildiğinden sessizlik de bir diyalog sayılabilir (Sözen, 1999: 12-13).

Anlam üretimi konusundaki yorumlarının devamında Güneş (2001: 96-97), anlam üretiminde üzerinde en çok tartışılacak kavram olan söylemin anlamdaki belirleyiciliği kaynak, kanal ve alıcı açısından çözümlediğini ifade eder. Söylem,

ideolojik enformasyon aktarımının aktarımı üzerinde belirleyici noktadır. Medyanın ses ve görüntü gibi soyutlamaları kullanarak yarattığı temsil, bireylerin algısını sınırlar. Birey için seçicilik ortadan kalkmıştır; radyo ve televizyon gibi kanaldan aktarılan mesaj konusunda seçimi özgür iradesine bağlı değildir. Yapabildiği belli içeriklerin abonesi olmak ve kendisine yakın bulduğu o içeriğin söylemini benimsemektir. Öte yandan modern toplumlarla birlikte medya, ortak bir söylem aracılığıyla dünya, toplum ve yaşam hakkındaki algı formatlarını değiştirerek zihinsel bir yanılsamaya neden olma işlevini yüklenir (Güneş, 2001: 105). Buradan da anlaşıldığı gibi söylemin özellikle medya araçları üzerindeki etkisi bireylere istenildiği oranda ya da yönde bilgi akışı sunmak; algıların hegemonik temsillere ve mesajlara biat etmesini sağlamaktır diyebiliriz.

Söylem, dil sayesinde kurulur ve anlamlandırmanın da temelini oluşturur. İletişimin de önemli bir parçası olan söylemde neyi söylediğimizden çok nasıl söylediğimiz önemlidir. Söylem analizinde meta-analiz yani analizin analizi kavramına açıklık getiren Sözen (1999: 15-16), devam eden sürecin dilbilimcilerin de katkılarıyla eleştirel söylem analizinin yetkin hale geldiğini ifade eder. Foucault'un söylem teorisini yeniden yorumlayan ve Foucault'un pek önemsemediği yorum boyutuna vurgu yapan eleştirel söylem analizi yorumu söylem analizinde geniş şekilde kullanır. Bu tez çalışmasının belkemiğini oluşturan yöntem olarak seçilen Foucault'un eleştirel söylem çözümlemesi, söylem okumalarında da etkilidir.

Tüm bunlardan yola çıkarak diyebiliriz ki söylem kavram olarak insan ile ilintili, yine insan dilinden ayrı değerlendirilemeyecek bir nitelik taşır. Söylemi nesnel olarak da değerlendiremeyiz; çünkü söylem öznel fikirlerin aktarımı olup gerek sözel gerekse yazınsal anlamda yayılabilir özelliktedir. Söylemin öznel oluşu onu tek başına bir olgu almak için sebep değildir, tersine söylemin anlaşılabilirliği için iletinin yapılacağı bir öznenin daha varlığı şarttır. Tüm bunlarla birlikte dinamik yapısıyla

değerlendirilmesi gereken söylemin zaman, mekan, özne, kültür gibi faktörlerden etkilenmesi onun statik bir kavram olmadığı fikrine yaklaştırır.

1.2.1. Söylem Nedir?

Peki söylem nedir? Sözen'e göre akademik dünyanın kilitlendiği söylem, ne idealize edileni ne de hiçliği temsil eder. Söylem her şeyden önce hiçbir temele dayanmaz ya da dayandırılmaz; çünkü o, bir nihai gerçekliğe imada bulunur.

Etimolojik olarak söylem terimi Latince "discurrere" (oraya buraya koşuşturma, gidiş gelişler) kelimesinden, ve/veya "uzaklaşma", "eritme", "yayıma" ile discursus kelimesinin muhtelif versiyonlarına karşılık gelir; mecazi anlamda da "özne hakkında uzun uzadıya konuşma", "bir şey hakkında iletişim" anlamına gelir ise gelir. Ortaçağ Latincesinde discursus, "hararetili tartışma" ve "bir yürünge etrafında dönen", "karşılıklı iletişim" ve "görüşme" anlamına gelir (Sözen, 1999: 19).

Çotuksöken'in tanımlamalarına bakacak olursak, söylem teriminin köken olarak Yunanca "logos"a, Latince "discursus"a dayandığını; Antikçağ'da ise terimin, özellikle retorik ve mantık bağlamında kullanıldığını görürüz.

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğüne göre söylem, "1. Söz; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı. 2. Sözce; bir ya da birçok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiri. 3. Tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce olarak tanımlanır. Bir başka sözlüğe ise söylemin, tek bir tümceden daha geniş olup, özellikle konuşulan dilin sürekli olarak genişlemesini göstermek üzere dilbilim alanında kullanılan terim olsa da bu geniş kavrayış içinde birçok farklı uygulaması oluşabilir. En genel anlamında söylem, dilbilimde baştan kuramsal bir konumu

olan davranışsal bir BİRLİK'tir: söylem, bilinebilir herhangi bir olayı kuran sözcelerin topluluğudur (Çotuksöken, 2002: 168).

Farklı anlamlarda kullanılan söylem, Türkçe'ye de söylem olarak tercüme edilse de söylemin "discourse" kavramını açıklamakta yeterli değildir (Erdoğan, Alemdar, 2002: 351).

Tepe (1996), söylem terimini felsefede ilk kez kullanan Aquinalı Thomas için terimin anlamında "saf sezgi"ye karşılık "zihni çıkarım" olduğunu söyler. Aquinalı Thomas hakikatin ilke olarak düşüncede olsa da sadece düşüncede olmadığını; şeylerde ve nesnelere de olduğunu ifade eder. Bu nedenle hakikat; düşünce ile nesnenin uygunluğundadır (aktaran Sözen, 1999: 19-20).

Sözen (1999: 20), felsefe ve gündelik hayatı yakınlaştıran, Batılı bir felsefenin ürünü olan söylemi Foucault'dan hareketle dil ve dil pratiği olarak tanımlar. Dil kullanımı sadece cümlede, paragrafta sınırlı değil sosyal hayatın diğer yönleriyle de ilişkilidir. Edebi olmayan, sadece dille inşa edilen bir metin üzerinde de söylem çalışması yapılır. Foucault ve Foucault'un söylem tanımını doğrudan kullananlar ve yeniden yorumlayanlar için söylem, bir dil pratiğidir; ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçlerdir.

Hall'e (1997: 44) göre de Foucault'da dikkat edilmesi gereken ilk nokta söylem ve dil arasındadır; yani söylem anlamın dilsel pratikler yoluyla oluşumudur, dil yoluyla bilgi üretimidir. Bir belirsizlik alanı olan söylem dil ve insan olarak iki temel kavramı öne çıkarır. Söylemler, dilde ve insanda hayat bulur. Sözen (1999: 21) için de söylem fikrinin kurucusu olan Foucault'un beşeri bilimlerin nesnesinin dil olmadığı; kuşatıldığı dilin içinde ifade ettiği kelimelerin anlamında kendi kendisinin temsilini sağlayan insan olduğunu ifade eder.

Söylemin, bilginin üretilmesi ve ideolojilerin aktarılması konusunda oynadığı başat rolü daha önce de dile getirdik. Söylemin farklı düşünce ve ideolojileri yansıtan bir araç olması doğrultusunda oluşturulduğu pratiklerin de bağlayıcı etkisi vardır. Bilgi, unsurlar kendisine yer vermeye zorlanmadıkları halde söylemsel bir pratik tarafından düzenli bir biçimde oluşturulan ve bir bilimin kuruluşu için gerekli olan unsurları kapsayan bir tanıma sahiptir. Kavramların görünen, tanımlanan, uygulanan ve dönüşen yer olan ifadelerinde birbirlerine bağlandıkları alan olarak da bilinen bilgiyi tanımlayan ise en nihayetinde söylemin sunduğu uyum imkanlarıdır. Bilimlerden bağımsız bilgi olsa da, söylemsel pratiği olmayan bilgi yoktur. Söylemsel pratikleri de öne çıkaran da oluşturduğu bilgidir (Russo, 2002: 30).

Söylem ile dil pratiklerinin yakınlığına rağmen söylemin ideolojik mücadelesi de önemlidir. Söylem için sadece dilde konumlanmak bir ifade şekli değildir. Aslolan dile yüklenen anlamlar, mücadelelerle yapılandırılan söylemlerdir. Dil aynı zamanda eylemlerin çeşitliliğini gösteren bir şeydir. Eylem olmadan söylem, söylem olmadan da pratikler ortaya çıkmaz (Sözen, 1999: 24-25).

Sosyal bağlamda değerlendirmeden bağımsız olamayacak söylemler hiçbir zaman ve hiçbir yerde tarafsız değildir. Her söylemi subjektivitenin bir ürünü olarak gören bu anlayışa göre saf söylemi bulmak mümkün değildir. Her özne ya da metin bir diğeriyle etkileşim içindedir. Anlamların altını çizen subjektivitede, anlamların diyalog sürecinin ürünü olduğu bunun da söylemsel bir süreç olduğu detayına varılır. Kısacası anlam subjektivitenin ürünü olarak söylemin yapısal özelliğidir (Sözen, 1999: 28).

Sözen (1999: 29), dil pratiğinin yönelimli pratikler ve inşa edici pratikler olmak üzere iki tip dilsel süreçle ilişkilendirildiğini söyler. Buna göre yönelimli pratiklerin kapsama alanı konuşma eylemleri ve yüz yüze ilişkideki kişilerarası iletişimidir. İnşa edici pratikler ise aslolan gerçekliği inşa eden, ideolojileri belirleyen ve inanç

sistemleri üzerinde durmaktır. Elbette söylemler sabit dilsel inşalar değildir, aksine her söylem yeni bir söylem üretir yani inşa eder (Sözen, 1999: 33). Söylem teriminin, bireysel faaliyet olarak değil sosyal yapı olarak değerlendirilmesi, inşa edici yönünü ortaya koyar. Burada söylemin dünyayı temsili değil dünyayı işaret etmesi önemlidir. Söylemler, insanlar arasındaki sosyal ilişkileri de inşa eder (Sözen, 1999: 40).

Özetle etimolojik kökeni uzun bir tarihsel sürece dayanan söylemin, düşünce ve ideolojileri yansıtan yapısında öne çıkan bilgidir. Dile yüklenen anlamlarda ontolojik yapısı öne çıkan söylemin Foucault tarafından tanımlanışı, bizi anlam inşalarını algılamaya daha iyi yaklaştırır. Böylece Şarkiyatçı ve Garbiyatçı söylemlerin Türk medyasında yer alış biçimlerinin, anlam inşası ve temsillerine yönelik ideolojik tarafı net görülür.

1.2.2. Söylem Teorileri

Söylem kavramının kullanımının kullanımı, tarihe bakıldığında çağlar öncesine dayandığı araştırmalarla ortaya çıkar. Dil ile bütünleşik bir yapı içinde seyreden söylemin varlığı günümüze gelindiğinde sadece dilbilim alanında değil sosyal bilimlerde de sıkça tartışılan bir konudur. Dil iletişimin içinde ise söylemin de iletişim bilimleri içinde sıkça yer bulması kaçınılmazdır. Söylem teorileri yapısalcılık, Lacancı özne söylemi, postyapısalcılık, Derridacı dil söylemi, Foucaultcu bilgi/güç söylemi, hermeneutik/yorumcu söylemi olarak incelenebilir (Sözen, 1999: 43).

Bu söylem teorilerinden yapısalcılık üzerine kurulan anlam kurgusu üzerine dilin sistemine yönelik yorumlar getirilir. Sözen (1999: 44), Foucault'un özne-nesne düalizmine vurgu yaparak gösteren-gösterilen gibi ikili karşıtlıklarla ve dilin doğrusal anlayışı içerisinde değerlendirilen yapısalcılık anlayışından kesin bir şekilde ayrılıp dilbilimde postyapısalcı anlayış içinde yer aldığını aktarır. Yapısalcılık söylemi bir inceleme nesnesi olarak gören yaklaşımlardandır. Yapısalcılıkta modernitenin ikili karşıtlıklara dayalı anlam yapılanmaları benzer şekilde dilde gösteren-gösterilen

sisteminde kabul edilir. İkili karşıt ilkesi “öteki”nin varlığını gerekli görür. Fiske için de yapısalcılarının görevi, çeşitli kültürlerin organize ettiği algılama ve dünyayı anlama biçimlerine dayalı kavramsal yapıları açığa çıkartmaktır (Sözen, 1999: 45). Böylece, ne sorusuna değil nasıl sorusuna cevabı arayan yapısalcılığın mutlak hakikat fikrini kabul etmediği sonucuna varabiliriz.

Erdoğan ve Alemdar (2002: 368-370); iletişimde göstergebilim, antropoloji, sosyoloji ve edebiyat eleştirisini birleştiren analiz biçimini yapısalcılık olarak adlandırır. Buna göre yapısalcılık sosyal, ekonomik veya siyasal inşa ile uğraşmaz; dilsel inşadan geçerek sosyalin eleştirel veya destekleyici betimlemesini yapar. Yapısalcılığın öncüsü Levi-Strauss’un yapısalcılık görüşünde yapı toplumun yapısı değil, insan aklının kalıplarının yapısıdır. Buna paralel toplumsal olarak değil metne göre incelenen yapısalcılıkta dört konu öne çıkar. İlki dilin yapısının kendisinin gerçeği üretmesi, insanların ancak dil yoluyla düşünebilmesidir. İkincisi dilin bizi konuşması, anlamın işaretin nesne ile tanınması değil, anlam anlamlandırma sistemindeki işaretler arasındaki fark tarafından çıkartılmasıdır. Üçüncüsü anlam vermenin merkezinde insan değil dilsel yapı olmasıdır. Dördüncüsü de göstergebilimden geçen yapısalcılığın metni merkeziyete alarak metnin ve kültürün okunmasını sağlamasıdır.

Saussure’nin *Genel Dilbilim Dersleri* adlı eserinde bütün ilişkileri hazırlayan gösteren ve gösterilenlerin dil sistemini oluşturduğu görüşü Sözen’e (1999: 46) göre yapısalcılığa yakındır. Saussure’nin görüşüne göre dilin varlığı cemaatle bağlantılıdır, yani dilin toplumsal varoluş dışında varlığı yoktur. Dili bir iletişim formu olarak gören Saussure’nin söylemi konuşan dünyanın verisi ve anlam mübadelesi olarak değerlendirdiği üzerinedir. Söylemlerde bireysel olarak üretilen anlamları aramamak görüşü, yapısalcı anlamda var olan bilgi sistemini paylaşan bireylerin söylemin kapsam ve biçimi ile ilgilendiği sonucuna varır. Konuşma için böyleyken metin için de “anlatı” terimi, eylemdeki bireyi değil söylemi önemli kılar. Yapısalcılıkta anlatı,

bileşenlerin ne olduğunu yanıtlayan hikâye ve nasıl oluştuğunu yanıtlayan söylem olmak üzere iki parçadan oluşur. Aristo'dan beri bir ayırım vardır; söylem anlatı metni, eylemler, karakterler, olaylar ve ortamlardan; hikâye ise olay ve varolanlardan oluşur (Sözen, 1999: 48-49). Bununla ilgili örneği Parsa ve Parsa (2002: 93), Sarah Kozloff'un anlatı kuramından hareketle verir. Buna göre anlatıdaki iki boyuttan biri "Ne oluyor, kime oluyor?" sorularının karşılığı olan "öykü", diğeri de "Öykü nasıl anlatılıyor?" sorusuna karşılık olan "söylem"dir.

Sözen'in (1999: 49-50) söylem teorilerinden ikinci sırayı alan Lacancı özne söylemi, Lacan'ın "öteki" kavramını kullanarak, bir dil yapılanması şeklinde özne açıklamasına gittiği görüşüyle şekillenir. Freudvari görüşleri ve psikanalize yakınlığıyla Lacan, söylemin ben/kendilik bilinçdışı ve bilincin imajlarıyla ortaya çıktığını söyler. Lacan, öznenin bir öylem sürecine denk geldiğini ve bu noktadan bakarak anlaşılmasını savunur. Lacan, özne-nesne ilişkisini değil, özne-özne ilişkisini araştırır. Lacan gösteren-gösterilen ilişkisini psikoanalizde metonomi ve metafor diye açıklar. Buna göre metonomi, söylemin içindeki zıtlaşmaları ve birleşmeleri sağlar; metaforlar ise bir şeyleri anlamlarından farklılaştıran dil kullanımlarıdır. Düşüncedeki gösteren-gösterilen ilişkisi ise bütünlüğü temsil eder; buna göre gösteren kelime ve kavram iken, gösterilen ise ötekinin sahasını belirleyendir (Sözen, 1999: 52). Lacan, söylemin dört temel yapısını bilgi, idealler, kendini ikileme sokma ve haz diye dört temel psikolojik faktöre bağlar. Bunlar söylem üretiminde hakim olan gösterenlerdir, söylem bu hakim gösterenlere göre yapılır. Bu konuda en iyi örneği Foucault'un kullandığı "bilgi ve güç" kavramlarını onun söyleminin hakim gösterenleri verilebilir (Sözen 1999: 53-54).

Yine söylem teorilerinden biri olan Postyapısalcı yaklaşımın metin-merkezli bir yaklaşım olduğunu ifade eden Sözen (1999: 54-57), postyapısalcılık ve postmodernizmin özne-merkezli anlayışı reddettiği fikrine dikkat çeker. Yapısalcı görüş metni öne çıkaran görüş benimse de postyapısalcı görüş okuyucu öne

çıkarak onun metnin anlamını belirleyen olduğu üzerinde durur. Postyapısalcı anlayışta metni oluşturan yazar değil, okuyuculardır. Postyapısalcılar anlam için yöntemin gerekli olmadığını söylerken, bu yüzden özellikle Derrida, Foucault, Lyotard ve Baudrillard yönteme dayalı kültür analizlerinin karşısındadır. İnsan anlamasına dair önemli katkılar sağlayan postyapısalcı görüşte Aydınlanma felsefesini; birey fikri, tarihsicilik ve anlam olmak üzere üç bakımdan eleştirir. En güçlü eleştirinin sahibi Derrida için Saussure'deki gösterge anlayışının bir birim olarak ele alınamayacağıdır. Gösterge anlamın kendisiyle özdeş olmadığı gibi bağlamdan bağlama değişir. İkinci bir eleştiri de Saussure'nin dilin durmaksızın evrim geçirip yazının olduğu gibi kalması görüşünün tersine yazmanın da bir değişim süreci yaşadığıdır. Anlam sürecini yapılandıran postyapısalcılık için Derridacı bağlamda dil adına ebedi olarak kesinlik yüklenemeyeceğinden, anlam sürekliliği olan bir şeydir denilebilir.

Söylem teorilerinden bir diğerini biçimlendiren Derrida, dilin fonksiyonu ve rolüyle ilgilenmiş; öznenin ölümünü öne sürerek antisubjektivizmi teklif etmiştir. Bu düşünce de postyapısalcı ve postmodern düşünceyi derinden etkilemiştir. Derrida'nın birebir gerçekliğe tekabül etmeyen dilin oldukça metaforik bir yapısının olduğu düşüncesi de vardır. Açıkça söylemek gerekirse dil gerçekliği yansıtmaz, aksine onu yapıya kavuşturur (Sözen, 1999: 58).

Derridacı metin okuma gramatoloji ve dökonstrüksiyon ile gerçekleşir. Buna göre yazı, dilin ön şartıdır. Sürekli yorum olarak anlaşılması gereken Derridacı dökonstrüksiyon, gramatoloji ile birlikte işleyip "karar verilemezlik ögesi" ile ebedileşir. Yazı, Derrida için sadece konuşmaya bir ek değildir. Yazı, konuşmayı sözlü ve işitsel durumdan çıkarır. Metinler değişmez olmadığı gibi her metin okuma eylemi gelecek için bir önsözdür. Başka göstergelere işaret eden göstergeleri gibi metinler de diğer metinlere işaret eder (Sözen, 1999: 59-61).

Söylemin kendisini keşfetmekle ilgilenen Derrida, söylem oluşumları içinde anlamların nasıl oluştuğunu da araştırır. Derridacı görüşe göre bir metinde daima farklı anlamlar vardır. Bir metin içinde herhangi bir anlamın, şıklardan sadece birini seçme imkanı veren alternatif vardır. Yapıdağıtma olarak da açıklanabilen dökonstrüksiyon fikri anlamı ortaya koymada önemlidir. Özel ya da genel anlamı olmayan metinler her zaman bir söylem formuna sahiptir. Bir metnin anlamı tamamen ne yazarın ne de okuyucunun kontrolündedir (Sözen, 1999: 63).

Bu tez çalışmasının da kuramsal çerçevesini oluşturan söylem teorilerinden Foucaultcu bilgi/güç söylemi, iktidarla bilgi araçları arasındaki sıkı ilişkiyi tanımlar. Foucault'u söylemin kurucusu olarak gören Sözen (1999: 65) için Foucaultcu görüşte beşeri bilgi, güç ve iktidar ile alakalı bilgidir. Foucault; yapısalcıların aksine dil sorularını varoluşa, fonksiyona ve pratiklere bağlar. Söylemsel biçimlenmelerce yapılan pratikler onların içinde yer alır. Söylem yapısı yalnızca birliği değil, dağılmayı da içerir. Söylemin varlık şartları Foucault'un cevap aradığı sorudur. Söylemin hakikat istemine göre, içsel ve dışsal unsurlarla denetlendiğini belirten Foucault, kendi içinde doğru olan söylemin hakikat anlayışına uymadığı üzerinde durur. Söylem, iktidarı harekete geçirip güçlendirebileceği gibi bir engel oluşturabilecek istikrarsız bir bütün de olabilir. Bir bilgi teorisi olan Foucaultcu söylem, kompleks bir gerçekliktir. Foucault'un bilim anlayışı benin soykütüğü, yöntemi ise arkeolojidir. Arkeolojik yöntem, söylemsel pratiklerin düzenlilikleri üstünde çalışma yapmayı gerekli kılar. Arkeoloji, aslında "söylemin tarihi"nin yazımıdır; yani düşünce tarihinin. Foucault tarafından beşeri bilimlerinin arkeolojisi olarak nitelenen analiz, söylem teorisinin ortaya çıkışının zeminini sağlar (Sözen, 1999: 66-68).

Sözen'e göre Foucault'un söylem teorisi tarihe bağlı olarak yapısal etkilenmelerin yeniden yapılanması içinde, pratikler/kurallar, görünen/görünmeyen, bilgi/güç sınırlarındadır.

Foucaultcu düşüncede söylem, hakikat, bilgi ve gücü düzenleyen moddur. Bilgi, söylemlerin içine kazılmıştır, onların dışında değildir; ideoloji kavramı da öznenin (yazarın ya da okuyucunun) teorik anlayışına kilitlenmiştir. Bilgi, güçte içkindir; eylemler ise birer strateji ve taktiktir (Sözen, 1999: 69).

Kelimeler ve Şeyler'de dilin geri dönüşü nosyonunun ardından Bilginin Arkeolojisi'nde sanat yapıtı ve dilin ortadan kaybolması, yerine söylemin geçmesi Foucault'un şeylerden vazgeçip onları temsilsizleştirmesi, sadece söylemde nesnelere düzenli olarak oluşturulmasını ikame etmeye bağlamasıdır. Bu da bizi olgular yoktur, yalnızca yorumlar vardır sonucuna götürür (Megill, 1998: 332).

Foucault'un söylem analizi pratikleri hedeflemesinin devamında mevcut bir anda kabul edilebilir durumları toplamayı amaçlar. Pratikler, kurumlar tarafından yönetilen ya da ideolojilerce tasarlanan, pragmatik durumların yönünde olmalıdır. Foucault için söylemin sınıflandırması da dikkate değerdir. Buna göre söylem ilk durumda yazı, ikinci durumda konuşma, üçüncü durumda mübadele oyunundan ibarettir. Mübadele ise okuma, yazma ve işaretlerden/göstergeleri işaret eder. Kendini anlamlandırmanın buyruğuna bırakır ve kendini iptal eder. Bir diğer nokta da Foucault'un söylemin oluşumu ile yorum konusunu birbiriyle bağlantılı iki teknik olarak görmesidir. Foucault söylemin oluşumuyla ilgilenirken birçok söylem analizcisinin aksine sosyal yorumu kullanmaz (Sözen, 1999: 70-72). Tüm bunlarla birlikte Sözen (1999: 72), çalışmalarında yapısalcı olarak gördüğü Foucault'un söylem teorisi ve analizi, postyapısalcı ve postmodern diye bilinen felsefi hareketin içinde kabul edilerek Foucaultcu söylem analizinin bir diğer söylem teorilerinden olan hermeneutik yaklaşımla desteklenmesi gerektiğini savunur.

Sözen (1999: 72-74) bildirme, haber verme, tercüme, açıklama ve açıklama sanatı olarak aktardığı hermeneutik için; geçmiş dil ürünlerinin, yazılı eserlerin dilini yorumlayarak anlamak, hermeneutik yapmaktır der. Buna göre yorum, hermeneutik

felsefe ve fenomenolojiye dayanır. Yorumlama eylem ve anlam arasındaki ilişkiyi açıklar. Nesnelere ve nesnelere alanına ihtiyaç duyan yorumlama, metin ya da benzeri bir şeyin nesne olarak alınıp; bunlardaki karışıklık, eksiklik, bulutluluk, çelişki ve kapalılığın “uygunluk” ve “anlama” teslim olunarak aydınlatılmasıyla oluşur. Farklı gelenekleri barındırmasına rağmen hermeneutik, eylemin kavramsallaştırılması, yorumlama ve hakikat/gösterilen teorisi üzerinde yoğunlaşır. Anlama ve yorumlama ile ilgilenen hermeneutik, öncelikle metinlerin yorumu için gerekli kuralların açıklanmasıyla uğraşır. Hermeneutik görüşün gelişme kaydetmesinde Gadamer ve Ricoeur isimlerinden Gadamer’in “bilinçlilik” kavramına bakmak gerekir. Anlama için bir diğer özellik de subjektiftir. Bireysel bir yaklaşım olan subjektif yaklaşımda Gadamer, özne-nesne bölünmesini aşarak metni objektif bağlama görece kılmak ister (Sözen, 1999: 76). Ricoeur ise yorumun açıklama ve anlama gerektirdiği fikrinin yanı sıra, yorumu metni parçalama ve kalıplarına ayırma olmak üzere iki sürece ayırır. Yorumu tasavvur edilebilen bir güç olarak metafora bağlayan Ricoeur’de yorum, bir tanımlama değil, dünyayı yeniden tanımlamadır. Dilin temel birimini “gösterge” olarak kabul eden Ricoeur, söylem tanımını cümleden yola çıkarak, dilbilim alanında yapar. Söylem, dilin konuşulduğu ve yazıldığı biçimdir. Ricoeur, söylemin ayırt edici niteliklerini belirlerken ise cümle dilbilimin dört özelliği üzerinde durur. Bunlardan ilki olan söylemin zaman olarak şimdi içinde gerçekleşmesi, dil sisteminin hep var olmasının tersine söylem anının şimdi anı olmasıdır. İkincisi ise bir dizi göstergeler aracılığıyla konuşmacılara geri göndermeler yapan göstergeler söylemin kendi kendine göndermeler özelliğine dikkat çeker. Üçüncü özellikte söylemin her zaman tasvir eden, anlatan ve temsil etmek zorunda olduğu dünyaya göndermeler yapan bir şey hakkında olması vardır. Dördüncü özellik de, dilin yalnızca iletişimin koşulu olmasına ve bunun kodlarını sağlamasına karşılık, söylemin bütün mesajların alınıp verildiği yer olmasıdır (Sözen, 1999: 77-79).

Söylem teorileri sınıflandırmasında bilgi/güç ilişkisinden hareketle iktidarı çözümlenmeye götüren Foucaultcu söylemin, diğer söylem teorileri arasındaki bağı ve etkileşimi ortaya koyan açıklamaları da gördük. Buradan sonra Foucault'un bilgi ve güç temelinde tartıştığı iktidar tanımı ve söylem hakkındaki düşüncelerinin daha anlaşılabilir duruma indirildiği düşünülmektedir.

1.2.3. Foucaultcu Söylem

Bugün Batı düşüncesinde söylem sözcüğünü Foucault'un getirdiği yüklemelerden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Foucault, söyleme ve söylemin kökeninde yatan bilgi ve düşünceye, modernist eleştirmenlerden farklı olarak, tarihsel, kültürel ve ideolojik bir tavırla yaklaşır (Dohtaş, 2003: 49).

Foucault'un dili kelimenin bilinen anlamıyla değil Mallarmeci, Nietzscheci ve Heideggerci; yani özerk ve kendi kendine gönderme yapan, ama genişleyen ve dünya-yaratıcı bir varoluşu olan dildir. Dil ortadan kaybolduğunda ortaya çıkan ve dil ortaya çıktığında da kaybolan, ayna imgesi de söylemdir onun için. Foucault'a göre, söylem her türlü özgöndermenin, iç oyunun, metaforik çarpıtmanın ortadan kaldırıldığı dildir. Söylemin tek işlevi, kendi dışındaki şeyleri ve fikirleri saydam bir biçimde temsil etmektir. Buna bağlı olarak birbirine zıt olan dil ve söylem, dilin kendisini dünya olarak görmesiyle; söylemin de kendisini dünyayı temsil eden bir şey olarak görmesiyle bağlantılandırılır. On yedinci yüzyılın başından itibaren dilin ortadan kalktığını savunan Foucault için dilden geriye kalan tek şey temsil işlevidir, söylem olarak sahip olduğu doğa ve erdemlerdir. Foucault'un dilin ortadan kalkışı ve geri dönüşüne dair açıklaması, göstergeler ve anlamlandırmayla yakından ilgilidir. Foucault dilin ortadan kalkışını da on yedinci yüzyıl başlarında göstergenin yapısındaki köklü değişikliklerle ilişkilendirir (Megill, 1998: 314-315).

Foucault, temsil alanı olarak dili eleştirirken söylem düşüncesinde dili pratik görevleri benimseyen, kapsamlı bir kuramlaştırmaya ilişkin ve kendi dışındaki

gerçeklikle aynı alana dayandırır. Ona göre sosyal sembolige hizmet eden dil aynı zamanda onu yönlendirir. Özetle söylemin buradaki görevi gösterenin egemenliğini ortadan kaldırmaktır. Sözcük-şey, gösteren-gönderge arasındaki hiyerarşik ilişkiye dayalı dilin temsiliyeti söylemsel kuramlaştırmada gösterenin ayrıcalığını ortadan kaldırır (Yalur, 2012: 439).

Foucault (2001a: 127) için dilin klasik çağda varoluşu, hem egemence hem de gizlice olmuştur. Kelimelere “düşünceyi temsil etme” görevi ve gücü yüklenmesi egemencedir. Dil düşünceyi, tıpkı düşüncenin kendi kendini temsil ettiği gibi temsil etmektedir. Dili oluşturmak veya ona dıştan hayat vermek üzere, ilkel bir işaret etme eylemi değil düşüncenin bakışları altında kendi kendini çözümleyerek kendinin temsilcisi haline getiren bir güçtür. Buradan hareketle Foucault klasik dilden bahsederek, dışa vurmakla görevli olduğu düşünceye oldukça yakın olduğunu, düşüncenin de burada kendisi olarak görüldüğünü söyler. Açıkçası dil düşüncenin dış etkisi değil de, bizzat düşüncenin kendisidir. Dili neredeyse görünmez yapan bu durum, Rönesans’a bakılırsa dilin şeylerdeki ve işaretlerdeki varlığı, ikinci bir dili ve yorumu gerekli kılıyordu. Dilin varoluşu işaretin esrarı içinde sürmekteydi. Yorumlayabilmek için ise metnin önceliği gerekmektedir. Oysa klasik çağda artık ilk metin silinmekte, bununla birlikte, sessiz varlığı şeylerin içinde yazılı kelimelerin tabanı yok olmaktadır. Sadece, dil, düşünceyi dışa vuran sözel işaretlerin içinde cereyan eder ve böylece temsil, söylem haline gelir. Dilin nesnesi haline gelen söylemin işaretlerinin altına gizlenmiş olan büyük esrarlı sözü ortaya çıkarmak söz konusu olmayacaktır, bunun yerine söylemin nasıl işlediği sorgulanmaktadır. Bunun anlamı da yorumun eleştiriye yer açtığıdır. Eleştiri ve yorum, klasik çağdan beri ayrı kutuplarda yer alır. Eleştirinin yöneldiği şey, dilden temsiller ve hakikat terimleriyle söz ederek, onu yargılaması ve bilmezden gelmesidir (Foucault, 2001a: 128-131).

Söylemsel düzenin bir parçası olan temsili dil, anlam ve bireyin niyetini göstermenin yanında söylemsel amaçlar da yüklenir. Kurucu özne, başlangıç

deneyimi ve evrensel meditasyon gibi izleklerde dilin görevi bu oluşumlara destek, söylemsel anlamda temsil durumuna geçmesidir. Bu iç izlek de dilin temsiliyeti anlamında değil temsil olarak dil tarzına bağımlılığı ve destekleriyle öndedir. Buna göre dilin temsili ile kurucu özne arasındaki ilişkide öznenin görevi dilin boş biçimlerini canlandırmak ve bu boşluktaki anlamları kavramaktır. Karşıt izlek olan başlangıç deneyimi benzeşime dayalı bir görev olarak konuşma deneyimi sunmak ve hakikat halinde bir bilgidir (Yalur, 2012: 440). Evrensel meditasyon da söylemin gerçekliğini yutmanın başka bir şeklidir. Öte yandan Foucault için temsili dil üzerinde herhangi bir inceleme yapmamak, bir söylem incelemesini de yarım bırakmak anlamındadır. Çünkü temsil işlev halindeki başka bir söylem anlamına gelir. Foucault'un söylem incelemesi de dilin temsili benzerlerinin, söylemsel incelemelerinin üstünü örtmeye yatkınlığını ortaya çıkarır. Foucault'un da çabası bu örtüyü kaldırma üzerinedir (Yalur, 2012: 441).

Foucault'un Söylemin Düzeni'ndeki söylem tarafından kuşatılma nosyonunda en önemli nokta; iktidar ve mücadele üzerindeki vurgudur. Söylemin Düzeni'nde söylem "onun için, onun vasıtasıyla mücadele edilen şey, ele geçirilen iktidar" olmuştur (Megill, 1998: 350). Foucault bir iktidar analitiği değil retorik olarak iktidar görüşü sunar. Söylemi şeylere uygulanan şiddet olarak gören Foucault, her türlü söylemin şeyin kendisini gösterecek bir retoriği olmadığını söyler. Bu yüzden, dilimizin iktidarı dışındaki bir iktidar anlayışı Foucault için konu dışıdır; her şey gibi iktidar da kavranamaz bir kendilik olarak kalır. Foucault'un savunduğu da doğru bir retoriğin olmayışı, tüm retoriklerin iktidar oyununa tabi ve zorlayıcı olduklarıdır. Foucault, Bilginin Arkeolojisi ve daha sonraki yapıtlarında düşüncenin "söylem" haline geldiği, dünyayı kuran ve söken şeyin söylem olduğu fikrine dikkat çeker. Söylemin taşıyıcısının dünyayı değiştirmek üzere harekete geçebileceği mekan açar. Dünyaya söylemiş gibi bakan insan, sonra da onun karşısına kendi rakip, sorgulayıcı, yıkıcı söylemini koyar. Böylelikle dünyanın görünüşteki katılığını, onun

içinde yer alıp da kendini bize bir veri olarak, kabul edilmesi gereken bir şey olarak dayatmaya çalışan her şeyi yıkar (Megill, 1998: 370-372).

Hall (1997: 47) Foucault'un daha sonraki çalışmalarında bilginin başkalarının etkinliğini düzenleyecek söylemsel uygulamalar üzerinde durduğunu ifade eder. Bilgi ve güç arasındaki ilişkiye odaklanan Foucault, güç ile ilgili çalışmalarını kurumsal aygıtlar ve teknolojileri kapsamında işlemesiyle ilgilenir. Foucault'un ceza aygıtı ile söylemek istediği dilbilimsel ve dilbilimsel olmayan söylemler, kurumlar, mimari düzenlemeler, yönetmelikler, yasalar, idari önlemler, bilimsel ifadeler, felsefi önermeler, ahlak, hayırseverlik gibi çeşitli konulardır. Bir güç oyunu içinde olan bu aygıt aynı zamanda bilgi ile bağlantılıdır. Aygıt böylece her zaman bir güç oyununda yazılıdır ama her zaman da bilginin belirli koordinatlarına bağlıdır. Modern toplumda bilgi, güç, bütünlük konusunda kilit noktada gören Hall için bu tutum, temsil konusunda inşacı yaklaşımda söylem, bilgi ve güç arasındaki ilişkiyi gösteren önemli bir gelişmedir.

Erdoğan ve Alemdar (2002: 351), kültürel incelemelerde Foucault'un kullandığı anlamda discourse analizinin dilin ve diğer kodların anlamıyla uğraştığını söyler. Güç ilişkileri üzerine odaklanan bu kodlar ve şifreler, anlamlarıyla toplumun ve tarihin dışında durmaz. Daima zamanın tarihsel ve sosyal bağlamına, varolan güç ilişkileri ve çatışmalara bağlıdır. Söylemler arasında meşruluk hiyerarşisi olduğu gibi ideolojik mücadele de vardır. Foucault'a göre söylem üretimi her toplumda belli sayıdaki süreçlere göre kontrol edilir, seçilir, örgütlenir ve dağıtılır. Foucault için söylemin rolü söylemin gücünü ve tehlikesini önlemek, şans olaylarına ayak uydurmak, düşündürücü güçlü materyalliğinden sakınmaktır. Diğer bir yandan Tekelioğlu için (2003: 125) Foucault'da söylem dil nosyonunu anlatmaz. Söylem; toplumsal stratejilerin ve taktiklerin, direnişin ve nihayetinde benliğin uzamı olarak toplumsal kaynağı ve gerçek yeridir.

Foucault (2001a: 132) söylem tanımlamalarını da biçimlendirir. Dilin varlığı bir kez ortadan kaldırıldıktan sonra, geriye bir tek, temsilin içindeki işleyişi kaldığı görüşüyle, dilin doğasına ve söylem yeteneklerine dikkat çeker. Bu da sözel işaretler tarafından temsil edilen temsilden daha fazlası değildir.

Foucault (2001a: 151), sözleriyle dile büyük değer atfeder, klasik çağ içinde dili ve söylemi bir olarak yorumlar. Dilin varlığı belirtme biçiminden bağımsız olmayacağı fikrine rağmen dilin önemini de açıklar. Dil içinde temsil edilen varlık, aynı zamanda dilin temsili varlığı söylediği şeyi iddia etmesi olanağıyla birlikte onu hata veya doğru yapabilir kılar. Özetle dil, işaretler sistemiyle işaret edilenin varlığı arasında köprü kuran bir kelimenin bu benzersiz gücü sayesinde, tepeden tırnağa “söylem”dir.

Foucault (2001b: 10-12) için söylemin üretimi birtakım yollarla denetlenir, ayıklanır, örgütlenir ve yeniden paylaştırılır. Bu dışlama usullerinden en bilindik olanı da “yasak”tır. Her şeyden her koşulda söz edilemediği gerçeğinden hareketle öznenin kendine özgü bir hakkı vardır. Söylemin de karşı karşıya kaldığı yasaklar onun arzu ve erkle ilişkisini gün ışığına çıkarır. Bir diğer dışlama ilkesi ise akıl ve delilik karşıtlığı arasındaki paylaşım ve kovuştur. Buna karşılık her türlü söylemin karşıtı olarak bildirilen hakikat, araştırma düşüncesinden bağımsız kabul edilen maskeli hakikatler dönemini de aşarak her türlü bilme zırhına bürünmüştür.

Denetim ve sınırlama usulleri arasından içsel usuller olarak söylemlerin kendilerini ayıran Foucault (2001b: 16-21), düzenleme gibi ilkelerden oluşan bu sınıflamaya ilk olarak yorumu koyar. Topumlarda söylemler arası bir tür aşamalandırma durumu çıkaran da söylenmiş olan, söylenmiş olarak kalan ve daha da söylenecek olan söylemlerdir. Sonuçta ilk metin ile ikinci metin arasındaki konum değişimi sınırsızca yeni söylemler kurmaya imkan verir. En nihayetinde yorumun yegane rolü sessizce metinde telaffuz edilmiş olanı söylemekten ibarettir. Bir

söylemin içini boşaltmada yazar da tamamlayıcı durumdadır. Elbette yazardan kastedilen de metni telaffuz eden değil söylemin birleştirilme ilkesi olarak anlamlarının birliği ve kökeni olarak, tutarlıklarının kaynağı olan yazardır. Yazar, uydurmanın tedirgin edici diline, bütünlüklerini, tutarlık noktalarını, gerçek içinde alacağı yeri kazandıran şey olmuştur. Bir diğer sınıflama da disiplinler olarak adlandırılır, bir disiplinin bütününe ait olmak için ise bir önermenin karmaşık ve ağır zorunluluklara uyması gerekir, kısacası doğru çizgide olması gerekir. Disiplin, kuralların yeniden güncelleştiren kimliğin yardımıyla söylemin sınırlarını sağlar.

Söylemleri denetlemeye imkan veren üçüncü bir grup usule de dikkat çeken Foucault (2001b: 22), konuşan öznelerin seyrekleştirilmesinden bahseder. Tüm alanları açık ve girilebilir olmayan söylem onları söyleyen kişileri belli birtakım kurallara uymaya zorlar. Böylece Foucault'un söylemin düzeni kavramında söylemde bulunacak kişilere sınırlama getirilerek, söylemde bulunma konusunda herkesin erişilebilirliğini engellendiğinin ayırtına varırız.

Nietzsche ve Heidegger etkisinde kaldığını söylediği Foucault için bugünün sahipsiz olduğu fikrini atfeden Megill (1998: 294-297), temsilin reddedilişini de bu yabancılaşma hissine bağlar. Mevcut sisteme karşı bir tür gerilla savaşına girmekten bahseden Foucault, bugünü bütün biçimleriyle reddetmesi ve bununla bağlantılı olarak görsel, temsil edici metaforu reddetmesi dikkate alındığında, alışılmadık bir ütopyacılık savunucusu olarak tanımlanabilir.

Foucault'un "deneyim yapıları" arama kaygısı dil düzeyine indirgenerek Megill (1998: 305-306) için bir dile ya da söyleme gömülmekten ibaret duruma gelir. Foucault görevini artık "söylemden önceki 'şeyler'in oluşturduğu bulmacamsı hazinenin yerine, yalnızca söylem içinde ortaya çıkan nesnelere düzenli olarak oluşturulmasını ikame etmek" olarak tanımlar. Megill (1998: 306-307), Foucault'un dolaylılık arayışının dolaylılık teması kurulmaya çalışılan unsurun bağımsız bir

varoluğu olduğunun yadsınmasıyla son bulduğunu söyler. Dil üzerinde inşa edilen bu tür unsurlar Foucault'un özerk söylem yanılısamasını; öznenen bağımsız olarak nesnenin, nesnenin yok ediliğuyle de öznenin yok ediliğini ortaya çıkarır.

Foucault'nun özneyi ediğuyle yapısalcılık topraklarına girdiğini savunan Megill, en sonunda hem özne hem de nesneyi ortadan kaldırdığını ve dünyanın dilden ibaretmiğu gibi tasarlandığını ifade eder.

Foucault (1999: 41), dilbilimsel sistemin ifadeler birliğu ya da söylem olguları koleksiyonu kullanmak suretiyle gerçekleştirilebileceğini söyler. Bir dil daima mümkün ifadeler için bir sistem oluştururken, buradaki sınırsız başarı sayısını sınırlı kurallar bütünü sağlar. Buna rağmen birbirinden kopuk olaylar alanı, dile getirilmiğu olan tek tek dilbilimsel ayrımların her zaman için sonlu ve aktüel olarak sınırlı birliğu olup, bu ayrımlar sayılamayacak kadar olabilir.

Düşüncenin çözümlenmesinin kullandığu söyleme göre her zaman alegorik olduğunu söyleyen Foucault (1999: 42), "Söylenmiğu olan şeyin içinde söylenen nedir?" sorusunu sorar. Böylece söylemsel olan alanın çözümlenmesi büsbütün başka türlü yöneltilir. Söz konusu olan da olayın sınırlılığu ve tikelliğu içinde yakalanan ifade; koşulları belirlenen ve sınırları daha doğru tespit edilen, ona bağlanacak başka ifadelerle bağlantısı kurulan, başka hangi ifade biçimlerini dışarıda tuttuğu göstermek söz konusu olan varoluştur.

Hacking (2002: 64-65) Foucault için insanın sahneyi terk ettiğini, sahneye giren söylem sözcükleri telaffuz eden öznenen bağımsız saf bir söylem olduğunu ifade eder. Dolayısıyla söylem şu ya da bu şeyi söyleyenin fonksiyonu olarak değil, kendilerinde bu cümlelerin, ifade edilmelerine olanak veren, açıkça bir doğruluk değerini taşıdıkları şartların bağıntıları olarak çözümlenmelidir.

Bu tartışmaların tümünden çıkarılacak sonuç, bilgi/güç ilişkileri üzerinde Foucaultcu söylemin iktidarın anlamlar zincirini üretmede etkili faktör olduğudur.

Retoriklerin iktidar kanalıyla üretilmesi, söylem üretiminin de belli kıstaslarla oluşturulması amaçlıdır. Söylem, yarattığı dar alanda öznelere sınırlandırarak kendi kuralların dışına çıkmasını engeller. Adım adım devam edeceğimiz Şarkiyatçılık ve Garbiyatçılık ile ilgili söylemler de bu anlamlar zincirinin oluşumu içinde çıkan konular olarak ifade edilebilir. İktidar söylemi içinde Şarkiyatçı bakış açısıyla sunulan temsiller “biz” ve “onlar” ayrımı içinde farklılıkları vurgular niteliktedir.

1.3. Şarkiyatçılık

Batı'nın Doğu'ya yaklaşımını betimlemek için Edward Said'in 1978 yılında yayımladığı eseri *Şarkiyatçılık*, aynı zamanda “Şarkiyatçılık” kavramının da akademik bir disipline dönüşmesinin önünü açar. Akademik alanda yeni araştırmalar ve bakış açılarına esin olan *Şarkiyatçılık*, bu alandaki çalışmaların sayısının da artmasıyla son yıllarda “doğu” için yapılan incelemelerin yol göstericisi durumuna gelir. Ötekini anlama konusunda çarpık bir algılamamanın ürünü olan Doğu'ya yönelik Şarkiyatçı anlayış, Said için aynı zamanda bilgi-iktidar ilişkisinin Batı adına üretilen söylemidir. Said, tezi için yöntem olarak Gramsci'nin hegemonya, kavramsal olarak da Foucault'un söylem yaklaşımını seçmiştir. Bu bölümde Said'in bir bilim dalı, siyasi ideoloji ya da dünya görüşü olarak kabul edilen Şarkiyatçılık kavramına; yine Foucault'dan yola çıkarak bir söylem tarzı olarak temsil edilişi bağlamında yaklaşılabilecektir.

1.3.1. Şarkiyatçılık Kavramının Tarihsel Dönüşümü

Tarih; iktidar mücadeleleri, stratejik yönetimler, bilgiye ve güce erişme adına süren çabalarla her çağın bir öncekinden farklı bir portresini yaşatır. Hegemonik anlayışla yürütülen politikaların toplumdaki bireye etkisi kadar anlamlandırma siyasetine de etkisi vardır. Tarihin bu yazgısı içinde egzotik kültürlerle merakın yüklendiği pozitif anlamları taşıyan Şarkiyatçılık, kolonyal döneme gelindiğinde öteki kültür üzerindeki egemenlik hakkının meşrulaştırıcı söylemlerinin başat kavramı olur.

Avrupa'nın bir kimlik olarak kendini inşa edebilmesi için öteki olarak seçtiği Doğu imgesi Edward Said'in Şarkiyatçılık olarak belirlediği işaretlemenin adıdır. Şarkiyatçılığın tarihi de Batılı öznenin kendini merkeze çekmesiyle kurulur (Yavuz, 2000: 55). Durukan'ın (2004: 59) da belirttiği gibi Şarkiyatçılığın kronolojisi çoğu kere Batı dünyasının yükselişiyle, sömürgecilikle açıkçası on dokuzuncu yüzyıla özdeşleştirilir. Fakat bu kronolojinin gerisine giderek ötekine bakışın evrimsel sürecini eski uygarlıkların mantalitesiyle değerlendirmek, Şarkiyatçılık kavramını irdeleme konusunda bu tez çalışması içinde faydalı olacaktır.

Bulut (2006: 1-3) 50 yıl gibi bir süre önce Doğu'yu ve Doğulu halkları araştıran disiplinlerin genel olarak "Şarkiyatçılık" olarak adlandırıldığını, bu alanlarda araştırma yapanlara da Şarkiyatçı denildiğini, bu adlandırmadan da kimsenin rahatsızlık duymadığını, üstelik "Şarkiyatçı" unvanını kazanan uzmanın bu sıfatı gururla taşıdığını aktarır. Günümüzde zikredildiğinde akla pek de olumlu düşünceler getirmeyen "Şarkiyatçı" kelimesinin aksettirdiği bu anlam nasıl değişti? Bulut'a (2006: 1-3) göre bu durumun sebebi iki temel olaydan kaynaklanır. İlki, İkinci Dünya Savaşı sonrası koşulların belirlediği oryantalist araştırmalar sahasındaki değişimlerdir. Doğulu akademisyenlerin de Batılı Şarkiyatçıların çalışma halkalarına katılmasıyla birlikte uzmanlık alanlarını daha belirgin bir biçimde ifade edecek isimlerle anma isteklerinin en büyük etken olduğu bu gelişmenin ardından 1973 yazında Paris'te toplanan 29. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde bu terimin artık kullanılmamasının daha yararlı olacağına karar verilir. İkincisi de Edward Said'in Şarkiyatçılık başlıklı çalışmasında oryantalist bilgi ile emperyalist ekonomik ve politik güçler arasında bir bağlantı kurmasıyla kelimeye yüklenen negatif anlamın kendilerini Şarkiyatçı olarak nitelendiren çalışmacıların rahatsızlık duymasıdır.

Şarkiyatçı kelimesinin tanımlamalarına bakacak olursak geçmiş yüzyıllarda da yine farklı anlamlar taşıdığını görürüz. Arberry (1943), 1683'te Şarkiyatçı terimiyle kastedilenin "Doğu veya Yunan Kilisesinin bir üyesi" olduğunu söyler. Öte yandan

Şarkiyatçı terimi İngilizce sözlüklerde “Doğu dilleri ve edebiyatı ile meşgul kimse” şeklinde tanımlanmaktaydı (aktaran Bulut, 2006: 3-4). Yine 1800'lere gelindiğinde de Şarkiyatçılık terimi, hem Yakındoğu hem de Uzakdoğu'nun incelenmesi anlamında kullanılır.

Parla (1985: 11) terminolojik olarak Şarkiyatçılığı sömürgeci Batı güçlerinin Doğu üzerindeki ilişkisi üzerine temellendirerek akademik alanda çığır açan Said'den yola çıkarak, kendini üstün gören ve bu üstünlüğünü korumak isteyen Batı kültürünün başka bir kültürü eşit olarak anlayıp değerlendiremeyeceğine varır.

Şarkiyatçılar, kitabını yayımladığı zaman Said'e yaptıkları işin yanlışlığı üzerine olan bu inceleme için büyük tepki gösterir. Oysa Batı edebiyatının da en eski temalarından biri kudretle bilginin tehlikeli özdeşliği idi. Batı'nın sömürgesi olduğu süre boyunca Doğu ile ilgili üretilen metinler de kurulu olan efendilik-kölelik ilişkisinin doğrultusunda ilerler (Parla, 1985: 12).

Sömürgeci Batı'nın bilinçli bir zihinsel pratiğinin ürünü olan Şarkiyatçılığın kavramsal niteliği de bu amacın hizmetine sunulduğunun göstergesidir. Said de Şarkiyatçılık söz konusu olduğunda akademik bir araştırmaya dayalı uzmanlığı bir coğrafi bölge terimiyle dile getirmek bile yapılanın ne olduğunun yeterince açığa vurulduğunu ifade eder. Şarkiyatçılıktaki “-çılık” tabirinin kullanımı da bu disiplinin diğer disiplinlerden ayrılığını vurgulamaya iyi bir örnektir. Dünyanın koca bir yarısını kapsayan bir akademik disiplin alanı olarak tanımlanan Şarkiyatçılığın tarihsel gelişimindeki kural da seçici olmaya değil, etkinlik alanını daha geniş kılmaya dayanır. Bu amaca hizmet düsturundaki Şarkiyatçılığın Hristiyan Batı'da en resmi biçimiyle başlangıcı 1312'de toplanan Kilise Şurası'nın Paris, Oxford, Bologna, Avignon ve Salamanca üniversitelerinde Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice kürsülerinin kurulması kararını almasıyla başladığı kabul edilir (Said, 2001: 59-60).

Diğer bir açıdan Yavuz'a (2000: 55-57) göre dışlamanın ve asimilasyonun Hıristiyanlık gibi meşrulaştırıcı bir ideolojik/kültürel zemine oturtulduğu Amerika'nın keşfedildiği yıl olan 1492 tarihi önemlidir. Şarkiyatçılığın tarihi de bu noktada "öteki"nin Hıristiyan olmayan ile özdeşleştirilmesinin tarihidir.

Batı ve Doğu tarihinde aidiyetlikte kümelenen ben ile ben'in dışındaki her şeyi kapsayan ötekilik ayrımı geçmişi yüzyıllar öncesine dayanan bir tutum olarak göze çarpar. Ben'in çoğunlukla ötekine karşı geliştirdiği tutum menfi bir anlayış içerirken bunun en kapsamlı örneği doğu-batı ayrımında görülür. Bu ayrımın tetikleyici faktörlerinde ulusal, dini, siyasi, coğrafi çıkarlar belirleyicidir. 300 yıl süren Haçlı Seferlerinin ardından Müslümanların savaşla dinlerinden döndürülemeyeceğini anlaşılması Southern'in "basiret ve öngörü" diye adlandırdığı dönem Şarkiyatçılığın da ortaya çıktığı dönem olarak kabul edilir. Avrupalılar için 14. yüzyılın başlarında da İslam dini ve Araplar öteki imgesiydi. Bu nedenle Avrupa üniversitelerinde açılan dil okulları sayesinde öğrenilecek Arapça sayesinde okunabilecek Kuran-ı Kerim ile kusurlu yönleri belirlenerek İslam'ın daha fazla yayılması önlenebilecekti (Erkan, 2009: 33-34). Bu noktada diğer dinler kategorisinde İslam'ın ayırıcı özelliklerinden bahseden Turner'a (2002: 68) dönersek öncelikle İslam'ın tek tanrılı ve vahye dayalı özellikleriyle Hıristiyanlıkla yakın bağını görürüz. Bir diğer ayırıcı nokta da İslam, Avrupa içlerinde önemli bir sömürgeci güç olarak sekizinci yüzyıldan itibaren Güney Akdeniz toplumlarının hakim kültürünü oluşturmaktaydı. İslam ve Hıristiyanlık arasındaki benzer noktalara rağmen, Şarkiyatçılığın yönelimi ayrıştırıcı politikalar üzerinde şekillenir.

Tüm bu etkenler Batı'nın öteki olarak betimlediği İslam dini odağındaki Doğu üzerinde hakimiyet kılma isteğinin nedenleridir. Buradan hareketle Erkan da (2009: 36-41) Ortaçağdaki Hıristiyan-Müslüman çatışmasının tersine, Avrupa'nın Rönesans ve reform döneminde kapitalizmin gücüyle ilerleyen fetihçi döneminin başlangıcını yaptığını ifade eder. On altıncı yüzyılda seyyahların Doğu gezileriyle birlikte

Şarkiyatçı çalışmaların rengini belirleyen Ortaçağ'daki din eksenli Doğu-Batı karşıtlığının yerini dinle ilgisi olmayan politik bir farklılık alır. Ortaçağ'dan itibaren Müslüman Doğu'ya yakıştırılan cinsel haz düşkünlüğü, düzenbazlık, barbarlık, büyücülük gibi klişeler on altıncı ve on yedinci yüzyılların temsiliyetiyle egzotik ve despot Doğulu imgesiyle birleşir.

Siyasi, askeri, ekonomik güç dengelerinin yüzyıllar içinde değişimiyle birlikte özellikle on yedinci ve on sekizinci yüzyıllara gelindiğinde Batı, dolayısıyla Avrupa üstünlüğünün ayırımına varmaya başlar. Doğu'nun olumsuz algılanmasında katkısı olan Jean Chardin'e göre "Asya atalettir, Avrupa devamlı değişmedir". 1740'ta Mousnier Paris Akademisi için de "Avrupa bilinç ve bilgi düzeyindeki gelişme sayesinde değişen bir dünyadır, diğer bölgeler atalet içindedir". Buna rağmen söylem on dokuzuncu yüzyıldaki keskinliğine ulaşmaz. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, Batı ile dünyanın geri kalanı arasındaki güç dengesi, henüz Batı'nın aleyhine gelişmemiştir (Durukan, 2004: 41).

Şarkiyatçı düşünceler, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl boyunca farklı biçimlere girer. Fakat modern Şarkiyatçılığın başlangıcı kabul edilen on sekizinci yüzyıl sonu ile on dokuzuncu yüzyıl başının ayırıcı özelliği bir tür Şark Rönesansının ortaya çıkmasıdır. Said'e (2001: 52) göre ise Yakındoğu-Avrupa ilişkisinin temel ilkesi, çoğu bakımdan daha güçlü bir kültürün bir başka kültürü sadece bilimsel yoldan kendine mal edişinin örneği olan Napolyon'un Mısır'ı 1798'deki istilasidir. Nitekim Mısır'ın Napolyon tarafından işgal edilmesi, Doğu ve Batı arasında, çağdaş kültürel ve siyasal bakış açısına egemen olan süreçleri başlatır.

Napolyon'un Mısır'ı işgal denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmış olması, Batı'nın İslam dünyası ile ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. Batı'nın kılıcıyla İslam dünyasının tam ortasına dalışı, Avrupa'yı Uzakdoğu'dan ayıran kilidin kırılışı anlamını taşır. Bu girişimin bir siyasi sonucu da sömürgeci devletlerin dikkatlerini

Akdeniz'e ve Osmanlı Devleti'nin topraklarına çevirmeleridir. Bilimin silahla, kalemin kılıçla ittifakını gösteren Mısır'ın işgalinde önemli hususlardan biri de Avrupalıların bu yeni dönemde kendilerini, vaktiyle saygın bir durumda iken artık zayıf ve bitap düşmüş Doğu'ya "ışık ve özgürlük" götürme misyonuyla donatmalarındır (Bulut, 2006: 88-91).

Tarihsel süreç içerisinde tutum farklılıklarından kaynaklanan sebeplerle Şarkiyatçılığa farklı anlamlar yüklenir. Bulut (2006: 4), Şarkiyatçılığa yüklenen tanımları iki kategoriye ayırır. Birinci kategoride yer alanlar Şarkiyatçılığın iki farklı kültür arasında oynadığı olumlu rolden bahsederek, yabancı bir kültürün tanınması konusunda yaptığı hizmetleri öne çıkarır. Batı dünyasının diğer coğrafyalarda sürdürdüğü sömürgecilik faaliyetlerinde yaptıkları hizmetleri değerlendirmeye almayan bu gruptakiler, Şarkiyatçıların objektif bilim ölçütleriyle bilgi ürettiklerini savunur.

Aynı zamanda Doğu dünyasının resmini yapan Batılı ressamınlar içinde kullanılan bu grup arasında yer alan John M. Mackenzie (1995), Said'e sitem etmeyi de ihmal etmez.

[Oryantalizm] [terim]i, aslen tümüyle sempatik bir çağrışıma sahipti: Batı için kullanılabilir hale getirmek, hatta sömürgecilik çağında Batı kültürünün kibrinden korumak için Doğu'nun dillerinin, edebiyatının, din, düşünce, sanat ve sosyal hayatının incelenmesi. (...) Edward Said için ise, Doğulu kültürü sömürgeci güçlerin tasallutundan korumanın ve Doğulu kültürel formların yaşamasını sağlamanın tersine; oryantalist incelemeler, [Batı'nın] entelektüel, teknolojik, siyasi, askeri ve iktisadi üstünlüğünün ifadesinin bir yolu oldular. Oryantalizm iktidarın bir aracı ve hakimiyetin sembolü bir yapıyı temsil eder, hakikati değil. Oryantalizm sempatik bir kavram, farklı ve egzotik kültürlerle duyulan akademik hayranlığın bir ürünü olma konumunu kaybetti ve kolayca

iddia edildiği üzere, Batılı güçlerce geliştirilmiş bir klişe ve efsanevi bir Doğu'nun yaratılmasının edebi bir aracı haline geldi. İşte, 1980'ler ve 1990'larda hakim olan, bu yeni ve negatif anlamdır. (...) 'Oryantalizm' sözcüğü aynı zamanda 19. yüzyılın başlarında resim sanatının bir türünü tanımamak için de kullanılmıştı. Bu tür, baskın olarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya ilişkin temaları içeren, Fransızların öncülüğünde, İngiliz ve diğer Avrupalı sanatçıların da geliştirdikleri bir türdü (aktaran Bulut, 2006: 5).

İkinci kategoride yer alanlar ise toplumlar ve kültürler arası ilişkilerde ona yüklenen işlev ve yarattığı neticeler üzerine Şarkiyatçılığa negatif anlam tanımları oluşturanlardır. Bu tanım sahiplerinden bir bölümü Şarkiyatçılığı İslam dünyasını Hıristiyanlaştırmak isteyerek faaliyette bulunan misyonerlik ile ilişkilendirir. Bu düşüncedeki araştırmacılardan Zakzuk (1993), Şarkiyatçılığın Müslüman Doğu'nun edebiyatı, tarihi, inançları, hukuk yapısı ve genel olarak medeniyetiyle alakalı Batı araştırmaları anlamıyla ilgilidir. Bazı araştırmacılar tarafından 1312 tarihinde toplanan Viyana Konsülü'nün Şarkiyatçılığın başlangıç tarihi olarak kabul edilmesinden bahseden yazar, "Kilise Şarkiyatçılığı"nda dikkat çekerek, bu tarihten önce de resmi olmayan bir Şarkiyatçılık tarihinden bahseder. Şarkiyatçılığın tarihinin ilk dönemlerini Hıristiyan Batı dünyası ile Müslüman Doğu dünyası arasındaki dini ve ideolojik çarpışmanın tarihi olarak kabul eden Zakzuk (1993), Avrupa'nın İslamiyet'i pek çok açıdan köklü bir problem olarak gördüğünü söyler. Bunun için Hıristiyan Avrupa'nın İslamiyet ile mücadeledeki tavrı tehdidi çatışarak aşma ve tehdidi diyalog yoluyla bertaraf etme diye özetlenebilecek iki farklı eğilimdedir (aktaran Bulut, 2006: 7).

Son birkaç yüzyıllık zaman içerisinde Batı'nın tarihte eşine zor rastlanan ilerleme kaydederek dünyanın geri kalanı üzerindeki hegemonyası, çarpıtılmış imgeleri değişik kurumları aracılığıyla nüfuzu altındaki yerlere dikte ettirmesi sonucunu doğurur. Said'in tanımındaki "Doğu'nun Doğululaştırılması"ndaki önemli

görevi Doğu araştırmaları yani şarkiyatçılık alır (Durukan, 2004: 95). Günümüzdeki şarkiyatçılık tanımına negatif anlam yüklenmesinde en önemli katkıyı sağlayan kişi olan Edward Said, şarkiyatçılık adlı eserinde Doğulu toplumlar ve kültürler ile ilgili şarkiyatçı bilginin sömürgeci ekonomik ve politik güçler arasındaki köklü tarihsel ve kurumsal ilişkisini ortaya koyar. Said için şarkiyatçı bilgi üretimi devasa bir ekonomik, askeri ve siyasi güç ile üretilir. Hıristiyan Batı'nın İslam ile gerçekleştirmek istediği polemiğin ürünü olan şarkiyatçılığın ikinci kategoride yer alan tanımları; modern zamanlarda sömürgecilik faaliyetlerinin işbirlikçisi böylece kurumlaşmış ve gelişmiştir (Bulut, 2006: 7-10).

Tüm bu bilgilerin ışığında şarkiyatçılık tanımlamasının, her çağın dinamik yönetsel yapısı altında farklı anlamlara büründüğünü görürüz. şarkiyatçılık tanımı örneğinde görüldüğü üzere anlam haritasının çizilmesinde belirli bir hegemonik yapının stratejileri etkilidir. Kolonyal sürecin güç/iktidar mücadelesindeki taktiksel yöntemleriyle belirlediği şarkiyatçılık da bu doğrultuda Batı'nın bakış açısından Doğu üzerine günümüzdeki anlamını yüklenir. Dolayısıyla şarkiyatçı söylemi üreten faktörlerde iktidarın yeniden ürettiği anlam inşalarının varlığı söz konusudur.

1.3.2. Edward Said ve şarkiyatçılık Eleştirisi

Sosyal Bilimler literatüründeki etkisi hala süren şarkiyatçılık adlı eserine göndermelerin günümüzde de eksilmediği yirminci yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olan Edward William Said, Hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak 1935'te Kudüs'te doğar. Kudüs ve Kahire'de eğitim gören Said, 15 yaşında ailesiyle birlikte ABD'ye göç eder. Princeton Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Harvard'da master ve doktorasını tamamlar. Columbia Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde doktora dersleri veren Said; Yale, Harvard ve John Hopkins üniversitelerinde konuk profesör olarak da görev yapar. 2003'te yaşamını yitiren Said, edebiyat eleştirisi ve kuramı konusunda da önemli kitaplar yazmasına rağmen daha çok şarkiyatçılık

kitabının yazarı olarak ünlenir. Said, kendisini Şarkiyatçılık incelemesine yönelten dürtüyü ABD’de aldığı Batı usulü eğitime rağmen iki İngiliz sömürgesinde geçmiş çocukluğundan gelen “Şarklılık” bilincine bağlar. Bu nedenle Said için Şarkiyatçılık incelemesi, çoğu yönüyle egemenliği tüm Şarklıların yaşamında güçlü olan o kültürün, bir Şarklı olarak kendi üzerindeki dökümünü yapma girişimidir (Said, 2001: 35).

Said’in Şarkiyatçılık eserinin odak noktasında özellikle Araplar ve İslamiyet vardır. Fakat bu çalışma Ortadoğu etütleri, Uzakdoğu araştırmaları, Güneydoğu Asya çalışmaları, Latin Amerika etütleri gibi Batı dışı alanlarda yön göstericiliğiyle Post-Kolonyal Araştırmalar alanının kurulmasını sağlar. Batı yarıkürede kendini anlama, ötekini tarif etmede girişken çalışmaları tetikleyen Şarkiyatçılık; psikanaliz, feminizm, edebi eleştiri gibi alanları da etkiler (Durukan, 2004: 90).

Said (2001: 215), Şarkiyatçılığı en basit tanımıyla Şark’a uygun mecburiyetlerin, bakış açılarının, ideolojik eğilimlerin egemen olduğu düzenlenmiş bir yazım, tasavvur, araştırma tarzı olarak görür. Ona göre Şark, birtakım ayrımlaşmış usullerle öğretilir, araştırılır, yönetilir ve hükme bağlanır. Şark’ı malzeme edinmiş bir yorum okulu olan Şarkiyatçılık, tüm nesnel keşifleriyle dille aktarılan hakikatlerdeki gibi dilde somutlaşmıştır. Said’in Şarkiyatçılık eserinde temel amacı, Turna (2002: 212) için Batı dünyasının Şark’a nasıl baktığını, onu nasıl algıladığını ve yorumlayıp yeniden dolaşıma soktuğunu ele almaktır. Tüm bunlarla birlikte Şarkiyatçılık, Batı’dan güçsüz olduğundan Şark’a kararlı biçimde dayatılan bir siyasal öğretilerdir. Bu dayatmasında Batı, Şark’ın güçsüzlüğüyle birlikte farklılığını da görmezden gelir (Said, 2001: 216).

Said (2000: 80), Şarkiyatçı düşüncenin temelinde hayali, aynı zamanda kesin çizgilerle ayrılmış iki coğrafi bölgenin yattığını ifade eder. Bu bölgelerden daha büyük ve farklı olanı Orient yani Doğu, bizim olarak bilinen diğeri de Occident yani

Batı'dır. Bu bölünmeye ve dünyanın seviyesiz bir parçası olarak düşünülmesine rağmen Doğu Batı'ya oranla geniş ve büyük potansiyel güce sahip olarak düşünülmüştür. Ayrıca Said (2000: 120) için Orient ve Occident ayrımındaki Doğu ile ilgili tezlerin yansıtılmasının en büyük müsebbibi basın ile birlikte İslam temelinde Doğu'ya yönelik tutumlar da birtakım sonuçlar doğurur. Bunlar spesifik bir İslamiyet resminin ortaya çıkması, İslamiyet'in anlamı ve mesajının klişeleştirilmesi, biz olan Batı'yı İslamiyet ile kapıştıran hasmihane bir siyasal durumun yaratılması, yalınlaştırılmış bu İslam imajının İslam dünyası üzerindeki etkileri ve basının yarattığı İslamiyet ile takınılan tavrın sadece İslamiyet ile ilgili değil, Batı'nın haber, bilgi ve milli politika kurumları hakkında pek çok şey öğretebilecek nitelikte olmasıdır.

Özellikle, Doğu'nun keşfiyle birlikte, Batılıların Doğulu toplumlara bakışı ve geri dönüşlerinde Doğu'yu kendi toplumlarına tasvir etmelerindeki işlerindeki tarz, kendi buldukları noktanın "iyi" olduğu duygusunu pekiştirmeye yöneliktir. Açıkçası Doğu'nun farklılığı, Batı'nın kendi toplumsal ve siyasal varlığını meşrulaştırmaya yarayan bir araç diye algılanmıştır. Zamanla daha da kökleşen bu algı Doğu'ya geri kalmışlığın simgesi olarak bakan algının sahibi Batı'yı kendi durumlarını ileri olarak kabul etme anlayışı getirir (Uzun, Atasever, 2010: 176). Nitekim Şarkiyatçılığın ardında tarihi ve coğrafi kimlikten çok güç kültürüne dayalı gerçeklik vardır. Çünkü Doğu karşısında Batılı, Homeros'tan bu yana Doğu'ya müdahale edemeden duramayan bir medeniyet olagelir. Yeniden üretimin neticesi olan Doğu, Batı dünyasıyla ilgilidir (Turna, 2002: 214).

Şarkiyatçılık Doğu-Batı ayrımındaki Batı'nın gözlüğünden yansıyan ve yansıtılmak istenen bilgilerin tümünü kapsar. Arlı'nın (2004: 16) da dediği gibi Şarkiyatçılık bize Doğu ile ilgili bilgileri, Batı'nın merceğinden sunar. Bu bilgi Doğu adlı yerdeki insanların kendi zihinleriyle üretmedikleri ve kendilerinden olmayan insanların ürettikleri bilgidir. Öteki olarak nitelendirilen dünyaya ilişkin birtakım

şeyleri içeren bu bilgi, Şarkiyatçılık adı altında “Doğu” olarak adlandırılan bir hayal dünyasının anlatılıp resmedildiği bilgidir.

Diğer yandan kendi gözlükleriyle Doğu’yu resmeden Batı’nın hakikat olarak sunduğu aslında kendi öznel niteliğidir. Bulut da Batı’nın Doğu’yu “ötekileştirmek” suretiyle ya da kendisinin tamamen zıddı olan bir “Doğu” icat ederek kendisini tanımladığını aktarır.

Doğu, her zaman Batı’dan farklı bir şeyle, Batı’nın sahip olduğu varsayılan bilim, demokrasi, rasyonalite, ilerleme fikri, sivil toplum vb. özelliklerle kıyaslanarak tamamlanır. Doğu durağandır. Doğu’nun her bölgesi oryantalist söylem için aynıdır. Cezayir ile Endonezya, Türkiye ile İran, Tunus’la Körfez ya da emirlikleri arasında fark yoktur. Lord Cromer’in şahsında Batı için, Doğulu duygusaldır, bünyesi “mantık”ı kaldırmaz. Bu Doğu konuşamaz, kendisini anlatamaz; Batı kendisi için konuştuğu gibi Doğu adına da konuşur. Başka bir deyişle, eğer Doğu kendi kendisini temsil edemiyorsa, temsil edilmesi gerekir (Bulut, 2006: 13).

Said’in (2001: 12-13) Şarkiyatçılıkla ilgili birbirine bağlı olduğunu düşündüğü tanımları akademik bir disiplin olarak Şarkiyatçılık, Şark ile Garp arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayırma dayanan Şarkiyatçılık, Şark’ı yeniden yapılandıran bir söylem biçim olarak Şarkiyatçılıktır. Bu üç ayrı tanımıyla Said; Doğu-Batı kutuplaştırmasında tanımlanan Şark’ın, iktidar aracılığıyla da pekişen Batı anlamlandırmasına dikkati çeker. Said tarafından belirlenen bu üç tanımlama arasında yer alan bir söylem biçimi olarak Şarkiyatçılık, Türkiye’de aydın kimliğiyle öne çıkan köşe yazarlarının Arap Baharı sürecinde Ortadoğu’ya bakış açılarındaki tutumlarını sorgulama adına bu tez çalışması için yönlendirici olacaktır.

Said (2001: 14), Avrupa-Atlantik güçlerinin Şarkiyatçılık için yüklediği kavramlarla ilgili bazı belirlemeler yaparak iki bakış açısındaki farklılıkları da gözler

önüne serer. On dokuzuncu yüzyıl başından İkinci Dünya Savaşı sonuna dek Şarkiyatçılık konusuna egemen olan İngiltere ve Fransa iken, bu tarihten sonra aynı yaklaşım biçimiyle Amerika olur. Şarkiyatçılık yüklü metinlerin bütünü yaratan da bu hegemonik yaklaşımdır. Bu noktada Şarkiyatçılık temelli Amerika ve Avrupa arasındaki bakış açısının ayrımını yapmak gerekir. Amerikalılardan farklı olarak Avrupalı milletlerin köklü Şarkiyatçılık geleneğini, Said (2011: 11), Şark'ın Avrupa-Batı deneyimindeki özel yerine dayanan uzlaşma biçimi ile iliş­tirir. Onun için Şark Avrupa'nın sadece komşusu değil; onun büyük, zengin, eski sömürgelerinin en büyük mekanı, uygarlıkları ile dillerin kaynağı, kültürel rakibi, en derin, en sık yinelenen öteki imgelerindedir. Avrupa'nın kendini tanımlamasını sağlayan da Şark'ın bu karşıt imgesidir. Garp'a verilemeyecek belli bir yer hükmün Şark için de verilmesi mümkün değilken, Said (2001: 14-16) bu görüşüyle birlikte belirlemelerine yine çeşitli ayrımlar yaparak devam eder. Öncelikle Şark'ın karşılığı olmayan bir yaratı olduğu tezinin aksine, Şarkiyatçılığın görüngüsü Şarkiyatçılık ile Şark arasındaki bir çakışmayla değil, Şarkiyatçılığın ve onun Şark'a ilişkin düşüncelerinin iç tutarlılığıyla ilgilidir. İkinci belirleme de fikirler, kültürler ve tarihlerin gerçekten anlaşılması ve araştırılabilmesi için bunların gücünün, özellikle de iktidar yapılarının incelenmesi gerekliliğidir. Said, Garp ile Şark arasındaki ilişkiyi bir iktidar ilişkisine bağlayarak görüşlerini Şark'ın sadece sıradan on dokuzuncu yüzyıl Avrupalısının varsaydığı basmakalıp biçimiyle Şarklılığı keşif için değil, Şark'ın Şarklı kılınmışlığa boyun eğmesi için Şarklılaştırıldığı sonucuna vardırır. Tüm bu belirlemelerden hareketle Şarkiyatçılığın yapısında yalanlarla, söylenlerle, gerçeği yansıtan bir söylem olmasından öte Şark üzerindeki Avrupa-Atlantik iktidarının bir göstergesi olması durumunun önemi değerlidir.

Şark'ta ikamet ve araştırmacılık konusunda yaptığı yorumlarda Şark'ta Avrupalı olmanın daima çevreden ayrı olma ve bu çevreyle eşit olmama bilincini taşımayı da getirdiğini söyleyen Said (2001: 168-169), Şark'ta ikamet olarak

betimlediği konuyu üç ayrıma tabi tutar. İlk olarak Şark'taki ikametini bir bilimsel gözlem biçimi olarak görerek bu ikameti Şarkiyatçılık mesleğine bilimsel malzeme sağlamak amaçlı kullanmayı hedefleyen yazar anlayışıdır. İkincisi de aynı amacı gütsede bireysel bilincinin farklılığını feda etmede benzer isteği olmayan yazar anlayışıdır. Üçüncüsü de gerçek ya da mecazi bir Şark yolculuğunu, derinden hissedilen, kaçınılmaz bir tasarının gerçekleştirilmesi olarak gören yazar anlayışıdır. Aralarındaki farka rağmen birbirinden o kadar ayrı olmayan bu üç kategori, merkezlerindeki Avrupa bilincinin halis benmerkezci gücüne dayalıdır.

Şarkiyatçılığın on dokuzuncu yüzyıl sonlarından yirminci yüzyıl ortalarına dek süren kısmının ardında Amerikan güdümünde devam eden sürecini Bugünkü Şarkiyatçılık başlığıyla ele alan Said, örtük Şarkiyatçılık ve açık Şarkiyatçılık ayrımını yaparak Şarkiyatçılığın iki türünden söz eder. Yeğenoğlu (2003: 31-32) için bu ayrım, Şarkiyatçılığın bir tür alt-yapısal, yayılan ve yetke kuran bir bilgi olduğudur. Örtük içerik; seyyahlara, yazarlara, tarihçilere ve antropologlara eldeki somut bir meseleyi değerlendirmek için konuşma kapasitesi sağlarken, onun bu kalıcılığı, tutarlılığı, sistematik ve eklemlenmiş bilgisi söylemsel bir alan oluşturur. Şark toplumuna ait bilinçdışı bir kesinlik ile adlandırılan Örtük şarkiyatçılık iken, açık Şarkiyatçılık da bu toplumun dilleri, edebiyatı, tarihi ve sosyolojisi konusunda açıkça dile getirilmiş görüşlerdir. Bu ayrımla birlikte Said (2001: 218-219), Şark bilgisindeki tüm değişikliklerin neredeyse sadece açık Şarkiyatçılıkta gerçekleştiğini, örtük Şarkiyatçılıktaki oybirliği, istikrar ve süreğenliğin değişmeden kaldığını ifade eder. 1870'lerden yirminci yüzyılın ilk zamanlarına kadar yazarlar için Şark'ın ayrılığı, egzantrikliği, geriliği, suskun aldırılmazlığı, dişil nüfuz edilebilirliği, miskin boyun eğeriği fikri kendini hep korur. Şark'a yüklenen her değer Batı'nın Şark için yüksek derecede ihtisaslaşmış ilgisinin sonucu olur. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Şark-Batı ayrımının temelinde ırksal eşitsizliğe dayalı biyolojik temelli fikirler varken, Şarka halklarına bu anlamda ahlaki-siyasi öğütlerden oluşmuş bir çerçevede

bakılıyordu. Ayrıca Şark erkeklere özgü bir inceleme alanı olarak görülürken, cinsiyetçi bir yaklaşımla Şarklı kadınlar da eril bir hayal gücünün egemenliğinde sınırsız şehvetin ifadesi, oldukça aptal ve daha da önemlisi istekli olarak niteleniyordu. Diğer bir yandan Şarkiyatçı hegemonya da değişik tarihsel dönemlerde farklı söylemlere eklenenebilme özelliği sayesinde kendini farklı biçimlerde ifade edebilmiştir (Uluç, 2009: 162). On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren İslam'ın tartışmaya açılmasıyla çeşitli biçimler alan Şark tartışmalarında Şark'ın fiili yokluğu da bunlardan biridir. Bu nedenle Şarkiyatçının Şark'ı açıklama işi de Şark'ı indirgemeye yönelik bir baskı yükler. Yine Avrupa'nın Şark bilinci bu dönemde kendini metinsel, tefekküre dayalı bir bilinçten, idari, iktisadi, hatta askeri bir bilince dönüştürür. Bu değişim coğrafi ve uzamsal bir değişim olup, alabildiğine hakimane bir Batı'nın ellerinde yıllardır biriken etkisi onu sömürge uzamına dönüştürür (Said, 2001: 221-223).

Yirminci yüzyılın başlarında Şarkiyatçılığın Şark'ı Batı'ya sunmak için kullandığı iki temel yöntemden biri modern eğitimin yaygınlaşma olanaklarından, bilgiye dayalı mesleklerdeki, üniversitelerdeki, meslek derneklerindeki, keşif ve coğrafya kuruluşlarındaki, yayıncılık sanayindeki yayılma düzeneklerinden yararlanmaktadır. Burada da ortaya çıkan örtük Şarkiyatçılık Şark özü oluşturmuş araştırmacıların öğretisi düzeyindeki kalıplaşmış sözlerinde ortaya çıkar. Açıkçası Şarkiyatçılık varoluşunu, açıklığına, Şark'ı alımlayabilirliğine değil, Şark üzerindeki kurucu güç istenciyle ilgili taşıdığı içsel, tekrarlayıcı tutarlılığa dayandırır. İkinci yöntem ise kayda değer bir yakınlaşmanın ürünü olarak Şarkiyatçı ile Şark arasındaki bir yorumsama ilişkisini temel alır. Zar zor anlaşılabilir bir uygarlığın karşısında olan Şarkiyatçı araştırmacı, ulaşılması güç nesneyi içinden kavrayarak muğlaklığı azaltır (Said, 2001: 233-234). Uluç'a (2009: 391) göre Avrupa'da oldukça yerleşmiş bir düşünceyi karşılayan İslamofobi, İslam'ın yedinci yüzyılda doğuşundan itibaren Müslümanlara yönelik negatif algılar yüklü bir düşünceyi kapsar. Tarihleri

boyunca Müslüman güçlere direnmeyi aşılıyarak ötekini negatif biçimde temsil etmek, baskıyı ve itaati meşrulaştırmak yolunu izleyen Avrupa, bu negatif temsilleri tarihleri boyunca söylem haline getirmiştir. Doğu'ya yönelik öğrenme dönemleri de olsa Avrupa'nın görmezden gelme, ihtilaf ve kötüleme dönemleri de bulunmaktadır.

Said'in (2001: 298-305) Son Evre başlığında ele aldığı İslam ile Arapların bugünkü temsil biçimlerinde, geleneksel Avrupa şarkiyatçılığını şimdilerde ABD'nin aynı biçimiyle sürdürmesidir. Buna bağlı olarak Şark'ın bugünkü temsil biçimlerinde ilk sırayı popüler imgeler ile sosyal bilimlerdeki temsil biçimleri alır. Bu belirlemede sinemada ve televizyonda bir şehvet düşkünü, haber fotoğraflarında hep kalabalıklar halinde gösterilen imgelerin arkasında cihat tehdidi vardır. Amerika'ya özgü sosyal bilimsel ilginin bir yönü de Şark'a yönelik bölge edebiyatı kaynaklı yazınsal metinlerden kaçınmasıdır. Şark'ın temsil edilmesine yarayan çeşitli kalıpları altüst eden bu metinlerin gücü Şarkiyatçının Şark'a dair fikirlerini altüst ellerinden düşürmelerine sebep olur. Dolayısıyla burada metnin gücü, ürünü olduğu kültürden değil sözcüklerin kudretinden kaynaklanır. Said'in (2001: 307-313) temsil biçimleri kategorizasyonunda ikinci sıradaki kültürel ilişkiler siyaseti ise Amerika'nın dünya imparatorluğu olma yolunda emperyal kaygılarıyla ilgilidir. Avrupa'daki Şarkiyatçı araştırma geleneklerini ülkede yerleşikleştirilen Amerika, söylem biçemi ve yönelimiyle de bu yolu sürdürür. Dolayısıyla siyasal düzlemde Batı tarafından kuşatılmayan İslam, yeni Şarkiyatçılar tarafından düşünsel bakımdan doyurucu iddialar getirme arzusuyla yeni kullanımlara girer. Liberal olmadığı düşüncesiyle siyasal sıfatını alan İslam, siyaseti kültürden ayıramadığı için kınanır, bunun sonucunda hiddet uyandıracak kadar ideolojik biz-onlar portresi çıkar. Buradan hareketle Uluç (2009: 397) için Batı ve Müslüman dünya arasında yeni bir kırılma noktası oluşturan 11 Eylül sonrası gelişen olaylar; ABD, İngiltere, tüm Avrupa ve dünyanın geri kalan bölgelerindeki hükümetlerle kamuoyu ve medyanın ilgisinin Ortadoğu ve İslam üzerine yoğunlaşmasına sebeptir. Özellikle "biz" ve "onlar"

ayrımıyla medya içeriğine nüfuz eden söylemler, İslam'a ilişkin eleştirileri birer suçlamaya dönüştürmüştür.

Üçüncü olarak sadece İslam başlığıyla değerlendirmesinde Said (2001: 320-335), Samilerin basitliği varsayımını üreten anlayışın yarattığı Arap resminden söz eder. Burada da Şarklı için biçilen rolün edilgen, Şarkiyatçıya biçilen rolün ise gözlemlene, araştırma ve benzer güçlere sahip olduğudur. Ayrıca, incelediği her şeyde Şarkiyatçılığın dilinin baskınlığından bahsederek, sözcüklerle temellendirilmiş gönderinin dayanağı olma ve gerçeklik atfeder. Söylensel dil söylem olup her şeyden önce dizgeseldir. Söylemi ya da söylemdeki önermeleri üretmeden önce bu söylemin var oluşunu güvence altına alan ideoloji ve kurumların bir parçası haline gelmiş olmak gerekir. Dördüncü olarak Şarklılar Şarklılar Şarklılar başlığında Said (2001: 335-339), Şarkiyatçılık diye adlandırdığı ideolojik kurmacalar dizgesinin ciddi yan etkileri olduğunu, bunun da siyaset üreticilerine danışmanlık eden Ortadoğu uzmanlarının kişiliklerine işlediğini söyler. Öyle ki Şarkiyatçılık, yanılıklarına rağmen serpilip gelişmekte, etkisinin Şark'a yayılmış olmasından da endişe duyulmaktadır. Şarkiyatçılığın imgeleri ile öğretileri karşısındaki düşünsel boyun eğiş de; iktisatta, siyasette, toplumsal alışverişteki güçlü ek destekleyicilerdir. Kısacası modern Şark, kendi Şarkılaştırılışına katılmaktadır.

1.3.3. Bir Söylem Biçimi Olarak Şarkiyatçılık

Sömürgeci Batı'nın gücünü ve nüfuz alanlarını koruma adına klişe betimlemelerle zihinsel sorgulamalara gerek kalmadan sunduğu Doğu imajı Şarkiyatçıların görmek istediği Şark'ı yansıtır. Bu tez çalışmasında Arap Baharı sürecini yaşayan bölgelerdeki sorunlara odaklanmak düsturundan hareket edilmemesi gibi, bu bölüm için de çerçevesi çizilen Şarkiyatçılık kavramında "Gerçek Doğu hangisi?" sorusunun cevabı arama kaygısı yoktur. Said'in de gerçek Doğu'yu

tarif etme kaygısı olmamıştır. Sadece Doğu'nun nasıl temsil edildiğiyle ilgilenen Said, bu temsil ile iktidar arasındaki ilişki üzerinde durur (Durukan, 2004: 99).

Foucault'un eserinde yer alan bilgi-güç analizi, Said'in Şarkiyatçılık adlı eserindeki söylemsel oluşumlarla karşılaştırmasını yaptığı Batı-Doğu ilişkisine kaynaktır. Kavramsal çerçeve olarak söylemin kullanıldığı Şarkiyatçılıkta ortaya çıkan Şark, Şark'ı Batı bilgisine, bilincine; sonra da Batı egemenliğine taşıyan bir güçler öbeğince biçimlendirilmiş bir temsil biçimleri dizgesidir. Said de (2001: 215) siyasal olmaktan öte Şarkiyatçılığın kendisinin de belirli siyasal güçler ile etkinliklerinin bir ürünü olduğunu düşündüğü tanımında söylem-iktidar ilişkilerinin temsil edici gücüne dikkat çeker. Foucault'un söylem içindeki ifade tarzlarının farklı disiplinlerde de uygulanabileceği fikrinden hareketle Turner'ın (2002: 46) da ifade ettiği Şarkiyatçılık sadece Hıristiyan teolojisine yönelik değil; ekonomi, politika ve sosyolojiyi de belirleyen bir söylemdir.

Şarkiyatçı söylemin sarsıcı gücü ötekini yeniden inşa ederek, kendi tahayyülünde yarattığı imgesini sunmakta yatar. Bu imge sadece yaratıcısı olan Batı'nın perspektifine değil, Doğu'nun da kendini algılama perspektifine yönelik dayatmacı bir görüş geliştirebilir. Uluç'un (2009: 39) da ifade ettiği gibi herhangi birinin ötekisi olmak olağan bir durumdur. Herkese ait olmayan farklılıkları içeren ötekiliğin zenginlik aracı olarak değerlendirilmesi esas olabilecekken olağan olmayan durum ötekinin yerinden edilmesinde, büsbütün inkar edilmesinde çıkar. Onun için biz ve ötekiler değil, biz ve düşmanlar vardır. Ayrıca bilgi-güç ilişkisinin ortaklığı ve birbirini beslemesi bir yaratış süreci olarak Batı'nın Şark'a ilişkin ürettiği bilgileri disipline ederek bir kültürel güç uygulamasına dayanır. Batı'nın yarattığı Doğu, insani nedenlere bağlı değil bilimsel nedenlerle ıslah edilmesi araştırma alanıdır (Turna, 2002: 217). Foucault (2005a: 23-24) da bir kültürün kendisi için dışarıyı olanı yadsımanın, yapmak istediği sınırların tarihi fikrinde yer aldığını söyler. Ona göre Batı dünyasının sınır-deneyimlerinin merkezinde de trajedi sınır deneyimi vardır.

Batı ratio'sunun evrenselliğinde bir bölme olan Doğu, köken olarak düşünülen, geri dönüş özelemlerinin ve vaatlerinin kaynaklandığı yerdir. Batı'nın sömürgeleştirici aklına sunulan Doğu, Batı olmayan her şeydir ama Batı ilk hakikatini yine de Doğu'da arar.

Buradan hareketle devam edersek Şarkiyatçı söylem, Doğu'yu zihinsel anlamda inşa eden ve tanımlayan çerçeveye birlikte, daha derin yapısal/kültürel bağlantıların, aynı zamanda mikro-makro iktidar ve hiyerarşi ilişkilerinin kurulduğu temel bir siyasetle oluşturulur (Arlı, 2004: 16). Şarkiyatçılık'ı Şark'a ilişkin uçuk bir Avrupalı hülyası olarak değil, nesillerdir süren parasal yatırımların yapıldığı, yaratılmış bir kuram ve uygulama bütünü olarak tanımlayan Said (2001: 16), bu yatırımların üretken kıldığı önermelerle Batılı bilinç için Şarkiyatçılık adında onanmış bir düzeneğin başarısından söz eder. Öyle ki toplumsal yaşamda işlevselleştirilmesiyle hayatiyet bulan Şarkiyatçılık, Doğu-Batı adlarını taşıyan iki dünya söylemini her türlü insan etkinliği düzleminde inşa etmiştir (Arlı, 2004: 15).

Said (2001: 228) için coğrafya özü gereği, Şark'a dair bilginin temelidir. Şark'ın tüm örtük ve değişmez ayırıcı özellikleri, Şark coğrafyası üzerinde yükselir ve bu coğrafyaya kök salar. Dolayısıyla bir yandan ayırıcı özelliklerini güvence altına alarak sakinlerini besleyen coğrafi Şark, bir yandan da Doğu Doğu olarak Batı da Batı olarak kalsa da Batı'nın ilgisini teşvik eder. Nitekim Uluç'un (2009: 159) da açıkladığı gibi Şarkiyatçı metinler, Doğu'yu ırksal, kültürel ve coğrafi bir birlik olarak kurma biçimlerine ilişkin sundukları zengin görünümle, kültürel farkın patriarkal anlatı biçimi ve farklılıkları dışlayıcı bir yapıyla temsilini açığa çıkarır.

Şarkiyatçılık adlı eseriyle Said', Doğu-Batı ilişkilerine bir karşıtlık olarak bakan anlayıştan farklı bir tutum sergilediği yorumuna varılabilir. Onun Şarkiyatçılık tanımında, Doğu'ya dair bilgi oluşturma sürecinin tahakküm anlayışıyla birleşen Doğu üzerindeki iktidar kurma gayesi vardır. Said'in Şarkiyatçılık tanımlamaları

arasında söylem olarak incelenen Şarkiyatçılık tanımından bahsetmiştik. Said, söylem olarak incelediği Şarkiyatçılığın ne olduğunu anlamak için Fransız filozof ve tarihçi Michel Foucault'un tanımladığı kavramları yön gösterici olarak tayin eder. Said'in Foucault'dan edindiği bir duruş olan söylemden bahsederken bilgi ve iktidarın hegemonik etkisi üzerinde de durmak gerekecektir.

Said'in (Said, 2001: 49-50) önemli bir tespit yaptığı nokta da Şarkiyatçılığın sömürge yönetimlerinin temelini oluşturmasıdır. On sekizinci yüzyıldan itibaren Doğu-Batı ilişkisinde temellenen iki temel öğeden biri olan Avrupa'da Şark'a ilişkin genişleyen düzenli bilgiydi. Bir diğeri de Avrupa'nın her zaman güçlü konumunda olmasıydı. Bu anlamda güçlü taraf ile zayıf taraf arasında görülen bu ilişki, Şarklı'nın dünyasına anlaşılabilirliğini ve kimliğini verenin Batı'nın Şark'ın kimliğini saptamakta kullandığı karmaşık bilgisel tahrifleri kapsıyordu. Bu nedenle iktidarın bilgiyle bağlantısını gösteren bir diğer argüman da güçten kaynaklanan Şark bilgisinin Şark'ı, Şarklıyı ve Şarklının dünyasını yaratmasıdır. Böylece Şarklı da egemen çevrelerce kapsanır ve temsil edilir.

On sekizinci yüzyıl sonunun başlangıç kabul edilerek ele alınan Şarkiyatçılık, Şark ile ilgilenen ortak kurum olarak Şark'a hakim olmayı, Şark'ı yeniden yapılandırmayı, Şark üzerinde kudret kurmayı sağlayan aracı olan bir Batı üslubu olarak çözümlenebilir. Bir söylem olarak incelenen Şarkiyatçılık, Şark'ı Avrupa kültürünün Aydınlanma sonrasında siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak yönetebilme ve üretebilme gücünü sağlayan sistematik disiplinin anlaşılmasını olanaklı kılan nedendir. Şarkiyatçılık, şark için söyleneceklere tek taraflı dizginleme değil Şark özel bütünlüğü içinde bağlayıcılık sağlar. Bu da Avrupa kültürünün gücünü ve kimliğinin Şark karşısında konumlanarak kazandığının gösterilmesine olanak sağlar (Said, 2001: 13). Kahraman da (2004: 140-141) aydınlanma döneminin Avrupalılık olgusuna getirdiği boyutun Batı dünyası dışında kalanların; geri kalmış, uygarlığa erişememiş, yönlendirilmeye ve geliştirilmeye

muhtaç bir dünya olduğunu söyler. Sömürgecilik ve onunla iç içe olan Şarkiyatçılığın bu söylem Batı dışı dünyayı Batı'ya benzetmeye çalışma amacını taşısa da bunu belli bir çizgiden öteye geçmeden kabul eder. Açıkçası Avrupalılığın bir başka ulusal kimlik üzerine bağı ancak o ulusal kimliği kendi kültürel, siyasal ve ekonomik ufku içine almakla ilgilidir. Arlı'nın (2004: 16) da belirttiği gibi Şarkiyatçılık zihinsel bir kuruluş olmasının yanında tarihi-hegemonik bir kuruluştur. Şarkiyatçılık, sosyal yapı içindeki anlam hiyerarşilerini ve maddi dünyanın söylemsel evrenini oluşturan, öteki hakkındaki yargının içeriğini tarihsel geçmişle ölçen bir biçim olarak adlandırılır.

Said (2001: 18), çağının gerçekliği olarak adlandırdığı düğüm noktalarına saf bilgi ile siyasal bilgi arasındaki ayırım, yöntembilimsel sorun, kişisel boyut ayırımında yaklaşır. Özellikle ABD eksenli çağdaş Batı'nın üretilen bilgide siyasal olmayan, akademik ve yansızlık arayan istek içinde olduğunu belirten Said için bunun uygulama düzeyindeki zorluğu araştırmacının yaşam koşulları, toplumsal konumu gibi faktörlerin engelleyici rolüyle ilgilidir. Doğru bilginin temelde siyasal olmadığını söyleyen bu genel liberal mutabakatın bilgi üretilirken hüküm süren yüksek düzeyde örgütlenmiş siyasal koşulları gizlemesidir. Dolayısıyla Şarkiyatçılık jeopolitik bilincin araştırma metinlerine, estetik, iktisat, sosyoloji, tarih, filoloji metinlerine dağılımıdır. Şark-Garp ayırımından öte dağılım yapan bu metinler Şarkiyatçılık tarafından yaratılıp kalıcı kılınan bir çıkar öbeğinin işlenip inceltmesidir. Bunlardan öte siyasal iktidarla doğrudan bir ilişki içinde olmayan, çeşitli iktidar türleriyle gelgitli bir alışverişte üretilip var olurken biçimlenen bir söylemdir. Özetle Şarkiyatçılık modern siyasal-düşünsel kültürün sadece temsilcisi değil, önemli bir boyutu da olarak Şark'tan çok "bizim" dünyamızla ilgilidir (Said, 2001: 19-22).

Çalışmasının yöntembilimsel boyutuna bakıldığında Said (2001: 25-26), Şarkiyatçılığın tarihinin ansiklopedik bir anlatıyla ele alma fikrinden ziyade, düşünsel düzene uyacak sınırlandırmanın alması gerekliliğinden bahseder. Bunun için İngiliz, Fransız, Amerikan Şark deneyimi ele alarak, neredeyse bin yıldır bahsedilen

medeniyetler nezdinde Şark dendiğinde anlaşılan şeyin Arap-İslam ikilisi olduğundan bahseder. Öte yandan kaygı verici bir durum niteliğini taşıyan kin ve nefret söylemlerinde İslam'ın etiket olarak kullanılması, Batı'nın yaşanan gelişmelerdeki İslamiyet kelimesinin ardında araması hatadır (Said, 2000: 16). Bununla birlikte Şark üzerinde kurulan düşünsel yetkenin temelinde aynı düşüncelerin izinde gitme kuralı vardır. Yöntembilimsel olarak başvurduğu gereçlerden biri olan stratejik konumlandırma, metinde yazarın konumu ile hakkında yazdığı Şark malzemesi için betimlemenin bir yoludur. Bir değer gereç olan stratejik biçimlendirme ise, metin öbeklerinin, metin çeşitlerinin, metin türlerinin, kendi aralarında, ardından da geniş ölçekte kültürde hacim, yoğunluk, gönderim gücü kazanma biçimleriyle metinler arasındaki ilişkiyi çözümlenmenin yoludur. Strateji kavramını Şark ile uğraşan her yazarın karşılaştığı sorunu belirleme amacıyla kullanan Said (2001: 29-30), özetle Şark hakkında yazan herkesin, kendini Şark karşısında bir yerde konumlandırmak zorunluluğundan bahseder. Bu da yazarların Şark'ı çerçeveleme, temsil etme ya da onun adına konuşma biçimlerini oluşturur. Şark ile uğraşan her yazarın kendine göre geçmişteki bir Şark bilgisini dayanak alması onun da üzerinde önemle durduğu dışsallaştırmayla ilişkilendirilebilir. Şarkiyatçılığın temel koşulu olan dışsallaştırma temsilin dışsallığıyla bağlantılı olarak "Şark kendini temsil edebilseydi ederdi zaten" türünden beylik bir düşünceye belirlenir. Şark'ın kendisi bunu yapamadığından ötürü bu işi hem Batı adına hem de zavallı Şark adına temsil etkinliğinin kendisi yapar. Turner'ın (2002: 45) da ifade ettiği gibi sürekli bir analiz çerçevesindeki Şarkiyatçı söylem sadece emperyalist ilişkilerin ifade edildiği bir alan değil, aynı zamanda gerçek bir siyasi güç alanıdır. Gerçekçi Batılı ile tembel Doğulu arasındaki zıtlığa dayalı tipolojilerle birlikte, Şarkiyatçılığın görevi Doğu'nun bitmeyen karmaşıklığını belli tipler, karakterler ve kurumlara dönüştürmektir.

Said'in (2001: 45-46) eserinde örnek verdiği 20. yüzyılın Şarkiyatçı politikalarında tanınan dönemin seçkin devlet adamlarından Arthur James Balfour ve 1882-1907 arasında İngiltere'nin Mısır'daki temsilcisi Lord Cromer Şark uygarlıklarına ilişkin görüşlerini belli bir kurama göre sürdürüyordu. Batılılar ve Şarklılar ayrımındaki bu işleyişe göre, Batılılar egemen olarak tanımlanırken Şarklılara da birinin egemen olması gerekir. Toprak bütünlüğü, içişleri, kişilikleri ve hazinelerinin Batılı bir gücün egemenliğine girmesi gibi nedenlerle Şarklılar "bağımlı ırklar" ismini alır. Daha iyi ayrıntılanacak olursa bağımlı ırkların ya da Şarklıların idaresini kolay ve kazançlı kılan, onlar hakkındaki bilgidir. Güç veren bu bilgi, öğrenim-denetim diyalektiğinde gittikçe kazançlı hale gelerek gücün artmasıyla bilginin de artmasını sağlar. İktidarın bilgiyle bağlantısı noktasında bu sözleri değerlendirirsek, varlığını sürdürmek isteyen iktidarın burada da varlığını sürdüreceği ve gücünü yenileyecek bilgiyi kullanmakla ilgili çizilen yönü görürüz.

Şarkiyatçılığın ana koşulu olan dışsallık, doğruların değil temsil biçimlerinin önemini ortaya koyar. Hall'in temsilin nesnelere, insanlar ya da olayların gerçek dünyası içindeki kavramların dile dair bağlantısına dair tanımlamalarına birinci bölümde yer vermiştik. Said (2001: 31) de dilin kendisinin son derece iyi örgütlenmiş, şifrelenmiş bir dizge olarak yeniden var olma ya da temsil edilme yönüne vurgu yapar. Dolayısıyla Şark'a ilişkin yazılı bir ifadenin görünüşteki gerçeğe uygunluğu Şark'ın kendisiyle pek az ilintilidir. Açıkçası tümüyle Şark'ın uzağında kalan Şarkiyatçılığın bir anlam taşıması Şark'tan değil Batı'dandır. Şarkiyatçılık taşıdığı anlamı Batı'nın söylemlerinde görülür kılan temsil tekniklerinde bulur.

Kişisel boyut konusuna geldiğinde Said'in (2001: 35-36) geçmişiyile beslenen Şarklılık bilinci, Batı'nın da Arap-İslam boyutuna indirgelediğinden bahsettiği Şark'ı onun için ilgi odağı konumuna getirir. Bu da onun Şarklı olmanın getirdiği bakış açısını korumasını sağlar. Devamında Şark'a bakmanın aracı olan klişeler, medyanın tüm olanaklarının bilgiyi gitgide tektipleşen kalıplara girmeye zorlamasıyla

pekişir. Öyle ki ilkin Şarkiyatçılığa dolaysızca yansıyan Batı'daki Arap ve İslam karşıtı yaygın önyargının tarihi, daha sonra Araplar ile İsrail siyonizmi arasındaki savaşın Amerika Yahudileri ve genel halka etkisi, son olarak da Araplar ve İslam ile özdeşleşmeyi mümkün kılan kültürel konumun olanaksızlığı en yalın Arap-İslam anlayışının bile hezeyana dönüşmesine sebeptir.

Bazı medya çevrelerinin “Şiddet İslam'dan kaynaklanıyor, çünkü İslamiyet zaten budur” gibi Şarkiyatçılık tandanslı tanımlamaları; Arapların genel eylem ve etkinliklerinin sümen altı edilip, kusurlu yönlerinin ayyuka çıkarılarak İslamiyet'in önünü kesme çabalarıdır (Said, 2000: 23). Nitekim Şarkiyatçılığın işleyişindeki en önemli mekanizmalardan olan genelleştirme yöntemi de, nesneleştirme ve sınıflandırmanın gerekenidir. Batı'nın kurgusuyla Doğu'yu canlandıran bu yol Şark kurnazlığı, Şark geriliği, Şark zorbalığı, Şark zihniyeti gibi birtakım tanımlayıcı formülasyonları da üretir (Turna, 2002: 218).

İnsanların İslamiyet hakkında negatif imajlarla doldurulduğunu söyleyen Karabell'den yola çıkan Said (2000: 27-28), buna İslamiyet kelimesinin kendileri için ne ifade ettiği sorusuna Amerika'daki kolej ya da elit üniversitelerin öğrencileri “Baş düşmanları ABD'ye zarar vermeye çalışan silahlı, sakallı, fanatik teroristler” cevabını verecektir, örneğini gösterir. Öyle ki İslamiyet için yaratılmaya çalışılan tehlike unsuru Ortadoğu hakkındaki yazıların genellikle ya bir cami ya da dua eden kalabalık bir cemaat resmiyle birlikte yayımlanması örneğiyle desteklenir (Said, 2000: 27-28). Söylemlerin gerçekliğini kanıtlamaya yönelik bu imge, görüntü ve ifadeler yine Doğu temsiline yönelik anlamlandırmanın bir parçasıdır.

Yirminci yüzyılda ötekilik sorunu gittikçe İslam'ı anlama yönünde politik gereksinimle ilintilendirilir Petrol krizi, İran Devrimi, Afganistan'daki savaş, Körfez Savaşı ve global İslami köktencilüğün yeniden doğuşu global bir bilinçlendirmeyi de beraberinde getirerek bölgesel muhalefet, köktenci inanç ve anti-modernizmi

oluşturur. Bu bilinçlenmenin odağında Şarkiyatçılık hakkında entelektüel tartışmalar da doğar (Turner, 2002: 148). Bir sonraki bölümde bahsedeceğimiz Garbiyatçılık kavramı da, Doğu toplumlarının kendilerine ve ötekileri olan Batı'ya ayna tutmaları neticesinde şekillenen tartışmalarla gelişir.

Ne olduğu ya da ne olmadığından ziyade, bir temsil olarak incelenen Doğu'nun tarihsel süreç içinde farklı anlamlandırmalarla tanımlandığını görürüz. Kolonyal süreç öncesinde de Batı'nın Doğu üzerinde egemenlik kurma istenci, Doğu'nun öteki olduğunu belirleyen kalıplaşmış ifadelerle desteklenir. Elbette kolonyal sürece gelindiğinde kendisini öncü ve üstün durumda konumlandıran Batı, hegemonik politikalarını da bu inanç doğrultusunda harekete geçirir. Tüm bu bilgi-güç-iktidar çizgisi doğrultusunda ilerleyen Doğu temsillerinde Batı'nın kendi hegemonyasını tamamlamak ve kabullendirmek vardır.

1.4. Garbiyatçılık

Edward Said'in Şarkiyatçılık adlı eseri sadece kendi merkeziyetinde kümelenen tartışmaların değil, karşılık olarak üretilen argümanların da doğuşuna zemin hazırlar. Batı kaynaklı kategorizasyona yönelik bir tepki olarak nitelendirilen Garbiyatçılık da bu tartışmaların ürünüdür. Buna rağmen tarihsel süreçte Batı'nın sömürgecilik anlayışıyla biçimlenen Şarkiyatçılığın doğrudan iktidar yapılarıyla ilişkilendirilen bağlantısı, Garbiyatçılık için kurulamaz. Şarkiyatçılık eksenli çalışmaların yarattığı tartışmalara yanıt niteliğini taşıyarak literatüre giren Garbiyatçılık, Doğu perspektifinden Batı'yı tarihin kökenine inerek analiz etmekten ziyade bir durum tahlili olarak sunar.

Buruma'ya (2004: 279) göre Garbiyatçılığın tarihsel kökeni ABD emperyalizminden önce, İngiltere ve Fransa'ya karşı gösterilen benzeri bir düşmanlıktan başlar. Garbiyatçılıkta öz olarak Batı'ya ilişkin belirgin bir fikre açılan savaş ne yeni ne de İslami aşırı uçlara özgüdür. Bununla birlikte Batı'nın kötücül bir

güç olduğu fikri, Doğu ya da Ortadoğu düşüncesinde değil Avrupa'da da sağlam geçmişe sahiptir. Aydınlanmanın bir parçası olan Garbiyatçılık; rasyonalizme ve sekülerizme olduğu kadar bireyseliğe de karşı bir ayaklanmadır. Garbiyatçılığı uyandıran Avrupa sömürgeciliği iken bugün aynı işlevi küresel kapitalizm görür. Garbiyatçılık ise Batı'nın insani çerçeveler dışına çıktığında ona karşı girişilen ayaklanmaların cinayete dönüşümüyle varlığını bulur (Buruma, 2004: 280-281).

Ben ile öteki ayrımının tersten okumayla okuma biçimi olan Garbiyatçılık bir tepki, dışlama ve düşman belleme üzerine şekillenir. "Ben" ötekilerden gelen dış tehdidi savuşturmak için kendi düşmanını yaratır (Hanefi: 2004: 269).

Garbiyatçılığın nerede çıkarsa çıksın, bir aşağılanma ve yenilgi duygusundan beslendiği bir gerçektir.

Isaiah Berlin bir yazısında Napolyon'a karşı girişilen Alman ayaklanmasını "çok geri kalmış, sömürülmüş ya da her bakımdan başla toplumların etkisi altında kalmış bir toplumun, açıkça aşağı bir konumda olmasına duyduğu kızgınlıkla, geçmişin gerçek veya hayali zaferlerine ve ihtişamına ya da kendi milli veya kültürel karakterini oluşturan niteliklerden özenilecek olanlara dönerek, şiddetli bir tepki vermesinin özgün bir örneği" olarak tarif etmişti (Buruma, 2004: 281).

Yavuz'a (2000: 71) göre Şarkiyatçılık kısaca nasıl Batılı gözlüklerle Doğu toplumlarına bakmak anlamına geliyorsa, Garbiyatçılık da Doğu'nun gözlükleriyle Batı toplumlarına bakmaktır. Bununla birlikte Garbiyatçılığın Şarkiyatçılık kadar açık bir anlama sahip olduğu söylenemez. Şarkiyatçılıktan farklı olarak tarihi pratiklerin egemen söylemleri içinde eşzamanlılık ve iç içelikle nitelendirilemeyen bir tarihi gelişim çizgisine sahiptir. Garbiyatçılık söylemini doğuran da Şarkiyatçı söylemin ve modernliğin oluşturduğu yeni epistemik düzlem ve kavramlardır (Arlı, 2004: 60-61).

Şarkiyatçılık ile benzer bir oluşum çizgisi izlemeyen ya da başka bir deyişle sömürgeciliğin meşrulaştırıcı bir söylemi gibi bir ifadeyle betimlenemeyecek Garbiyatçılık için Doğu gözünde Batı'nın yorumlanması anlamını yüklemek daha doğrudur. Şarkiyatçılığın buyurucu tavrı Garbiyatçılık için yapılacak anlamlandırma haritasında yer bulmaz. Nitekim Arlı (2004: 73) için de Şarkiyatçılık kadar tahripkar bir söylem olmayan Garbiyatçılık, bir savunma hali olup özünde yıkıcılık ve saldırganlık taşımaz. Garbiyatçılık daha çok bir bilişsel travma olan Şarkiyatçılık ile mücadele halinde olduğu için, Şarkiyatçılığın yarattığı bilgi nesnesi olan Doğu'nun karşıtı olmaya aday Batı bilgisi arayışıdır (Arlı, 2004: 77-78).

Radikal İslam düşünürlerinden Ahmed (1992: 177), Afrikalı ve Asyalı düşünürler arasında Şarkiyatçılığa karşı gösterilen tepkinin Garbiyatçılık yani bir tür anti-batıcılık yarattığını ifade eder. Onun için bu daha çok Şarkiyatçılığın özdeşleştiği sömürgeciliğin reddi, Batı'nın hakimiyeti altındaki global medenileşmeye karşı duruşun ifadesidir (aktaran Turner, 2002: 32).

Said (2001: 342-343) için yirminci yüzyılda yeryüzündeki halkların yaşadığı siyasal ve tarihsel bilinç yükselişi, Şarkiyatçılığın dünya çapındaki egemenliği ve temsil ettiği her şeye karşı çıkılabilir bir örnek arz eder. Ayrıca, Şarkiyatçılık gibi düşünce dizgelerinin, iktidar söylemlerinin, ideolojik kurmacaların var edilmesinin ve korunmasının kolaydır. Tüm bunlardan öte Said için Şarkiyatçılığa verilecek yanıt Garbiyatçılık değildir. Şarklılığı yaşamış Şarklı, kendisinin ürettiği yeni Şarklıları yani Garplıları inceleme düşüncesiyle beslenmemeli. Dolayısıyla Şarkiyat bilgisinin anlamı bilgideki alçalışın hatırlatıcısı olmasıdır.

Dolayısıyla tarihsellik ve sosyolojik bağlamları açısından Şarkiyatçılık ile Garbiyatçılık arasında simetrik bir analiz yapmanın imkansız olduğunu söyleyebiliriz. Aynı varoluşsal koşulların ürün olmayan bu iki söylemde Şarkiyatçılığı ayıran bilgi ve benlik özelliklerinin yanı sıra iktidar ile ilgili olmasıdır.

İktidar, karşıtının her türlü karşı söylemine nispeten simgesel şiddet mekanizmalarını da kolayca açığa çıkarabilmektedir. Oksidentalizm ve oryantalizm karşıtlığının ayrıştığı en önemli nokta, güç/iktidar ilişkisi boyutunda ortaya çıkar. Bu eksen de bakıldığında oksidentalizm, oryantalizmin karşıtı olmakla birlikte, iktidar-güç düzlemi çerçevesinde onun bir almaşığı değildir (Arlı, 2004: 66).

Garbiyatçılığın tarihsel olarak konumlandırılacağı nokta, Batı dışı kültürlerin aydınlarının Batı'yla ilgili gözlemlerine, anti-sömürgeci söyleme ve kendi kültürel özelliklerine atıflar üzerinden kalkarak varılan Batı ile ilgili söz yapılarıdır. Bir diğer nokta da Batı dışı toplumların Batı'ya dair söylem biçiminin sömürgecilikle mücadelede bu sömürgeciliğe yönelik tepkilerden nasıl beslendiğidir (Arlı, 2004: 62-63).

Yavuz (2000: 40-42) da Batı'nın ne olduğu sorusuna aradığı cevapta on altıncı ve on yedinci yüzyıl öncesi Batı'sının değil "Bilim Devrimi" ile dönüşüme uğrayan Batı'nın önemini vurgular. Avrupa'nın ya da Batı medeniyetinin Aydınlanma düşüncesiyle eşanlı olduğu düşüncesi ise, Batılılaşma serüveninin başarısızlığının sebebidir. Bu iki yüzyıllık Avrupalılaşma serüveni de Batılılaşmayı değil Şarkiyatçılığı, yani toplum olarak kendimizi Avrupalının gözüyle görmeyi getirir.

Zira İslami sol akımın önemli ideologlarından Hanefi (2004: 277) de Batı'nın gücünün modern çağda ortaya çıkan "Düşünüyorum, öyleyse varım" epistemolojik projesinden geldiğini ifade eder. Geri kalan her şeyi bilinen bir nesneye dönüştüren Batı, özne rolünü iyi üstlenmiştir. Bu özne rolünde Batı'ya izleyen, Doğu'ya da antropoloji müzelerinde izlenen nesne konumu addedilir. Dolayısıyla Batı nasıl Şarkiyatçılığı var etmişse Doğu da tarihsel bağlamda incelediği Batı için Garbiyatçılığı yaratabilir. Avrupa kültürü de bu bağlamda yaratıcılığın kaynağının merkezileştiği sabit bir değildir. Kültürlerin bireysel olarak değil tarihsel süreçte

karşılıklı bilgi alışverişiyle zenginleştiği gerçeği de Garbiyatçılık adına Avrupa'nın kendi realitesini yüzüne vurmak için bir araçtır.

Garbiyatçı tepkilerin oluşmasında Batı kökenli modernleşme kuramının etkisinin olduğu açıktır. Modernleşmenin rolü bütün iyi kaynaklı şeylerin Batı ile ilintili olduğudur. Yüzyılların deneyimiyle idealize edilerek tüm yönleriyle bir hedef olarak sunulan Batı kültürünü empoze edici araç da Şarkiyatçı söylemlerdir. Batının Şarkiyatçı bakış açısı Doğulu toplumlarda Garbiyatçılığı güçlendirirken, modernleşme sürecindeki toplumlarda da, modernleştiricilerin tavrı, gelenekselcilerin Batıya ve modernleşme sürecine yönelik bakışını olumsuz etkilemiştir. Doğu toplumlarında ve bu toplumların modernleşmeye karşı çıkan kesimlerinde Batı düşmanlığı ve modernizm karşıtlığı birleşerek Batı'ya ait her şeye karşı tavırlar takınılmasına sebep olmuştur (Uzun, Atasever, 2010: 180-181).

Osmanlı devletinin en eski devirlerinden beri kendi içine kapalı bir devlet modeli benimsemediğini ifade eden Durukan (2004: 37-39), uygarlıkların dinler üzerinden tanımlandığı yüzyıllarda da Hıristiyan dünyasını takip ettiğini belirtir. Fakat bu ilgi bir model olarak görme durumundan uzaktı. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde sorunların etkisiyle kendine güvenin sarsıldığı dönemde Osmanlı devletinde Batılılaşma gayretleri askeri alandan başlayarak, kademeli olarak diğer alanlara da yansır. Öte yandan pek çok bilim adamını için 1718-1730 arasındaki zaman dilimi, bilinen adıyla Lale Devri olan modernizasyonun ilk aşaması olarak kabul ettiği aktarılır (Durukan, 2004: 36). Genel kabul gören fikir de Durukan (2004: 36) için, Batılılaşma kronolojisinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde III. Selim ve II. Mahmut'un saltanatları merkezisinde başlamasıdır. Tarihçilik adına bu anlamda yaşananların toplumsal arka planını reddedilip değişimlerin önüne liderler konulur. Bu da "büyük adamlar tarihi" yazmak ve Osmanlı-Cumhuriyet ikileminde de gözlemlendiği üzere bazı devamlılıklar yerine keskin kopuşları gösterir. Bununla

birlikte her zaman gelişmiş bir Batı ve onun karşısında geri kalmış bir Doğu yoktu, üstelik yakın yüzyıllara kadar bir Batı ile bir Doğu'nun olduğu bile tartışmaya açıktı.

On sekizinci özellikle de on dokuzuncu yüzyıllar ekseninde sömürgeci-sömürülen kutuplaşmasında bu şemaya uymayan istisnaların arasında Osmanlı İmparatorluğu da vardır. Osmanlı İmparatorluğu, Batı'nın artan baskısına bir cevap anlamında da olsa sömürgecilik etkeniyle değil, gönüllü bir Batılılaşmaya yönelir (Durukan, 2004: 33-34). Ortaylı'ya (2002: 13-15) göre Doğu-Batı kutuplaşmasının temeli toplumumuzda modernleşme ile başlar. Aslında var olan değişimin değişmesi olan modernleşme, zaten değişeduran toplumun hızlı bir değişim dönemine girmesidir. On dokuzuncu yüzyılın Osmanlısının kuşkulu bir yaklaşımla takip etmeyi düşünmeye başladığı Batı, bu kutuplaşmanın başlangıcıdır. Çünkü Doğu'nun yaşaması için Batı yaşamının temel kurum ve kurallarını benimseme dönemi gelmiştir. Geç modernleşme geçiren tüm toplumlarda olduğu gibi Osmanlı modernleşmesi de büyük tepki yaratır. Dolayısıyla Batılılaşma sorunsalı, birkaç yüzyıldır Türkiye'nin gündeminde merkezi öneme haiz olan, İmparatorluk döneminde başlayıp Cumhuriyet'e miras kalan tarihsel bir süreçtir (Durukan, 2004: 28).

Sancılı geçiş dönemlerinin karakteristik özelliğinde olduğu gibi, Türk toplumunda da modernleşme süreci fikir çatışmalarını beraberinde getirir. Durukan'a (2004: 42) göre Osmanlı-Türk modernizasyonu içinde iki karakteristiğin belirleyiciliği vardır. Bunlardan ilki, Batılılaşmanın her yönüyle ele alınması gerekliliğini savunan sosyokültürel transformasyon taraftarları ile Batılılaşmanın belli yönlerine sempati duyarak seçici aktarıcılığı savunan grup arasındaki gerilimdir. İkinci karakteristiği bir tür kafa karışıklığı olarak betimleyen Durukan, büyük ölçekli dönüşümle yeni bir kültürel atmosfere giren toplumun Batı karşısında direnebilme adına geleneksel referans noktalarıyla bağlantısını kesen, devletin devamlılığı adına bu değişimi büyük bir aciliyet içinde yaşayan grubun varlığından söz eder (2004: 44-45).

Bu görüşlerin devamında Ahıska'nın iktidar konumundaki öznellik alanlarını sorguladığı Garbiyatçılık tanımlamasına bakmak kavramın tanımının pekiştiriciliği yönünden faydalı olacaktır. Ahıska (2005: 37), Türkiye tarihinin ilk yıllarından hareketle Kemalist politik ideolojiye ve bunun çevresindeki anlatılara dayanarak, Türkiye'de yönetsellik biçimi olarak Garbiyatçılık ve bu temelde gelişen politik öznelliğe yönelik argümanları sorgular. Milliyetçi ideolojinin millet fikrinin yerine ortaya koyulduğunu nitelediği Kemalist projeyi Garbiyatçılık tavrının belirtisi sayan Ahıska bu kavramı Said'in içselleştirilmiş Şarkiyatçılığıyla ilişkilendirir. Buna göre Türkiye tarihinde milli kimlik tanımlamaları Batılılığa göre şekillenir.

Garbiyatçılık çerçevesinde, milli kimliğin en büyük paradoksu "Batı"ya yüklenen anlamın içeriğindedir. Modern bir millilik hayali içinde "Batı" hem içeride hem dışarıdadır; hem aynı olma arzusunu hem de farklı olma görevini imler. Tarihsel olarak dışarıdaki "Batı" ile kurulmuş olan, geç kalmışlığı, "geriliği" çağrıştıran tedirgin edici fark giderilmelidir; ama "Batı" aynı zamanda içeridedir, toplum içinde "Doğu" diye tanımlanana karşı kendi iktidar konumunda, yabancı "Batı"yla arasındaki zorunlu farkı ifade etmeye çalışır. Aynı anda hem Batılı hem de mili olma çabası iktidarla ilişkisi dışında düşünülemez. Ancak, iktidarın başvurduğu araçlar sadece ideolojiler ya da zor değildir. Garbiyatçı fantezi çelişkileri yok sayarak, olmayanı olmuş gibi göstererek iktidarın açıklanması, meşrulaştırılması ve yeniden üretilmesi için çok önemli bir zemin oluşturur (Ahıska, 2005: 46).

Ahıska, Türkiye tarihinde geliştirilen millilik tarifinde Batı'ya karşı geliştirilen tavrı da açıklayarak tanımlamalarına devam eder:

Türkiye'de Cumhuriyet sonrası milliliğin tariflenmesinde biz ve onlar arasında sürekli çizilmeye çalışılan sınır, "Batı"ya karşı bir dizi muğlak ve bölünmüş tavrı da barındırmaktadır. Batı bir yandan "tarihimizi yadsıyan ve felakete

sürükleyen” güçtür, bir yandan “medeniyet” idealinin öncüsü ve örneğidir. Türk öznesini sabitlemeye çalışan despot, katı ve dışlayıcı ideolojilere rağmen, bu özne kendini bir türlü bölünmüşlükten kurtaramamıştır (Ahıska, 2005: 80).

Benzer bir görüşü Arlı (2004: 69), Garbiyatçılık söyleminde Batı'nın anlamıyla ilgili vardığı iki sonuçta yansıtır. Buna göre Batı, Doğu'nun kültürel aidiyetindeki çatlağı yaratan ve değişme olgusunun merkezi referansı olan bir mekandır. Aynı zamanda çatlağı kapatmak adına tarihi tecrübesinin teknik boyutunun ithal edilmek zorunda kalındığı buna rağmen kendi kültürünün korunması yoluyla aşılacağına inanılan bir makro ideolojidir. Şarkiyatçılığın kendi tarihsel dinamikleriyle belirlenen bir söylem biçimi olması Batı dışı toplumları dışarıdan bir bakışla tanımlar. Bunun karşılığında akademik ve tüzel kurumların desteği olmayan Garbiyatçılık da Batı'yı kendi kültürel/kimliksel çatlağı içinden tanımlar. Şarkiyatçılık eksenli söylem üzerinden geliştirilen Batı'ya karşı tavrıyla Garbiyatçılık korumacı bir psikolojide konumlanır.

Doğu-Batı kutuplaşması arasında teorisyenlerin yakın tarihte de tahlil ettiği süreci Ahıska'nın bölünmüşlük, Arlı'nın kültürel/kimliksel çatlak üzerinden tanımladığı Garbiyatçılık üzerinden örnekleyebiliriz. Durukan'a (2004: 29) göre Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne başvurusu, Ortadoğu, Orta Asya, Balkanlar gibi kritik bölgelerde üstlenmek istediği ya da kendisine verilmek istenen roller, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası İslam odaklı tartışmalarda Huntington'un parçalanmış/yarılmış ülke ile Brzezinski'nin çift yönelimli/iki istikametli ülke da tanımları Batılılaşma kavramıyla yakından alakalıdır.

Toplumsal fantezi tanımını açıklamak üzere ego-idealinin sanal bakış noktası ve bilmeme kavramını vurgulayan Ahıska (2005: 84) için anlaşılması gereken iki süreç vardır. Birincisi milleti hayal eden seçkinlerin Batı ile özdeşleşme dinamikleri ve bu süreçte kendi fantezilerine dahil ettikleri arzu nesnelere, ikincisi de söylemsel

ağın dışına düşenlerdir. Bunun devamında çizilen Garbiyatçılık çerçevesine göre Türkiye’de modernleşme arzusundaki milli seçkinler için ego-idealinin sanal bakış açısını Batı oluşturur. Türklük bu anlamda Batı’nın “bizi” nasıl gördüğünü düşündüğümüzdür. Söylemle ilgili olarak da Garbiyatçılık Ahıska’ya (2005: 86) göre söylemin kaydettiği bilgi ile kayıt dışı yaşantıların sınırında yükselen, biri dışsal ve aşkın, diğeri ise içsel ve içkin iki farklı hakikate de gönderme yaparak sürekli olarak yeniden üretilen bir anlamlandırma haritasıdır.

Ahıska’nın içsel ve dışsal harita konusunda halktaki temel eksikliğin tespit edilmesi ve bunu doldurmak arzusunun çifte yansımayla şekillendiğini söyler. Bu da öznenin bir yanda olmak istemediğini bir yanda da olmayı arzuladığını ortaya koyar:

Bir yandan, milleti kurma işlevini üstlenmiş politik ve kültürel seçkinler, kendilerine Batı’nın gözünden bakarak kabul edilemez buldukları “marazları”, uygarlaştırması gereken halka yansıtmışlardır; bir yandan da halkta bedenleştiği varsayılan milletin otantik özelliklerini (özellikle kadınlarda ve köyde olduğu varsayılan el değmemiş gelenekselliği) içselleştirmeye çalışmışlardır (Ahıska, 2005: 87).

Ahıska (2005: 98), Türk tarihinde iç içe geçmiş olan Şarkiyatçılık ve Garbiyatçılık’ın eşitsiz bir ilişki içinde de olsa birbirlerini şekillendiğini ifade ederken Özne ve Öteki ya da Batı Doğu kurgularının birbirinin içine geçmiş eşitsiz tarihlerinin Batılı özne tarafından bir iktidar söylemi içinde temsil edildiği oranda, Doğu’nun bir yokluktan öteye gidemeyeceğini söyler. Buna göre Garbiyatçılık da Batı karşısında Öteki sayılan Doğu’nun, kendi Doğululuktan kaçma ve Batılıktan kaçma serüvenini yansıtır.

Burada önemle değinilmesi gereken bir nokta da Garbiyatçılık’ın Türk milli kimliğiyle ifade bulması fikrinin devamında milliyi sadece Batı ile ilişkilendirmenin değil, Doğu’nun simgesi olan Araplıktan da ayrı tutmaya çalışma tavrının tahlil

edilmesidir (Ahıska, 2005: 131). Türk milli kimliğiyle şekillenen yönetsellik anlayışı Türk Garbiyatçılığında Arap uluslarına yönelik kendi şarkiyatçılığını yarattığını düşündürür. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra, Türklük ile Araplık arasındaki gerilimin milli bir bağlamda anlam kazandığını belirten Ahıska (2005: 313), Türk milliyetçiliği için Araplığın istenmeyen Doğululuğu imgelediğini ifade eder. Buna göre aynı anda Batılı ve Türk olma formülünü kurabilmek için Araplıktan da kurtulmak gerekiyordu. Bugün Araplığın aşağılanmış bir öteki olarak, milli olanı tanımlamada hala rol oynaması da 1980'lerde başlayan arabesk müzik tartışmasını en belirgin örnek olarak ortaya koyar.

Arabesk müziğin oluşmasında resmi müzik politikasının kesin etkisi olduğunu savunan Özbek (2010: 137-138) de bu durumu Cumhuriyet'in Osmanlı'yla kültürel bağlarını kopartmak isteyen Batılılaşma ideolojisinin etkeni olarak görür. Cumhuriyet'in resmi müzik politikası bir yandan konservatuar ve orkestraların kurulmasıyla desteklenen Batı müziğinin geliştirilmesine, bir yandan da halk müziğinin armonize edilmesine dayanır. Türk müziğine yapılan devlet müdahalelerinin devamında 1960'larda ortaya çıkan arabesk modernleşme pratiğinin kendisine bağımlıdır. Arabesk müzik ve kültürünün oluşmasında da birbiriyle karmaşık bir ilişki içinde bulunan üç temel etken önemlidir. Bunlar, devletin resmi kültür politikası ve müdahaleleri, piyasa güçlerinin gelişmesi ve modernleşen hayat pratiğinin kentlerde ortaya çıkardığı yeni yaşam tarzıdır (Özbek, 2010: 142). Ayrıca 1930'lu yılların ortasında radyolarda Türk Müziği'nin yaklaşık 20 ay boyunca yasaklanmış olması da modernleşme ideolojisi içinde alaturka-alafranga ikilemi olarak beliren Doğu-Batı tartışmasını da keskinleştirir. Radyo yasağının gerekçesi Cumhuriyet döneminde gelişen piyasa müziğinin Arap etkisi altında yoz bir müzik olduğu iddiasını desteklese de (Özbek, 2010: 143), 1980'lere gelindiğinde resmi siyaset kültür aracılığıyla konuşarak, popüler kültürü yalnızca çoğunluğun kültürü

olarak tanımlar. Nihayetinde de hegemonyanın işleyişi ve popüler sınıfların direnmesi sonucunda arabesk makbul sınırından içeri girer (Özbek, 2010: 135-136).

Ahıska'ya (2005: 309) dönersek Şarkiyatçı söylemde Öteki olarak kurulan ve bütünleştirilen Doğu'nun Garbiyatçılık bağlamında Batı'nın hegemonyasına meydan okuyan, onu kısmen yerinden eden ancak kendi iktidar rejimi içinde bu hegemonyayı yeniden üreten rolünü görürüz. Bu yeniden üretim içinde kendi ötekilerini yaratır. Kendini Garbiyatçılık söylemi ve fantezisiyle tanımlayan Türkiye'deki milli iktidar rejimi de Batı-Doğu ayrımına yaptığı göndermeyi süreklilikle kurgular. Böylece Garbiyatçılık çerçevesinde oluşan politik öznellik kendi tarihselliği içinde kavranabilir.

Şarkiyatçılık fikrinin ardından Garbiyatçılık konusuna getirilen açıklamaların aynı keskin tanımları ifade etmediğini görürüz. En basit tanımıyla "Doğu'nun Batı'ya bakışı" olarak adlandırılabilen Garbiyatçılık, Şarkiyatçılık gibi bilgi-güç-iktidar eklemlerinden beslenmediğinden ötürü aslında bir karşı duruştur. Garbiyatçılık, Şarkiyatçılık adı altında oluşturulmuş egemen söylem biçimine tepkiyle beslenerek bir anlamda kendini ispatlama dürtüsünün içine girildiği bir kavram olmasıyla dikkat çeker. Tarihselliği açısından değerlendirildiğinde Şarkiyatçılık kadar köklü bir geçmişe uzanmayan Garbiyatçılığın tarihi, aslında modernleşmenin tarihidir. Bu noktada Garbiyatçılık, modernizm hareketleriyle birlikte Türk toplumunun kimlik arayışlarının şekillenmesi konusunda etkili tartışmalar yaratır. Garbiyatçılık, son iki yüzyıllık tarihi serüveninde Araplaşmadan kaçan, Batı'ya yüzünü dönen bir tarafla, bunun tersini savunan diğer taraf arasında gelişen tartışmaların kilitlendiği kavram olarak Türk toplumunun kimlik arayışı sürecindeki konumuyla etkilidir.

BÖLÜM II: KÖŞE YAZARLARI

2.1. Foucaultcu Söylemde Özne ve İktidar

Söylemin üretimi ve kuralları, iktidarın elinde belirlenerek toplumsal kodlar üretilir. Bununla birlikte Foucault (2005b: 182) için anlam olarak iktidarla aynı niteliği taşımayan söylem, genel iktidar mekanizması içinde işleyen bir dizi unsurdur. Yani söylemi bir olaylar dizisi olarak, siyasi olaylar olarak kabul etmek gerekir. Bu olaylar neticesinde iktidar iletilir ve yönlendirilir.

Tekelioğlu (2003: 127) Foucault'un söylem ilişkilerinin, iktidar ilişkileri gibi sürekli bir akış içinde olduğunu söyler. Aynı zamanda iktidar ilişkilerinin öznesi mutlak bir özne değil programların öznesidir. Tamamen söylemlerdeki taktikler, stratejiler ve programlardaki bu özne, sadece söylemlerde vardır. Bu varlığı da kurucu bir unsur olarak değil söylemler aracılığıyla kurulmanın unsuru olmaktadır (Tekelioğlu, 2003: 87).

Foucault için, yeni bilgi ve öznel bilinç kavramlarının temelini oluşturan yeni tarihle birlikte özne de onu tanımlayan bilgi ve tarih gibi değişik diziler içindeki tanınmış bir olgudur. Foucault'a göre özneyi, tarihi ve bilgiyi birleştiren kavram söylemdir. Bunun sebebi de söylemin bir açıdan onları değişik diziler içine yerleşip dağıtması, bir bakımdan hem dizilerin oluşumuna ilişkin kuralları tanımlaması hem de diziler arasındaki ilişkiyi kurarak gerek bu ilişkinin özelliklerini gerekse sınırlarını oldukça açık çizgilerle belirlemesi ve aktarmasıdır (Doltaş, 2003: 51).

Foucault (2005c, 58), öznenin bölücü pratikleri olarak adlandırdığı incelemesinde öznenin kendi içinde bölünmüşlüğünden ya da başkalarından ayrıştırıldığı bölünmüşlükten bahseder. Bu da deli-akıllı örneğinde görüldüğü gibi özneleri nesneleştirme sürecine. Foucault'un (2005c: 63) iktidar bağlamında değerlendirdiği özne, bir kontrol mekanizması güdümündedir. Özneyi nesneleştiren bu iktidar biçimi bireyi kategorize eden, kimliğini öne çıkaran, bireye kendisinin ve başkalarının onda görmek istediği hakikatleri dayatan özelliktedir. Gündelik yaşama müdahale eden bu anlayış bireyleri özne yapar. Bu bağlamda denetim ve bağımlılığa dayalı özne boyun eğdiren iktidar biçimini, öznel bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanan özne de tabiiyete dayalı iktidar biçimini telkin eder.

İktidarın elinde, söylemde var olan özneye baktıktan sonra Foucault'un iktidar mekanizmasının işleyişi ile ilgili açıklamalarına dönersek özneler üzerinde uygulanan yönetimsel sorunsallar dikkati çeker. Bu noktada Foucault'un iktidarın kendiliğinden işlemesini sağlayarak örnek verdiği Panoptikon modeli, onun iktidar tanımına verdiği anlam için iyi bir örnektir.

Foucault'un (2005a: 14-15) siyasi modernliğin eşiği olarak adlandırdığı ve on sekizinci yüzyılın sonu ile on dokuzuncu yüzyılın başına rastgelen dönem, aynı zamanda kapitalizmin ihtiyaç duyduğu emek gücünün kaynağı üretim gücünün ekonomik ve siyasi müdahalelerin nesnesi haline geldiği dönemdir. Kapitalist üretim biçiminin şartı olan disiplin ve uysallığın insanlar tarafından benimsenip içselleştirilmesine ve gönüllü olarak uygulanmasına dayanan "disiplinci iktidar" adı verilen yeni iktidar türü, insanları verimli hale getirmek için şiddete değil, öznellik biçimlerinin dayatılmasına başvurur. Foucault'un "hakikat oyunları" verdiği sistemde üretilmiş hakikatler bilgi üzerinden tanımlanarak belli insan deneyimleri olarak yeniden kurulur. Bu deneyim biçimlerini kendilerine hakikat olarak gören insanlar, böylelikle ahlaki, hukuki, siyasi normlara göre kendini sınırlar. Bu gerçeklikten hareketle Foucault (2005a: 16) bu deneyimlerin öznesi olmayı kabul eden insanların

davranışlarını bu kurallara göre sınırlandıracaklarını yani modern kapitalist toplumun ihtiyaç duyduğu disiplini içselleştireceklerini söyler.

İktidarın bu işleyiş biçimini Foucault (2005a: 18-19), İngiliz Filozof ve Mimar Jeremy Bentham'ın yeni bir hapisane modeli olarak tasarlayarak Panoptikon adını verdiği gözetim ve denetim mekanizmasına benzetir. Panoptikon, tam ortasında bir gözlem kulesi bulunduğu iç içe geçmiş halkalardan oluşan bir binadır. Gözlem kulesinden rahatlıkla görülebilecek şekilde dizilen mahkumların hücreleri, sürekli gözetim altında tutulduğunu bilen mahkuma bir denetim halinde olduğu hissini iyice aşlamıştır. Öyle ki zamanla kuledeki gardiyanın gözüyle hareketlerini denetleyerek davranan mahkum için disiplin içselleştirilmiş hale gelir.

Foucault (2005a: 224-225) için bir toplum ve iktidar türünün kopyası olan Panoptikon, ilke olarak hapisanenin dışında başka kurumlar tarafından uygulanmasıyla son derece ekonomik, verimli ve etkili bir disiplin şekli sunar. Nitekim Foucault toplumsal denetim çağının bu kurumlar üzerindeki bir özelliği de zihnin zihin üzerindeki iktidarınıdır. Panoptikle birlikte artık soruşturma yoktur, gözetleme ve inceleme vardır. İktidarın sorguladığı da bir şeyin olup olmadığını belirlemek değil; bireyin kurallara uygun davranıp davranmadığını belirlemektir. Dolayısıyla Panoptikon, hem gözetleyen iktidarını pekiştiriciliğini sağlar, hem de gözetlenen iktidarın üzerindeki denetimini içselleştirmesini olağan hale getirir.

Tabi kılma biçimlerine karşı mücadelenin günümüzde daha baskın olması devlet adı verilen ve on altıncı yüzyıldan beri siyasi iktidar biçimi olarak varlığını sürdüren oluşumun varlığıdır. Devletin bireyleri görmezlikten gelen ve bu doğrultuda sadece bir grubun çıkarlarını gözetten bir siyasi iktidar türü olarak varlığını sürdürmesi "pastoral iktidar" denilen iktidar türüne bağlıdır. Dinsel birleştiriciliğin egemenliğiyle bireyselleştiriciliğin öne çıktığı bu iktidar biçimi pastoral iktidarın bir türü olarak modern devletin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak modern

devlet anlayışında nesneleştirilen bireyi devletten kurtarmak değil, bireyselleştirme türünden kurtarmak amaçlanmalıdır (Foucault, 2005c: 64-68).

On sekizinci yüzyıl sonunda ahlaki düşkünlüklere karşı kurulan birliklerde iktidarın sahip olduğu ceza aletine eklenen denetim aletleri, denetim gruplarının devletleştirilmesi mekanizmasını da ortaya çıkarır. Artık aristokratların ve zenginlerin denetlemesiyle siyasi iktidarın da elde edilmesi, ahlaki denetimi elinde tutanların bu iktidarı alt tabakalar, daha yoksullar, halk tabakaları üzerinde uygulamasını getirir (Foucault, 2005a: 230).

Foucault'un iktidar özne nosyonları üzerinden giderken oluşturduğu söylem kavramının benzeri bir yansımasını Althusser'in *Devletin İdeolojik Aygıtları* çalışmasında da görebiliriz. Althusser'e (2003: 115) göre ideolojinin somut olarak işleyişini tanıma/kabul etme, özneleştirme/tabii kılma ve güvence olarak açıklanırken; özneleştirme/tabii kılma konusu da merkeze alınır. Zaten hep özne olan bireyleri işleten ideoloji, özneleri etkisi altında yaşatır. Onun için devletin ideolojik aygıtlarıyla baskı aygıtlarındaki ayrım; en dikkate değer nokta baskı aygıtının tümüyle kamu alanında yer alması, ideolojik aygıtların da en büyük bölümünün özel alanda bulunmasıdır. Dinsel, öğrenimsel, aile, hukuki, siyasi, sendikal, haberleşme, kültürel olarak sıralanan devletin ideolojik aygıtlarından farklı olarak zor kullanarak işlemez, ideoloji kullanarak işler. Dolayısıyla devletin baskı aygıtını elinde bulduran egemen sınıf, devletin ideolojik aygıtlarının da sahibidir (Althusser, 2003: 170-171). Devlet iktidarını elinde tutan egemen sınıfın devletin baskı aygıtının ardından üretim ilişkilerini devletin ideolojik aygıtlarıyla yeniden üretir. Farklı farklı devletin ideolojik aygıtları arasındaki uyum egemen ideolojice belirlenir (Althusser, 2003: 175).

Bir bireysellik dayatılarak bizim için bir kimlik oluşturduğunu söylediği iktidarın gücüne ve her şeye hükmeden özelliğine dikkat çeken Foucault için öznellikler bu erk altında özgünlüğünü yitirmiş gibidir.

Günümüzde bireyselliğin iktidar tarafından tamamen denetlendiği ve aslında iktidarın kendisi tarafından bireyselleştirildiğimiz kanısındayım. Başka deyişle, bireyselleştirmenin asla iktidara karşı durduğunu sanmıyorum, tersine, bireyselliğimizin, her birimizin zorunlu kimliğinin iktidarın sonucu ve bir aracı olduğu kanısındayım (Foucault, 2005a: 282).

Nitekim Althusser'de (2003: 187) ideoloji bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkiyi gösterir. İdeolojide tasarımılanan, bireylerin var oluşunu yöneten gerçek ilişkiler sistemi değil, bu bireylerin boyun eğerek yaşadıkları gerçek ilişkilerle kurdukları imgesel ilişkidir (Althusser, 2003: 190).

Mattelart ve Mattelart (2003: 65) siyasal egemenliğin yeni biçimlerini gözler önüne seren Marcuse'nin siyasal egemenliğin yeni biçimlerinin içyüzünü açığa çıkardığını yorumlar. Teknoloji ve bilim tarafından gittikçe daha da biçimlenen bir dünyanın ussallık görünülerinin altında, bireyi özgürleştirmek yerine onu köleleştiren bir toplumsal örgütlenme modelinin varlığına dikkat çeker. Marcuse'nin bahsettiği teknik ussallık ve araçsal us; söylem ve düşünceyi, nesne ile görevini, gerçek ile görünüşü, öz ile varoluşu birbirlerine uyduran tek bir boyuta indirgemıştır. Eleştirel düşünce alanını da ortadan kaldıran bu "tek boyutlu toplum" medyadaki söylemlere de "tek boyutlu dil" yaratımıyla yansımıştır.

Açıkçası Foucault (2005c: 73-75) için iktidarın işleyişi sadece bireysel ya da kolektif taraflar arasındaki ilişkiye bağlı olarak değil, başkaları üzerindeki eylem kipine bağlıdır. Burada sözü edilen bazılarının başkalarına uyguladığı iktidar, rızaya bağlı bir vazgeçiş değil mümkün eylemler üzerinde işleyen eylemler kümesidir. Davranışları yönlendirmek ve muhtemel sonuçları bir düzene koymak iktidarın

uygulanmasına verilebilecek tanımdır. Buradan iktidar için, biriyle öteki arasındaki bağdan ziyade bir yönetim sorunu anlamını çıkarabiliriz. Bu yönetim sorunu sadece siyasi yapılar çerçevesinde değil, birey ve grupların davranışlarının yönlendirilmesi noktasında da geçerlidir. Başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmak tanımında, özgürlüğü de sorgulayacak olursak iktidarın belirlediği kapsam içinde olduğunu görürüz. Buradan hareketle iktidarın yalnız özgür özneler üzerinde uygulandığı sonucuna varılır.

Toplumsal ağdaki yerini köklü bir şekilde koruyan iktidar ilişkileri ile özgürlüğün inadı arasındaki çekişmenin analizi, toplumsal siyasi varoluş için geçerli siyasi görevin kendisidir. Bu yüzden Foucault (2005c: 77-78) iktidar ilişkilerinin analizi için belirli saptamalar yapar. Bunlardan ilki iktidar ilişkilerinin koşul ve sonuç olarak yürürlüğe koyduğu başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmayı sağlayan farklılaştırma sistemidir. İkincisi de statüye dayalı otoritenin sağlanması adına başkalarının eylemleri üzerinde olan amaçtır. Bir diğeri de silah, söz, ekonomik eşitsizlikleri karmaşık denetim araçları gibi iktidar ilişkilerini uygulamanın araçlarıdır. Kurumsallaşma biçimleri ise devlet örneğinde görüldüğü üzere birbirleriyle ilişkilendirilerek iktidar ilişkilerinin paylaşılmasını içerir. Son olarak ele alınan rasyonalizasyon dereceleri iktidarın kendisini geliştirme, dönüştürme ve örgütlemesiyle ilgilidir. Sonuç olarak toplumlarda insanların başkaları tarafından yönetilmesinin çok çeşitli biçimlerine rastlanabilir. Pekışebildiği gibi birbirini engelleyebilen bu iktidar ilişkilerinin karakteristiği, devletten türemesi değil gittikçe devletleşmesidir. Yani dar anlamda ele alınan yönetim devlet kurumları biçiminde rasyonelleştirilir ve merkezileştirilir.

İktidar ilişkilerinde devreye sokulan terimler Foucault'a (2005c: 80-81) göre strateji terimleriyle yorumlanabilir. İktidar ilişkileri ve çatışma stratejileri arasındaki ilişkiyi baz alırsak bir mücadele taktiğinden söz etmek gerekir. Bu da toplumdaki

rekabet ilişkilerine ve iktidar mekanizmalarının harekete geçirilişine bağlanırsa, tahakküm adı altında iki okuma biçiminin birbirine müdahale ettiği sonucuna varılır.

Özünde “yapmamalısın” diyen anlayışa bağlanan iktidar açıklamasının yetersizliğini savunan Foucault (2005c: 141-144) tarihsel bir açıklamaya gider. Batı’da Ortaçağ’dan bu yana feodal iktidarla monarşinin mücadelesinde monarşinin gelişimi adına hukuksal kuramların etkisi büyük olur. Hukuk sisteminin geliştirilmesinde kendine büyük çıkarı olan ve bu yönde geliştirdiği hukuksal söylemlerle on sekizinci yüzyılın sonuna kadar kendini temsil eden bir iktidar biçimi oluşturan burjuvazi monarşiden bu şekilde kurtulur. Bir anlamda monarşinin eleştirisinin yapıldığı bu mekanizma yine monarşinin kendisi tarafından yerleşik hale gelmiştir. İktidarı analiz etmenin hinterlandından kaynaklanan zorlayıcılık bu iktidar anlayışından vazgeçmeyi gerektirir.

Foucault (2005c: 144-147) için tüm bu zorlayıcılıklarla birlikte iktidarı pozitif mekanizmaları içinde temsil etmek için Bentham ve Marx’ın analizleri yol göstericidir. Kapital’in ikinci cildinde yer alan birçok iktidarın var olduğu ifadesi iktidarın heterojenliğine ve spesifik incelemelerin gerekliliğine vurgu yapar. Özetle tek bir iktidar değil iktidar bölgeleri vardır. İkinci olarak bu iktidarların merkezi iktidarın türevi olmadıkları aksine küçük iktidar bölgelerinin temel kabul edildiğidir. Üçüncü olarak bu spesifik iktidarların “yapmamalısın” düsturunu benimsetmek değil, daha iyi bir başarı ve üretim sağlamaktır. Son değerlendirme ise iktidar mekanizmalarını yeni keşfedilmiş, yetkinleştirilmiş ve değişimi durmayan yöntemler olarak değerlendirmektir. Bu da hakiki iktidar ya da daha açık anlamıyla kendine özgü tarihleriyle bilinen iktidar teknolojileridir. Foucault’un bu izleği, iktidarın hukuksal üstyapısının ayrıcalıkları üzerine eklenerek Batı’da iktidarların tarihini yapmak adına önemlidir.

Foucault (2005c: 148-149) için Ortaçağ sonundan itibaren monarşinin örgütlemeyi başardığı iktidar sisteminin kapitalizm için iki sakıncası vardı. Bunlardan ilki toplumsal gövdede var olan iktidarın sonsuz sayıdaki durumları denetiminden kaçırmasıydı. Bu da denetim dışında kalan mekanizmaların kontrolü adına her bireyin gövde içinde denetlenebileceği bir iktidarı gerektiriyordu. İkinci sakıncası da oldukça masraflı olan bu iktidar sistemi tahsildar ve yağmacıydı. İktisadi kaçağa sebep olan bu sistem için denetlerken masraflı da olmayan bir iktidar mekanizması gerekiyordu. Sonuç olarak teknolojik dönüşümün sanayi tekniklerinde yarattığı değişimle birlikte siyasi tekniklerin de tarihi iki ayrı yönde gelişir. Bu iktidar mekanizmalarından biri toplumsal gövdenin atomik yapılarına kadar ulaşan ve böylelikle bireyleri de denetleyebilen disiplin; orduda, okulda, atölyede örnekleri görülebildiği üzere bireylerin bedenlerini ve davranışlarını kontrol altına alır. Bu da anatomo-siyaset olarak adlandırılabilir. Bir diğer mekanizma olan düzenleme ise nüfus üzerine kuruludur. Nüfusun keşfiyle birlikte, anatomo-siyasetin karşılığı olarak var olan biyo-siyaset, nüfus olarak tanımlanan bireyler üzerinde kontrol ve düzenleme çabalarını içerir. Bu keşiflerle birlikte bir iktidar nesnesi haline gelen yaşam ve beden, iktidarın hukuksallığına son verip onu materyalistleştirdi (Foucault, 2005c, 149-153).

Foucault, etkileri olumsuz veya baskıcı olarak düşünülen dar anlamdaki iktidar kavramına karşıdır. İktidarın söylem ve bilgi biçimleri üreten yönüne dikkat çeken Foucault, iktidarı bilgi ve hakikat söyleminden ayrı tutmaz. Bu açıdan iktidar, yanlış ya da doğru diye nitelendirilemeyecek ama hakikat etkileri üreten önermelerdedir (Yeğenoğlu, 2003, 22).

Foucault için doğruluk zamansal olarak onu oluşturan ve destekleyen iktidar sistemlerine bağlıdır. Çoğunlukla ona verdiğimiz anlama göre ileri ya da geri giden doğruluk, bilgi ve iktidarın başucundaki soyut bir gizli elemandır. Doğruluk, bilgi, iktidar burjuva biçiminin olanağının koşullarıdır (Hacking, 2002: 68).

İktidar ile bilgi arasında hangi ilişkilerin olduğunu sorgulayan Hacking (2002: 58) ilk olarak bilginin iktidarda olanların kendi amaçlarına yönelik kullanabilecekleri bir araç olduğu cevabını verir. İkinci cevap da yeni bir bilginin yeni bir iktidar tipini kullanabilen yeni bireyler veya kurumlar sınıfına yol açtığıdır. Verdiği bu cevaplar; yönetici olan bir sınıfın kendi çıkarlarına uygun ideolojiye yol açacağı veya yeni bir ideolojinin kendine öz kurallarıyla, yeni bir yönetici sınıfını oluşturacağıyla ilgili birbirine zıt iki tezi yansıtır. Fakat onun için Foucault iki ayrı veri olan bilgi ile iktidar arasındaki ilişkide değil özneyi tamlığı içinde düşünmeye çalışır.

2.2. İktidarın Seçkin Özneleri: Entelektüeller

Köşe yazarlarının iktidar alanında özne olarak konumlandırılışına geçmeden önce entelektüel ve aydın kavramlaştırmasına göz atmak, bu tez çalışmasında da var olabilecek anlam karmaşasının önüne geçmek adına etkili olacaktır. Bu doğrultuda kavramlarına getirilen farklı tanımlamaların da bilinciyle bütünleşik bir yapı içerisine dahil ederek inceleyeceğimiz aydın ve entelektüel kavramları, Türkiye’de köşe yazarlarının iktidar konumunda buldukları yer sorusunun cevabını arama konusunda yol gösterici olacaktır. Her iki kavram da kaynaklardaki aktarımlarına göre bu bölümde yer alır.

Aydın nedir, entelektüel nedir? Her iki kavrama yüklenen kimlikler arasında benzerlikle ya da ayrımlar nerede birleşir? Türkiye’de köşe yazarlığı kimliğini sorgulama konusunda anahtar olacak bu iki kelimeyi öncelikle sorgulamaya açmak, anlam karmaşasını kaldırmak konusunda faydalıdır. Arslan (2002: 201-202), dilimizde aynı anlamda kullanıldığını düşündüğü aydın ve entelektüel kavramlarına açıklık getirir. İlk olarak aydın, etimolojik olarak nur yani ışıktan gelen ve daha önce kullanılan münevver kelimesinin bugünkü dilimizde karşılığıdır. Bu kelimenin dilimize girişi de on sekizinci yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkan aydınlanmayla ilintilidir. Bu hareketin temel tezi insanın tarih boyunca tutsağı olduğu akıldışı inançların

etkisinden kurtularak kendi bilgi birikimiyle yeni kimliğini inşa etmek olup, geleneksel-dinsel görüşe karşı bir duruştur. Dolayısıyla bir tarihsellik içeren aydın kelimesinin Batı'da eskimiş olduğu kabul edilebilir. Entelektüel ise kavramsallığı ve tarihsellikte bağdaştırılmayışı sebebiyle günümüzde kullanılan ve olasılıkla gelecekte kullanılabilecek bir kelimedir. Batı dillerinde zihinsel bağdaşımıyla bilinen entelektüel, akıl ve zihinle ilgili olan her şeydir. Bu niteliklerin yanı sıra entelektüeli diğerlerinden ayırıştırıcı faktör ise tutarlılık; yani kabul ettiği, benimsediği öncüllerden tutarlı akıl yürütme yaparak düzgün sonuçlar çıkarma kabiliyetidir (Arslan, 2002: 207).

Aydın ve entelektüel kavramlarına yüklenen tanımlamalara yönelik ayırımın var olmasıyla birlikte, son dönemlerde iki kavramın da aynı anlamda kullanılmasına sıkça rastlanmaktadır. Entelektüel kavramının üretildiği Batı toplumlarının toplumsal süreçlerine dahil olmayan Türk toplumu için bu kavramı yerel düzlemde konuşmak bir yığın karmaşanın içine dalmak anlamına gelir. Bu nedenle aydın-münevver gibi kelimelerin karşısında edindiği yerin sorgulandığı entelektüel, evrensel ve nesnel olarak biçimlenmiştir. Bunun yanında entelektüel kendisinden daha geniş bir anlama sahip aydın kavramıyla eşanlamlı olmayışı, aydının bir ferdin düşüncesine verilen sıfat, entelektüelin ise bir ferdin çalışmasına verilen sıfat oluşuna bağlıdır (Çağan, 2003: 162-163).

Kentel (2002: 275-276), Türkiye'de "aydın" kavramıyla daha geniş bir perspektiften değerlendirilen "entelektüel" üzerinde durur. Entelektüel; akla dayalı çalışmalarında bilgi ve düşünce üreten, var olan bilgilerden yeni bilgi ve düşünce alanları açan, bunu mesleği gibi gerçekleştiren profesyonelleşmiş toplumsal bir kategoridir. Entelektüel; iktidar ve çıkar gruplarına değil, bilime ve zihinsel üretime bağlıdır. Zihinsel iktidarlara karşı mücadelesinde toplumsal özelliğinin de öne çıktığı entelektüel, sesi olmayanların sesidir.

İktidara koyduğu bu mesafenin tarafsızlık boyutunda değerlendirilemeyeceği entelektüelin mücadelesi de Kentel'e göre bu noktada ortaya çıkar.

Egemen olanın, resmi ideolojinin, piyasanın güçlülerinin esiri olan, bunun arkasına bakmak için gerekli bağımsızlık sermayesine sahip olmayan "entelektüel" ile toplum içinde keşfedilmemiş, dile gelememiş, bastırılmış gerçekliklere ışık tutan ve bilginin çoğullaşmasını, farklı bilgilerin diyalogunu sağlayan "entelektüel" mücadele içindedir. İşte entelektüel, bağımsızlığını sağlayabilme kapasitesine bağlı olarak ya var olan egemenlik ilişkilerinin yeniden üreticisi olur ya da "yeni olanın" üretilmesinde en önemli aktör haline gelir (Kentel, 2002: 276).

Düşünmeyi öğrettiği insanlar ile topluma entelektüel yetiştiren üniversitelerin Türkiye'de bağımsız bilim kurumları durumuna gelememesi Kentel (2002: 277) için entelektüel kategorisinden daha geniş anlama sahip aydın kategorisini kazandırır. Devletle halk arasına mesafe koyamayan aydın ise bağımsızlık, eleştirelilik, cesaret gibi hayati özelliklerine kavuşamaz. Bu da Türkiye tarihinde entelektüel özelliği ön plana çıkmış, Türkiye gerçeklerine dayanarak dünya literatürüne girmiş aydın sayısında ciddi bir artış sağlamaz.

Bu görüşlerden hareketle diyebiliriz ki entelektüel kavramından daha geniş bir tanımlamayı içeren aydın kavramsal olarak eskiyle ilişkilendirilir. Günümüz evrensel değerlerine bağlı olarak entelektüel kavramsallaştırması ise daha kullanılabilir olup, iktidar konumundaki mücadelesi daha iyi değerlendirilebilir.

Klasik olarak entelektüel, Osborne (1999: 12) için kentsoylu devrim geleneğindeki soyut ussal ögenin, somut bir toplumsal kişilikte simgelendiği Fransız imgeleminin ürünüdür. Bu tanımla betimlenen entelektüel kavramının İngilizce'de günlük kullanımının başlangıcı on dokuzuncu yüzyıla dayalıdır. Buna ilaveten Jacoben bağlantıları soyutlamaya vardır bu kavrama ironiyle birlikte işe

yaramazlık çağrışımları da yüklenir. Bir yandan bu kelimenin tarihi, Napolyon'un da demokrasi taraftarlarını fikir satıcıları aşağılamasıyla nitelendirildiği ideoloji kelimesinin tarihiyle benzerdir.

Said'in (2009: 28) de belirttiği gibi sağanak halinde devam eden entelektüel ile ilgili çalışmalarda gereğinden fazla entelektüelin tanımı üzerinde durulmaktadır. Oysaki bir sorunsal olarak değerlendirilmesi gereken entelektüelin imgesi, imzası, fiili müdahalesi ve performansı, her gerçek entelektüelin yaşam suyunu oluşturur. Entelektüel kavramlaştırmasında yabancı, amatör, statükoyu rahatsız eden tanımlarını kullanarak kamusal bir rol belirleyen Said (2009: 12-13), için entelektüel muhatabı olduğu oldukça geniş bir halk kesimine seslenen kişidir. Bu doğrultuda entelektüel çıkar gözeten düzenin adamlarının aksine şovenist milliyetçiliği, şirketleşmiş düşünce müsveddelerini, sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet imtiyazlarını sorgulayan kişiler olmalıdır.

Said (2009: 22) Gramsci'den yola çıkarak toplumda entelektüel işlevi görenleri iki tipe ayırır. İlki, nesilden nesile aynı şeyi yapmayı sürdüren geleneksel entelektüeller olup bunların arasında öğretmenler, papazlar, idareciler, vs. yer alır. Bir diğer de entelektüel çıkarlarını örgütleme, iktidar ve denetim gücünü arttırma adına kullanan sınıflarla bağlantılı halde olan organik entelektüellerdir. İnsanların zihinlerini sürekli değiştirip çıkar doğrultusunda hareket eden organik entelektüeller geleneksel entelektüellerin tersine daima hareket halindedir.

On dokuzuncu yüzyılda entelektüele ilişkin temsiller bireyselliği vurgulama eğilimindeydi; entelektüel genellikle Turgenyev'in Bazarov'u ya da James Joyce'un Stephen Dedalus'u gibi topluma hiçbir biçimde uyum göstermeyen ve bu yüzden de yerleşik kanıların tamamen dışında bir asi olan yalnız, insanlara sokulmayan bir figürdü. Yirminci yüzyılda entelektüeller ya da entelijansiya –fikirleri karşılığı para alan yöneticiler, profesörler, gazeteciler,

bilgisayar ya da hükümet uzmanları, lobiciler, allameler, sendikalı köşe yazarları, danışmanlar- adı verilen genel bir gruba ait olan insanların sayısındaki artışla birlikte, insan artık bağımsız bir ses olarak entelektüel birey var olabilir mi diye sormak zorunda kalıyor (Said, 2009: 72).

Said (2009: 77), Sartre'nin entelektüel yerine yazar sözcüğünü kullandığını söyleyerek onun entelektüel tanımını aktarır. Sartre için entelektüel dünyadan elini eteğini çekmiş, bu yüzden de idealize edilmesi ve tapılması gereken bir tür filozof-kral değildir. Aksine sadece içinde bulunduğu toplumun taleplerine değil, ayrı bir grubun mensupları olarak entelektüellerin statüsündeki tözel değişimlere de tabi durumdadır. Bu tanım Said'in idealize ettiği entelektüel tanımıyla benzerliğini ortaya koyar. Nitekim Said de entelektüeli belli bir sınıfın yetenekli üyesi konumunun dışında alımlayarak kamusal rolüne dikkat çeker.

Entelektüel belli bir kamu için ve o kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı felsefeyi, ya da kanıyı temsil etme, cisimleştirme, ifade etme yetisine sahip olan bireydir. Bu rolün özel, ayrıcalıklı bir boyutu vardır ve kamunun gündemine sıkıntı verici sorular getiren, ortodoksi ve dogma üretmektense bunlara karşı çıkan, kolay kolay hükümetlerin veya büyük şirketlerin adamı yapılamayan, devamlı unutulmuş ya da sumenaltı edilen insanları ve meseleleri temsil etmek için var olan biri olma duygusu hissedilmeden oynanamaz (Said, 2009: 27).

Entelektüeller konusunda süregelen tartışmalarda iktidar sorusunun karşılığı iki noktada dikkati çeker. Bunlardan ilki entelektüelin siyasal otoritelerle uzlaştırmadan demokratik bir kamu alanı kurmanın yeniden olumlamasını içerir. Diğeri de entelektüelin evrensellik isteğinin, özel ve yerel gruplara getireceği yarar bağlamı da göz önüne alınarak özel bilgilerin güvenilirlik sağlayacağı düşüncesiyle kökten reddine dayalıdır (Osborne, 1999: 17). Foucault'dan esinlenen ve

entelektüelin evrensellik isteğinin temel alındığı bu yaklaşım bu bölüm için yol gösterici olacaktır.

Entelektüeller konusundaki yaklaşımıyla Foucault iktidar, temsil ve uzmanlaşma konularında tek bir uygulama alanının farklı yönlerini ele alır. Bunlar iktidarın bir parçası olarak entelektüellerin geleneksel temsil işlevinin eleştirisi, özgül gruplara sağlanan özgül bilgilerin koşulu olarak muhalif uzmanlaşmacılığa ilişkin alternatif bir tasarı ve yeni görüşün içerdiği sorunların ortaya konulması olarak sıralanabilir. (Osborne, 1999: 19). Temsili işlevinin eleştirisinde Foucault'un hakikat istemi konusundaki genel düşünceleri entelektüelin konumunun belirleyiciliği üzerinedir. Foucault (2005b: 32-33), kitlelerin bilmek için entelektüellere ihtiyaç duymadığını, kendilerinin çok daha iyi bildiklerini ifade eder. Ama bu söylemi yasaklayan iktidar sistemi bütün toplumsal ağa çok derinlemesine nüfus etmiştir. Foucault'un bu iktidar sistemine oturduğu entelektüellerin rolü bilginin, hakikatin, bilincin ve söylemin alanında daha çok iktidar biçimlerinin nesnesi ve aracı olduğu yerde mücadele etmektir. Bu nedenle amaç bilinçlenmeye yönelik değil iktidarı zaptetmeye yöneliktir.

Evrensel bir kanıtın olmadığı düşüncesinden hareketle evrensel bir doğrunun da olmadığı fikrinden hareket eden Foucault için herkes yaşayan ve değişen öznelerdir. Entelektüel kişilik aydınlanma ile birlikte önder konumunda algılansa da, Foucault için hayatın bilgilerine herkesin sahip olması onu bu tahttan indirir. Bunlarla birlikte evrensel doğru sorgusunda Foucault'a göre bilgi bir doğru meselesi değil bir iktidar meselesidir. Evrensel entelektüel de iktidarın kuvvetini arttıran tescilleyici rolüyle iktidar tarafından üretilen bilgilerin aktarıcısıdır. O da özünde iktidarı yeniden üretmeyerek karşı duruş sergileyen spesifik entelektüel arayışındadır (Topçuoğlu, 2006: 223).

Bilgi edinmek için artık entelektüele ihtiyaç duymayan kitlelerde entelektüeller Foucault için bir adım önde olma vasfını yitirir. Bu bağlamda spesifik entelektüel baskın bilginin ve söylemin, farklı bilgilerin üstünü örttüğü iktidar mekanizması içinde değildir. Entelektüelin rolü kitlelere akıl veren olmaktan çıkmış, analiz için gerekli araçları sunan kişi olmuştur. İktidar mekanizmalarını analiz eden entelektüelin görevi bundan böyle, eylem ve hayat odaklı stratejik bilgiyi yavaş yavaş sunmaktır (Topçuoğlu, 2006: 226-227).

Bulunduğu her yerde uygulanan iktidarın sahipleniciliği adına net bir kimlik gösterilemez. Her mücadelenin aralarında bir gazete başyazarının da bulunabildiği özel bir iktidar odağı etrafında geliştiğini söyleyen Foucault (2005b: 38), odakların belirlenerek ifşa edilmesi mücadelesinin henüz kimsenin bilince olmasından değil, bu konuda söz almanın, kimin ne yaptığını söylemenin, hedefi belirtmenin, iktidarın ilk olarak tersine dönüşü, iktidar karşıtı mücadeleler adına ilk adım olmasıdır. Mücadele ise bilinçdışının değil gizliliğin karşıtıdır. Bu da bizi ortak bir payda etrafında kümelenen yöntem ile ilişkilendirmeye götürür.

Foucault (2005b: 42-43) için entelektüel üretim aygıtına değil, enformasyon aygıtına bağlı olan kimsedir. Entelektüel için işçilerin bilinçlerini oluşturma konusunda katalizör görevi yüklenemez, çünkü bu bilinç işçilerde zaten vardır. Var olan bilgi sisteminin enformasyona dahil ederek bir ayna görevi yüklemenin daha uygun olacağı entelektüel, kendi sesini ve bakış açısını gazetelerde yazarak iletebilir.

Foucault'a (2005b: 46-47) göre evrensel entelektüel toplumun bilinç ve vicdanını yansıtan kişidir. Konumu gereği evrenselin taşıyıcısı proletarya iken, entelektüel de ahlaki, teorik ve siyasi seçim yoluyla bu evrenselin taşıyıcısıdır. Bununla birlikte zamanla bu rollerin dışına çıkarak aile, hastane, üniversite, spesifik sektörlerde çalışmaya alışan entelektüeller, evrensel olmayan ve proletaryaninkinden farklı sorunlarla karşılaşır. Entelektüeli, evrensel ve spesifik

olarak karşıtlıklara bölen Foucault, spesifik entelektüelin bahsettiği evrensel olmayan niteliğiyle kendi alanında proletarya ve kitlelere yaklaşır. Bu rolleriyle birlikte ayrılmış kategorilerin eklemlenmesini sağlayan spesifik entelektüel, özgür bir özne konumundadır.

Evrensel entelektüele yönelik büyük eleştirilerinde Foucault; vaazları, vaatleri ve tahminleriyle gerçekler ve insanların tecrübelerinin birbirini tutmadığını söylediği bu grup entelektüel için onun liderliği ve meşruluğu da acımasızca birer açmazdır. Spesifik entelektüel ise bilgisini ve gerçekle olan ilişkisini politik alandan iktidara karşı kullanır. Bu noktada iktidar sınırları üstüne çıkma gereği duyulan spesifik entelektüel için diğerlerinin bilmediği gerçeklerle karakterize edilen bilgi profesyonelinin ortaya çıkışıdır. Mikro söylemlerin makro söylemlere direnişi anlamında iktidar gerçeklerini sorgulayan spesifik entelektüel, diğer öznelerin saygınlığını vurgulayan bu tavrı ile etik, bilgi, iktidar ilişkilerini sorunsal durumuna getirir (Topçuoğlu, 2006: 223-225).

Spesifik entelektüelin önemi teknik-bütünsel yapıların gelişimiyle birlikte 1960'lardan itibaren hızlanır. Spesifik entelektüel de konjonktürel mücadeleler düzeyinde kalma ve belirli sektörlerle sınırlı talepleri aşamama tehlikesiyle karşı karşıyadır (Foucault, 2005b: 49). Tüm bunlarla birlikte şu anda entelektüelin üç yönlü spesifikliği vardır.

Kendi sınıfsal konumunun (kapitalizmin hizmetindeki küçük burjuva ya da proletaryanın "organik" entelektüeli olarak) spesifikliği; bir entelektüel olarak durumuyla (araştırma alanı, laboratuvarındaki, üniversitede, hastanede, vb. boyun eğdiği ya da başkaldırdığı siyasi ve ekonomik talepler) bağıntılı biçimde yaşam ve çalışma koşullarının spesifikliği; son olarak da toplumumuzdaki hakikat siyasetinin spesifikliği (Foucault, 2005b: 51).

Son etkenin değerlendirmesiyle entelektüelin konumu genel bir anlam kazanabileceğini söyleyen Foucault (2005b: 52), hakikat uğruna verilen kavganın üzerine vurgu yaparak entelektüellerin siyasi sorunlarını bilim/ideoloji terimleriyle değil, hakikat/iktidar terimleriyle düşünmemiz gerektiğini ifade eder.

Otoriter zihniyete bağlı toplumlarda yeni olan her liderin, kimliği ve ahlakıyla varlığı ona uygun bir referans çerçevesini de oluşturur, toplumun da bunu benimsemesi beklenir. Entelektüellerin de rolü topluma bu zihinsel açılımları yaparak bir nevi öncü, kendi prototipindeki takipçi olmalarıdır. Sıradan insanın da öncü olarak belirlenen entelektüele benzeme çabası ondan cevher alma düşüncesidir. Benzeşmenin artışına rağmen sıradan insanın entelektüelliğinin tescili, hiyerarşinin üst tabakasındaki entelektüelin referansıya homojenleşme ve bu otoritenin zihinsel takipçiliğiyle yığılaşmayı meydana getirir (Mahçupyan, 2006: 18).

Entelektüel, aydınlanma temeli kavramsallaştırmasında bir lider konumuna sahiptir, insanların bilmedikleri ama öğrenmeleri gereken *gerçeği* bilendir. Aslında bu yaklaşımın, yani entelektüelin hiyerarşide kendine özgü yüksek bir basamakta konumlanışının kökleri, yazılı bilgiye ulaşabilen, dolayısıyla yazılı bilgiyi öğrenme ve üretme tekeli elinde bulunduran tek grubun Batıda rahipler, İslam dünyasında mollalar olduğu Ortaçağa kadar gider (Topçuoğlu, 2006: 222).

Said'in (2009: 27) dikkat çektiği bir nokta da dünyanın her bölgesinde var olan entelektüellerin ateşli ve tutkulu tartışmaların aktörleri olduğudur. Modern tarihteki devrim ve karşıdevrimler de entelektüellerin içinde yer aldığı hareket içinde gerçekleşmiştir. Bir anlamda entelektüeller bu hareketlerin anneleri, babaları, evlatları hatta yeğenleridirler. Tüm bunlarla birlikte Said (2009: 28) entelektüele temsil edici kişi etiketini verir. Öyle ki herhangi bir bakış açısını temsil eder, engellerle karşılaşırsa da bu temsili kamu adına gerçekleştirir. Bu temsil sanatı da

konuşma, yazma, öğretmenlik, televizyona çıkma gibi görevlerle kamunun önünde gerçekleştiği; aynı zamanda risk, cüret, kırılabilirlik bağlamında olduğu müddetçe önemlidir. Açıkçası Said için entelektüel, öznel çıkarlar adına değil kolektif amaçlar uğruna mücadelesini sürdürdüğü müddetçe değer atfedilecek kişiliktir.

Entelektüel her zaman ya daha zayıf, daha az temsil edilen, unutilan, umursanmayanların ya da daha güçlü olanların yanında saf tutma seçenekleriyle karşı karşıyadır (Said, 2009: 43). Gasset (1992: 56-57) seçkin azınlık ve kütle ayrımını yaptığı Kütlelerin İsyanı'nda kütle insanının entelektüel cemiyet üzerindeki hegemonyasından bahseder. On dokuzuncu yüzyılın inşa ettiği iktisadi, fiziki, sivil ve teknik alanda iştahlı ve bu iştahı tatmin edecek kadar kudretli insan tipi, bu kuvvetiyle birlikte içine kapanan ve herhangi bir şeye itaat etmeyen dik kafalı bir kütleyle ortaya çıkarır. Esas dokusu içe kapanıklık ve dik kafalılıkla örülü bu kütle, medeniyet mekanizmasını kullanmayı öğrenmiş olsa da onu yönetecek yetenekte değildir. Entelektüel dik kafalılık böyle derin olmasaydı, siyasi dik kafalılık da böylesine vahim olmazdı. Şimdiye kadar azınlıklara ayrılan fonksiyonları yürütmeye başlayan kütlelerin tavrında da entelektüel dik kafalılıkla gelen sorumsuzluğu analiz etmek gerekir.

Said (2009: 78-83) kavramsallaştırdığı amatörizm tutumuyla entelektüelin, yaratıcılığına ve iradesine meydan okuyan dört baskıyı engelleyebileceğini savunur. Bunlar uzmanlaşma, bilirkişilik ve diplomalı bilirkişilik kültürü, iktidar adına çalışma ve uyumculuktur. Uzmanlaşmaya teslim olmayı tembellikle bağdaştıran Said, onun daraltıcı bilgi alanına da dikkat çeker. Tüm eğitim sistemlerindeki bir baskı olan uzmanlaşmanın devamında gelen bilirkişilik ise daha çok savaş sonrası dünyaya özgü olup, otoritelerin tasdikine bağlı baskı türüdür. Üçüncü baskıyı açıklamak gerekirse taraftarlarının kaçınılmaz olarak iktidar ve otoriteye doğru, iktidarın gerekleri ve imtiyazlarına doğru, ayan beyan iktidar adına çalışmaya doğru sürüklenmeyi getirir. Uyumculukta ise her şeyin gözler önünde seyreden niteliğe

dikkat çekilir. Yine tekrarlamak gerekirse amatörlük entelektüelin modern profesyonelleşme saldırılarındaki nüfuzların yadsınmasını değil bir dizi değeri temsil ederek başa çıkmasıdır. Bu da kar ve bencilliğe dayalı uzmanlaşmayla değil, özenle ve sevgiyle beslenen bir etkinliktir.

Ortadoğu'nun 20. yüzyıl gerçeği Pappé (2009: 358-359) için küresel sistemle ekonomik açıdan bütünleşen, Batılı güçlerin yerel politikalara siyasi ve fiziksel müdahale ettiği, toplumların bütün olarak ulusallaştığı yönündedir. Bu yapısal anlayıştaki İslami bağ da 20. yüzyılda dini dogmaları, kendi sosyo-politik gerçeklerine uyarlayan dindar seçkin entelektüelleri ortaya çıkardı. İslami kuralların toplumla ilgisini Batılı siyasi düşünce ya da ahlak felsefesine dayandırmaya çalışan bu düşünürler, 20. yüzyılın ikinci yarısında İslam felsefesi ve yaşam biçimi konusunda yoğunlaştı. Geçmişin görkemini ve zenginliğini yeniden canlandırmayı planlayan İslam'ın eski şekilleri olarak da adlandırılan Selefiye planı, Batılı sınıflamanın ve siyasal İslam olayı tanımının tatmin etmeyen yönü üzerinde duruyordu.

Entelektüel bir söylem olarak siyasal İslam'ı değerlendiren Pappé (2009: 372) için İslam siyasi bir söylem olarak, seçkinlerce laiklik ve modernizmin bazı biçimlerine karşı bir siper ve demokratikleşme süreçlerinde katalizör görevi görmüştür. Buna göre İslam Ortadoğu'da insanların çevrelerinde değişen gerçekliklerle baş etmesine yardımcı olan sosyal bir unsurdu. Bununla birlikte siyasal İslam sadece dinle motive olan bir hareket değil, bir entelektüel hareketti de. Gramsci'nin de görüşünden hareketle entelektüeller iktidara meşruluk sağlar ve onu anlaşılabilir yapısından kurtarırlardı. Ebu Rabi tarafından organik düşünürler nitelenen İslami entelektüellerin rolü Batılı ve siyasi egemenlik sınırları içinde medeniyetler arasında çatışma olmadığı; daha çok belli İslami görüşler, bazı rejimler ve Batı arasında bir çatışma olduğu üzerinde şekilleniyordu. Özetle 20. yüzyıldaki

İslamcılar modernliği reddetmeye değil, yeniden biçimlendirmeye çalışıyorlardı (Pappe, 2009: 379-380).

Türk tarihine bakarsak on dokuzuncu yüzyıla kadar hükümete bağımlı yönleriyle dikkat çeken entelijansiyası, çoğunluğa sahip olduğu Edebiyatı kimliği kozasından ayrılır. Geçimini çoğunlukla gazetecilikten sağlayan bir grubun özerklik tavırları da hükümete memurluğuna dayalı entelijansiya anlayışından vazgeçme hareketidir. Bu grubun oluşmasındaki etkenler de üyelerin hareketlendirici olarak ortak nitelikleri, geniş halk kitlelerine hitap ettiklerine inanmaları, geleneksel sistem içinde önceki zamanlarda Edebiyatı olma emelleri ve entelektüel başvurma çerçevelerinin genişliğidir (Mardin, 1991: 64-65).

Ulaşım ve haberleşme düzeniyle birebir ilintili olan modernleşme, kolektif seferberliğin gelişimini de sağlar. Osmanlı Devletinin modernleşme aşamalarında çoğunlukla yönetici sınıfların elinde olan haberleşme araçları, zamanla diğer sınıflara da ulaşmaya başlar. Haberleşme araçlarının geliştirilmesi, büyük ve küçük gelenekler arasındaki ayrıcalığı da değiştirir. Kültürler arasındaki katılaşma ve yumuşama yaşatan bu gelişim bir çelişkiyi de ortaya çıkarır. Batı kültürünü alanların eskiye göre halktan kopmaları katılaşmaya, haberleşme ortamının gittikçe geliştiği bir ortamda sınıf duvarlarını muhafaza etmenin zorlaşması da yumuşama nedeni olur (Mardin, 1991: 28-29).

Yavuz'a (2000: 138) göre bir inanç objesi olarak alımlamayı bir yana bırakarak bir bilgi objesi olarak da İslam'ı kavramamakla eleştirdiği Türk entelijansiyasının şarkiyatçı bir zihin çerçevesinde baktığını söyler. Bunun yanı sıra Türk entelijansiyası İslam'a bir Batılı şarkiyatının gözünden bile bakmayarak, İslam'ı bilmeyi değil bilmemeyi tercih etmiş, hatta bilmek istememekle iftihar eder duruma gelmiştir.

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasının iki kutuplu bir dünyanın sona ermesiyle bağdaştıran Kentel (2002: 272), zihinsel haritalarda şeffaflık, yeniden yapılanma, demokrasi gibi kavramların siyasi dile egemen olduğunu vurgular. Bu sürecin dışında kalmayan Türkiye'de merkez-çevre, ilericilik-gericilik, laiklik-din, sol-sağ, Alevilik-Sünnilik, modernlik-geleneksellik gibi kutuplaşmaların yerini toplumun renkliliklerinin keşfi almaya başlar. 90'lı yıllarda bu global etkilerin altına giren Türkiye'de bilginin üretimi de melezleşme sürecinin içindedir. Türkiye aydınlarında sorunsal da bilginin tek elden üretilmesi ve dayatılması ile bilginin yansımali üretilmesiyle çoğulluğu arasındaki mücadele olarak vuku bulur (Kentel, 2002: 278-279).

Aydın olarak Kentel'e göre kastedilen de bir fikir işçisi olarak bilim insanından öte, ürettiği bilgisini kamusal alana taşıyan, paylaşan ve bu alanda kullanan "kamusal aydın" tanımıdır.

Söz konusu kamusal aydın, sadece arka planda bilgi üretim sürecinde yer alan aydın değil; bu bilgiyi kendisi veya başkası üretmiş olsa da, kendisinin veya başkasının üretimini kullansa da, kamusal alanda, toplum üzerinde az veya çok etki yapan aydındır. Bu bağlamda, kamusal aydın iki yönlü olarak doğrudan iktidar sorununun içindedir: Bir yandan aydınlara, aydınlar arasındaki ilişkilere özgü bir alandaki iktidar sorunu; diğer yandan farklı aydın prototiplerinin temsil ettiği toplumsal eğilimlerin arasındaki iktidar sorunu (Kentel, 2002: 279).

Entelektüel ve aydın arasındaki tanım farklılıkları kapsam ve tarihselliğiyle ilgili olarak temelde aynı zihinsel anlamı dillendirmek üzerinedir. Buna göre entelektüel geniş bir kitleye seslenen kişi olarak işlevsellikleriyle öne çıkar. Bu işlevsellikleri arasında öğretici konumları, iktidarın çıkarlarını kollayıcı duruşları, bilinç ve vicdabını koruyucu gibi tanımlar entelektüele biçilen sıfatlardan sayılabilir.

İktidarın söylemini taşıyan entelektüellerin bu konularıyla birlikte ürettikleri söylemlerin yankıları geniş alana seslenir.

2.3. Entelektüel Kimlik Bağlamında Köşe Yazarları

Toplumsal aydınlanma ve yönlendirme konusunda önemli bir rol üstlenen basın, geçmişten bugüne en etkili aracı gazeteler olagelir. Haberlerin ve fikirlerin iletilmesi konusunda etkili bir kitle iletişim aracı olan gazeteler, çoğunlukla buldukları çağın siyasal rejimlerine paralel bir çizgide giderek toplum üzerinde önemli etkiler bırakan bir yapıda varlığını sürdürür. Gazetelerde haberlerin yanı sıra yer alan yorum, karikatür, fotoğraf ve köşe yazıları gibi bölümlerle de bilgi iletme süreci desteklenir.

Entelektüeller ile gazeteciler arasındaki mücadele yüzyıllara dayanan bir geçmişe sahiptir. Filozoflar ile gazeteciler arasında on sekizinci yüzyıldan beri süren bu tartışmada filozofların gazetecileri hafiflik ve densizlikle, gazetecilerin de filozofları halktan kopuk ve küçümseyici olmakla itham ettiğini görürüz. 1789 Fransız Devrimi sırasında gazetecilerin devrime yönelik takındıkları olumlu tutum ve destekler, filozofların gözünde sempatiyle karşılanır ve bu kabulleniş gazetecileri filozofların gözünde entelektüellik mertebesine yükseltir (Arşan, 2008: 21).

Kahraman (1999) Şerif Mardin'in Poggi'den hareketle gazetelerin ve gazete yazıcılığının işlevinin, tarihsel süreçte değerli olduğu görüşüne yer verir. Buna göre doğrudan sınıf hareketleriyle gerçekleşmeyen devrimlerin olduğu toplumlarda aydınların öncülüğünde başlatılan bir bilinçlendirme sürecine dikkat çeker. Gazeteler ve gazetecilik de Tanzimat kuşağından bu yana yenileşme hareketlerindeki rolüyle Cumhuriyet döneminde Türkiye'de aydında toplumcu-işlevsel yönüyle öne çıkmıştır. Bir gazetede yazanın yaptığı şey de bir doğruyu işaret etmek, toplumsal bir görevin gereğini yerine getirmektir.

Bugün de baktığımızda gazeteler tarafından üretilen haberler halkı doğrudan etkiler, sosyal müessese olarak kamuoyu yaratır, kamuoyuna yön verir. Öyle ki gazetenin iki önemli görevinden biri kamu ihtiyaçlarını, kamu yararına uygun bir biçimde kamuoyuna ve yöneticilere duyurmak; bir diğeri de yöneticilerin kamu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla aldıkları tedbirleri halka zamanında ulaştırarak genel yönetime yardımcı olmaktır. Basındaki haberler özellikle günümüz dünyasında ekonomik, siyasal ve sosyal hayatı etkilediğinden gazete de topluma yön verir (İnuğur, 2002: 21-23). Haydari de gazetelerin temsil ve ideolojinin yeniden üretildiği alan işlevine dikkat çeker. Gazeteler temsil ettikleri ve haber değeri olarak gördüklerinin yanında temsil etmedikleri ve konu dışında tuttıkları için de belirli bir söylem yaratır. Bu bağlamda bireysel görüşler ve yorumlara dayalı gündeme dair konular üzerinden köşe yazılarının da rolü önemlidir. Köşe yazılarındaki metinleri öne çıkaran ise haberlerde görünmeyen ya da önem verilmeyen detayları vurgulama potansiyelidir (Haydari, 2010: 110).

Modernlik, yaygın eğitim olanakları ve toplumun geniş kesimine seslenen medyanın varlığına paralel entelektüel de ulusal kamu alanında aktör görevini üstlenir. Söyledikleriyle, yaptıklarıyla referans kabul edilen entelektüeller kamusal vicdanın sesi olarak görülür (Mahçupyan, 2006: 11). Türkiye'deki köşe yazarları da modernizmin süregelen atmosferi içinde entelektüel tanımının içinde değerlendirmek bu betimlemelere uygun olarak olasıdır. Modern zamanlarla birlikte medya, bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisi üzerinden kendine güçlü bir konum edinir. Medyanın sahip olduğu bu güç, statik olmadığı gibi teknolojinin gelişiminden en fazla payı alan merci olarak gittikçe büyüyen bir pozisyona erişir. Kentel'in (2002: 270) de dediği gibi medya dördüncü kuvvet olmaktan daha üst sıralara terfi eder ve aydınlara devletten sonra yeni bir iş kapısı açılır. Mahçupyan'a (2006: 11-12) dönersek modern kamusal alanın içinde tanımlanan entelektüel için bilgi, içinde buldukları toplumun zihinsel kalıpları içindedir. Buradaki ayırım ise anlamlı sözleri eden

herkesin değil, içselleştirilmiş bir bilgiye varsayılan derinliğe sahip olanın entelektüel kabul edilmesidir. Buradan yola çıkarak entelektüel tanımları içinde köşe yazarlarının aslında iktidarın ürettiği bilgiyi yeniden anlamlı ve derin formatlara büründürerek, okuyuculara sunduğu fikrine ulaşılabilir. Var olan bilgi, okuyucuların ya da geniş kapsamıyla toplumun, kendilerine bir fikir önderi olarak seçtikleri köşe yazarları tarafından iletilmesi köşe yazarlarını iktidarın öznesi olarak referans noktası yapar.

Gazeteciliğin temeli muhabirliğe, muhabirin gücü de olayları tarafsızca ve gazetecilik ilkeleri doğrultusunda yayınlamasına dayanır. Bu özellikleriyle dünyanın saygıdeğer gazetelerinde haberi veren muhabir ile haberi yorumlayan yazar arasında öncelik muhabirden yanadır. Dünyada gücünü muhabirden alan basın sektöründeki gelişim, Türkiye’de tersine bir çizgidedir. Muhabirlerin ürettikleri haberlere göre yorum yapması gereken köşe yazarları maaş dengeleri, çalışma şartlarındaki adaletsizlikle birleşen koşullarla birinci konuma yerleşmiş, adeta muhabirlerden rol çalmıştır (Arık, Koç, 2005: 20-21).

Türkiye’de köşe yazarlığı olgusu neden bu kadar çok tartışılmakta ve bu tartışmalar bir savunma hissiyatı yaratan çizgide ilerleyerek konuyu ülkenin bir gerçeği haline getirmektedir? Yüce (2007: 107) için Türkiye’de 1980’li yıllarla birlikte teknolojik gelişmelerin etkisiyle holdinglerin medyaya girişi gazetecilikte farklı bir yapılanma alanları oluşturur. Bir güce dönüşen ve bu erkini gazetecilik alanında da ikame ettiren holdingler, iktidar alanında siyasal ve ekonomik güçlerle ilişkilerini de sıkı tutar. Bu gelişmelerle birlikte Türkiye’deki gazeteciliğin genel karakteristiği birtakım sermaye gruplarının ticari ve iktidar alanındaki konumlarını güçlendirmek üzerine kurulur. Öte yandan Türkiye’de gazetecilik alanının iki yüzyıllık serüveni içindeki dönüşüm gazetecilik, edebiyatçılık, fikir adamlığı sıfatlarıyla gazete yorum yazarlığını ve devamında “köşe yazarlığı” adında melez bir türü oluşturmuştur. Köşe yazarları olarak anılan bu grup iktidar ve gazetecilik alanlarındaki itibarlarının

yükselmesiyle 1980'li yıllarda gazetecilik alanının "yükselen" eyleyenleri olmuştur (2007: 113).

Arık ve Koç'a (2005: 15) göre Türkiye'de köşe yazarlığı fenomeni özgün şartlarıyla değerlendirilmesi gereken ve dünyadaki diğer örneklerinden farklı izler taşıyan nitelikler taşır. Haftanın 5-6 günü boyunca hemen her konuda ahkam keserek, haber verme misyonunu yüklenen muhabirden de üst noktada konumlanan köşe yazarlarının işlevi Batı'daki örneklerinden apayrıdır. Batı'da haber sayfalarını desteklemek amacıyla alanında uzman kişilere tahsis edilen köşeler, Türkiye'de her şeyi bilen, her konuda yazan mantalitedeki kişilerin hegemonyasındadır.

Tarihçesine bakıldığında köşe yazarlığı Osmanlı'dan günümüze halkı bilgilendirmekten çok, kamuoyuna belli fikirleri empoze etmek amacıyla var olmuştur. Duran'ın yorumuna göre Şeyhülislam, Padişah gibi otorite konumundakilerin gerçekliği sorgulanmadan biat edilen fikirleri geçmişten beri Türk toplumuna özgü bir pratiktir. Köşe yazarlığı kurumu da hala birilerinin toplum adına konuşma yetkisini verdikleri ve kendilerine düşen görevin de bu önderleri takip etme olduğu zihniyetiyle oluşturulan bir gerçekliğin ürünüdür (Arık, Koç, 2005: 16).

Başından beri Türk basınında gazetelerin önemli birimi olarak kabul edilen köşe yazarlarının konumlanmasına bakarsak 50'li ve 60'lı yıllarda ortalama iki, 1980'lere kadar ise 4-5'i geçmediği görülür. Türkiye'nin birçok noktada kırılma yaşadığı 80'li yıllar ise her alanda olduğu gibi basında da önemli yapısal değişiklikler yaşandığı dönemler olur. Özellikle 1980'nin ikinci yarısından itibaren gazetelerde önemli bir alan işgal etmeye başlayarak her bir gazete için sayısı 30'ları aşan köşe yazarları, oldukça işlevsel ve stratejik roller yüklenir. Muhabirler önceliğindeki haber sunumunun önüne geçerek özellikle Özal döneminde iktidar kontrolü altında bir rol yüklenen köşe yazarlığı yeni bir tarz habercilik anlayışını doğurur (Arık, Koç, 2005: 18-19). Siyasi partiler ile basın kuruluşları arasındaki ilişkide oldukça işlevsel roller

yüklenen köşe yazarları, yeni dönem haberciliği meslek ilkelerine bağlı değil, gazetelerin ekonomi-politiğinin ekseninde tanımlar. Bu süreçte en etkin rolü üstlenen köşe yazarları da haberlerin yorumlayıcısı olmaktan öte, gazetelerin özneleri durumuna gelir (Arık, Koç, 2005: 21).

Türker eskiden fıkra olarak bilinen yazıların şimdi köşe yazısı olarak adlandırıldığını ifade ederek, köşe yazarlığını editoryal yorum yazıları, uzmanlaşmış yorum yazıları, yorum niteliği öne çıkmayan ve okura hoşça vakit geçirtmeyi amaçlayan yarı mizahi veya magazine kayan yazılar, makalemsi yazılar, edebiyat denemesi türünden yazılar, haberciliği öne çıkaran yazılar, araştırmacı gazetecilik ürünü gibi kategorilere ayırır (Alkan, 2002). Arık ve Koç ise Türk basın geleneğinde fıkra yazarı olarak belirlenen kişilerin edebiyat kökenli ve alaylı olarak tabir edilen ve büyük kısmı ilgili gazetelerin sahipleri olan çekirdekten yetişme gazeteciler olarak iki tipe ayrıldığını ifade eder (Arık, Koç, 2005: 16-17).

1980'den sonra bilinçli olarak uygulanan apolitizasyon politikalarının etkisiyle standart bir köşe yazarı profili çizilmesi güçlenmekle birlikte, köşe yazarlarını iki tipolojide sınıflandırmak da zorlaşır. Basının rolü ise kamuoyunun fikirlerini yansıtmaktan ziyade kamuoyunu yönlendirme hedefinde ilerler. 90'lı yıllarla birlikte Batı'da post-fordizm olarak adlandırılan tüketimin içselleştirildiği dönem, yaşam beklentileri ve pratiklerini de bu yönde uygulama doğrultusunda çizer. Narsizmin egemenliğindeki bu dönemde kendini ayrıcalıklı bir noktada konumlandıran köşe yazarları da köşelerinde "ben, ben" diye çığırtan ve her düşüncesinde bir yazım değeri olduğuna hükmeden köşe yazarlarıyla dolar. Haber takibi, inceleme-araştırmadan uzak olan bu yeni tip köşe yazarlığı zahmetsiz bir nitelikte olup bireyi ön plana çıkarma yerine bireyciliği yazılarına sindirir. Köşe yazarlığının bu yeni formatı özel yaşam teşhirciliği olarak adlandırılabilir (Arık, Koç, 2005: 22-29).

Ötekiyle barışma atmosferi içindeki 90'lara giren Türkiye'nin de bu çoğullaşma hali modernlik-gelenekselcilik, laiklik-İslamcılık gibi geleneksel kutuplaşmaları da parçalar. Yeni bir iktidar mücadelesinin başladığı bu alanda aydın tavrı laik ve İslami kesimleri kapsayan, totalitarizme karşı demokrasiyi öne çıkaran, çoğulcu bir tavır olarak gelişir (Kentel, 2002: 283). Kentel'in kutuplaşmanın sonu, melezleşmenin başlangıcı olarak nitelendirdiği bu sürecin başlangıcı olan 90'lı yıllar, basın sektöründe de değişimini gösterir. Önceki yıllarda gazetelerin ideolojik görüşleri hakimiyetinde yorumlarını yapan köşe yazarları da Kentel'in "kamusal aydınlar" kategorisinde değerlendirebilecek kimlikleriyle bu melezleşme sürecinin içine girer. Kimliklerin, ideolojik farklılıkların, ötekinin temsiliyeti oranında çoğulcu bir çizgi geliştiren gazetelerin yayın anlayışları da bu anlayış doğrultusunda farklı ideolojilere sahip köşe yazarlarını da kendi çatılarının içine alır.

90'lı yıllarla birlikte aydınları bir tavır sunmaya zorlayan "iki eksen" oluşumundan birincisi din ve yeni dinsel tezahürler postmodernitenin tartışmasında, ikincisi de klasik modernitenin merkezîyetinde sarsılanın toparlanması olarak ulusal kimlik krizi etrafında ortaya çıkar (Kentel, 2002: 279-280). Yeni konjonktüre bağlı olarak ortaya çıkan aydın tipleri bazı solcu aydınların devletten özerkleşmesi ve modern İslami aydının doğması kamusal alanı da canlandırır. Heterojenleşmiş ir toplumsal kesimlere yönelik bir açığı gideren bu gelişme, farklılaşmış sıkıntıları yaşayan kesimlerin anlamlandırma çalışması için söylem ihtiyacına cevap verir. Toplumsal hiyerarşinin altında kalanların sesi olma adına statükoculara karşı mücadelesinde buldukları konumdan uzaklaştırılan bu isimler, az satan İslami gazetelere kayar. Çoğul ses potansiyelini yükselten bu durum, ötekiyle diyalog kurma cesaretini gösteren aydınların Türkiye'de özne-aydın olma mümküniyetini gösterir (Kentel, 2002: 286).

Köşe yazarlığını rağbet ve itibar göstergelerinden biri olduğuna dikkat çeken Güreli (2004: 247) aynı zamanda bu kimliğin statü göstergelerinden sayıldığı

düşüncesini aktarır. Öte yandan zamanla Türkiye’de köşe yazarlığının uzmanlık alanı sınırından çıkılarak her konu hakkında fikir iletmek bir alışkanlık haline gelir. Son dönem basın dünyasını değerlendiren Kahraman (1999) da bütün gazetelerin toplumsal-işlevsel yanını dikkate almayan yönünü eleştirir. Buna göre köşe yazarlarının yalnızca gündelik yaşamlarını aktarmakla yetinen yönleri, modernite-postmoderniteyle ortaya çıkan bireyleşmeyle bağlantılıdır. Buradaki asıl sorun ise günlük yaşamın aktarılması değil, popüler kültür pazarından bir pay kapma amacını taşımasıdır.

Gürel (2004: 257) gazetecilik anlayışındaki göreceli değişimin köşe yazarlığı anlayışını değiştirdiğini ifade ederek, Türkiye’deki bu anlayışın Anglo-Amerikan türü gazetecilikle taban tabana zıt olduğu fikrini dillendiren Gezgin’den hareketle Batıda her konuda ve her gün yazı yazan bir model değil, uzmanlık konularında yazan yazarlardan söz eder. Bu köşe yazarlarının sayısı da Türkiye’deki gibi çok değildir.

Bozdağ da Türkiye’deki gazetelerin her birinde sayısı 5 ile 15 arasında değişen köşe yazarının olduğu bilgisiyle şu yorumu yapar.

Dünya’nın hiçbir yerinde, her sabah, her konuda okuyucuya allamelik eden köşe yazarlığı geleneği yoktur. Batı ve özellikle Amerikan basınında, yazısı aynı gün “50-60 gazetede yayınlanan bazı yazarlar vardır ama, bunların geniş kadrolu özel büroları vardır, araştırma servisleri vardır, danışmanlar kadrosu vardır; öylece yazarlar ve yazdıkları yazı, hem bilimsel, hem gerçek, hem de nefis bir üslup ile kaleme alınmıştır! Böylesine geniş bir kadro, bir haftada ancak bir ya da çok çok iki yazı çıkartabilir (Bozdağ, 2006: 247).

Bozdağ (2006: 247-248) için bu köşe yazarlarının pek çoğu bir siyasi parti ya da ideolojik bir fikre bağlıdır. Korkusu yanlış yazmak değil ideolojik saplantısına aykırılık getirmemektir. Türkiye’de okuyucu, gazetesinin karakterini köşe yazarının politik-ideolojik tutumundan kavrayarak, bu denkliğe göre okuyacağı gazeteyi seçer.

Türkiye'deki köşe yazarlarının çokluğunu, beyinsel tembellik geliştiren toplumdaki taleple köşe yazısı arzının sunulmasına bağlayan Güreli (2004: 257-258), çoksesliliğin düşünsel liberalizmin, özgürlüklerin savunulduğu ortamda köşe yazarlığına yaş ya da zaman olarak sınırlandırmalar getirmeyi de doğru bulmaz.

Manipülasyon köşe yazarlığında önemli bir sorundur. Bir köşe yazarı inandığı düşüncüyü savunur ve ondan haberlerdeki gibi tarafsız kalma durumu beklenemez. Çünkü köşe yazarı düşüncesinin tarafıdır ve bunu bağımsız olarak ifade etme özgürlüğüne sahiptir. Fakat asıl sorgulanması gereken köşe yazarının yazdıklarının bazı çıkarılara alet olup olmamasıdır (Güreli, 2004: 260).

Tüm bu tartışmalardan çıkan sonuç gazetenin kamuoyu oluşturma ve iktidar odaklarıncı güdülen politikalara destek olma amacıyla süregelen bu işlevsel yapısı içinde köşe yazarlarının etkili bir rol üstlendiğidir. Fikir önderi sıfatıyla belirli bir misyonu üstlenen köşe yazarlarının iktidar alanında özne olarak konumu, iktidarın kendini yeniden ürettiği alan olarak belirtilebilir. Batılı örneklerinden farklı bir yapı arz eden Türkiye'deki köşe yazarlığı, "her konuda bir fikri olan" noktada konumlandırılır. Foucault'un "spesifik entelektüel" tanımlamasında özgür bir özne olarak değerlendirdiği entelektüel tanımını Türkiye'deki köşe yazarlığı konumunda ararsak varacağımız sonuç pozitif anlamlar yüklenmeyebilir. Tartışmalardan da yola çıkarsak köşe yazarlığı Türkiye'de, tıpkı medya araçları gibi çağın siyasal rejimlerine paralel çizgide giden yapısı gibi iktidarın ürettiği söylemlerden ayrı gitmez. Bu noktada gazeteci ve köşe yazarı tanımlarına yönelik toplumsal konjonktürdeki anlam yüklemelerinde köşe yazarlığı unvanının "bilirkişi" sıfatına daha yakın kabul edildiğini varsaysak entelektüel sıfatı tartışmaya açılabilir. Varılabilecek sonuç Türkiye'de köşe yazarlarının entelektüel kimlik içinde değerlendirilse bile, spesifik entelektüel tanımına yaklaşmadığıdır.

BÖLÜM III: ARAP BAHARI SÜRECİ

3.1. Arap Baharı Süreci Öncesinde Bölgesel Durum

Konumu gereği bölgesel ve küresel çıkarların çatıştığı Ortadoğu'nun, bu çatışmaların merkezinde süreklilik taşıyan dinamik bir yapısı vardır. Uzun bir tarihsel süreç içinde bu dinamizmin kaybolmadığı Ortadoğu coğrafyasında Arap Baharı'nı tartışırken öncelikle "Ortadoğu" kavramına küresel güçlerce yüklenen anlamlara göz atmak gerekir.

Ortadoğu neresidir, Ortadoğu denince akıllarda hangi zihinsel kavramlar canlanır, bu kavramın anımsattıkları olumlu mudur ya da olumsuz mudur? Kavramların ideolojik denetim kurma ve yönlendirmenin en güçlü araçları olduğunu söyleyen Şimşek, egemen sınıfların bu kavramların altyapılarını oluşturarak kitleleri pasifize edici ve oyalayıcı gücüne dikkat çeker. "Ortadoğu" kavramı da buna en iyi örnektir (Şimşek, 2005: 9-10). Ortadoğu kelimesi, ilk kez 1902 yılında Amerikalı Alfred Thayer Mahan'ın National Review adlı dergide yayımlanan "The Persian Gulf and International Relations" başlıklı makalesinde kullanılır. Mahan, Ortadoğu kavramı ile Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü koruyan ve kesin bir sınır belirtmediği bir bölgeyi kastederek Birleşik Devletler'in güçlü devlet olma koşulunu bu bölgeyi kontrol altına almasına bağlar. Ortadoğu kavramının Avrupa kıtasında ilk kullanımı ise Angus Hamilton'un 1909 yılında Londra'da yayımladığı Problems of the Middle East ile gerçekleşir. Bu kitapta da Hamilton'un amacı İngiltere'nin Basra Körfezi bölgesindeki uluslararası menfaatlerinin önemi üzerinde durur. Ortadoğu kavramı, 1911'de Hindistan'da Lord

Curzon tarafından Hindistan'a yakın yerleri ifade etmek amacıyla resmi konuşma ve belgelerde kullanılarak resmi bir nitelik kazanır. Bu gelişmenin ardından Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletin resmi söylemlerinde iyice yerini bulan Ortadoğu kavramı, İngiltere'de Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde "Middle Eastern Department" adlı idari teşkilatın oluşturulmasıyla kavramsal varlığını kuvvetlendirir (Şimşek, 2005: 10-11).

Batılı benmerkezciliğin ötekileştirme unsuru olarak "Ortadoğu" kavramının yanında "Yakındoğu" kavramı da incelemeye değerdir. Sömürgeci güçlerin kavramlarla tanımlamak istedikleri dünya görüşleri, bu iki kavram arasında da farklılığı belirginleştirir. Avrupa'nın keşifler çağı 15. yüzyılda Portekizlilerin Doğu'ya gidecek bir yol bulma çabalarıyla geliştirilen Uzakdoğu kavramının Çin, Japonya ve Malezya üçgenini kapsadığını söyleyen Dursun, Akdeniz sahillerindeki bölgenin de Yakındoğu kavramıyla karşılandığını ifade eder.

Batı dünyasında "Doğu"; (Şark, Orient) veya "Yakın Doğu" olarak ifade edilmiş olan Osmanlı Devleti için tercih edilen bu kavramlaştırma, elbette ki sadece bir coğrafi ifadelendirme değil aynı zamanda kültürel ve dini motiflerle beslenen ve farklı olan "öteki"ni ifade eden bir kavramlaştırma idi (Dursun, 2003: 2).

Kendini dünyanın merkezi olarak kabul eden Batı, geriye kalan kısımları mesafe farklılıklarıyla adlandırır. İngiltere'deki Coğrafi Adlar Komisyonu da Yakındoğu'yu sadece Balkanları ifade edecek şekilde yeniden tanımlayıp, Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez Bölgesi, İran ve Irak'ı kapsayan bölgeyi de Ortadoğu olarak belirler. Kısacası Batı için Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez ülkeleri ve Mısır'ı içine alan Ortadoğu, yer yer Atlas Okyanusu'ndan Mısır'a kadar tüm Kuzey Afrika'yı içine alır; hatta bu kavramın içine Kafkasların ve Orta Asya'nın da dahil edildiği görülür (Şimşek, 2005: 11-12). Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Balkanlardaki topraklarını kaybetmesi Balkanlar'ı

“öteki”nin sınırları dahilinden çıkarır. 20. yüzyılın başlarında İstanbul Boğazi’ndan Hindistan’ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölgenin “Ortadoğu” olarak ifade edilir (Dursun, 2003: 3).

Coğrafi tanımlamaların algı ve yoruma dayalı olduğunu dile getiren Durukan (2004: 112), “Yakındoğu” ifadesini daha çok kendilerine görece olarak yakın olan Arap yarımadası, Kuzey Afrika, Türkiye, İran coğrafyalar için İngilizlerin kullandığını söyler. Amerikalılar için ise “Ortadoğu” ibaresinin tercih edilmesi Amerika’dan bakıldığında Yakındoğu’ya Avrupa’nın denk düşmesinden kaynaklanır.

Mekansal anlamlarına bakıldığında farklı coğrafyaların sınırların içine katıldığı Ortadoğu için, zihinsel çağrışımlar konusunda da hangi anlamların yüklendiğine bakmak gerekir. Batı’nın kendi politik çıkarlarının yansıması olarak yarattığı “Ortadoğu” kavramı yine Batı’nın dünya görüşüne paralel seyreden anlamları yüklenir. Bu bağlamda Ortadoğu kavramı sosyal, siyasal, ekonomik, tarihi, kültürel, stratejik, coğrafi kategorizasyonlarla yine Batı’nın diliyle Batı’dan pek çok açıdan farklılık arz eden “öteki” sınırlarına dahil edilir. Kaotik, monarşinin egemenliğinde, güvenilmez, riskli, şehvani gibi çetrefilli anlamların yüklendiği Ortadoğu’ya yönelik bu çarpıtılmış imaj üzerinde Edward Said’in Şarkiyatçılık kuramı sonrasında da sayısız tartışmaların var olduğu bir gerçek. Çalışkan’ın da dediği gibi Şarkiyatçı söylemler eklemlendikleri Kültürcü ya da Gelişmeci kuramlar vasıtasıyla Ortadoğu hakikatini kurar ve bu kurguyu sosyal bilimsel bir erke dönergeci gibi çalıştırır (Çalışkan, 2008: 2). Özellikle 11 Eylül 2001’den sonra Batı dünyasının kamusal alanında Ortadoğu’daki yaşama dair ortaya çıkan imaj; terör, dogmacılık, katılık, dünyadaki istikrar ve barışa tehditle eş sayılan İslami köktencilik ile özdeşleştirilir. Bu yüzyılın son çeyreğinde, özellikle Ortadoğu denilince en çarpıcı çağrışımın İslamcı fanatizm ve şiddet olduğu medyada göze çarpanlardan olur (Pappe, 2009: 355).

Tüm bu açıklamaların devamında Ortadoğu için yüklenen anlamların küresel çıkarılardan bağımsız olmadığını ve bu çıkarlar doğrultusunda coğrafi ya da zihinsel temsiller üretildiğini söyleyebiliriz. Batı entelijansiyanın gözünde indirgemeci, ötekileştirici ve hegemonik yönetimi kanıksamış okumayla tanımlanan Ortadoğu coğrafyası, 2010 yılının sonlarına bir toplumsal bir hareketliğe sahne oluyor, siyasi yönetimlerine başkaldıran işsizlik, emek, özgürlük arayışları içine giren bir kitleye mekan oluyordu. Nitekim Said de bu öngörüselle olarak Batı'ya karşı çok büyük İslami kampanyalar uygulama çabası içinde olan yeteneksiz ve kaba diktatör rejimlerin, Müslüman Arapların büyük bir bölümünü yıldırıldığını, küçük düşürdüğünü ve duyarsızlaştırdığını belirtmekteydi. Seçkin sınıf da bu yönetimlere verdiği desteklerle savaşı yasaları desteklediği bilinmekteydi (Said, 2000: 36). Bununla birlikte Şarkiyatçılığın temel koşulunun dışsallaştırma olduğu görüşünden hareketle Said'in (2001: 30), temsilin dışsallığının da her zaman "Şark kendini temsil edebilseydi ederdi zaten" türünden beylik bir düşünce tarafından belirlendiği düşüncesine karşı gelişmeler vuku bulmaya başlamıştı. Marx'ın Louis Bonaparte'ın 18 Brumair'inde söylediği "Onlar kendilerini temsil edemezler, temsil edilmeleri gerekir" sözüne karşı olarak hak ve özgürlük arayışına girerek, yöneticilerini ve yönetim anlayışlarını sorgulayan halk meydana çıkar. Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreç Tunus, Fas, Libya, Mısır, Yemen, Bahreyn, Cezayir, Umman ve Suriye başta olmak üzere halkın hak arama mücadelesine sahne olur, adeta domino etkisi gösteren bu değişim bölgesel ve küresel dengelerde değişimin başlangıcı misyonunu taşır.

3.2. Arap Baharı'nın Başlangıç ve Gelişim Süreci

Arap Baharı; Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yüz binlerce halkın sokaklara inerek yılanmış liderlerine karşı baş kaldırması ve diktatör olarak nitelendirilen anti-demokratik yönetim anlayışındaki liderlerinin devrilmesine zemin hazırlayan süreç olarak özetlenebilir. Kibaroglu (2011: 26) da Arap Baharı adlı süreci bahsi geçen coğrafyada iktidarları süresince demokratik ülkelerin tersine iki kuşak eskiten, hatta

dokunulmasa bir kuşak daha eskitebilecek kadar kalan diktatörleri birkaç ay süren kanlı mücadele sonunda deviren halk hareketi olarak tanımlar. Diğer bir yandan Arap Baharını gerçekleştiren ülkelerin yönetimleri Soğuk Savaş'tan kalma devlet modeli olarak halklarını yıllarca baskı altında tutması, içi boş tehdit algılarıyla oyalaması ve en temel haklarından mahrum bırakması demokrasi, insan hakları ve küreselleşme söylemleriyle başkaldırıların gerçekleştirilmesine zemin olur (Akbiyık, Öztürk, 2012: 1004).

Tüm bu nedensellikler, 17 Aralık 2010'da Tunus'ta Muhammed Bouazizi isimli genç bir seyyar satıcının kendisini ateşe vermesiyle başlayan isyan hareketlerini ve bölgedeki Arap Baharı'nın fitilinin ateşlenmesi sonucunu doğurur. İngilizce'de Arab Spring adıyla anılan halk hareketleri, Türkçeye Arap Baharı şeklinde tercüme edilir ve gelişmeler bu ad altında anılmaya devam eder.

Tunus ve Mısır'daki gelişmelerin ardından halkın otorite karşısında hiçbir etkinlik gösteremeyeceği önyargısının aşılması Suriye, Cezayir, Yemen, Bahreyn, Libya, Umman gibi birçok ülkede toplumsal reaksiyon patlamaları yaşanmaya başlanır. Olayların başlangıcının devamında domino etkisi bölge için önüne geçilemez bir gerçeklik haline dönüşür. Bu da halkın rejimlerinden korkmanın yersiz olduğu farkındalığına, siyasi yapıyı değiştirme ve onurlarını kurtarma mücadelelerinin tetiklenmesine olanak sağlar (USAK, 2011: 3).

Yirmi birinci yüzyılın en önemli halk hareketi olarak değerlendirilebilecek Arap Baharı'nda temel sebepler; Arap halklarının özgürlük, demokrasi, insan hakları, adalet gibi yaşam şartlarının iyileştirilmesine yönelik hak arayışlarıyla şekillenir. Arap ülkelerini bu sürece götüren durumları daha iyi analiz edebilmek ve bahsi geçen ülkelerin yapılarını anlayabilmek için, yönetim tarihindeki aşamalara bakmak faydalıdır. Bu tarihsel değerlendirmenin devamında, bundan sonraki adımda eleştirel söylem çözümlemesinin yapılacağı dönemde olayların etkili bir şekilde vuku bulduğu

Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkeler değerlendirmeye alınır. Adı geçen ülkeleri Arap Baharı'na sürükleyen faktörleri tarihsel dönüşümü içinde ele alarak, yönetim anlayışlarını inceleyerek olayların gelişimini anlatmak konuya hakim olabilmek adına etkilidir.

3.2.1. Tunus Tarihinde Yönetimsel Biçimlenme ve Yasemin Devrimi

1900'lü yılların başından itibaren petrolün yeni bir enerji kaynağı olarak önem kazanması, Ortadoğu'yu sömürge güçlerinin mücadele alanına dönüştürür. Ortadoğu-Yakındoğu kavramlarının anlamlandırılması noktasında sömürge güçlerinin izlediği siyasete de dikkat çeken Taş; Fas, Cezayir, Tunus üçgeninde Tunus'un konumunu sorgular. Tunus coğrafi konumu itibariyle birçok Avrupa ülkesinden çok daha "Batı'da" yer almaktadır ve bölgeye İngilizler tarafından takılan Ortadoğu adı bile bölgenin coğrafi gerçeklerine terstir (Taş, 2012: 12).

Tunus'un tarihine bakıldığında Berberilere ev sahipliği yapmış, Fenikelilerin en önemli siyasi, ekonomik ve askeri merkezlerinden biri olduğu görülür. Bu tarihsel süreç içinde bölgeye yedinci yüzyılda giren Arap kabilelerinin Berberi ayaklanmalarını bastırmasıyla bölge Araplaştırılır. 1574'te Osmanlı hakimiyetine giren Tunus, Osmanlı Padişahı tarafından atanan Paşalar tarafından yönetilir. 18. yüzyılda bölgede Osmanlı egemenliğinin zayıflamasının devamında 19. yüzyılın sonlarında Fransa'nın Kuzey Afrika'daki etkinliği artar, Tunus Beyi ile Bardo Anlaşması'nın 12 Mayıs 1881 tarihinde imzalanmasıyla Tunus Fransız himayesine girer. Dönemin en belirgin ve Tunus'un kültürel dinamiklerini formüle edici özelliği, Fransız kültürünü yayma çalışmalarıdır. Bu dönemde Fransızlar hayatın her alanına müdahale eder. Eğitim sistemi de bu yönde düzenlenerek öğrenciler öncelikli olarak Fransızca eğitim alır ve Arapça eğitimi zayıflar (Ulutaş ve Torlak, 2011: 5). Osmanlı İmparatorluğu da bu durumu protesto ederek Tunus'u Osmanlı eyaleti olarak

zikrettiğini bildirse de Fransız himaye rejimi Tunus'un bağımsızlığını kazanmasına kadar sürer (Aktaş ve Gök, 2011: 8).

Bağımsızlık mücadelesinde Fransızlara karşı bayrak açan Habib Burgiba, Tunus'un yakın tarihine adını yazdıran liderlerdendir. İkinci Dünya Savaşı sırasında bir savaş alanına dönen Tunus'ta savaşın ardından Yeni Destur Partisini kurarak bağımsızlık mücadelesini sürdüren Burgiba, 1956 yılında Tunus'un bağımsızlığını kazanmasıyla Cumhuriyet ilan eder. İlk Cumhurbaşkanı olarak Burgiba, reformlarıyla ve laik eğitime dayalı kurduğu rejimle dikkat çeker (Aktaş ve Gök, 2011: 8).

1961'e gelindiğinde Habib Burgiba ile Fransız General Charles De Gaulle'in ilişkileri bozulunca Bizerte Krizi esnasında Fransız-Tunus orduları karşı karşıya gelir. 15 Ekim 1963'te de ülkedeki son Fransız askerleri çekilir. 1975 yılının Mart'ına gelindiğinde ise Burgiba, parlamento tarafından "Ömür boyu Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı" olarak seçilir ve tek parti rejimi Tunus'ta böylelikle kurulmuş olur (Ulutaş ve Torlak, 2011: 6).

Tunus, bağımsızlık mücadelesinin ardından 20 Mart 1956 tarihinde bağımsızlığını kazanmasıyla sadece iki lider tarafından yönetilir. Bu liderlerden biri Habib Burgiba, bir diğeri de Arap Baharı sürecinde yaşanan halk ayaklanmaları sonucunda devrilen lider Zeynel Abidin Bin Ali'dir. İktidarı 1987 yılına kadar süren Tunus'un ilk Cumhurbaşkanı Burgiba, yıllar geçtikçe otoriterleşen ve eleştiriler karşısında tahammülsüzleşen bir portre çizer. Bu otoriter tavır sonucu iktidarın son dönemlerde Tunus halkından uzaklaşması ve yönetimin toplumla bağının gücünü yitirmesinin tekrarı, ilerleyen dönemde Bin Ali iktidarında da gerçekleşecektir. Burgiba, ordunun siyasete müdahil olmasına karşı çıktığından Tunus'ta güçlü bir ordu yapılanmasına da geçit vermiyordu. Burgiba'nın bu duruşunun amacı çeşitli bölge ülkelerinde yaşanan kanlı darbelere kaçınmaktı. Burgiba'nın güçlendirilerek

ihtiyaçları karşılanan fakat otoriteye meydan okuma gücüne sahip olmayan anlayışla yapılandırılan ordu, Bin Ali tarafından da devam ettirilir (USAK, 2011: 13-14).

Tarih, 7 Kasım 1987'yi gösterdiğinde daha önce ömür boyu Cumhurbaşkanı ilan edilen Burgiba'nın yerini asker kökenli Başbakan Zeynelabidin Bin Ali alır. Sağlık sorunları nedeniyle görevi bıraktığı söylemiyle Burgiba'nın elindeki tek kişilik yönetim sistemi değişmeksizin Bin Ali'ye geçer, Tunus tarihinde de bu süreç "sessiz devrim" olarak adlandırılır. 2 Nisan 1989'da Bin Ali Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanır; başında olduğu Anayasal Demokratik Parti ise parlamentodaki tüm sandalyeleri elde eder; 1994, 1999 ve 2004'te de Cumhurbaşkanlığı görevine tekrar seçilir (Ulutaş ve Torlak, 2011: 6).

Uluslararası ve yerel anlamda yönetime yeni bir soluk getireceği inancıyla Bin Ali, oldukça iyi karşılanırsa da reformları kozmetik değişiklikler olmaktan öteye geçmez. Reformlar yapar gibi görünen Bin Ali, "tek adam, tek parti" sisteminin devamlılığını sürdürür. Bin Ali'nin, Tunus'u demokratik bir Cumhuriyet yerine polis devletine dönüştürmüş olması yapısal sorunlara sebep olur. Büyük vaatlerle başa geçen Bin Ali, vaatlerini yerine getirmez ve Burgiba'nın devlet yönetimi ve partisini sadece ismini değiştirerek devralır (USAK, 2011: 14-15). Cumhurbaşkanı Bin Ali dönemi, Tunus'ta hukuksuz tutuklamaların, medya üzerinde yoğun kontrollerin, hükümet muhaliflerine ve insan hakları savunucularına karşı baskının, kovuşturma ve işkence gibi insan hakları ihlallerinin arttığı bir dönem olur. Bu baskı ortamıyla birleşen ve ülkeyi sarsan büyük bir ekonomik kriz dalgası şartları iyice zorlaştırınca, toplumsal ve bölgesel dengesizliklerin öne çıktığı süreç sosyal patlamaya zemin hazırlar. Tunus halkı ekonomik, toplumsal ve siyasi şartlarını iyileştirebilmek, yolsuzluklara son vermek ve genel özgürlükleri temin edebilmek amacıyla yeni bir harekete adım atar (Ulutaş ve Torlak, 2011: 6).

En tekrarlı gelen tabirle bir domino etkisi gösteren, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin birçoğunu etkisi altına alarak yılanmış diktatörlerin devrilmesine zemin hazırlayan ilk olayın başlangıçlığına mekan olan yer Tunus'tur. Bireysel temel hak ve özgürlüklerini arayan, demokrasi ve demokrasi kültürünün ülkelerinde yaygınlaşmasını isteyen devrime öncülük ederek kıvılcımı ateşleyen de Tunuslu Muhammed Bouazizi adlı gençtir.

Tunus'ta Yasemin Devrimini başlatan olayların çıkış nedeni, Sidi Bouzid kentinde seyyar satıcı olarak geçimini sağlayan Muhammed Bouazizi adında işsiz üniversite öğrencisinin sebze ve meyve sattığı arabasına polis tarafından el konulmasıdır. İşsiz üniversiteli genç arabasını geri almak için gittiği merkezde yetkililere yakarsa da bu çabası sonuç bulamayınca kendini yakar ve 4 Ocak 2011 tarihinde hayatını kaybeder. Tunus'ta var olan hayat pahalılığı da yaşanan sosyal hareketliliğe eklenince olayların çıkması kaçınılmaz olur (Taşkesen, 2011: 264).

Bouazizi'nin bu çaresizlik ve protesto eylemi halkın yaşam standartları, yaygın işsizlik ve insan hakları ihlalleri hususlarındaki şiddetli düş kırıklığını eylemsel temelde ateşler (BÜSAM, 2011: 1). Halk önce Muhammed Bouazizi'nin kendini yakmasını, işsizlik ve hayat pahalılığını protesto etmek için sokağa dökülür. Yönetimden hoşnut olmayan halk için bu olay büyük bir fırsat olur. Antidemokratik yöntemle iktidara gelen, muhalefete ve insan haklarına kısıtlamalar getiren 23 yıllık Zeynel Abidin Bin Ali'nin iktidardan uzaklaştırılması zeminini, bu olaylar oluşturur. Eylemlere ağırlıklı olarak Fransa ve Avrupa'nın diğer bölgelerinde yaşayan Tunuslu göçmenlerin de eklenmesi ile birlikte işin boyutu daha da karmaşık bir hal alır (Taşkesen, 2011: 264).

Tunus'ta İçişleri Bakanlığı tarafından 25 Aralık'ta yapılan açıklamada, polisin kullandığı güç, meşru müdafaa olarak tanımlanırken, ilerleyen günlerde eylemler ve çatışmalar farklı şehirlere de sıçrar. Bin Ali'nin tehditkar üslupla eylemlerin

sonlandırılmaması durumunda mevcut yasalar kapsamında cezalandırılacağı söylemlerine rağmen protestolar genişleyerek sürer. Olayların devamında Sidi Buzid ve Zaguvan valileri ile Tunus İletişim, Ticaret, Diyanet ve Kültür bakanları da görevlerinden alınır. 30 Aralık'tan itibaren eylemler artarak ve yayılarak devam eder, anılan tarihten 6 gün önce polis tarafından vurularak yaralanan Şevki Belhüseyn El Hadri'nin hastanede yaşamını yitirmesi protestoların şiddetlendirir. Eylemlerin çoğunun internette sosyal iletişim siteleri üzerinden organize edilmesi nedeniyle ülke genelinde internete giriş büyük oranda kısıtlanır. Polisin kendilerine karşı güç kullandığı Tala şehrindeki protestocular, polisin yerel hükümet binalarına saldırınca Tunus Barolar Birliği ülke genelinde avukatların greve gideceğini açıklayarak 6 Ocak'ta ülke genelindeki avukatların yüzde 95'inin katıldığı greve gider. Bu tarihlerde dönemin Tunus Devlet Başkanı Bin Ali, Genelkurmay Başkanı Raşid Ammar'a protestolara müdahale edilmesi emrini verse de Ammar emri yerine getirmeyeceğini ve halka karşı orduyu kullanmayacağını belirtir. Ammar güvenlik güçlerince ev hapsine alınsa da ordu Bin Ali'nin emirlerini uygulamamaya, protestolara ve protestoculara müdahalede bulunmamaya devam eder. Ordunun gücünü kullanamayan ve eylemlerin önüne geçmeyi başaramayan Bin Ali, 13 Ocak tarihinde yaptığı açıklamada, 2014 seçimlerinde aday olmayacağını, eylemlerde hayatlarını kaybedenlerin ölüm sebeplerinin araştırılacağını, insan hakları uygulamaları ve işsizlik konularında ciddi reformlar yapacağını duyurur. Bin Ali'nin açıklamalarına rağmen eylemlerin devam etmesi üzerine, 14 Ocak tarihinde tüm ülkede olağanüstü hal ilan edilir ve 6 ay içerisinde seçimlerin yapılacağı duyurulur. Bin Ali bu açıklamaları yaptığı esnada ordu Tunus'un ana havalimanı olan Carthage'i denetim altına alır. Yurtdışına çıkma hazırlığında olan Bin Ali ailesinden ve yakın çevresinden 33 kişi tutuklanır (BÜSAM, 2011: 1-3).

Aynı tarihte Bin Ali de çıkan çatışmalar sonrasında protestoların dinmemesi üzerine ülkeyi terk eder. Fransa'nın kabul etmek istemediği Bin Ali'nin ülkede katı

laikliğin mimarlarından olmasına rağmen ironik bir şekilde rotasını Suudi Arabistan'a çevirir (Ulutaş ve Torlak, 2011: 7). Ülkeyi terk etmesiyle iktidarının sonuna gelen Bin Ali'nin ardından Tunus'ta yeni bir dönem başlar. Bu geçiş sürecinde eski Meclis Başkanı Fuad Mebaza geçici yeni Cumhurbaşkanı, Muhammed Gannuşi de Başbakan olur. Milli Birlik Hükümeti'nin kurulduğunu ilan eden Gannuşi'nin, Bin Ali döneminden kalan isimleri kilit noktalara yerleştirmesi halkın tepkisini çeker. Bu tepkilerin devamında başbakanlık görevinden istifa eden Gannuşi, yerini Bin Ali hükümetinde görev almamış olan Beci Kaid Essebsi'ye bırakır. Bu süreç içinde geçici hükümet reformlar yaparak halkı yatıştırma çabalarını sürdürür (Coşkun, 2011).

Tunuslu gençlerin başlatmış olduğu protesto hareketleri sonucu Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesi diğer Ortadoğu gençleri için ilham kaynağı olur. Gençlerin, kayda aldıkları görüntüler internette paylaşım siteleri aracılığıyla önce ülke içinde eylemlerin şekil ve boyutu üzerinde etkili olurken, bu yöntem diğer Arap ülkelerinin de yöneticilerini sorgulaması konusunda tetikleyici olur (Taşkesen, 2011: 266).

3.2.2. Mısır Tarihinde Yönetimsel Biçimlenme ve Mübarek Döneminin Sonu

Vercoutter'in (1992: 7) dediği gibi sadece Mısır medeniyetinin eskiliği bile onunla ilgilenmemize yeterli bir nedendir. Mısır'da cilalı taş dönemi medeniyetleriyle tarih dönemi medeniyetleri arasından bir ayırım yoktur. İ.Ö. 3100 yılı civarında, başlayan Mısır'ın yazılı tarihiyle birlikte tarıma ait toprakları kesin olarak belirlenir, dininin belli başlı unsurları oluşturulur, dili ve yazısı saptanır, önemli kurumları yerlerini alır. Nil olmasa bugün Mısır denilen kıta kendisini saran kum çölünden başka bir şey olmazdı (Özer, 1987: 9). Bir milletin hayat ve mevcudiyetinin bir ırmak şeridinde kısıvrak bağlı olduğu tek memleket, dünyada burasıdır denilebilir. İşte

Mısır'ın en parlak medeniyetlerinden biri olması Nil'in mevcudiyeti üzerinedir (Özer, 1987: 15).

Coğrafi konumlanışı bakımından bugüne dek gelindiğinde Mısır, bölgede yer alan diğer ülkeler gibi dinamizmini kaybetmez. Mısır insanın kafasını kurcalayan problemlere sürekli çözüm bulmaya çalışan yapısıyla dikkat çeker. 4000 yıllık tarihinde Mısır, bir insan topluluğunun başına gelebilecek iç savaşlar, anarşi, kıtlıklar, yabancı istilalar, din kavgaları gibi değişimlere sahne olur, fakat onların egemen olmasına asla izin vermez (Vercoutter, 1992: 10).

Tarihin en eski uygarlıklarına ve dolayısıyla hiç bitmeyen iktidar mücadelelerine yer olmuş Mısır, 2011 yılının ilk aylarında büyük değişim dalgalarıyla sarsılır. Tunus'taki mevcut iktidarın devrilmesiyle sonuçlanan halk hareketi Mısır'a da sıçrar. Arap halklarının baharı olan bu süreç içinde baş gösteren sosyal hareketler şiddetle bastırılmak istenmesine rağmen Mısır'daki otoriter yönetimin sonunu hazırlar.

Firavunlar dönemi, Menes Hanedanlığı, Pers hakimiyeti, Makedon hakimiyeti, Abbasiler, Fatımiler, Memlûklular ile İslami egemenliğin devamında Mısır Padişah Yavuz Sultan Selim Han tarafında Osmanlı topraklarına katılır. 17. yüzyılda Fransa'nın ve Rusya'nın Mısır'a yönelik girişimi ve 1798'de Napolyon'un Mısır seferine rağmen Osmanlı'nın Mısır'daki hakimiyeti 1805'e kadar sürer. Bu tarihte Napolyon'a karşı savaşmak için gönderilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa bir süre sonra yönetimi ele geçirir. Devletin içinde bulunduğu kriz ortamındaki karışıklıkları fırsat bilerek saltanata başkaldıran Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'da kendi hanedanlığını tesis eder. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ise Mısır'ın siyasi hayatında meydana gelecek birçok gelişmenin başlangıcıdır. Süveyş Kanalı'nın Mısır'a ait olan hisselerini ele geçiren İngiltere zamanla ülkenin iç işlerine de müdahale eder. 19. yüzyılın sonlarında Arap ve Mısır uygarlığının tarihsel değerlerinin yıkılacağı

endişesiyle Arap Rönesansı akımını başlatsa da Mısır'ın 1882'de İngilizler tarafından işgaline engel olunamaz (Rüstemoğlu, 2008: 19-20).

1882'den 1922'ye kadar sıkı İngiliz denetiminde kalan Mısır, sömürü dönemi boyunca da siyasi çalkantılar ve isyanlar yaşamayı sürdürür (Uysal, 2011: 26). Yavuz Sultan Selim döneminden 1923'teki Lozan Antlaşması'na kadar Mısır ile Türklerin tarihinin bir değerlendirilmesi gerektiğini dile getiren Muradoğlu, Mısır'ı anlamak için 1880'lerin başına gidilmesi gerektiği üzerinde durur.

1882'de Urabi Paşa İsyanı'ndan 1919 Devrimi'ne, oradan 1952 darbesine götüren olaylar dizisi bugünkü Mısır'ı anlamamızda yardımcı olacaktır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'a meydan okumasının ardından gelişen olaylar Mısır'da farklı bir idare rejimin uygulanmasıyla sonuçlanmıştı. Kavalalı Hanedanından valiler Osmanlı'ya bağlı olmakla birlikte Mısır'ı sultanlar gibi yönettiler. Mısır'daki "Hidiv" yönetimi 1879'da Kavalalı Tefik Paşa ile başladı. Tefik Paşa 1914'de İngilizler tarafından azledilmesi sonucunda Kavalalı hanedanından Hüseyin Kamil Paşa "Mısır Sultanı" adıyla tahta geçirildi. Hüseyin Kamil Paşa'nın 1917'de ölümünden sonra yerine I. Ahmed Fuad tahta geçti. Fuat 1922'den sonra "Mısır Kralı" ünvanını aldı. 1936'da Mısır Kralı olarak tahta geçen Kral Faruk 1952'de "Hür Subaylar" darbesiyle görevinden uzaklaştırıldı. Böylece Mısır'da Kavalalı Hanedanı yönetimi de son bulmuş oldu. Mehmet Ali Paşa 1805'de Mısır Valisi olduğuna göre, Kavalalı hanedanının ömrü aşağı yukarı 150 yıl sürdü. Bu 150 yılın neredeyse yarısı İngiliz işgalinde geçti. 1952'deki askeri darbeden bu yana Mısır'da yönetim askeri bir kastın elindedir. Mübarek'in devrilmesine rağmen Mısır halen Yüksek Askeri Konsey tarafından yönetiliyor (Muradoğlu, 2011).

Kral Fuad'ın tahta çıkarılması ve ardından gelen Kral Faruk yönetiminin başlangıcı üzerinde İngiltere'nin etkisi vardır. Modernleşme hareketinin siyasal

boyutu, 1908'de Osmanlı İmparatorluğu 1905-1911 yılları arasında İran gerçekleşirken Meşrutiyet rejimlerini oluşturma amaçlı devrimler baş gösterir. Burada da Mısır'da meşruti görünümde anayasal demokrasinin ortaya çıkışı 1919'da oluşan demokrasi, ulusal bağımsızlık, toplumsal ilerleme amaçlı hareketlerin öncüsü sayılan Wafd hareketinin önderliğinde Kral Fuad'ın tahta çıkarıldığı 1923'te gerçekleşir. 1914'te İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilanı ile birlikte Hidiv'i tahttan indirir, yerine bir Mısır sultanı atar. 1919'da ayaklanmaya dönüşen yığınsal tepkiler ardından Mısır'ın "korunmuş ülke" statüsünde yönetilemeyeceğini anlayan İngiltere, 1922'de tek yanlı olarak Mısır'ın bağımsızlığını ilan eder ve Kral Fuad'ı tahta çıkarır (Türel, 2011: 13). Kral Fuad'ın ölümü üzerine 1936 yılında babasının yerine 16 yaşında tahta çıkan Kral Faruk 1952 yılına kadar hükümdarlığını sürdürür. Kral Faruk'un yönetiminin sona ermesinde 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın Arapların yenilgisi ile sonuçlanmasının doğurduğu eziklik ve 1946 ayaklanmalarından bu yana süregelen gerilimlerin etkisi vardır. Bu sebeplerle birlikte, General Necib yönetimindeki Özgür Subaylar 1952'de darbe ile Kral Faruk'u iktidardan uzaklaştırır. Özgür Subaylar, kısa süreli bir sivil yönetim denemesi yapsalar da 1953'de oluşturulan yeni Anayasa'yı da yürürlükten kaldırır. Haziran 1953'de Mısır Cumhuriyeti'nin kurulduğunun ilan edilmesinin ardından 1954'deki ikinci bir darbe ile Özgür Subaylar hareketi içindeki Albay Nasır Mısır'ın yeni önderi olur (Türel, 2011: 14-15). Özgür Subaylar'ın öncülüğünde Mısır'da başlayan Cumhuriyet döneminde sırasıyla Cemal Abdülnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek yönetimi elinde bulundurur. Milliyetçi-sosyalist bir rejim anlayışı güden Cemal Abdülnasır yönetimi Batı karşıtı olduğu gibi, Batı yanlısı gördüğü Türkiye'ye de antipati ile yaklaşır (Uysal, 2011: 45-46). Endonezya'nın Bandung kentinde 18-24 Nisan tarihlerinde toplanan ve o dönem yeni bağımsızlığını kazanan Asya-Afrika devletlerini bir araya getiren Bandung Konferansı'ndan sonra kesin Nasırcılık'ın siyasal pozisyonu yeniden biçimlenir. Buna göre anti-emperyalizm ve bunun uzantısında Arap Dünyası ve Afrika ülkelerindeki birlik oluşumlarının desteklenme kararı verilir. Sosyalist nitelik

taşımayan, ama ilerici sayılabilecek toplumsal reformlar, toplumsal katılımı dışlar biçimde tepeden empoze edilir ve yönetilir. Siyasal katılım ve örgütlenmenin en düşük düzeylerde tutulması, sömürgecilik çağından devralınan uluslararası işbölümünün reddi ve kamu kesimi önderliğinde, genişleyen orta sınıfları kayıran, ama halk yığınlarını ezdirmemeye çalışan bir sanayileşme atılımı da bu biçimlenişin içinde yer alır. Ekonomik etkinlik açısından eleştirilebilecek yanları olsa da, Abdülnasır'ın işleyen bu ekonomik düzeni sosyalizme çok benzememekle birlikte, bazı çevrelerin Arap Sosyalizmi olarak adlandırılır (Türel, 2011: 15). Bir coğrafyayı, bazı insan gruplarını bir bütün olarak görme gayretinde olan Abdülnasır; Suriye ve Irak'ta oluşturulmaya çalışılan Baas partisi merkezli, ulus-devlet merkezli milliyetçiliklere karşı tüm Arapları birleştirme gayesindeki Pan-Arabizm özlemi içindedir. 1950'li yıllarda İngilizlerin Mısır'dan çıkartılması, 1956 Süveyş Krizi'nin az zararlar atlatılmasıyla birlikte özellikle Bandung Konferansı'ndaki lider konumu Abdülnasır'ı amacına yaklaştırsa da hayalleri 1967'de İsrail karşısındaki ağır yenilgiyle sona erer (Durukan, 2004: 83).

1970'te Cemal Abdülnasır'ın ölümü üzerine Mısır Cumhurbaşkanlığına geçen Muhammed Enver Sedat 1981'de askeri bir tören sırasında öldürülene kadar 11 yıl boyunca iktidarını sürdürür. 1952 yılında gerçekleşen Özgür Subaylar hareketiyle birlikte Mısır'da hakim kurum silahlı kuvvetlerdir ve Enver Sedat da yönetimi devraldığı Cemal Abdülnasır ve yönetimi devrettiği Hüsnü Mübarek gibi sözü edilen kurumun mensubu olduğu için, hakim kurumla birlikte ülkeyi yönetir (BÜSAM, 2011: 13). Enver Sedat'ın, Abdülnasır yönetiminden sonra yönetimi devralması tesadüfi değildir. Zira 1960'lı yıllar boyunca çok etkin görevlerde bulunan Sedat, Abdülnasır'ın son zamanlarda etrafında en çok görülen kişi olur. Öyle ki o güne kadar Abdülnasır'ın her söylediğini tasdik ettiği için "evet başkan" lakabını alan Sedat, ülkenin siyasi geleceğini etkileyerek kendisi için en önemli makamın kapısını aralar (Görgün, 2001: 82).

Sedat, göreve başlarken Nasır'ın politikalarını devam ettireceği yönünde açıklamalarda bulunsa da, ilk icraat olarak Nasır'ın çalışma arkadaşlarını tutuklatır. Sedat ayrıca 1972'de ülkedeki yaklaşık 15 bin SSCB uzmanını Mısır'dan sınır dışı ederek bu ülkeyle ilişkilerini koparır ve ABD ile yakın temasa geçer (Rüstemoğlu, 2008: 44). Sedat'ın Cumhurbaşkanı olmasına rağmen devam eden iktidar mücadelesinde bir tarafta sol görüşlü Özgür Subaylar ile yüksek mevkilerde yer alan müttefikler, diğer tarafta da başını Sedat'ın çektiği muhafazakarlar vardır (Görgün, 2001: 83-84) Bu iktidar mücadelesinden zaferle çıkan Sedat, öncelikle makamları kendisi için tehlike oluşturan muhaliflerin yerine kendine bağlı olan kişileri getirir. Bu da ülkedeki karar mercilerinin Nasırcı sosyalist çizgiden, Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini düşünen kadronun eline geçmiş olmasını sağlar (Görgün, 2001: 90). 1973'te Arap-İsrail Savaşı olarak bilinen Yom Kippur Savaşı'nın Mısır'daki süpergüç çekişmesindeki konumu önemlidir. Bu savaşın Mısır üzerinde yarattığı kırılma sonucunda ABD'nin Enver Sedat'ı kendi tarafına çekmesi Sovyetler Birliği'ne karşı stratejik üstünlüğü de gösterir. Sedat'ın bu stratejik tercihinde, ABD'nin İsrail'e istediği baskı yapabilecek tek güç olduğu inancı vardır (Sümer, 2010: 675).

Bölgedeki problematik varoluşunun ardından 1948'te Ortadoğu'nun kalbi addedilebilecek bir bölgede devlet olarak ortaya çıkmaları bölgesel ve küresel dengeleri değiştirir. Bu oluşumdan etkilenen Arap dünyasında Mısır'ın izlediği politikalara bakılırsa Enver Sedat'ın 1977'de Kudüs' yaptığı ziyarete dikkat çekmek gerekir. Mısır ile İsrail ilişkilerinde hızla yumuşamaya yol açan bu ziyaret ABD Başkanı Carter'in girişimiyle 5 Eylül 1978'de Camp David görüşmelerini kolaylaştırır. 26 Mart 1979'da İsrail-Mısır Barış Antlaşması'na dönüşen bu görüşmeler tüm Arap devletlerinin tepkisini görür. Arap devletleri tepkilerini elçilerini Mısır'dan çekmekle, Mısır'ı hem Arap ligi hem de İslam Konferansı Örgütü'nden çıkarmakla gösterir. Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın İsrail başbakanı Menahem Begin arasında

yaptığı Camp David Sözleşmesi, Mısır'ı Arap ve İslam dünyasından dışlanan ve bölgesel konulardaki etkisinde ciddi bir düşüş yaşayan bir ülke durumuna getirir (Özkan, 2009: 93-94).

Enver Sedat'ın 6 Ekim 1981'de Mısır'ın 1973'te İsrail'e karşı askeri başarılar kazanmış olduğu Yom Kippur Savaşı'nın yıldönümü kutlamalarında tören sırasında silahlı saldırıya uğrayarak öldürülmesi yeni bir yönetimin, Hüsnü Mübarek iktidarının başlangıcıdır.

4 Mart 1928 tarihinde Nil deltasının Munofiya bölgesinde doğan Mübarek, askeriyeye meyli ile dikkat çeker. Hava Kuvvetleri Akademisinden mezun olan Mübarek, 1966-1969 yılları arasında Hava Kuvvetlerinin başındaki isim olur. Mübarek'i İsrail ile gerçekleştirilen Yom Kippur Savaşı'nda Hava Kuvvetleri Komutanı olarak atayan dönemin Cumhurbaşkanı Sedat, bu savaştaki başarılarından ötürü onu mükafatlandırır. 1975 yılına gelindiğinde Mübarek'i başkan yardımcılığı görevine atayan Sedat, Ulusal Demokrat Parti'nin üst düzey bir yöneticisi olarak Mübarek'e ana akım siyasetin bir parçası rolünü verir. Hava Kuvvetleri Komutanlığı sırasındaki başarıları konusunda olduğu düşünülse de Sedat'ın neden Mübarek'i yardımcısı olarak atadığı sorusuna cevap net değildir. Mısır'da yönetimi 1981 yılında devralan Mübarek'i 1979 yılında İsrail-Mısır Barış Antlaşmasının yarattığı olumsuz etkilerden ötürü Arap ve Müslüman ülkelerce izole edilmiş bir ülke bekliyordu (Aljazeera, 2011). Özellikle Camp David Sözleşmesinin yarattığı krizlerden sonra Hüsnü Mübarek, devlet başkanı olmasının ilk dönemlerinde Filistin ve diğer Arap devletleriyle yakınlaşma çabasına girecek, Sedat döneminde ABD kampına kaymanın bölgede getirdiği negatif etkiyi dengelemek için yeni açılımlar üzerine gidecektir (Özkan, 2009: 94).

Mübarek'in ilk dış politika atılımı ülkesinin yeniden Arap dünyasına dahil etmek ve bölgenin baş aktörleriyle ilişkilerini düzeltmek olur. Bu konudaki ilk

başarısını İran ile kanlı bir savaşa kilitlenen Iraklı Arap lider Saddam Hüseyin'le ilişkileri düzelterek gerçekleştirir. Bu savaşta Irak'ın müttefiki olarak Mısır, Bağdat'a askeri yardım ve uzmanlık sağlar. 1988'de sona eren Irak-İran Savaşı Mısır'ın da Arap dünyasındaki izolasyonu sona erdirir. 1990 yılında da Arap Birliği'nden atılmış olan Mısır birliğinin merkezinin de yeniden Kahire'ye taşınmasıyla birliğe dahil edilir. Irak'ın 1990 yılının Ağustos ayında Kuveyt'i işgali, Mısır'ın bu yakınlaşmasının kısa ömürlü olmasına sebep olur. Saddam'ı Kuveyt'ten geri çekilmeye çağıran Mübarek, olumsuz tavırla karşılaşınca Mısır ABD'nin başını çektiği 1. Körfez Savaşı'nda Irak'a karşı işgalcilerin yanında olur (Aljazeera, 2011).

Öte yandan Enver Sedat'ın suikast sonucu ölümünün ardından başa geçen Hüsnü Mübarek, ülkede olağanüstü hal ilan ederek ciddi bir tehdit olarak gördüğü İslamcılarla on binlercesini hapishanelere, onlarcasını da darağacın gönderir. Mübarek, 30 yıl boyunca sert bir şekilde bertaraf ettiği muhalifleri sudan sebeplerle polis ve yasal güçleriyle sindirmeye çalışır. Bu nedenle Mısır polisi işkenceyi en çok kullanan polis teşkilatı olarak nam salar. Politikaların istikrarsızlığı, dış borçlar, yüksek faizlerle baş edemeyen ekonomi ve yönetimce baskı altında yaşayan Mısır halkı, Mübarek döneminde bir yandan ciddi sosyoekonomik problemler yaşamaya başlar (USAK, 2011: 23)

Mübarek rejiminin siyasi alanda da fiili tek parti yönetimini sürdürmesi de ülkede demokratikleşmenin önünü kapatır. Mübarek, Müslüman Kardeşler gibi muhalif hareketleri sistem dışına iterken, zararsız olduğunu düşündüğü partileri siyasi rüşvetle kendisine bağlar. Kötü yönetim, sosyal ve ekonomik sorunları getirince baskı, yolsuzluk, işsizlik ve yoksulluk da yayılır. Son yirmi yılda dışa açılmayla birlikte ihaleler ve adam kayırma ile devletten beslenen yeni bir tekelci burjuvazi, özellikle oğul Cemal Mübarek etrafında toplanır. Bu grup rejimin partisine de hükmederek sistem içinde askeri-sivil bürokrasi ile bir koalisyon kurar. Mısır'da gençlerin demokrasi ve ekonomik düzeltme talebiyle halk ayaklanmasına ite süreçte

bu gelişmelerin etkisi büyüktür (Uysal, 2011: 27). Mübarek'in sonunu hazırlayan nedenler; sivil halka yönelik otoriter tutumu, diğeri ise usulsüzlük ve yolsuzluklarla ailesinin toplam 67 milyar dolarlık servete sahip olması yönündeki iddialar olur (Taşkesen, 2011: 266).

Bu noktada, Mübarek rejiminin çöküşüne giderken Mısır'da muhalif güçlerin etkinliğine de göz atmak gerekir. Ülkenin ekonomik istikrarsızlık, fakirlik, dinde reform ve sıkıyönetim altında yönetilir olması toplumsal çatışmaların zeminini hazırlarken reform talepleri konusunda Müslüman Kardeşler, Kifaye hareketi, Al Ghad Partisi gibi oluşumların Mübarek ile halkı arasında gerilimin kontrol edilmesinde kilit rol üstlenir. ABD, AB ve reform yanlılarının Mübarek rejimine yaptığı uyarılarla, demokratikleşme eğilimlerini güçlendirmesinde ve dolayısıyla gerilimlerin arkasında iç ve dış dinamiklerin rolü vardır (Önür, 2012: 1042).

Mısır'ın ilk dini-siyasi örgütü olarak kabul edilen Müslüman Kardeşler, rejim tarafından yasaklanmış olsa da bir sivil toplum örgütü teşkilatlanmasıyla Mısır'da geniş taraftar kitlesine sahip olarak büyüyen bir güç haline gelir (Telli, 2012: 89) Bütün dikta rejimlerinde görüldüğü gibi, Mısır'da da yönetimin icraatları önce halkın nefretini körükler. Mısır'da da bu süreçte halk, uzun yıllar sistem tarafından kötü muameleye tabi tutulan ve dışlanan Müslüman Kardeşler etrafında kenetlenir (Taşkesen, 2011: 267). Müslüman Kardeşler, 1928 yılında Hasan El-Benna tarafından Mısır'ın İsmailiye bölgesinde kurulan ve amacını Kuran ve sünneti Müslüman bireylerin, ailelerin, cemaatin ve devletin hayatına tek referans noktası olarak yerleştirmek olarak belirleyen bir oluşumdur. Müslüman Kardeşler, özünde bir siyasal parti değil, bir siyasal hareket olsa da hareketin mensupları çeşitli ülkelerde siyasal partiler oluşturmuşlardır (Türel, 2011: 45).

Mısır Müslüman Kardeşleri İslam'ı hayatın bütün yönlerini kuşatan bir din olarak algıladıkları için, kurulduğu ilk yıllardan itibaren İslamcılığı batının siyasi ve

kültürel değerlerine alternatif bir oluşum olarak görmüşlerdir. Müslüman Kardeşlere göre İslamcılık, dinin sosyal ve siyasi boyutunun hayata taşınmasıdır. Batılı kurum ve değerlere mücadele etmek amacıyla İslami hareketleri sosyo-politik hareketler olarak kabul eden Müslüman Kardeşler, belirli bir aşamadan geçmeden siyasi arenada yer edinmek istemezler. 1970'li yıllarda İslami hareketlerinin başarılı olamadığı görülen Müslüman Kardeşler, 1980'lerden sonra partiyi siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak tasavvur eder. Tarihinde ilk kez 2004'te seçim yasalarında değişiklik yapılmasıyla 88 milletvekili olarak parlamentoda temsil hakkını kazanan Müslüman Kardeşler, dünyadaki ve Mısır'daki iç gelişmelerin etkisiyle demokratikleşmeye de başlar (Tıǧlı, 2011: 49-50). 1990'lı yıllarda söylem ve tarzlarında demokrasi ve liberal eğilimlere yöneldiği söylenebilecek Müslüman Kardeşlerin şiddet ve çatışma unsurlarını bir kenara bırakarak devletle birlikte var olma anlayışını benimsediği vurgulanabilir. Bunun nedeni de o yıllarda Mısır'da ortaya çıkan şiddet eğilimli Cihat hareketlerinden kendilerini korumaya çalışmak istemeleridir (Tıǧlı, 2011: 43).

Mısır'daki sosyal ve siyasi alanı uzun yıllara dayanan Müslüman Kardeşler, 2011 yılının ilk aylarında protestoların yaygınlaşmaya başladığı dönemde Mübarek hükümetinin bu gösterileri kendilerine mal ederek Batı desteğini tekrar kazanmayı deneyeceğinden hareketle ilk etapta arka planda kalmayı tercih eder (USAK, 2011: 27).

Protestoların artması, Mübarek yönetiminin gidici olduğu konusunda ilk sinyallerin verilmesi Mısır'daki halk ayaklanmaları sürecinde toplumsal aktörlerin de rolünü değiştirir. Türkiye dahil Ortadoğu'da tam 70 ülkede örgütlenmiş olan Müslüman Kardeşler de kısa sürede Arap Baharı isyanlarının en önemlisi ve başrol oyuncusu olur. İsyarlarda sürekli başı çeken örgüt, neredeyse tüm muhaliflerin toplanma merkezi haline gelir. Müslüman Kardeşlerin Arap Baharı sürecinde edindikleri görünüm neredeyse tüm muhalif kesimin temsilcisi olmaları ve halkın

demokrasi, özgürlük gibi isteklerini dile getirdiği bir merkez haline gelmeleridir. Daha önce medyada terörist olarak temsil edilen Müslüman Kardeşler Arap Baharı'nın muhalifleri durumuna dönüştürülür (Özkan, 2012: 8).

Hacır'ın sorduğu gibi, peki Mısır'daki Mübarek yönetimini sadece Müslüman Kardeşler mi devirdi? Hacır, sorunun yanıtını verir.

Hayır! Çok farklı siyasi görüşten insanları içinde barındıran Kifaye Hareketi, Kıpti asıllı George İshak tarafından kuruldu. Değişim için Mısır Hareketi adını da kullanan 'Kifaye', Mübarek yönetiminin değiştirilmesini hedefledi ve Tahrir'e ilk inen grup oldu. Onu Eymen Nur'un liderliğindeki El Ğad Partisi izledi. Ama Tahrir'in öncülüğü Müslüman Kardeşlerindi. Mübarek yönetimine karşı olan büyük protestonun lokomotifi Müslüman Kardeşler oldu. Ve de elbette Arap Baharı'nın (Hacır, 2011).

Mübarek yönetiminin sonunu hazırlayan oluşumlardan biri de Kifaye hareketidir. Anlamı "yeter" olan Kifaye adlı sosyal hareket, Mısır'da 2004 yılında üyelerinin çoğunluğu avukatlardan oluşan bir oluşumdur. Başlangıçta sivil toplum hareketi olan Kifaye hareketi, kısa sürede siyasileşerek Mısır halkının özgürlük, eşitlik, adalet gibi taleplerini siyaset düzleminde tartışmak ister. Kifaye hareketinin önemli bir yönü internet ve cep telefonu gibi iletişim araçlarını yaygın bir şekilde kullanarak toplumun büyük kısmına ulaşmayı başarmasıdır. Mübarek rejiminin tepkisini çeken bu eylemler de eylemlerin yasaklanması ve liderlerin hapse atılmasıyla sonuçlanır (Tıĝlı, 2011: 21).

Amerika'nın Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Arap ülkelerini reforma zorlamasıyla başlayan reform sürecinin toplumun elit kesimini temsil eden reform yanlısı Kifaye hareketini ortaya çıkardığını söyleyen USAK raporlarına göre, dış telkinlerle birlikte halkın gittikçe artarak önüne geçilemeyen muhalefeti reformlar için

itici güçtür. Kifaye de Mısır'da son yıllarda iyice hareketlenen muhalif tepkilerin kuvvetlerindedir (USAK, 2011: 23).

Kifaye hareketinin bir ABD projesi mi yoksa Mısır demokrasisinin olağan bir sonucu mu olduğunun zaman içinde cevabını bulacağını söyleyen Tıǧlı ise Kifaye hareketinin siyasal bir hareketten ziyade Ortadoğu ülkelerinde görülmeye başlanacak yeni sosyal hareketlerden biri olarak algılanması gerekliliği üzerinde durur (Tıǧlı, 2011: 21-22). Kifaye hareketinin devletten ziyade toplumun kendisini hedef alan hareket olması, ortaya çıktıktan sonra feministleri, doktorları, öğrencileri, mühendisleri, yazar ve gazetecileri içine alan yeni sivil toplum kuruluşları oluşturması ile ilinti kurulabilir. Kifaye hareketinin katılımcıları toplumsal rolleriyle öne çıkmaz daha çok arka planlarında şehirli bir sınıfın bulunduğu sınıflar üstü bir özellik taşır (Tıǧlı, 2011: 26).

Mısır'da polis tarafından işkence sonucu öldürülen "Halid Said" ise kitlelerin gönlünde hareketlerin simgesi olarak bayraklaşan bir isim olur (Taşkesen, 2011: 267). Mısır'da 25 Ocak'ta başlayan halk ayaklanmasının tetikleyici etkenlerinden biri olan Halid Said 7 Haziran 2010 tarihinde İskenderiye'de kendisine ait internet kafede iki polisin yasal olmayan yetkilerle tutuklama girişimi ve aşırı şiddet kullanımı ile başlayan olaylarla birlikte gözaltına alınır. Bu gözaltında maruz kaldığı şiddet sonucu ölen Said'e karşı uygulanan bu muamele kısa süre sonra İnsan Hakları Mahkemesine taşınır. Hükümet, Said'in uyuşturucu kullandığı ve bu nedenle hayatını kaybettiğini öne sürse de zaman içerisinde uyuşturucudan ölmediği adli tıp kurumunun raporuyla açıklanır. Said'in bu sorumsuzca tutum karşısında ölümü Mısırlıları öfkelenendirirken 2011 yılının ilk aylarında başlayacak kitlesel gösterileri tetikler (Çeliktaş, 2012).

Said'in darp edilmiş vücudunu gösteren fotoğrafların olaydan kısa bir süre sonra sosyal medya sitelerinde dolaşmaya başlaması paylaşım siteleri aracılığıyla

kitlesel hale dönüşen bir harekete de öncülük eder. İnsan hakları ihlallerini ve polis şiddetini protesto etmek amacıyla “Hepimiz Halid Said’iz” adı verilen bir Facebook sayfası, Google’da pazarlama direktörü olarak çalışan, Mısırlı göstericilerin önemli genç liderlerinden olan Wael Ghoim oluşturulur. Zamanla fotoğraf, video ve yolsuzluk yapan polislerin listelerini bu sayfa aracılığıyla paylaşan 500 bini aşkın üye Facebook üzerindeki en popüler insan hakları grubunu da kurmuş olur (Telli, 2012: 91). Tunus’ta olduğu gibi Mısırdaki sosyal paylaşım siteleri aracılığıyla kitlelerin örgütlenmesini sağlayan “Hepimiz Halid Said’iz” hareketi de sürecin baş aktörlerindedir.

Tüm bahsi geçen yapılanmalarla birlikte Tunus’ta olduğu gibi Mısır’daki gösterileri de internet üzerinden örgütleyen, yeni nesil, teknolojiye hakim, iyi eğitilmiş Arap gençlerinin buluşma adresi 6 Nisan Hareketi’dir. İlk olarak 6 Nisan 2008’de Facebook’ta kurdukları grupta grev çağrısı yapan grup, zamanla katıldıkları eylemlerde edindikleri tecrübeleri, Arap dünyasındaki diğer gruplara aktarmaya başlar (Hürriyet, 2011). Tüm bu örgütlenme tecrübelerinin devamında Mısır’da Mübarek iktidarının sonunu getiren protestoların arkasında en büyük gençlik örgütlenmesi olarak, 6 Nisan Hareketi’nin payı büyüktür.

Mısır’da değişimin sonunu hazırlayan bu yapılanmaların ve örgütlenmelerin ardından, Tunus’taki hükümetin devrilmesine yol açan halk ayaklanmalarından tam bir ay sonra benzeri protestolar vuku bulmaya başlar. 17 Ocak 2011’de Mısır’da işsiz bir işletmeci olan 50 yaşındaki Abdul Monam Hamadah, hükümetin ekmek kuponları konusundaki politikasına karşı kendini parlamento binası önünde yakması, Mübarek devrinin kapanmasına giden sürecin ilk evresidir. İlerleyen günlerde 4 Mısırlı daha kendilerini yakarak hükümeti protesto eder. 25 Ocak’ta ülke genelinde eylemler başlar. Binlerce protestocunun Kahire merkezine yürümesi, iktidar partisi olan Ulusal Demokrasi Partisi’nin merkez ofisi, Dışişleri Bakanlığı ve ulusal televizyon merkez binası önünde eylem yapmasına karşılık polisin göz yaşartıcı gaz

ve tazyikli su ile müdahale etmesi olur. Olaylar İskenderiye, Mansura ve Tanta şehirlerinde de sürer. Eylemcilerin organizasyonu konusunda sosyal iletişim sitelerinin etkinliğinin bilinmesi 27 Ocak tarihinde hükümetin, internet erişimine kısıtlamalar getirmesine yol açar (BÜSAM, 2011: 4-5).

Ulusal Polis Günü münasebetiyle resmi tatil olan 25 Ocak tarihi, eylemlerin başlangıç günü ve Ulusal İsyen Günü olarak seçilir. Hepimiz Halid Said'iz hareketi ve 6 Nisan Gençlik Hareketi'nin kurucusu Asma Mahfouz tarafından sosyal paylaşım sitelerinde #Jan25 etiketi ile duyurulan eylem düzenleme çağrısına günler öncesinden twitter üzerinden 78 bin kişi olumlu yanıt verir (Telli, 2012: 91-92).

Başkent Kahire'nin Tahrir Meydanı'nda toplanan halk önce, işsizlik ve yoksulluğu daha sonrada Mübarek'in ülkeyi terk etmesini ister (Taşkesen, 2011: 267). Eylemlerin şiddeti ve yaygınlığının artarak 26 Ocak'ta eylemciler, polis güçlerine karşı taş ve molotoflu saldırılarda bulunurken, polis güçleri ise havaya ateş açıp, göz yaşartıcı gaz ve tazyikli su kullanarak karşılık verir. 28 Ocak'ta Cuma namazı sonrası çok büyük bir eylem organize edileceği bilgisi Mısır İçişleri Bakanlığı'nı ciddi önlemler alınacağı duyurusuna götürür. Namazdan sonra başlayan ve hafta sonu da devam eden eylemlerde yaklaşık bin kişi yara alır. Ülke genelinde eylemler devam ederken, ülkenin sürükleneyeceği kaos ortamından korktuğu gerekçesiyle Mübarek, hükümeti görevden aldığı ancak kendisinin başkanlık görevinden ayrılmayacağını açıklar. 1 Şubat için planlanan ve kısmen gerçekleşen "milyonluk yürüyüş" eylemi sırasında bir dahaki dönem başkanlık için aday olmayacağını ancak görev süresi dolana kadar görevde kalacağını söyleyen Mübarek'in açıklaması da olayları yatıştırmaz. 6 Şubat tarihinde muhalif gruplardan Müslüman Kardeşler, iktidar partisi ile halkın isteklerini yerine getirmeleri konusundaki yaptığı görüşmelerde Mübarek'in çekilmesini ve ülkenin daha sonraki durumu üzerinde müzakereler yapılmasını talep eder. 11 Şubat tarihinde Hüsnü

Mübarek, artan baskılara dayanamayıp görevini bırakırken, yapılacak olan seçimlere kadar ülkeyi Ordu yönetecektir (BÜSAM, 2011: 5-8).

Hüsnü Mübarek'i şubat ayında iktidarı bırakmaya zorlayan 25 Ocak Devrimi sırasında, polis ve diğer güvenlik güçleri tarafından en az 840 kişi öldürülmüş ve 6 bin kişi de yaralanmıştır (Çeliktaş, 2012). Mısır'ın üçüncü ve en uzun süre yönetimde kalan Cumhurbaşkanı Muhammed Hüsnü Said Mübarek'in 30 yıllık iktidarının sonu, Arap Baharı dalgasının yaşandığı ülkesinde 18 gün aralıksız süren halk ayaklanması sonrasında görevini terk etmesiyle sonuçlanır (Aljazeera, 2011). Mübarek'in görevini orduya ve Anayasa Mahkemesi'ne devretmesinin ardından Arap Baharı'nın Tunus'tan sonra ikinci durağı olan Mısır'da normalleşme yolundaki ilk adım 2,5 ay sürecek bir seçim sürecine girilmesi olur. İlk turu 27 vilayetin 9'unda gerçekleştirilen seçimler büyük çoğunluğunu Müslüman Kardeşler'in Hürriyet ve Adalet Partisi'nin olur. Bu da devrim sonrası Tahrir meydanında temsil edilen meşruiyetin seçimlerle birlikte parlamentoya geçmesinin, siyasi partiler yönetimin sivilleşmesi sürecinin hızlanmasının başlangıcı olur (Torlak, 2011).

3.2.3. Libya Tarihinde Yönetimsel Biçimlenme ve Kaddafi İktidarının Devrilişi

Ortadoğu coğrafyasında süregelen gelişmeler tek bir ülkede vuku bulmuş olsa bile, sadece bölgesel değil küresel dinamikleri de etkileme potansiyelindedir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan halk ayaklanmalarının domino etkisiyle yakın diğer ülkelere de sıçraması, sürecin yönlendirildiği düşüncesine götürür. Yıllarca Ortadoğu'daki despot liderlerle iyi ilişkiler kurduktan sonra bu liderlere karşı zıt bir tutum sergileyen ABD ve Batı'nın da etkisiyle bölgedeki otokrat rejimlerin tarihi geçmiştir (Hazır, 2011).

Libya'yı 42 yıl tek başına demir yumrukla yöneten Muammer Muhammad Abu Minyar el-Kaddafi'nin sonu da Arap Baharı'nın fitilinin ateşlendiği diğer ülkelerin despot liderlerinden farklı olmaz. 1969 yılında yaptığı darbe sonucu iktidara gelip

“Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi'nin Kardeşçe Lideri ve Bir Eylül Büyük Devriminin Rehberi” unvanını kullanarak ülkesini 2011 yılına kadar yöneten Kaddafi, bir dönemin Libya'sı için adeta bir simge sıfatını taşıyacaktı.

Coğrafi ekseninde değerlendirildiğinde Libya'nın Akdeniz kıyısının güneyinde bulunan, doğusunda Mısır, batısında Tunus ve Cezayir, güneyinde Nijer ve Çad, güneydoğusunda Sudan'ın yer aldığı Kuzey Afrika ülkesi olduğu görülür. İslam literatüründe kullanılmayan Libya ismi bölgenin ilk yerleşimcilerinden Berberi Levate kabilesinin adının değişiminden geldiği kabul edilir. Esas olarak bölge için Trablus ile Trablus ve Bengazi isimleri kullanılmaktadır (Ceviz, 2011: 81).

Libya, tarihi boyunca birçok medeniyetin tesiri altında yaşar. Libya halkının etnik unsurlarını öncelikle; Araplaşmış Berberiler, Türkler, Saf Arap ve çöl kabilelerinden oluşan Bedeviler ile Tuaregler oluşturur. Antik çağlardan günümüze kadar geçen zaman içinde ülkede Fenikeliler, Kartacalılar, Büyük İskender'in orduları, Ptolemaus hanedanı ve Romalılar, Arap-İslam İmparatorluğu ve Osmanlılar hâkimiyet sürer (Erdoğan, 2012: 25). Libya'nın antik dönem tarihine bakıldığında Batıda yer alan Trablus'un bölgeye ticarî amaçla gelen Fenikeliler tarafından kurulduğunu görürüz. İlerleyen yıllarda Berberi saldırılarıyla zayıflayan bölgeye Bizanslıların işgali ve hâkimiyeti kolaylaşır. Hz. Ömer döneminde Amr Bin As komutasında Mısır'ın fethini gerçekleştiren İslam ordusu Libya ve Tunus'taki Bizans hakimiyetine son vermek için 642'de bölgeye yönelir, devam eden saldırılar sonunda 647'de bölgeyi ele geçirir (Ceviz, 2011: 81).

Uzun yıllar Abbasi hâkimiyetinde kalan Libya 910 yılında Fatımilerin, 1510 yılında İspanyolların işgalinin ardından 1534'te Barbaros Hayrettin Paşa tarafından ele geçirilir. Eyyubi Devleti'ne sonra da Memlûkler'e bağlanan bölge 1551 yılına kadar Memlûk sultanlarınca idare edilir (Erdoğan ve Ark., 2012: 26). Kuzey Afrika'ya ilgileri 15. yüzyılda başlayan Osmanlılar İspanyol işgalinden kurtarılmak

istenen Trablusgarblılar için ilk defa 1510'da, ikinci defa da 1519'da İstanbul'a bir heyet gönderirken; Akdeniz'de ağırlıklarını iyice hissettirdikleri bir dönemde Turgut Reis'in gayretleriyle 15 Ağustos 1551'de Trablus'u ele geçirir (Ceviz, 2011: 82). Zayıflama dönemine girmesiyle Osmanlı Devleti birlikte Libya'daki yönetim de "dayı" denilen ve görece bağımsız devletlere geçer. 1711'de Karamanlılar yönetiminin ardından Trablusgarp vilayeti ve Bingazi müstakil sancağı 1912 yılında Uşi Antlaşmasıyla İtalyanların hâkimiyetine geçer. Lozan Antlaşmasıyla Trablusgarp ve Bingazi'nin Türkiye'nin elinden çıkmasıyla Libya'yı yönetmekte zorlanan İtalya 1929'da Osmanlı dönemindeki benzer şekilde bölgeye umumi vali tayin eder (Erdoğan ve Ark., 2012: 26).

1922'de Mussolini'nin iktidara geçişiyle Libya'ya karşı tutumlarını sertleştiren İtalyanlar'a karşı 1932'ye kadar süren mücadelede Ömer Muhtar'ın daha önceki yıllara dayanan direnişi de müstesna bir yere sahiptir (Ceviz, 2011: 84). Osmanlı'nın bu topraklardan çekilmesinin ardından yeni bir sürece giren Libya, için Senusi şeyhlerinin öncülüğünde devam eden otuz yıllık bir mücadele dönem başlar. Özellikle Ömer Muhtar'ın öncülük ettiği dönemde direniş hareketi İtalyan kuvvetlerine büyük kayıplar veririr (Bölme, Ulutaş, Küçükkeleş, Özhan, Bektaş, 2011: 8). İtalyan ordusuyla efsanevi bir şekilde savaşan Ömer Muhtar'ın yakalanarak asılması sonrasında İtalya tamamen ülkeye hakim olur (Doğan ve Durgun, 2012: 65).

Ağırakça (1985), Ömer Muhtar'ın İtalyanlara karşı Senusî mücadelesinin lideri olarak cesaretiyle öne çıktığını ifade eder.

İtalyanlara karşı Senusî mücadelesinin lideri olan Ömer Muhtar, 1862 yılında Butnan bölgesinde Defne adlı yerde doğmuştur. Asıl adı Ömer bin Ferhad'dır. Eğitim ve öğretimini Canzur medresesinde ve daha sonra da Çağbub medresesinde tamamlamıştır. İtalyanlara karşı cihad hareketi başladıktan kısa

süre sonra dikkatleri üzerine çekmeye başlayan Ömer Muhtar, çok geçmeden cesaretin, mertliğin, İslam'a bağlılığın ve zulme karşı başkaldırının timsali olmuştur. Gün geçtikçe nüfuzu ve şöhreti artan Ömer Muhtar, İtalyanlara karşı yürütülen cihad hareketinin öncüsü konumuna gelerek, 1931 yılında İtalyanlar tarafından yakalanıp idam edilene kadar, 20 yıl neredeyse atından inmeyerek mücadele etmiştir (aktaran Turan ve Turan, 2011: 196).

İtalya'yı Roma imparatorluğu dönemine döndürmeyi amaç edinen Mussolini, ilk iş olarak Trablusgarb'taki direnişin ezilmesi ve Senusilerin dirençlerinin kırılması gerekliliğinden hareketle 1923 yılından itibaren işgal hareketine yeniden başlangıcını sebebdir. Ömer Muhtar'ın da öldürülmesiyle 1931 yılından itibaren Libya'ya tam olarak hâkim olan Mussolini liderliğindeki İtalyanlar, bölgedeki faşist yönetimlerini İngilizlerin 2. Dünya Savaşında bölgeyi işgal etmesine kadar sürdürür. Daha sonra 1943'ten 1948'e kadar İngiliz yönetimine geçen Trablusgarp'ta 1948'de "Milli Cephe" örgütü kurulur. Bingazi ve Fransız işgalindeki Fizan'ın da katılımıyla yeni devletin sınırlarının ortaya çıkmasıyla Birleşmiş Milletler, 21 Kasım 1949'da Trablusgarp, Bingazi ve Fizan'dan oluşan federal bir çatı altında Libya Devleti'nin kurulmasına karar verir. Libya bağımsızlığını ilan edene kadar, İngilizler Trablus ve Sirenayka'da, Fransızlar ise Fizan'da yönetimlerini sürdürür (Turan ve Turan, 2011: 196-197). Tamamen çekilmesi 1950 yılına kadar süren Sivil İtalyan kolonisinin ardından 1950'de Birleşmiş Milletler tarafından Libya'nın müstakil bir devlet olarak teşkilatlandırılması kararı alınır. 7 Ekim 1951'de ise Libya Birleşik Krallığı'nın anayasası kabul edilerek, 27 Kasım 1951'de de Birleşmiş Milletler Libya'nın bağımsızlığını ilan eder (Ceviz, 2011: 86).

Senusi şeyhlerinden İdris es- Senusi'nin liderlik ettiği mücadele sonucu federal bir monarşi olarak bağımsızlığını kabul edilen Libya böylelikle Afrika'da BM kararı ile bağımsızlığa kavuşan ilk ülke olur. Görüşmelerde Libya'yı temsil eden

Şeyh İdris es- Senusi ise ülkenin yeni kralı olarak başa geçer (Bölme ve Ark., 2011: 8).

Libya Devleti'nin kuruluşunda önemli pay sahibi olan ve Muhammed bin Ali es-Senusi tarafından kurulan Senusi tarikatının şeyhlerinden İdris es- Senusi, 12 Mart 1890 tarihinde Cağbub zaviyesinde doğar. Eğitimini Cağbub zaviyesinde Senusi şeyhlerinin yanında tamamlayan İdris es- Senusi, kral olduğu sırada, 150 bin kişilik Senusi tarikatının lideri durumundaydı (Turan ve Turan, 2011: 196-197). Kral İdris hükümdarlığı sırasında parlamento üzerindeki etkisi ve ordu üzerindeki denetimi ile dikkat çeker. Kral İdris, önemli yönetim görevlerini paylaşan zengin eşraf ve güçlü kabile reisleri, Batılı müttefikleri, kendisine sadık kabilelerin askeri gücünün etkisiyle yönetimdeki ağırlığını korur. Buna rağmen izlediği tutucu politikalar ve gelişen Arap milliyetçiliği karşısındaki ilgisiz tutumu genç subaylar ve gitgide gelişen kentli orta sınıflar arasında hoşnutsuzluklara yol açar. Libya'da 1959 yılında bulunan petrole birlikte 1960'lardan itibaren petrolün ihraç edilmeye başlanması da, 1969 yılına gelindiğinde ülkede kişi başına düşen milli gelirin 1500 dolara ulaştığı duruma getirir. Libya'nın zenginleşmeye başlaması, kral ve yöneticiler hakkında skandal söylentileri yaratınca Kral İdris'in otoritesi sarsılmaya başlar (Turan ve Turan, 2011: 198).

Kökeni Hz. Muhammed'in soyuna dayandırılan Libya'nın ilk ve son kralı olan İdris, naif yapısı, yumuşak görünüşüne rağmen yeri geldiğinde çok sert kararlara imza atmaktan da çekinmemiştir. Öyle ki kendisine karşı geldikleri gerekçesiyle ailesinden otuz kişinin unvan ve haklarını elinden almış, yedi yeğenini sürgün edip, en çok güvendiği danışmanını da öldürmüştür (Bölme ve Ark., 2011: 8).

Petrolün bulunması büyük bölümü çöl olan ülkeyi zengin bir krallık haline getirse de, aynı zenginliğin Libya'nın fakir halkı üzerinde etkisi olmaz ve Kral İdris'in yönetimi de sorgulanmaya başlanır. Tarih 1 Eylül 1969'u gösterdiğinde Kral İdris'in

kaplıca tedavisi için Türkiye’de bulunduğu dönemde, İhtilal Kumanda Konseyi’nin başı olan Üsteğmen Muammer Kaddafi öncülüğündeki bir grup subayın gerçekleştirdiği darbe İdris es- Senusi döneminin sonunu getirir. Bu haber üzerine Yunanistan’a geçen İdris es- Senusi, 1971’de Kahire’ye geçerek ömrünün sonuna kadar burada kalır (Doğın ve Durgun, 2012: 66).

Kral İdris’i 1969 yılında askeri darbeyle deviren Muammer Kaddafi, 42 yıl sürecek iktidarının temelini atar. Başlangıçta Kaddafi’nin arka planda kalarak başkalarına kurdurduğu hükümet, askeri rütbelerinin hızla albaylığa kadar yükselmesinden sonra el değiştirecek; bu tarihten sonra yönetimin bütün dizginleri de Kaddafi’nin eline geçecektir (Bölme ve Ark., 2011: 9). Yönetimi ele geçirdikten sonra “ihtilal lideri” olarak ülkeyi yeni bir düzen içine sokan Kaddafi, siyasi partilere ihtiyaç duymaksızın kendisini doğrudan yönetme şekli olarak takdim eder (Erdoğan ve Ark., 2012: 27).

Yeni Libya Cumhuriyeti’nin kuruluşuna liderlik eden Muammer Kaddafi, 1942 yılında Sirte’de Bedevi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Bingazi Üniversitesinde Coğrafya eğitimi alan Kaddafi’nin tercihi okuldan ayrılarak orduya katılmak olur. Afrika ülkeleri ve Arap dünyasında en uzun süre iktidarda kalan isim olarak despotik bir anlayışla ülkesini yöneten Kaddafi, yönetimi ele geçirdiğinde 27 yaşındadır. Aynı zamanda bir Cemal Abdülnasır hayranı olan Kaddafi, İslam ile harmanlanmış Arap milliyetçiliğine dayalı antiemperyalist bir politika benimser. Bu amaçla Libya, Suriye, Mısır ve ardından Libya, Mısır öncülüğünde bir federasyon kurmayı amaçlamıştır (Aljazeera, 2011).

Kaddafi, kendisinin yazdığı ve sosyalist fikirlerini içeren Yeşil Kitap doğrultusunda “Arap Birliğı” düşüncesini başarılı olamasa da uygulamaya çalışır (Turan ve Turan, 2011: 199). Kaddafi’nin 1975 yılından itibaren kendi ideolojisini ve yönetim biçimi ortaya koyan, Mao Zedong’un “Küçük Kırmızı Kitap” ve Cemal

Abdülnasır'ın "Devrimin Filozofisi" adlı kitaplarından esinlenen Yeşil Kitap bölümler halinde yayınlamaya başlanır (Erdoğan ve Ark., 2012: 27). Yeşil Kitap, Liberalizmin teorisi ve bloğuyla Marksizmin teorisi ve bloğuna karşı bütün dünyayı birleşmeye çağırır. Kütlelerin devleti anlamına gelen "Cemahiriye" kelimesi ile birlikte sunulan söylem, sosyal adalet, sınıflar arası farkları ortadan kaldırmak, parlamentoya karşılık halk iktidarını kurmak, uluslararası alanda barış adına bağımsızlık ve tarafsızlığı korumak ve Kuran'a uygun yol almayı öngörüyordu (Ceviz, 2011: 89). Arap dünyasında istediği bütünleşmeyi gerçekleştiremeyen Kaddafi, Camp David sözleşmesine karşı Arap muhalefetinin örgütlenmesindeki rolüne rağmen İsrail-Filistin çatışmasının çözümü konusundaki olağandışı fikirleri nedeniyle bazı Arap ülkeleri tarafından dışlanır. Bu da onu Arap ülkelerinden Afrika'ya doğru yönelmeye iter (Aljazeera, 2011).

Kaddafi'nin rejimi sürdürmesi, ülke içinde ve uluslararası arenada sayısız kaos yaratmasının sırrı zıtlık politikası izlemesinde yatar (Erdoğan ve Ark., 2012: 27). Ülkesinin adını 1976 yılında "Libya Halk Sosyalist Arap Cemahiriyesi" olarak değiştiren Kaddafi 1986 yılında da ülkenin adına "Büyük" kelimesi ekler (Turan ve Turan, 2011: 198).

Kaddafi, rejim yasasını ihlal edenler, insan hakları örgütleri üzerinde uyguladığı baskılarla çok sayıda muhalifi cezaevlerine gönderip, bazılarını da idama gönderir. Enteresan davranışlarıyla ve farklı giyim tarzıyla bilinen Kaddafi, yurtdışı seyahatlerinde de çok sayıda kadının korumasını yaptığı Bedevi çadırında kalması da ilgi çeker. Kaddafi'nin 1986 yılında Almanya'nın Berlin kentinde bir gece kulübünün bombalanmasında sorumlu tutulması üzerine Amerika, Trablus ve Bingazi'ye hava saldırısı düzenler. Pan Am adındaki şirkete ait bir yolcu uçağının 1988 yılında İskoçya'nın Lockerbie bölgesi üzerindeyken düşürülmesi sebebiyle suçlanan Kaddafi, 270 kişinin öldüğü olayla ilgili sorumluluğu üstlenmese de ABD'nin Libya'ya ambargo koyma kararının sonunda 2003 yılında kurbanların her

birinin ailesine tazminat ödemeyi kabul eder. Aynı yıl Kaddafi, ülkesindeki tüm kitle imha silahlarının stok etmekten vazgeçeceği kararını alır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na ilk kez 2009'da ziyaret eden Kaddafi, 15 dakika olarak belirlenen konuşmasında 1,5 saati aşar. Aynı toplantıda Birleşmiş Milletler sözleşmesini de yırtan Kaddafi, Güvenlik Konseyi'ni El-Kaide benzeri bir terörist grup olmakla suçlarken daha önceki sömürge yönetimlerinden Afrika ülkelerine 7,7 trilyon dolar tazminat ödenmesini ister. Tüm bu aykırı özellikleriyle dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan da Kaddafi'yi "çılgın köpek" olarak adlandırmıştır (Aljazeera, 2011).

Libya'nın 2000'li yıllarda izlediği dış politika anlayışı da uluslararası konjonktürün gereklerine göre ulusal çıkarlar olarak tanımlanır. Kaddafi Libya'sı bu çıkarlar doğrultusunda pragmatik ve ideolojik keskinliğin eski dominantlığını yitirdiği bir dış politika anlayışı güder. Bu anlamda Kaddafi kendi rejimine tehdit olarak gördüğü İslami gruplara karşı Amerika'nın verdiği mücadeleyi desteklese de Batı'nın Afrika meselelerine müdahale etmesine ve taraf olmasına yine kararlı bir şekilde karşı durur (Bölme ve Ark., 2011: 15). Günümüzde etkileri süregelen Libya'nın uluslararası alanda karşı karşıya kaldığı siyasi sorunların arkasında, başından beri izlenen Amerikan karşıtı politikaların olduğu söylenebilir (Ceviz, 2011: 89).

Usul için Mısır'da ve kısmen Tunus'ta yaşanan nispeten yumuşak olan demokratikleşmeye geçiş süreci Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye'de daha sancılı ve kanlı yaşanır. Bilhassa uzun yıllar Kaddafi'nin diktatörlüğü altında yaşayan Libya'da etkili bir sivil toplumun yokluğu bölgede kilitlenmeye yol açmıştır (Usul, 2011: 6). Libya'daki halk ayaklanmasını başlatan süreç de diğer Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerdeki taleplerle benzerdir. Ancak Libya'yı diğer Ortadoğu devletlerinden parçalı kabilelerden oluşan sosyal yapısıdır değişim sürecini de farklı kılmıştır. Libya'da 17 Şubat 2011'de başlayan Arap Baharı sürecinde 23 Ekim 2011'de Kaddafi rejiminin sonu gelir (Akbaş, Düzgün, 2012: 68).

Libya'daki iç savaşın kıvılcımını ateşleyen Bingazi'de rejim karşıtı avukat Fethi Terbil'in tutuklanmasına yönelik gösterilere polisin sert müdahalesi olur (Akbaş ve Düzgün, 2012: 68). Libya yönetimine karşı 2011 yılının Ocak ayında ekonomik problemlerin dile getirildiği protestolarla başlayan hareketlenme kısa sürede siyasi bir nitelik kazanır. 17 Şubat 2011'de düzenlenen "Öfke Günü" ise Libya'daki rejim karşıtı ayaklanmanın dönüm noktası olur. Bingazi'de başlayıp diğer şehirlere sıçrayan gösterilerin ortak çağrısı Kaddafi'nin gitmesi ve reform talebidir. Bu gösterilerin güvenlik güçlerince şiddete başvurulması ve sonrasında çıkan çatışmalar, Libya'daki değişim rüzgarını kısa sürede iç savaşa dönüştürür (Erdoğan ve Ark., 2012: 29).

Kaddafi rejimini devirme amacı etrafında birleşen muhalif taraflar, faaliyetlerinde organizasyonu ve direnişi sağlamak adına 27 Şubat 2011'de Geçici Ulusal Konseyi'ni kurar. Muhaliflerin yoğunlaştığı ülkenin doğu kısmındaki şehirlerle birlikte Trablus'un da dahil olduğu şehirleri kapsayan temsilcinin oluşturduğu Ulusal Konsey, muhalefeti temsil eden grupları tek bir platform altında birleştirerek uluslararası kamuoyu ve kuruluşlarla temsilen ilişkiye geçme amacını güder (Bölme ve Ark., 2011: 18). Kaddafi karşıtı hareket tarafından 5 Mart'ta Ulusal Geçiş Konseyi'nin (UGK) kurulduğu da ilan edilince; konsey çeşitli ülkelerce tanınır. Ulusal Geçiş Konseyi; demokrasi, adalet ve özgürlük kavramlarını temel ilkeleri olarak ilan eder (Akbaş ve Düzgün, 2012: 68). UGK; Libya'daki şehir ve kasabaların temsilcileriyle siyaset, ekonomi, adalet, gençlik, kadın, siyasi suçlular ve askeri işler konularında seçilenlerin yer aldığı Ulusal Geçiş Konseyi, Yürütme Kurulu ve Özgür Libya Silahlı Kuvvetleri şeklinde yapılanmaya sahiptir (Doğan ve Durgun, 2012: 65). UGK Kaddafi sonrası için adil seçimlerin yapılması, yeni bir anayasa, çeşitlilik ilkesine dayalı bir siyasal sistemin kurulması ve evrensel ilkelere bağlı siyasi ve sivil toplum kuruluşlarının kurulması gibi maddelerden oluşan yol haritası da açıklamıştır (Erdoğan ve Ark., 2012: 30).

UGK'nin kurulması muhaliflerin siyasi organizasyon yeteneklerini arttırsa da konseyin özellikle askeri kanadı NATO müdahalesine kadar Kaddafi güçlerine karşı bariz bir başarı elde edemez (Erdoğan ve Ark., 2012: 30). Kaddafi'nin savaş uçakları ve paralı askerlerin desteğiyle halka ateş açtırması ve ölenlerin sayısının binleri bulması Tunus ve Mısır'daki yumuşak geçişin aksine Libya'da kanlı bir geçiş sürecinin yaşanacağına göstergesi olur (Erdoğan ve Ark., 2012: 31). Libya'da olası bir katliamın veya iç savaşın önüne geçmek için uluslararası toplumun harekete geçmesi fikrinin de etkisiyle sivil gösteri ve işgal eylemlerine başvurmadan silahlı ayaklanmayı başlatan muhalifler, Kaddafi rejiminin ve ordusunun kendilerine karşı ölçsüz şiddet kullandığı ve katliam yaptığı gerekçesiyle NATO'dan yardım ister (Türel, 2011: 28).

Tüm bu gelişmelerle birlikte 22 Şubat'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Libya'da şiddete acil olarak son verilmesi ve sivillerin korunması yönünde ilk açıklamasını yapar. 26 Şubat'ta silah ambargosu, Kaddafi ve ailesinin mal varlığının dondurulması ve uluslararası seyahat yasağını içeren 1970 sayılı BMGK kararının da alınması izler. Libya'ya karşı düzenlenen askeri hareket öncesinde ABD, İngiltere, Fransa ve AB başta olmak üzere çeşitli ülkelerin ve örgütlerin bünyesinde de benzer içerikli ambargo kararları alınır (Erdoğan ve Ark., 2012: 31).

Libya'da olayların başladığı ilk günlerde Kaddafi'nin isyanı sert bir şekilde bastırması karşısında tepkilerini oldukça kısıtlı tutan Batı dünyası, muhaliflerin petrol zengini birçok şehri ele geçirmesiyle tutumunu değiştirdi Kaddafi karşıtı söylemi de sertleşir (Bölme ve Ark., 2011: 28). Aynı yaptırımını 1988 yılında İskoçya'nın Lockerbie bölgesi düşürülmesiyle suçlanan Kaddafi Libya'sı üzerinde uygulanan Birleşmiş Milletler ambargosunda görebiliriz. Tüm bu gelişmeler üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından 17 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı kararla, Birleşmiş Milletler şartının yedinci bölümü çerçevesinde uçuşa yasak bölge uygulamasına, sivillerin korunması için askeri güç kullanılmasına, Libya'da saldırı

tehdidi altında olan sivilleri korumak üzere BM üyesi devletlerin gerekli tüm önlemleri almasına karar verilir. Kararda; ülkede şiddete derhal son verilmesi, halkın taleplerinin dikkate alınması istenirken; insan haklarına ve uluslararası insan hakları sözleşmelerine uyulması ve Libya'ya silah satılmaması konusu üzerinde de durulur. Yürütülen müdahale Batı güçleri, Kaddafi'ye karşı mücadelesinde kazanan taraf olup, petrol ve rafineri bölgeleri kontrol altına alır (Akbaş ve Düzgün, 2012: 68-69).

19 Mart 2011'de Kaddafi güçlerine karşı ilk hava saldırısı yapılmasıyla da birlikte Batı Libya'da yaşanan olayların tarafı haline gelir, bölgesel çatışmalar politik ve askeri boyutuyla uluslararası boyuta taşınır. Birleşmiş Milletler tarafından alınan karar uyarınca yapılan Libya'ya askeri müdahale Arap Baharı sürecinde ilk ve tek örnek olarak NATO aracılığıyla gerçekleştirilir (Akbaş ve Düzgün, 2012: 69-70). Öte yandan bir diğer görüş de bu kararın Libya'da emperyalist müdahaleyi biçimsel uluslararası hukuk önünde meşrulaştırdığı, eşit ve egemen devletleri dış saldırılardan koruması gereken Güvenlik Kurunun da Birleşmiş Milletlerin ruhuna aykırı olarak saldırının suç ortağı durumuna getirildiğidir (Türel, 2011: 29).

Tüm bu tartışmaların sürekliliğiyle Libya'ya hava ağırlıklı bir operasyon düzenleyen NATO, 7 ay boyunca Kaddafi güçlerine ağır hasar vererek devrim sürecinin katalizörlüğünü üstlenir (Alptekin, 2012). Çatışmalardaki durağanlığın değişerek birden Kaddafi güçlerinin lehine geçmesinin devamında hızlı bir ilerleyişe geçen muhalifler kısa sürede pek çok kenti ele geçirerek sonunda 23 Ağustos 2011 günü Trablus'a girer. Kaddafi'nin ünlü karargahı Babül Aziziye'de ele geçirilirken, kendisi de kayıplara karışır. Yayımlanan ses kayıtlarında savaşı sürdüreceğini söyleyen Kaddafi 20 Ekim günü doğduğu kent Sirte'de muhalifler tarafından yakalanarak linç edilerek öldürülür (Erdoğan ve Ark., 2012: 32). Libya'da bundan sonraki süreç isyanları başlatarak mücadelelerindeki desteği Batı'dan alan muhaliflerle sürdürülür. Kaddafi sonrası Libya'nın oluşturulmasında adımlar sıklaştırılırken, 31 Ekim'de muhaliflerin çatı organizasyonu olan Ulusal Geçiş

Konseyi (UGK) tarafından Abdürrahim El Kib geçici hükümetin başbakanı olarak atanır. El Kib 25 Kasım'da geçiş hükümetinin bakanlar kurulunu oluşturarak hükümeti kurarak Libya yönetiminde yeni bir başlangıcın adımı atar (Alptekin, 2012).

Tunus, Mısır, Libya örneklerinde görüldüğü gibi Arap Baharı sürecini yaşayan ülkeler dinamizmini yitirmeyen bir tarihsel süreç içinde bir mücadele alanına sahne olur. Tarih boyunca bu kaotik ortama eşlik eden sömürge mücadeleleri, enerji kaynakları paylaşımı, iktidar savaşları gibi çatışmalar bölgeye kaotik atmosfer verir. Dönemin küresel güçlerinin çıkarlarına uygun olarak şekillenen yönetsel anlayışların, bu paylaşım mücadelesinin menfaatine ters politikanın çıkamadığı gözlenir. Özellikle Arap Baharı süreci öncesindeki yakın tarihe bakıldığında yönetim anlayışlarının "tek adam" diktasına dayalı olduğu, toplumun içe kapalı bir yapı arzettiği görülür. Tüm bu nedenselliklerle birlikte küresel gelişmelerin uzağında kalmak istemeyen, teknolojiyle bütünleşme amacı taşıyan daha çok demokrasi arayışına giren Arap halkları domino etkisiyle ülkeden ülkeye yayılan hareketlerle Arap Baharı sürecini başlatır.

BÖLÜM IV: TARTIŞMA

Bu bölümde Milliyet, Radikal ve Yeni Şafak gazetelerinde Arap Baharı sürecini kaleme alan her bir gazeteden 4, toplamda 12 köşe yazarının söylemleri Van Dijk'in geliştirdiği eleştirel söylem çözümlemesi temel alınarak incelenir.

Örnekleme olarak seçilen üç gazeteden biri olan Milliyet yayın hayatına başladığı 1950 yılından itibaren, Türkiye'nin etkili günlük siyasi gazetelerinden biri olma özelliğini taşır. Aydın Doğan'ın 1979'da sahibi olmasıyla birlikte şimdiki yayın çizgisinin temellerinin atıldığı Milliyet Gazetesi, üst ve orta sınıf ağırlıklı profile sahip okuyucu kitlesi, liberal eğilimi, merkez medya adlandırmasıyla sistemin gazetesi vasıflarıyla nitelendirilebilir. Mevcut gazetelerden farklı bir çizgiye sahip olduğu anlayışıyla radikal ismini kullanarak 1996'dan beri günlük yayımlanan Radikal Gazetesi Doğan Yayın Holding'e bağlı sol medya olarak betimlenebilecek yayın anlayışındadır. Radikal Gazetesi'nin okuyucu profili entelektüel, kentli, eğitimli ve üst sınıf olarak belirtilebilir. İlk olarak 1994 yılında yayınlanan günlük gazete Yeni Şafak ise şu anda Albayrak Grubu'na bağlı olarak yayın hayatını sürdüren muhafazakar medya şeklinde değerlendirilebilecek niteliktedir. Yeni Şafak Gazetesi'nin profili muhafazakar, demokrat ve fikir gazetesi çizgisindedir.

Arap Baharı, yirmi birinci yüzyılın en önemli toplumsal hareketlerinden biri olarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan gelişmelerin ortak ismidir. Arap Baharı süreci, başlangıcı olan 2010 yılından itibaren gelişmelerin devamlılığıyla dikkat çeker. Bunun bilinciyle bu çalışmada geniş bir tarihsel aralığı içeren bu süreç için, araştırılan köşe yazılarının belirlenen bir tarihsel dönemi

kapsamasına dikkat edilmiştir. Bu tarihsel aralık da 17 Aralık 2010'da Tunus'ta Muhammed Bouazizi'nin kendisini ateşe vermesiyle başlayan Arap Baharı fitilinin yakılması ile sürecin aktör ülkelerinden Libya'ya yönelik 19 Mart 2011 tarihli Birleşmiş Milletler'in askeri müdahalesini kapsar. İnceleme aralığı olarak seçilen bu dönem; aynı zamanda Arap Baharı sürecinde en ateşli tartışmaların, çatışmaların ve hareketliliğin yaşandığı dönem olarak dikkat çeker. Tunus, Mısır, Libya ve Suriye gibi ülkelerde hararetli biçimde devam eden ve bölgesel-küresel etki anlamında önemli değişimlere sebep olan gelişmeler de bahsi geçen bu tarihsel aralıkta vuku bulur.

Verilerin inceleneceği tarihsel aralık ana noktalarıyla bu gelişmeler olmakla birlikte Bouazizi'nin süreci başlatan eylemin spesifik olarak Türkiye'deki gazete haberlerinde yer almadığı, Arap Baharı sürecine yönelik haberler ve köşe yazılarının Tunus'taki kitlesel eylemlerin yaygınlaştığı 2011 yılının Ocak ayından itibaren yoğunlaştığı tespit edilmektedir. Yine Libya'daki iç karışıklığa yönelik Birleşmiş Milletler'in 19 Mart 2011'deki askeri müdahalesine yönelik yazıların sonraki günlerde yayımlanan haber ve köşe yazılarında yer aldığı tespitinden hareketle veri toplama aralığının sonu 31 Mart 2011 olarak belirlenir. Tüm bu sınırlandırmalarla 17 Aralık 2010-31 Mart 2011 tarihinde Milliyet, Radikal, Yeni Şafak gazetelerinde yer alan köşe yazılarında, yazar ayrımı yapmaksızın yapılan analizlerle Arap Baharı sürecine yönelik değerlendirmeler saptanır. Bu değerlendirmelere göre Milliyet Gazetesi'nde 21 köşe yazarının 269, Radikal Gazetesi'nde 22 köşe yazarının 139, Yeni Şafak Gazetesi'nde 26 köşe yazarının 198 köşe yazısıyla Arap Baharı sürecine yönelik yorumları kaleme aldığı istatistiksel olarak tespit edilir. EK 1'de Milliyet, Radikal ve Yeni Şafak Gazetelerinde 17 Aralık 2010-31 Mart 2011 tarihleri aralığında Arap Baharı sürecine yönelik yorumlar yapan köşe yazarları ve köşe yazılarının başlıkları kategorize edilerek sıralanmıştır.

Yöntem olarak eleştirel söylem çözümlemesinin seçildiği bu tez çalışmasında, süreci değerlendiren köşe yazılarının sayısal fazlalığı nedeniyle sınırlandırma yapılır. Ele aldıkları konular ve yaklaşımlarının geniş bir yelpazeyi temsil etmesine de çalışılarak ile her bir gazeteden dört köşe yazarının yazısı seçilerek, toplam 12 metin üzerinde daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Van Dijk tarafından geliştirilen eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi, Bhatia'nın köşe yazılarının bilişsel yapısı ayırımından esinlenerek uygulanır. Bu bağlamda incelenecek gazeteler ve köşe yazarları Milliyet Gazetesi'nden Fikret Bila, Güneri Cıvaoğlu, Sami Kohen, Taha Akyol; Radikal Gazetesi'nden Altan Öymen, Cengiz Çandar, Cüneyt Özdemir, Koray Çalışkan; Yeni Şafak Gazetesi'nden Akif Emre, İbrahim Karagül, Salih Tuna, Yasin Aktay olmak üzere; toplam üç gazetenin her birinden dört köşe yazarı ve yazısından oluşan toplamda 12 sayısını bulur. EK 2'de de seçilen köşe yazarları, tarihleri ve başlıkları sıralanır. Son olarak EK 3'ten başlayarak EK 14'e kadar köşe yazarlarının kaleme aldığı yazıların içerikleri sunulmuştur.

4.1. Van Dijk'in Eleştirel Söylem Çözümleme Modeli

Haberin yapısını ve ideolojik sunumunun ortaya çıkarması bakımından öne çıkan Van Dijk'in Söylem Çözümleme Yöntemi, bu tez çalışmasının da yöntemidir. Van Dijk'in söylem çözümlemesine göre makro yapı ve mikro yapı düzeyinde analiz edilecek köşe yazılarında, söylemlerin öncelikle makro yapının içine tematik ve şematik çözümlenmeleri, mikro yapının içine ise kullanılan kelimeleri ve cümle yapıları dahil edilir. Van Dijk'in çoğunlukla haber metinleri üzerinde haber başlıkları, spot ve haber girişlerinde uygulanan eleştirel söylem çözümlemesini köşe yazıları için de benzer bir şekilde kategorize etmek için Bhatia'nın sıralamasından yararlanır. Belirli bir temel mantık yapısına göre dört adımdan oluşan bu bilişsel yapı Bhatia için konunun sunumu, tartışma, karar ve öneri şeklinde sıralanır (Özyıldırım, 2003: 95). Özellikle makro yapı içinde tematik yapıların çözümlemesine

yön gösterici olan bu sıralama, köşe yazılarının eleştirel söylem çözümlemesine yön vericidir.

Van Dijk'in çalışmalarının çoğu, 1980'ler Avrupası'nda haberlerle üretilen ırkçılık ve önyargı temelli olup, haber metinlerinde nitelik ve nicelik analizlerinin entelektüellerin de ırkçılığı üretmedeki rolüyle ilgilidir. Ona göre kapsamlı bir söylem analiziyle değişen ifadeler ve ideolojik konumlar, çıkarlar ve iktidarların özellikleri belirlenebilir. Van Dijk haber söylemlerini haber metni analizi, metin anlambilimi, yerel ve küresel bütünlük, etkiler, üst yapılar, haber şemaları, üslup ve retorik, sosyal kognisyon ve sosyo-kültürel bağları inceleyerek keşfeder (Sözen, 1999: 124-125). Haberi kamu söyleminin bir formu olarak kabul eden Van Dijk, haber söyleminin yapısı temelinde bağlamsal etkenler üzerinde durur (Özer, 2009: 90). Haber söylem çözümlemesi formülasyonu ile Van Dijk; metnin içeriği, retorik, semantiği ve anlatısını ele inceler. Yöntem olarak da makro ve mikro yapılar belirleyen Van Dijk, çözümlemesini mikro yapı çerçevesinde metnin sesleri, sözcükleri, cümle yapıları ve anlamları üzerine; makro yapıda ise metnin teması, tematik yapısı ve konusu gibi tüm söylemsel boyutuyla ele alır (Devran, 2010: 64).

Makro ve mikro yapılar arasındaki ayrımı daha açık bir şekilde şöyle ifade edebiliriz. Metin içerisindeki sebep-sonuç ilişkisine dayanan tematik yapı, metnin en üst düzeyinden en alt düzeydeki detaylara kadar incelemekte, makro yapı çözümlemesinde metnin paragrafları birer cümle haline, paragraflardan oluşan cümleler de en sonunda tek bir cümleye indirgenerek metindeki ifade edilmek istenen ortaya konulmaktadır (Devran, 2010: 64). Makro yapı çözümlemesinde başlıklar, haber girişleri, ana olay, haber kaynakları, ardalın ve bağlam bilgisi, olay taraflarının olayları değerlendirmesi gibi unsurlar baz alınır (Özer, 2009: 90-91). Van Dijk'e göre makro kurallar aracılığıyla elde edilen söylemlerde enformasyon daraltımıyla haberin ana fikrini verir. Enformasyon eksiltimi, genelleştirme ve kurgulama Van Dijk'in bahsettiği kuralların ana temalarıdır (Özer, 2009: 93-94).

Başlıklar, Van Dijk için metni özetler ve habere ilişkin en önemli malumatı verir. Anlama dayalı makro-önermeler şeklinde olarak başlıklar metin içinde ardışık önermeler gibi tasvir edilir (Sözen, 1999: 126). Mikro yapıda ise metnin ses, sözcük, cümle yapısı ve anlamlarını kapsayan söylem biçimi aynı konunun nasıl farklı ifade edildiği üzerinde durur (Devran, 2010: 65). Sentaktik çözümleme değerlendirmesinde mikro yapıda, aktif ya da pasif yapıyla kurulan bir cümlenin anlamı da farklılaşabilir. Van Dijk'e göre ideolojik bulgulara da rastlanabilen mikro yapı çözümlemesinde kelime seçimindeki farklılıklar, sosyal aktörler hakkındaki inançları ve ideolojileri ortaya koyar (Özer, 2009: 91-92).

Van Dijk, söylemin ikna boyutuna ilişkin metinde incelenmesi gereken konulara da vurgu yapar. Bunlardan ilki olayın açıkça ifade edilmesi olup, güvenilir kaynakların ve profesyonellerin tanıklığına başvurulmasına, rakamsal ve zamansal bilgilerin açıklanmasına dikkat çekilmelidir. Bir diğer konu da metin içerisindeki olaylar arasında güçlü bir biçimde sebep sonuç ilişkilerinin kullanılmasıdır. Metnin duygusal bir biçimde ifade edilmesi de olaya yönelik mesajın ikna ediciliği üzerinde etkilidir (Devran, 2010: 66-67).

Tüm bunların devamında Van Dijk'in eleştirel çözümleme modeli makro yapı ve mikro yapı denilen iki bölümden oluşur. Makro yapı da kendi içinde tematik yapı ve şematik yapı diye ayrılır. Tematik yapıda başlıklar, haber girişi (spotlar, metnin ilk paragrafı, ilk cümle) ve fotoğraf yapı içindeki çözümlenmeleri yapmaya yardımcı olurken şematik yapıda da durum (ana olayın sunumu, sonuçlar, arda alan bilgisi, bağlam bilgisi) ve yorum (haber kaynakları, olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar) çözümlenmenin bir diğer belirleyicileri görevini üstlenir. Dört kategoride incelenen mikro yapı ise sentaktik çözümleme (cümle yapılarının aktif ya da pasif olması, cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması), bölgesel uyum (nedensel ilişki, işlevsel ilişki, referansal ilişki), kelime seçimleri, haber retoriği (fotoğraf, inandırıcı bilgiler, görgü tanıklarının ifadeleri) ayrımında metinleri söylemsel

çözümlemeye götürür (Özer, 2009: 92-93). Bu kategorizasyonu belirttikten sonra köşe yazılarının eleştirel söylem çözümlemesine altıncı bölümde devam edilecektir.

Daha detaylı açıklamalara gidilirse, tematik yapı Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesinde makro yapı ve mikro yapı arasında yaptığı ayırmada makro yapı içinde yer alır. Bir anlamda hiyerarşik bir çerçeve çizen tematik yapı, söylemlerin ana hatlarının çizildiği noktadır. Van Dijk'e göre makro kurallar aracılığıyla elde edilen söylemlerde enformasyon daraltımıyla haberin ana fikrini verir. Enformasyon eksiltimi, genelleştirme ve kurgulama Van Dijk'in bahsettiği kuralların ana temalarıdır (Özer, 2009: 93-94). Başlıklar Van Dijk için metni özetler ve habere ilişkin en önemli malumatı verir. Anlama dayalı makro-önergeler şeklinde olarak başlıklar metin içinde ardışık önergeler gibi tasvir edilir (Sözen, 1999: 126).

4.2. Bhatia'nın Tür Çözümleme Modeli

Van Dijk'in çoğunlukla haber metinleri üzerinde uygulanan ve haber başlıkları, spot ve haber girişleri olarak kategorize edilen eleştirel söylem çözümlemesini köşe yazıları için de benzer bir şekilde kategorize etmek için Bhatia'nın sıralamasından esinlenirken Bhatia'yı da incelemek gerekir.

Bhatia tür çözümlemelerinin içinde gördüğü söylem çözümlemesiyle üç yönelime gider. Bunlardan ilki dilbilim, ikincisi toplumbilim bir diğeri de ruhbilimdir. Dilbilim, son dönemde söylem çözümlemesinin bir parçası olarak değişik metin türlerinin dilsel tanımlamalarıyla ilgilidir. Toplumbilim ise tek başına bir anlam ifade edip etmeyen metnin sorgulanmasıyla toplumsal roller, grup amaçları, profesyonel tercihler, kurumsal tercihler, önşartlar ve kültürel sınırlamaların rolünü vurgular. Ruhbilim ise metnin temel mantık yapısı veya düzeniyle bağlantılı olarak bilişsel yapı ile ilgilidir (Özyıldırım, 2003: 92).

Bhatia'ya göre bir özel türün iletişimsel amacı ile onun tipik bilişsel yapısı arasındaki kaçınılmaz ilişkiye en iyi örnek tipik bir gazete haberi ile bir köşe yazısının karşılaştırmasıdır. Gazete haberi nesnel bir anlatımla, köşe yazıları ise ilginç ve zıt olayların dengeli bir çözümlemesi ile kurgulanır. İletişimsel amaçtaki bu değişiklikler bu iki türde değişik stratejiler uygulanmasını gerektirir. Bu stratejiler bilişsel yapılara da yansır. İletişimsel amacın birbirinden çok farklı olduğu ve farklı bilişsel yapılar gerektirdiği durumlar, iki farklı türden sözedildiği anlamını taşır (Özyıldırım, 2001: 74).

Bhatia'nın sözünü ettiği bilişsel yapının içindeki adımlar, bu tez çalışmasında köşe yazılarının mantıksal anlamda yapısını kurma ve bu yapı üzerinde ilerleme üzerinde etkilidir. Köşe yazıları bilişsel yapıları açısından inceleyen Bhatia için bu dört adım sırasıyla konunun sunumu, tartışma, karar ve öneri olarak kurulur (Özyıldırım, 2003: 95).

Yine Van Dijk'e dönecek olursak söylem çözümlemesi modelinde makro yapı içinde yer alan şematik yapı; durum ve yoruma dayalı analizleri içerir. Bhatia'nın köşe yazılarının bilişsel yapısını örnek alarak, bir çözümleme modeline gidilecek model, altıncı bölümünde yer alan söylem çözümlemesine örnektir. Yapılan kategorizasyonla, Bhatia'nın ilk madde olan konunun sunumunun ardından tartışma, karar ve öneri sıralamasına bağlı kalarak devam edilecek eleştirel söylem çözümlemesi, Van Dijk'in şematik yapı başlığına dahil edilir. Elimizde var olan köşe yazılarının niceliksel ve niteliksel genişliği; köşe yazılarının tartışma, karar ve öneri bölümlerinin de daha geniş bir analizi gerektirmesi tezin altıncı bölümünde yöntemi önceki aşamalardan farklı kılar.

Van Dijk'in eleştirel çözümleme modellerinden makro yapı içinde kalan başlıkların ardından mikro yapının içine dahil edilen kelime ve cümle yapıları da söylem çözümlemesinde üzerinde durulacak yapıdır. Kelime seçimleri anlamında

köşe yazılarına bütünsel olarak bakıldığında ideolojik yapılanmanın izleri burada görülür. Seçilen kelimeler köşe yazarlarının ideolojisini ve ait olduğu sınıfı yansıtabilir.

4.3. Tematik Yapının Çözümlemesi

Van Dijk'in makro yapı ve mikro yapı ayrımı içinde makro yapının içinde konumlandığı tematik yapı; başlıklar, spotlar, metnin ilk paragrafı, ilk cümlelerin aldığı haber girişi ve fotoğraf yapısının çözümlemesini içerir. Burada da tematik yapı kapsamında başlıklar ve konunun sunumunun çözümlemesi yapılır.

4.3.1. Başlıklar

İncelenen köşe yazılarına bakıldığında, başlıklarda kullanılan ifadeler içeriği özetleyici bir yapı arz eder. Buna göre seçtiğimiz köşe yazılarının başlıklarına göz karşılaştırmalı söylemler olarak atılarak tematik yapının içinde yer alan başlıklar şöyledir. *Tam bağımsızlığın önemi, İkinci İran mı? Darbe mi Devrim mi?, 'Cahil Araplar' ve demokrasi, Türkiye, Mısır'ın neresinde?, Ortadoğu'da artık kimse şah değil, padişah değil, Tunus dersi: 'İslamcı Büyük Ortadoğu'ya hazır mısınız?, Ya krallık ya şeflik rejimi, Mısır'da Post-Kemalist sürecin aktörleri, Petro-dolarlar ve silahlar sizi nasıl kurtarsın şimdi!, Aman dikkat: Mısır delirtiyor!, Devrim için teodise denemeleri* (EK 2). Bu örneklerde de görüldüğü gibi Tunus, Mısır, Libya'daki Arap Baharı sürecindeki gelişmeler ilk etapta didaktik, provokatif, betimleyici başlıklarla ifadelendirilir. Algı ve dikkate yönelik etkiyi artıran bu vurucu başlıklar köşe yazarlarınca kaleme alınacak konuların hattını çizmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde yer, dönem ve zamanla ilgili enformasyonlara yer verilmeyerek enformasyon eksiltimine gidilen bu başlıklarda yazıların konusu tam olarak anlaşılammaktadır. Nitekim "Ortadoğu'da artık kimse şah değil, padişah değil" ifadesi tüm Ortadoğu ülkelerini içermediği gibi, olaya

yönelik bir genelleştirme içermektedir. Genelleştirme örneklerini bu başlıklardan yola çıkarak çoğaltabiliriz. Bir klişe betimleme olan “Cahil Araplar” tanımı, İran rejimine yönelik alışıl gelmiş korkularla beslenen “*İkinci İran mı?*” ifadesi, çok daha geniş bir nüfusa genellenen “İslamcı Büyük Ortadoğu” ifadesi ideolojik işlevsellikleriyle öne çıkar.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta başlıkları duyurum nitelikleriyle görmek, yazıların içeriklerini de tümdengelimci yöntemle ilişkilendirmektir. Örneğin başlıktaki bu duyurumlardan “Cahil Araplar” ifadesi Taha Akyol’un (EK 6) köşe yazısında siyasi bir doktrin haline gelen Arap halklarına yönelik ithamların irdelenmesi üzerinedir. Burada Arap halklarının da değişebileceği ve dünya koşullarına ayak uydurabileceğiyle ilgili genel bir değerlendirme tümdengelimci anlayışla kurulan başlığın daha çarpıcı olmasına yöneliktir. Benzer bir şekilde “*İkinci İran mı?*” ifadesinde Güneri Cıvaoğlu’nun (EK 4) tamamen İran örneğinden yola çıkarak Arap ülkelerinde yaşanan gelişmeleri benzetimlerle dillendirdiği yazısı, tümdengelimci anlayışla değerlendirildiğinde konunun açıklayıcılığını sağlayan bir başlık olarak değerlendirilebilir. Said’in (2001: 14-16) Şark’ın Şarklı kılınmışlığına boyun eğmesi adına Şarklılaştırılması ile ilgili görüşlerine paralel, bu ifadeler de Türkiye medyası açısından Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerin klişe anlatım kalıplarıyla ifadesinin, ilk olarak başlıklarda yer alması söz konusudur.

4.3.2. Konunun Sunumu

Van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesini Bhatia’nın köşe yazıları için kurguladığı dört adımlı bilişsel yapının ilk adımı olan konunun sunumu ile harmanlandığı bu adımda, başlıkla köşe yazısının tümü arasındaki bağlantı incelenir. Başlık altında bizi konuyu özetlemeye götürecek bu adımda, yazıların ana fikrini görülür.

Fikret Bila'nın (EK 3) "*Tam Bağımsızlığın Önemi*" başlığının devamında Tunus, Mısır, Libya özelinde diktatör egemenliğin sonunun vurgulanması konunun sunumunun özetlenmesidir. Negatif göndermelerin dikkat çektiği bu sunumda Fikret Bila'nın (EK 3) Ortadoğu betimlemesi, zengin kaynaklarına rağmen halkın fakirliği ve cahilliği üzerinedir. Güneri Cıvaoğlu (EK 4) da "*İkinci İran mı?*" ile henüz yazısının başlığında çizeceği yönü tayin ederek Mısır'ın İranlaşmaya giden sürecin aktörü olduğunu öne sürer. "İran'da şahı indiren insan sellerini hatırlıyorum" diyerek olaya yaklaşımını daha da netleştiren Güneri Cıvaoğlu (EK 4), verdiği örneklere devam ederek konunun sunumunda Mısır için varacağı sonuçların hatlarını çizer.

Sami Kohen'de (EK 5) "*Darbe mi Devrim mi*" başlıklı yazısında dikkati çeken, olayları ılımlı bir durum betimlemesi şeklinde sunmasıdır. Halk ayaklanması tanımının ardından devrim kelimesini kullanan Kohen, konunun sunumunda halkın gücüne vurgu yaparak olayların başlangıcını yapar. Taha Akyol'un (EK 6) "*Cahil Araplar' ve demokrasi*" başlığı altında tırnak içinde vurguladığı 'Cahil Araplar' ifadesiyle ezber olarak sıralana gelen söylemlere gönderme yapar. Arap temsillerine dair klişe söylemleri örneklendiren Taha Akyol'un (EK 6) dikkati çektiği Arap dünyasının da değişebileceğidir.

Altan Öymen (EK 7) "*Ya Krallık Ya Şeflik Rejimi*" yazısında spot nitelikli bir giriş yaparak Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin rejimleri ile Türkiye arasında bir kıyaslamaya gider. Şarkiyatçı söylemlerin bir örneği olarak değerlendirilebilecek bu giriş cümlesinde ima edilmeye çalışılan, Arap ülkelerinin çeşitli yönetim biçimlemelerine rağmen demokrasi adına eksik kaldıkları ve ama Türkiye'nin askeri odaklı Cumhuriyet rejiminin deneyiminin bütünüyle olumlu bir yapı arz ettiği üzerinedir. Her iki bölge arasındaki bölgesel değerlendirmelerde farklılıklara vurgu yapan konunun sunumunda bu ayrıştırıcılık "demokrasi" kelimesine yüklenen olumlu ve olumsuz anlamlarla pekiştirilir. Cengiz Çandar'ın (EK 8) Mısır'daki gelişmeleri özetlediği "*Türkiye Mısır'ın Neresinde*" yazısı Mübarek'in yönetimden çekilme

yolunda sarsıcı yaptırımları devreye koyabileceğine değinse de, konunun sunumunda başlıkta yer alan kriter değerlendirmelerine yer verilmediğinden enformasyon eksilimine gidildiği anlaşılır. Cüneyt Özdemir'in (EK 9) "*Ortadoğu'da artık kimse şah değil, padişah değil*" başlıklı yazısının sunumunda özetlenenler devrilen diktatörlerin hükmünün kalmadığı üzerinde şekillenir. Koray Çalışkan (EK 10), "*Tunus dersi: 'İslamcı Büyük Ortadoğu'ya hazır mısınız?*" adlı köşe yazısında Tunus örneğinden yola çıkarak konuya yaklaşımını, aslında bir devrimin olmadığı sadece Bin Ali'nin koltuğunu bırakmak zorunda kaldığı yönünde geliştirir.

Akif Emre'ye (EK 11) bakarsak yine kıyaslama doktrini çerçevesinde ilerleyen "*Mısır'da Post-Kemalist sürecin aktörleri*" yazısında, konunun sunumu sadece bölgedeki gelişmelere yönelik tek yönlü aktarılır. Buradaki vurgu ise bölgedeki muhalif güçlere "örgütsüz, lidersiz, bölünmüş, apolitik" gibi negatif anlamların yüklenmesi olarak göze çarpar. İbrahim Karagül'ün (EK 12) "*Petrodolarlar sizi nasıl kurtarsın şimdi*" başlıklı köşe yazısı ise gelişmelere yönelik sorularla Tunus, Mısır, Libya eksenli konu olduğu anlaşıldığı sunumu yazının bütününe yönelik gönderme yapar. Salih Tuna'nın (EK 13) "*Aman dikkat: Mısır delirtiyor!*" yazısında görülen ise bilindik bir deymi kullanarak konunun sunumuna başlamasıdır. Burada eleştirilen köşe yazarlarının tutumu olmakla birlikte yine kıyaslama içeren kelimeler ve cümlelerle bölgedeki gelişmeler Türkiye kapsamında geliştirilir. Yasin Aktay (EK 14) da "*Devrim için teodise denemeleri*" adlı yazısında konunun sunumunda birçok sayıda isim vererek giriş yaptığı Arap ülkelerinde yaşananları "devrim" kelimesiyle özetler.

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak konunun sunumu olarak adlandırdığımız sıralama içinde, yazarların söyleminin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Arap kimlikleriyle nitelendirilen halklar üzerinde klişe temsillere yönelik göndermeler devam eder. Bu klişe temsilleri Said'in (2001: 298-305) Son Evre başlığında ele aldığı Şark'ın temsil biçimlerine yönelik imgeler ve betimlemeler de nitelendirilebilir.

Arap Baharı sürecinde bir hareketlenme içinde olan halkların yetersiz oldukları algılayışı Şarkiyatçılık anlayışının önemli silahlarından metnin gücünü de yansıtır. Bununla birlikte bu göndermelerin tümünün yazarların zihinsel haritalarında olumlu ya da olumsuz bir özellikte olduğu söylenemez. Nitekim konunun sunumlarında geçen “Ne Şam’ın şekeri ne Arap’ın yüzü” deyimini ile egemen çevrelerin Arap halkına indirgeyici bakış açısı eleştirilmekte, bu çevreler bilmeden fikir üretmekle suçlanmaktadır. Diğer bir yandan konunun sunumlarında yine Şarkiyatçılık çerçevesiyle bağlantılı olarak demokrasi, devrim, halk gücü gibi kavramların Arap halklarıyla bağdaştırılamaması, olumsuz yüklemeler atfedildiğini düşündürür.

Konunun sunumlarında ortak payda, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan gelişmelerle ilgili Türkiye’den yola çıkarak kıyaslamalara yer verilmesidir. Kılavuz durumunda konumlanan Türkiye’nin gelişmelere paralel ya da ters çıkarımlarına varılan yorumlar, köşe yazarlarının Türkiye’yi referans olarak kabul ettikleri fikrini düşündürür. Tüm bu tartışmalarla birlikte konunun sunumlarında çoğunlukla enformasyon eksiltimine gidildiğinden, ayrıntılı yorumlar bundan sonraki bölümlerde daha ayrıntılı çözümlenebilecektir.

4.4. Şematik Yapının Çözümlemesi

Bu konu altında söylemler belli başlıklar altında etiketlenir ve bu etiketler altında egemen ideolojinin Milliyet, Radikal ve Yeni Şafak gazeteleri ayrımında söylemsel pratikler olarak işleyişi incelenir.

4.4.1. Sürecin Aktörlerine Yönelik Söylemler

Seçkin söylemin kendi içinde geliştirdiği ve sivrilttiği Arap halklarını ve kültürlerini hedef alan söylemler, medya aracılığıyla da tekrarlanır. Arap Baharı sürecini kaleme alan köşe yazılarında bu klişe söylemler yok diyemeyeceğimiz gibi, kimi ifadelerde Şarkiyatçı bakış açısını içeren basmakalıp söylemlerin üzerine basa

basa ifade edildiği dikkat çeker. Ortadoğu ülkelerine atfedilen “fakir ve cahil halk” betimlemesi sıkça tekrar eden Ortadoğu halklarının geneline yaraştırılan klişe ifadelerden biridir (Fikret Bila, EK 3). Arap Baharı sürecinde yaşanan gelişmelerle egemenliklerine son verilen iktidarlar ve liderler için büyük oranda “diktatör” ifadesi kullanılır. Milliyet Gazetesi köşe yazarlarının “Diktatör egemenliğinin sonu” (Fikret Bila, EK 3), “Diktatör Mübarek’in demir yumruk yönetimi” (Güneri Cıvaoğlu, EK 4), “Diktatörün sokaklara dökülen halkın gücü ile devrilmiş olması” (Sami Kohen, EK 5), “Tunus diktatörü Bin Ali, Diktatör Kaddafi” (Taha Akyol, EK 6) gibi ifadeleri bunun örneğidir.

Radikal Gazetesi köşe yazarları da “Yılların diktatörleri domino taşları gibi tek tek devriliyor” (Cüneyt Özdemir, EK 9), “Birçok gözlemciye göre Arap devletleri arasında ilk kez biri kalkıp diktatörünü halk gücüyle devirdi” (Koray Çalışkan, EK 10), “Ayakta kalma şansı giderek azalan diktatörlük rejimi” (Cengiz Çandar, EK 8) örneklerinden anlaşılacağı üzere aynı tanımı kullanır.

Yeni Şafak Gazetesi de “Demir yumrukla yönetilen kitleler” (İbrahim Karagül, EK 12), “Tunus diktatörü Habib Burgiba” (Salih Tuna, EK 13), “Libya’nın 42 yıllık diktatörü” (Yasin Aktay, EK 14) gibi ifadelerle süreci yaşayan ülkelerin yönetimlerin baskıcı yönlerine vurgu yapan tanımları seçer.

İktidarların dikta yönetimlerine yönelik tanımlamanın vurgulandığı söylemlerin devamında, bölgedeki muhaliflere yönelik söylemleri incelersek halk hareketi, devrim, galeyen, gösterici gibi farklı tanımlamalar seçildiğini görülür. “Halk hareketleri” (Fikret Bila, EK 3) ile “omuz omuza eylem koyuyorlar” (Güneri Cıvaoğlu, EK 4) ifadeleri canlandırmaya ve devinime yönelik daha yalın bir çağrışım yapar. Aynı yalınlığın belki de daha sadeleştirilmiş hali ilgi çekme anlayışına yönelik “gösteri, göstericiler” söyleminde görülür (Yasin Aktay, EK 14). “Halk ayaklanması” (Cüneyt Özdemir, EK 9), “Mısır ayaklanması, Tunus ayaklanması” (Salih Tuna, EK

13) tanımının ise bundan biraz daha başkaldırıyı vurgulayıcı bir söylem olduğu söylenebilir (Cüneyt Özdemir, EK 9). “Mısır’da halk ayaklanması - buna artık rahatça devrim diyebiliriz - 18. gününde hedefine ulaştı, Halkın gücü, Halk hareketi, Halk uyanmıştır ve ayaktadır” (Sami Kohen, EK 5) anlatımında ise muhaliflerin hareketi etkili ve daha sert vurgularla betimlenir. Aynı vurgulayıcı ton “Mısır’daki olağanüstü halk hareketi” (Cengiz Çandar, EK 8) ifadesinde de vardır. Koray Çalışkan (EK 10) ise “toplumsal hareket” tanımlamasına karşı çıkararak taleple, örgüt, çıkar dillendirme mekanizması ve stratejiden yoksun bu gösterilerin ancak bir fitilin ateşlenmesiyle ortaya çıkan “galeyan” ile adlandırılabilceğini düşünür. Benzer bir eleştiri, gösterilerin devrim heyecanından uzaklaşarak örgütsüz, lidersiz ve bölünmüş olarak düşünülen muhalefetin sadece yönetime karşıtlığıyla sınırladığı siyasal hareketin aktörü olduğudur (Akif Emre, EK 11). Bir diğer yorum da Arap devrimi ya da demokrasi hareketleri tanımlamalarının bir farklılık arz etmediği, esas olanın örgütsel bir meydan okumadan ziyade toplumların bütün unsurlarıyla harekete geçmiş durumda olmasıdır (İbrahim Karagül, EK 12).

Milliyet, Radikal ve Yeni Şafak gazetelerinin köşe yazarlarının sürecin aktörlerine yönelik söylemlerinin gazetelerinin ideolojilerine paralel keskin bir çizgi arz etmemesi, Kentel’in (2002: 283) 90’lar sonrası ötekiyle barışma atmosferi için giren Türkiye’de kutuplaşmanın sonu- melezleşmenin başlangıcı tanımını hatırlatır. Bu bağlamda merkez, liberal, sol, muhafazakar gibi kategorilerin içinde değerlendirsek de; gazeteler yayın politikalarını çoğulcu temsiliyet rotasına çevirdiği, köşe yazılarının söylemleri de bu temsiliyetten payını aldığı söylenebilir. Bunun örneklerinden biri farklı ideolojilere yönelik gazetelerin köşe yazarlarının sürecin aktörleri hakkındaki “diktatör, demir yumruk” gibi tanımlamalarındaki benzerliklerdir. Aynı gazetelerin köşe yazarlarının sürecin aktörlerine yönelik “halk ayaklanması, “halk hareketleri, halkın gücü, toplumsal hareket, galeyan” gibi ayrı tanımlamaları bu çoğulcu ekseriyetin örneklerindedir.

4.4.2. Karşılaştırmalı Söylemler

Bhatia'nın köşe yazılarının bilişsel yapısına yönelik sıralamasında tartışma, karar ve öneri bölümlerinden; burada karşılaştırmalı söylemleri çözümleme adına faydalanılır. İncelediğimiz üç gazetenin köşe yazılarına bakıldığında, Arap ülkeleri ve Türkiye arasında karşılaştırmalı ifadelere dayalı yorumlara yer verildiği görülür. Bu yorumlar tarihi bütünselliği içinde değerlendirilerek Türkiye'nin diktatörleri gidici Arap ülkelerine demokrasi modeliyle nasıl örnek olacağı, tam bağımsızlığını önceden elde etmiş tarafıyla baharın geldiği komşu ülkelerden bir adım önde bir yürüdüğü, Arap ülkelerinin Kemalizm deneyimiyle süreci daha önce yaşayan Türkiye tarihinin hangi döneminde durduğu karşılaştırmaya dayalı söylemlerdir. Bu karşılaştırmalı söylemler sadece Türkiye değil İran, Cezayir, Malezya gibi spesifik ülkeler örneğinde de ilerler. Buradan anlaşıldığı üzere karşılaştırmalı söylemler ideolojik bir yapı taşır ve betimlemelerini bu yapı üzerinden sürdürür. Bu karşılaştırmalı söylemlere köşe yazılarında geçen cümlelerden örneklemeler yapılarak aşağıda incelenir.

Fikret Bila (EK 3), köşe yazısında "tam bağımsızlık" kavramı üzerinde durarak, Ortadoğu'nun kişisel egemenliklere dayalı sisteminin ulusal çıkarlara dayalı değil Batı desteğine bağımlılığı konusunda eleştiriler getirir. Yazısının sunum, tartışma, karar bölümüne yaydığı Ortadoğu ülkelerine yönelik "tam bağımsız" olmadıkları eleştirisini öneri bölümünde Atatürk'ün ilkesi üzerinde noktalar. Fikret Bila (EK 3) için Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ardından yürütülen Atatürk ilkelerinin uygulama doğruluğu da, Ortadoğu'da yaşanan son gelişmelerin ardından önemini bir kez daha ortaya çıkarır. Bir diğer karşılaştırmalı söylem örneğinde ise kıyaslama yapılan ülke İran olup, benzerliklere yönelik olumsuzlamalar içerir. Güneri Cıvaoğlu (EK 4) için Mısır'da Tahrir meydanında toplanan milyonlar, İran'da Şah'ı indiren kalabalıkları andırır. Şah'ın gitmesinin ardından İran'ı saran yasadışı zihniyet ve molla yönetiminin benzeri; Mübarek'in gidişinin ardından Mısır'da Müslüman Kardeşler örgütünün önderliğinde görülecektir. Karşılaştırmayı İran örneğinden yola

çıkarak din eksenli nüfusun yönetime egemen olacağı görüşünden hareket eden bu yaklaşım önyargısal temele oturttuğu söylemine Şarkiyatçı bakış açısını da ekler.

Altan Öymen'in (EK 7) karşılaştırması Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki ülkelerin krallıktan cumhuriyete geçse de demokratikleşememesi, padişahlığı lağveden askeri yönetimin Türkiye'nin gittikçe sivilleşerek demokrasi zaferini elde etmesi üzerinedir. Mısır, Libya, Tunus, Suriye'yi kronolojik bir yönetim hikayesiyle anlatan tartışma bölümünün ardından, karar ve öneri bölümünde sunulan kanı Türkiye'nin demokratikliğinin biricikliğidir. "Türkiye, bu coğrafyanın 'demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti' olarak tanınabilecek tek ülkesidir" ifadesiyle Türkiye'yi bir adım daha öne çıkaran yazıda varılan sonuç ise bahsi geçen ülkelere örnek olması değil, ülke olarak bunun değerinin bilinmesi gerekliliğidir. Burada da Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki karşılaştırmada Türkiye'nin model olabilirlik yönüne değil; "biz"i vurgulayıcı, "öteki"ni de dışarıda bırakıcı söyleme ağırlık verildiği görülür. Nitekim yazıda geçen "Hiçbirinin bizim anladığımız manadaki demokratik bir rejimle ilgisi yok" cümlesi de bunu destekler niteliktedir.

Cüneyt Özdemir (EK 9) de İran benzetmesine yakın bir ifade ile Afganistan benzetmesi yapar. "Bugün baskı altında tutulan seküler devletler yarın yeni Afganistanlar olarak karşımıza çıkarsa kimse şaşırmmamalı" ifadesi yine Arap Baharı sürecindeki ülkelerin ileri bir demokrasi hareketi değil eski yönetimleri mumla aratacak yönetsel biçimlenmeye gittiği üzerinedir. Karşılaştırma örneklerinden biri de Koray Çalışkan'ın (EK 10) olup yine "gericilik" korkularından beslenir. Ama onun öneri bölümünde sunduğu ise Ortadoğu'da siyasi İslam'ın kuracağı demokratikleşmedir. Bu söylem örtük de olsa Şarkiyatçı bakışın Radikal İslam ile Arap resmi arasındaki bütünsel kavrayışıyla ilişkilendirilebilir. Zira karşılaştırmasını yaparak siyasi ucubeler olarak nitelendirdiği İran ile Suudi Arabistan örneklerinin benzerleriyle karşılaşmamak için şeriatın ortadan kalkması şarttır.

Akif Emre'nin (EK 11) başlığında da belirttiği üzere Türkiye ile Mısır arasındaki karşılaştırmada "Post-Kemalist" kavramını öne çıkarır. Yazıda kafa yorulan konu Türkiye deneyimiyle karşılaştırılan Mısır'ın Kemalizm/Post-Kemalizm aşamasında nerede durduğudur. Buradaki söylemde vurgulanan daha önce Altan Öymen'in (EK 7) karşılaştırmasında baktığımız söylemin tersine laikçi, tepeden inme modernleşme ve askeri vesayetin eleştirisidir. Yine bu yazıda Altan Öymen'in (EK 7) tersine "model" durumunda değerlendirilen Türkiye, Cumhuriyet sonrasında batıdan yana yaptığı radikal tercihle İslam'ı resmi hayattan silerek İslam dünyasına örnek niteliğine bürünür. Dolayısıyla iki ülke arasında yapılan karşılaştırmada çok partili demokrasiye geçilmesi anlamında Mısır'ın durumu şu an Nasırizmden Kemalizme evrilmesidir. Yazıda bir benzetme de Mısır'ın Kemalizme, İslamcılarının da Post-Kemalist sürece evrileceği süreçle bir sınavdan daha geçecek olmasıdır. İbrahim Karagül'ün (EK 12) yaptığı karşılaştırma da Türkiye'nin bölgedeki sempatisini öne çıkararak bölgede en güçlü ülke, en dinamik güç olduğunu söylemindedir.

Salih Tuna'nın (EK 13) farklı bir köşe yazarına cevap niteliğinde ironi biçiminde yaptığı karşılaştırma ise Mısır'ın Cezayirleştiği, Malezyalılaştığı benzetmesi üzerinedir. Bu karşılaştırma söylemlerinden hareketle Türkiye'ye Arap Baharı sürecinde aktör rolü yüklendiğini söylenebilir. Bu rol, etken ve edilgen olarak köşe yazarlarınca farklı biçimlendirmelere tabi tutulur. Bu ideolojik bölünme "Model ülke Türkiye" ya da "Bölgenin tek demokratik ülkesi Türkiye" benzeri tanımlamalarda görülebilir.

Karşılaştırmalı söylemlerin yer aldığı köşe yazılarında kıyaslamalar, Said'in (2000: 80) sözünü ettiği Şarkiyatçı düşüncenin temelinde yatan kesin çizgilerle ayrılmış iki coğrafi bölge ifadesini düşündürür. Bu bölgelerden farklı olan Doğu ile bilinen Batı ayrımında, Doğu seviyesiz bir parça olarak kabul edilir. Batı'nın kendi bulunduğu noktayı iyi olarak tasvir etmesine yönelik bu yaklaşıma örnek olarak kabul edilebilecek Türkiye örneğiyle, bu kıyaslamalar hala Arap ülkelerinin

demokratikleşme aşamasına geçmemesiyle ilgilidir. Bu Şarkiyatçı bakış açısıyla Türkiye'nin kendi toplumsal ve siyasal varlığı meşrulaştırılır. Yine karşılaştırmalı söylemlerde Türkiye örneğini öne çıkararak Arap ülkelerine didaktik nitelikte yorumlarda bulunulması, Şarkiyatçı düşüncedeki Doğu'nun durağan, geri ve temsil edilmesi şart bir bölge olarak yönlendirilmesi fikrine götürür. Bununla birlikte bu kıyaslamalarda Garbiyatçı bakışın izleri de görülür. Öyle ki Arap ülkelerinden yola çıkarak Türkiye'nin Kemalist politikalarla modernleşme eleştirisi bunun örneklerindedir. Tüm bu kıyaslamalardan çıkarılan sonuç farklı köşe yazarlarının Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin yönetsel anlamda eleştirisinde Şarkiyatçı ve Garbiyatçı bakış açılarının izi görülür.

4.4.3. Dini Söylemler

Sözen'in (1999: 24) de belirttiği gibi söylemler de doğrudan ya da dolaylı bir şekilde diğer söylemlerden etkilenir. Söylemlerin söylemlerarasılığına işaret eden bu yapıyı incelenen köşe yazılarında da görebiliriz. Her üç gazetenin Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde Arap Baharı sürecini yaşayan aktör ülkeleri diktatör yönetim söylemiyle inşa ettiklerinden bahsetmiştik. Diktatör betimlemeleriyle Arap ülkelerinin yönetim anlayışına yönelik bu söylem, bir etkileşim içinde aynı zamanda çeşitli yapılandırma ve konumlandırmalarla din odaklı ideolojik göndermeler de içerir.

Güneri Cıvaoğlu'nun (EK 4) kullandığı dini kavramlara bakarsak "kökten dinci, molla" ifadeleriyle Mısır'daki olaylarla ilintilendirdiği İran benzetmesinde üslubu sert tanımlamalar yaptığı görülür. Bu üslup, yazıyı alımlayan okurun bu söylemlere göre zihinsel inşalar kurarak bir görüntü oluşturması sonucunu getirir. Aynı zihinsel inşalar İran örneğinden hareketle alkollü içkilerin yasaklanması, kadınlara örtünme zorunluluğu getirilmesi, kadınlar ve erkeklerin sosyal alanlarda/mekânlarda ayrılmaları buyruğu tarzında cümlelerde yine din faktörünü öne çıkarır. Nihayetinde "Çok geçmeden çoğunluğu oluşturan 'din' eksenli nüfus yönetime egemen olacaktır"

kararı ile birlikte, öneri bölümünde dile getirilen dine dayalı daha koyu ve derin İslam korkusu vurgunun din odaklı ifadeler üzerinde vurgulandığını gösterir. Bu söylemde görüldüğü gibi İslamlaşma belirtisi özellikle Ortadoğu üzerindeki algılarda dini söylemin şekillendirdiği başat konu korku faktörüdür. Şarkiyatçılığa dair Radikal İslam ve Arap resmini birleştiren bir başka örnek de bu söylemdir.

Dini söylemi ideolojik biçimde vurgulayan bir söylem de Taha Akyol'un (EK 6) Arap diktatörlerin halk cahil görerek "Biz gidersek şeriat gelir, İslamcı radikalizm gelir" aktarımı üzerine şekillenir. Bunun örneklerinden Kaddafi'nin "Beni mi dinleyeceksiniz, sakallıları mı?" sözünü aktaran yazıdaki "sakallı" vurgusu yine dini bir motif olarak karşımıza çıkan zihinsel bir imajdır. Yazıda süreç için üzerinde durulan bir konunun da İslam'ın kitleler üzerinde oldukça etkili olmasıdır. Dünyaya açılma adına serbest piyasa ve demokrasi unsurlarının uygulanabilirliğinde yine İslam etkisini öne çıkaran yazı Geleneksel İslam'ın etkili âlimlerinden Yusuf el Kardavi'nin sözleriyle bunu destekler. Akyol'un (EK 6) sözünü ettiği radikal İslam korkusu sadece Türkiye'nin değil bölge halklarının da korkusudur. Bu korku da bir sindirme unsuru olarak yıllarca Arap halkları üzerinde uygulanmıştır.

Cüneyt Özdemir'in (EK 9) dini söylemi korkulardan beslenen bir nitelik taşır. "Ortadoğu'da camilerden çıkarak askerle çatışmaya başlayan halk" betimlemesi zihinsel inşa anlamında yine ideolojik bir gönderge niteliğindedir. Yazıdaki korkular diktatörlükleri mumla aratacak yeni radikal İslami partilerin çıkması üzerinedir. Baskı altında tutulan seküler devletlerin yerine konumlanabileceği düşündüğü yeni Afganistanlar düşüncesi de aynı ideolojiyle kodlanmış dini söylemin ürünüdür.

Koray Çalışkan (EK 10) "İslamcı Büyük Ortadoğu" ifadesini kullandığı başlığının devamında Batı'nın korktuğu İslamcılık anlayışına değinir. Tartışmaları da bu bağlamda şekillendirerek Arap devletlerinin demokratikleşmemesinin nedenini İslam, baskıcı kültür ya da idari beceriksizliğe bağlamaz. Sömürge devletlerinin

maşası konumunda yeni sömürgeciliği yürüten Arap diktatörlerinin karşısında siyasi İslam'ı destekler. "Seçim olsa her yerde İslamcılar iktidara gelir" sözüyle de bu anlayışı destekleyen yazıda yapılan vurgu radikal değişime hazır olunması gerekliliğidir. "Ortadoğu'da şeriatçıların üzerine konacağı sömürge devletleri istemiyorsak, 'siyasi İslam'ın kuracağı demokrasiyi desteklemek zorundayız" ifadesi ile Ortadoğu'da demokratikleşmenin yolunu çizen yazıda, şeriatçılar ile İslamcılar arasındaki keskin ayrım da bu şekilde belirlenir. Burada dikkat çeken nokta dini söylemlerin iktidar söylemleriyle bütünleşik bir yapı arz etmesidir. Bu yapı kimi yazarlar için bir tehdit unsuru olabilecekken tersine görüşü savunanlar yazarlar için olmazsa olmaz bir realitedir.

Akif Emre'ye (EK 11) dönersek cumhuriyet ile birlikte radikal bir kararla İslam'ı resmi hayattan silen Türkiye'nin İslam dünyasına örnek olma konusuna odaklandığını görürüz. Bunu da Türkiye örneğinden hareketle Kemalizm/Post-Kemalizm ayrımında değerlendirdiğinden karşılaştırmalı söylemler başlığında bahsetmiştik. Yazıda din temelli söylem ise Mısır'ın şimdiye dek Nasırızmin ideolojik temelleri olan Arap sosyalizmi, Arap milliyetçiliği ve popüler düzeyde İslam sentezinden oluştuğu; yeni süreçte de İslamcılara önemli işler düşeceği kanısındır. Burada öne çıkarılan görüş İslamcılarının da evrileceği bir süreçten geçmesi olup, bu dini hareketlere bir tür reformist yaklaşımla durulmasıdır.

İbrahim Karagül (EK 12) ise yine bir tür gözdağı şeklinde devrilen her liderin "İslamcılar iktidara olur" korkusu yaydığından söz ederek, "On yıl önce, yirmi yıl önce bu tehdit işe yarıyordu, ama artık rejimler ABD'ye sattıkları en güçlü argümanı da kaybetti" karşılığını verir. Buradaki öne çıkan söylem dini yönelimli rejim tehditlerinin artık Arap halkları için kayda değer olmamasıdır. "Elbette bu Müslüman ülkelerde Müslümanlar iktidara gelecek. Ama çoğulcu, özgürlükçü, kendi değerleriyle barışık, yerli iktidarlar olacak" diye devam eden aynı çizgideki söyleminde Müslümanları Müslümanların yönetmesi gerekliliğini savunması yazının dini söylemini belirler.

Salih Tuna (EK 13), yazısının bütününe hakim olan eleştiri oklarını yönelttiği köşe yazarlarını bilgisizlikle suçlar. Bu eleştirilerinden biri de Arapçadan Türkçeye tercüme edilen kitaplara bile “irtica” tutumu sergilenmesidir. Buradaki söylem Müslüman kimliğe sahip Türk medyasının din eksenli tartışmalarda dahi yetersizliği üzerinedir. Türk milletinin Müslüman dünyada demokrasinin mümkün olduğunu ispat eden millet olduğunu söyleyen köşe yazarları da dengesiz bir şaşkınlık haline sürüklenen coşkunluk içindedir.

Yasin Aktay (EK 14) ise “Şimdiye kadar bir şekilde berbat bir dini ideolojiyi kendi otoritesini meşrulaştırmak üzere istihdam eden Kaddafi hakkındaki dini hüküm de verilmiştir” sözleriyle Kaddafi’yi eleştirirken aynı zamanda onun din anlayışına yönelik bir karşı duruş da sergiler.

Şarkiyatçılığın İslamiyet konusunda yaratmaya çalıştığı tehlike unsuru konusunda Said’in (2000: 27-28) cami, dua eden kalabalıklar, silahlı, sakallı, fanatik teröristler imgeleriyle desteklendiğini söylemesinin bir örneklerinin bu bölümde bazı köşe yazılarında kullanıldığı görülür. Yine aynı şekilde dini argümanlarla beslenen Arap ülkelerinin yeniden yapılanmasına yönelik yorumlarda İslami yönetimlerin başta olmasına duyulan inanç vardır. Garbiyatçılığın Batı’ya karşı kendi kimliğini savunma ideolojisine yakın duran bu tavır, Arap ülkelerinin Müslüman kimliklerinden kopmadan çoğulcu, özgürlükçü, demokratik bir yönetim anlayışını benimsemesi üzerinedir. Bu örneklerden hareketle varılacak nokta; din söyleminin geçmiş örneklerden yola çıkarak gericiğe yönelik korku unsurlarıyla beslenebilmesi gibi, İslamiyet doğrultusunda savunmaya yönelik karakteristik bir yapı içerebildiğidir. Bu doğrultuda Türkiye’nin politik anlamdaki korkuları, bundan sonraki süreçte Arap ülkelerindeki iktidarların yapısının dini faktörden ne kadar beslenip beslenmediği üzerinde şekillenir. Öte yandan İslamcı, İslamcı Radikalizm, irticacı, kökten dinci gibi birbirinden farklı kavramların aynı tanım kalıplarıyla ilintili kullanılması Şarkiyatçılığın ürünü zihinsel inşalar kurarak bir görüntü oluşturulması sonucuna yöneliktir. Tüm

bunların devamında, dini söylemlerde inşacı ya da tehdide dayalı kurguların, gazetelerin ideolojileriyle değil köşe yazarlarının öznel görüşleriyle biçimlendiğini söyleyebiliriz.

4.4.4. Biz-Onlar Söylemi

Söylem üretimi sürecinde ötekini inşa edici şekilde ayrımlanan biz-onlar kavramları, karşıt grup için örtük ya da açık bir biçimde olumsuzluk vurguları içerir. Etnosentrik eğilimlere yönelen bu söylemin örnekleri mesafe koyucu, kıyaslayıcı, yargılayıcı, dışlayıcı tutumlara bürünebildiği gibi asıl amaç “biz” kimliğini öne çıkarmaktır.

Fikret Bila (EK 3) “Kaddafi’nin Libya’sı” tanımıyla belirli bir aidiyetliğe dahil ettiği bölgeyi “biz”den uzaklaştırır. Bu aidiyetlikte olumsuzladığı Libya halkının fakir ve cahil olduğu, kişisel egemenliklere dayalı, sömürgecilerin işbirlikçisi olumsuzlamaları ise “biz” ile bütünleşen tam bağımsızlık kavramının karşısındadır. Bu söylem, “onlar” için atfedilende demokratik değerlerden yoksunluğu vurgular. Güneri Cıvaoğlu’nun (EK 4) Mısır-İran benzetmesinde öncelikle İran’ı “onlar” grubuna dahil edişinde Şah devrimiyle kadınların örtünmesi, erkeklerin artık kravat takmaması gibi uygulamalar vardır. Mısır’daki gelişmelere binaen söylem de “Kısacası bildiğimiz İran” şeklindedir. Bu söylem de “onlar”ı soyut, eksik, yanlış uygulamaların aktörü olarak gösterir.

Taha Akyol (EK 6) “Araplar da değişiyor” elbette diyerek “onlar” konusunda ayrımı dahi anlamındaki da ifadesinde ortaya koyar. Bir alıntılama da yapılan yazıda “onlar” konumundaki Arap cahil halkı diktatörlerinin denetiminde güdülen ve yedilen halktır. Bu olumsuzlamanın ardından olumlayıcı niteliklerin aktarımı yapılır. Arap ülkelerinde nüfusun yüzde 60’ını oluşturan 30 yaş altındakilerin tamamının okuryazar olması, gençlerin yüzde 64’ünün internet kullanması, televizyon haberlerini izlemesi yüzde 67’sinin de gelecek adına kaygılanması artık başka

dünyaları gören ve kendileri için de isteyen “onlar” için olumlayıcı özelliklerdir.

Buradaki biz-onlar ayrımı ise Arapların da değişimi yaşayabilecek yeterliliği gören bir anlayış içerir.

Altan Öymen’in (EK 7) Mısır, Tunus, Irak, Suriye, Libya örneğinde kronolojik sırayla ülkelerin yönetsel biçimlenişi anlattığı süreçte “onlar” tanımına dahil ettiği iktidar sahiplerine negatif yüklemeler dikkati çeker. Sefahatlerine düşkün, ataerkil yapıları öne çıkan, hükümet politikalarında başarısız, tek adam vesayetine sahip bu olumsuz yüklemeler, son 60 yıldaki yönetimlerinin krallıklar, askeri veya sivil şeflikler dışında olmamasıdır. Bu olumsuzlamalar da “onlar”ı “biz”den demokratik rejimlerinin olmayışı noktasında ayırır. Türkiye’yi bahsedilen coğrafyadan birçok alanda ayrıştırıldığı bu söylemde “onlar” için siyasal anlamda negatif etiketlemeleri görürüz.

Koray Çalışkan (EK 10), siyasal devrimin ancak sömürge devleti durumundan çıkarak gerçekleştiğini düşünerek Ortadoğu’da siyasal kurumların sömürgeciliğin ihtiyaçlarına göre şekillendiğini söyler. Dolayısıyla demokratikleşmeden payını almayan Ortadoğu’daki problem sömürgeciliğe boyun eğmişliktedir. Bu söylem “onlar” için doğru bir siyasal yönetim özelliklerinin ve demokrasi değerlerinin eksikliğini vurgusunu içerir.

Akif Emre (EK 11) Türkiye ile Mısır arasındaki benzerlikler üzerinden giderek konumlandırma yapar. Yazıda Cumhuriyet ile birlikte değişen ve askeri vesayetin ağırlığıyla hissedildiği Türkiye’nin siyasal yapısı eleştiri getirilmesi “biz” için sorgulama da içerir. Ortadoğu’da pek çok ülkeyi tek parti, tek adama dayalı resmi ideoloji egemenliğinde değerlendiren yazı yine “onlar” için siyasal yönetimlere karşı bir eleştiri tutumudur. Bu söylemde “biz” ve “onlar” arasındaki siyasal yönetim sürecinde benzerliklere dikkat çekilerek, her iki grubun da olumlu ve olumsuz taraflarına değinilir.

İbrahim Karagül (EK 12), Arap Baharı sürecindeki olayların aktörlerinden yöneticilerin çırpınma çabalarına rağmen artık hükümlerinin kalmadığı, muhalif tarafların ise bilinçlenerek bütün unsurlarıyla harekete geçtiğini ifade eder. Dolayısıyla bilinçlenen bu grup Arap yüzyılı şekillendirecek, çoğulcu, özgürlükçü, kendi değerleriyle barışık, yerli iktidarlar başa gelecektir. Başat rolünün de vurgulandığı yazıda Türkiye bölge ülkeleri arasındaki ilişkiyle dinamik güçlerinden olacaktır. Buradaki söylemde “onlar” için ise dinamik, kararlı ve yeniliğe açık bir portre çizilerek, “biz” konumundaki Türkiye lider olarak belirlenir.

Yasin Aktay (EK 14) sürece giden yolda Libya'nın kültürel farklılıklarına dikkat çeker. “Libya halkı aşiret kültürünün hâlâ çok yoğun olarak yaşandığı bir yer” bilgisiyile aşiret kültürüne dair geleneklerin bölgenin iç dinamiklerini ve yönetim anlayışını belirlediğini ifade eder. Libya'da aşiret kültürüne önem atfeden yazıdaki söylem “onlar”ın güçlü, seçkin ve muvaffakiyeti yüksek yönünü öne çıkarmak üzerinedir.

Uluç'un (2009: 39) biz ve öteki ayrımında ifade ettiği farklılıkları içeren ötekiliğin zenginlik aracı olarak değerlendirilmeden ötekinin yerinden edilmesi, büsbütün inkar edilmesi biz ve düşmanlar mefhumunu yaratır. Burada biz-onlar ayrımında düşmanlık boyutuna varmasa da Arap ülkelerine yönelik görülen eksiklikler, Türkiye'yi bir adım öne çıkarır. Kültürel, siyasal, sosyal yaşam, tarihi yapı, gelenekler gibi çeşitlemelerle farklılıklar temelli söyleme ulaşılan biz-onlar ayrımında köşe yazarlarının sorunsal ettiği konu yine Türkiye eksenindedir.

4.5. Kelimeler ve Cümle Yapıları

Arap Baharı sürecine yönelik incelenen köşe yazıların büyük bir çoğunluğunda bağımsızlık, demokratik, diktatör gibi kelimelerin sıklıkla tekrarlandığı görülür. Bu kelimelerin kökünden türeyen demokratik, diktatörlük gibi kavramlar da Arap Baharına yönelik olayların etkenlerini ve aktörlerini anlatarak, yaşanan

durumlara olumsuzlayıcı göndermeler yapar. Bunların yanı sıra Ortadoğu, Batı, halk, ayaklanma, hareket, devrim, İslam gibi kelimeler de sıkça kullanılır ve bu kelimelerin temsiliyeti yine bölgedeki olumsuzlama ya da olumlama şeklinde sunulur.

Köşe yazılarındaki kelime seçimleri değerlendirmeye devam edilirse Arap Baharı sürecini yaşayan bölgedeki halk için olumlayıcı tanımların ayağa kalkmak, halkın gücü, halk iradesi, halkın uyanışı, cesaret, coşku, özgürlük, reform, yeni pencereler, yenilik, çağdaşlaştırmak, özgür bir ülke, değişim dinamiği, demokrasi modeli, yeni bir dünya düzeni, radikal değişim, Arap yüzyılı, dünyanın gündemine oturacak yoğunlaşma gibi kelimeler ve kelime öbekleriyle inşa edildiği görülür. Diğer yandan diktatör, fakir, cahil, işbirlikçi, babalarının malı, halkını imha etmek, kökten dinci, molla, demir yumruk, dikta, krallık, askeri şeflik, halkını sömüren diktatör, siyasi ucube, apolitikleştirici zafiyet, oyun bitti, ibretlik gibi kelimeler ve kelime öbekleri de olumsuzlamaları çerçeveler. Gerek Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerin iktidarları ve bu iktidarları alaşağı etme amacındaki muhaliflere, gerek bu ülkelerin toplumsal, tarihi, geleneksel yapısına, gerekse Türkiye’de olayları analiz edenlerin fikirlerine yönelik olumlama ya da olumsuzlamayı içeren bu kelimelerin kullanımlarına bakılarak fikirlerarası bir karşıtlık söz konusudur denilebilir.

Köşe yazılarında cümlelerin etken/edilgen olma durumlarına geçerse değerlendirmede büyük oranda etken yani aktif cümlelerin kullanıldığı görülür. Aktif cümlelerin özne konumundakiler de sürecin aktörleri olarak biçimlenir. “Kaddafi, saltanatını sürdürmek için direniyor” (Fikret Bila, EK 3), “Mısır’a “Müslüman Kardeşler” örgütü damgasını vuracaktır” (Güneri Cıvaoğlu, EK 4), “Artık Mısır’da halk uyanmıştır ve ayaktadır” (Sami Kohen, EK 5). “Araplar da değişiyor elbette” (Taha Akyol, EK 6), “Hiçbirinin bizim anladığımız manadaki demokratik bir rejimle ilgisi yok” (Altan Öymen, EK 7), “Türkiye’nin Mısır’daki olağanüstü halk hareketi karşısında düştüğü durum budur” (Cengiz Çandar, EK 8), “Ortadoğu ve Arap dünyasında politika kazanı hararetle kaynıyor” (Cüneyt Özdemir, EK 9), “Tunus’ta

abartıldığı gibi bir toplumsal hareket olmadı” (Koray Çalışkan, EK 10), “Bu zamana kadar Mısır bir tür Nasirizmi yaşıyordu” (Akif Emre, EK 11), “İster ‘Arap devrimi’ diyelim istersek demokrasi hareketleri, bu ülkeler eskisi gibi olmayacak” (İbrahim Karagül, EK 12), “Mısır ayaklanması bunlarda gerçekten de muvazene bırakmadı”(Salih Tuna, EK 13), “Arap dünyasında halklar kendi ülkelerinde devrim sırasına girmiş gibi” (Yasin Aktay, EK 14) cümleleri aktif cümlelere örnek verilecek yapıdadır. Cümlelerin aktifliğe dayalı bu yapısal özelliği söylemlerin daha vurgulu bir şekilde ifade edilmesini olanaklı kılar. Öte yandan edilgen yani pasif cümlelerin öznelerin yokluğu ile olumlama-olumsuzlama durumlarında kullanıldığı görülür. “Kaçmayı başaranlar hakkında tıpkı Tunus liderinin örneğinde olduğu gibi kırmızı bülten ile yakalama emirleri çıkartılıyor” (Cüneyt Özdemir, EK 9), “Mısırdaki sistem bir yanda demokratikleşirken diğer tarafta derinden askeri renk kazanacağı bir sürece itiliyor” (Akif Emre, EK 11), “Kaddafi’ye baskı artırılabilir, tam anlamıyla yalnız bırakılabilir, sokağın sesi güçlendirilebilir” (İbrahim Karagül, EK 12) gibi cümleler bunun örnekleridir.

Diğer bir yandan köşe yazılarında sıklıkla alıntılardan yararlanıldığı da dikkat çeker. “Bizde Recep Peker’in deyimiyle cahil halkın ‘güdülmesi ve yedilmesi’ milliyetçi-sosyalist ve teokratik Arap diktatörlerinin ortak siyasi doktrinidir!” (Taha Akyol, EK 6), “Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Saraybosna’dan Karadağ’a giderken, yanındaki gazetecilere söylediği ‘İstikrar adına kapalı toplumlar uzun yaşayamaz’ doğru ve bir ‘akademisyen değerlendirmesi’ olarak dikkat çekici ama Türkiye’nin ‘siyasi pozisyonu’ olarak çok yetersiz ve ‘fısıltı’ halinde” (Cengiz Çandar, EK 8), “Bu gürühten adı lazım olmayan birisi dünkü yazısında, ‘Arap dünyasında kıyametler kopuyor, diktatörler korku içinde tir tir titiyor, Ankara ise suspus...’ diyebiliyor” (Salih Tuna, EK 13) örneklerinden de görüldüğü gibi söylemleri pekiştirici ve destekleyici, varılacak karar ve öneri üzerinde tartışmaları kuvvetlendirici, farklı iddiaları çürütmek üzere retorik eleştirisi getirici nitelikler taşıyabilir.

Benzer bir şekilde atasözü, deyim, aforizma gibi kalıplaşmış ifadeleri de köşe yazarlarının bölgesel durumu, düşüncelerini, söylemlerini ve önerilerini dile getirmek için kullandığı görülür. “Ortadoğu ve Arap dünyasında politika kazanı hararetli kaynıyor” (Cüneyt Özdemir, EK 9), “Aşağı tükürse sakal, yukarı tükürse bıyık halinde. İsrail’in tüm keyfi kaçmış halde” (Cengiz Çandar, EK 8). İkincisi göstericilerin talepleri bu aşamaya gelmişken şiddetle bastırılmaya çalışılması yangının üstüne körükle gitmekten başka bir anlam taşıyor (Yasin Aktay, EK 14).

Yine söylemleri destekleyen bir başka faktör de rakamsal göstergelerin ve tarihlerin net bir şekilde ifade edilerek sunulmasıdır. “Gençlerin yüzde 64’ü internet kullanıyor, TV haberlerini izliyor, yüzde 67’si gelecekte endişeli...” (Taha Akyol, EK 6), “60 yıl önce (1951 yılında) Mısır’da kral vardı: Kral Faruk... 31 yaşındaydı. Tahta 1936’da çıkmıştı. Yani 16 yaşındayken...” (Altan Öymen, EK 7) ifadeleri de buna örnektir.

Tüm bu örnekler köşe yazarlarının söylemlerinde şekillenen ideolojik durumu daha iyi anlama adına belirli ipuçları sunar. Köşe yazılarındaki söylemlere paralel seçilen kelimeler, cümle yapıları, alıntılar gazetelerin ideolojik yapısına göre biçimlenebildiği gibi daha çok bu seçim yazarların öznelliğinden ileri gelmektedir. Tüm bunlarla birlikte köşe yazarlarının söylemlerini anlatım kalıplarına dahil ettikleri kelime ve cümle yapılarını kullanarak kendi gerçeklerini okurlarla paylaştığı söylenebilir.

SONUÇ

Temsili, anlam üretim sürecinin içinde kavramlara ve olaylara karşı geliştirilen zihinsel inşaların ürün olarak okumak gerekir. Kavramların ne olduğu değil nasıl temsil edildiği, bir gerçeklik kurgusu yaratmada zihinsel inşaların içinde belirlenen kodların işlevselliğine dikkat çeker. Özetle, gerçeklerden değil kurgulanan gerçekler durumundan bahsedilebilir. Temsilin anlam aracılığıyla dil üretimi özelliğine işaret eden Hall (1997: 28-29); anlam temsilini de yansıtmacı, ereksel, inşacı yaklaşımlar olarak ayırır. İşte bu inşacı yaklaşım içinde göstergeler, anlamlı iletişimin anahtarıdır. Bununla birlikte göstergeler; düşsel şeyler, hayal dünyaları ve soyut düşüncelere gönderme niteliğinde olup tek başına anlamlı değildir. Anlamı inşa eden de temsil dizgeleridir, göstergeler de kodlar sayesinde anlamı iletebilir. Medyada temsili işleyişine bakarken işlevsel durumuyla bizi çözüm noktasına götürecek kavram en temelde temsildedir. Türkiye'nin Doğu'ya bakarken kendisini konumlandırışıyla ilgili sorulacak sorulara verilecek cevaplar Arap Baharı sürecinde temsil edilen "Doğu" imgesi üzerinedir.

Bu temel çizgiler üzerinde ilerlendiğinde Hall'in inşacı yaklaşım içinde kabul ettiği Foucault'un söylemsel yaklaşımı, bizi köşe yazarlarının Arap Baharı ile ilgili yazılarının söylem çözümlemesine gitmede başat bir kavram olarak karşılar. İşlevsellikleri yönünden bakıldığında; dile ideolojik anlamın yüklenmesinin devamında söyleme de yeniden üretildiği dil içinde egemen grupların yararına işleyen özellik atfedilmesi söylemin bilgi, iktidar, güç ile bağlantısını ortaya çıkarır. Söylem dilden bağımsız olmadığı gibi; söylemin mücadelesi bilgi, iktidar, gücün içindedir.

Bir tür kategorileştirme ve söylemsel tanımlarla oluşturulan ötekileştirmenin baskısı en çok da kadınlar, azınlıklar, yoksullar, göçmenler, farklı din ve etnik kökene dine sahip gruplar üzerinde görülür. Türk medyası temel alındığında avantajsız durumda konumlandırılacak grupların bu kurgulanmış gerçek düşününden en fazla payını alan örnekler olduğu söylenebilir. Doğu temsili de bu örnekler gibi iktidar alanı içinde ötekileştiricilik payından nasibini alan bir söylemdir.

Bu kavramların yol göstericiliğinde Said'in bilgi-iktidar ilişkisinin Batı adına ürettiğini söylediği Şarkiyatçılık, öteki üzerinde negatif bir söylemdir. Doğu'yu öteki olarak çeşitli temsillerle yeniden inşa eden Batı, hegemonya kurma istencini Şarkiyatçılık diye betimlenen kalıplaşmış ifadelerle besler. Bu kalıplaşmış ifadelerde temsil edilen Doğu'nun kendini savunma anlayışının bir ürünü olan Garbiyatçılık ise iktidar eliyle üretilen bir söylem olmaktan öte Doğu'nun Batı'yı kendi atmosferi içinde tanımlama çabasıdır. Şarkiyatçılığın oluşturduğu Doğu imajı, kolonyal sürecin güç ve iktidar mücadelesi sonucunda ortaya çıkarken; Garbiyatçılık bu dayatmacı anlayışın karşısında kimi zaman Batı'ya olumsuz anlamlar atfederek kendi kimliği üzerinde ispat arayışı olarak kabul edilebilir.

Temsil ve söylem kavramlarının vurgulanması gereken işlevselliği Arap ülkelerinin Türk medyasında temsil edilmesinde ortaya çıkar. Bu temsiliyette Şarkiyatçı ve Garbiyatçı söylemler aranır. Nitekim Şarkiyatçılık öteki adına üretilen temsillerle yansıtılan bir söylemdir. Bu temsiller söylemlerde görülen ötekileştirme, korkular atfetme, dışlama gibi negatif yüklemelerin genel bir toplum ve coğrafya üzerinde görüldüğü örneklere dayanır. Dilin bu anlamda kullanımı ve Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerin durumuna yönelik yorumlarda bu ideolojik temsil biçimi Türkiye'ye dair bir şeyler söyleme adına da önemlidir. Aynı bağlantı Garbiyatçı bakış açısıyla çerçevelenen köşe yazılarında, Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerin mevcut durumunu eleştirilirken Türk tarihinden örnekler veren yorumlarda, modernizmin ve yönetsel değişimin eleştirisinde görülür. Doğu'ya bakarken Türkiye'yi tanımlayış

tarihi süreçten bağımsız ilerlemediği için kıyaslamalar her iki bölgenin tarihine yönelik eleştirilerle gelişir.

Ortadoğu adı verilen coğrafyanın dinamik yapısının süreklilik arz ettiği, egemenlik anlayışının “tek adam” diktasına dayandığı, kültürel ve sosyal yapısının Batı ülkelerinden farklılık içerdiği düşünülürse “öteki” sınırlarına dahil edilmesi olağan bir sonuç olarak görülür. Kaotizmin kucağında, güven vermeyen, risk içeren, şehvet yüklü gibi tanımlamalar Said’in bahsettiği Şarkiyatçılık kavramının ürünüdür. Türkiye’ye bakılırsa özellikle Tanzimat döneminden bu yana ortaya çıkan yenileşme hareketlerinin Batı tandanslı olması Doğu için de yeni tanımlamalar getirir. Doğu’dan ayrışma süreci ve Batı vizyonunun alanına girilmesi Şarkiyatçı söylemleri de olağan bir şekilde beraberinde getirir. Bununla birlikte bahsedilen bu evrimleşme sürecinde Türk aydınlarının tümünün Batılılaşma hareketleri tarafında olmaması, Batı’nın da Doğu gözlüğüyle sorgulanması için sebeptir. Kamuoyuna yön verme konusunda bir tür “fikir önderi” adlandırmasının içine dahil edilebilecek “köşe yazarları” da Doğu-Batı ekseninde bu gidiş gelişleri yaşamıştır, yaşamaya devam etmektedir.

Köşe yazarları, Foucault’un iktidar/özne kavramsallaştırması içinde düşünülürse bir özne olarak iktidarın söylemini yeniden üreten durumda değerlendirilebilir. Devlet politikalarıyla şekillenen iktidar söylemlerinin alanında özne olarak söylemleri tekrar eden köşe yazarlarının öznel duruşları varsayıldığında aslında bir tür “mikro-iktidar” kurdukları söylenebilir. Bu mikro-iktidar alanında kendi yorumlarını sunar, bu iktidar söyleminin içine dahil olurlar.

Arap Baharı’nın fitilinin ilk ateşi 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus’ta bir seyyar satıcının kendisini ateşe vermesiyle yakılsa da, etkisi belli bir ülke, olay ya da zamanla sınırlı kalmaz. Bu tez çalışmasında sınırlandırılan fitilin ateşlendiği ilk olaydan Birleşmiş Milletler’in Libya’ya müdahalesini içeren tarih aralığı, aynı zamanda olayların en dinamik döneminin yaşandığı ve Türk medyasında da geniş

oranda yer aldığı dönemdir. İncelenen dönemde kaleme köşe yazılarına bakıldığında elde edilen materyal de tatmin edici derecededir. Buradan yola çıkarak Arap Baharı sürecinin Türk medyasında temsiline dair önemli bir dış gelişme olarak görüldüğü, Türkiye'nin de bu gelişmelere ortak olarak sürecin aktörlerinden biri olarak kabul edildiği söylenebilir. Dönemsel olarak sadece köşe yazılarının sayısına bakıldığında bile Türkiye'nin sürecin yakın takipçilerinden biri olduğu, olayları göz ardı etmeyerek kendi gündemine yerleştirdiği görülür. Bu ilgiden çıkan sonuç Türkiye'nin coğrafi bir yakınlığıyla olağan olarak gelişmelerin uzağında kalmamasının yanı sıra, Arap Baharı sürecinde yaşanan gelişmelerden pay çıkararak kendi tarihini ve kimliğini de sorguladığıdır. Nitekim bu süreç içerisinde yorum yapılan gazete köşelerinde ağırlıklı olarak Türkiye'nin tarihi, politik ve bir model olarak rolü kaleme alınmaktadır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinin bir domino etkisiyle iktidar alanında değişimin içine girmesi uzun süredir, "tek adam" yönetimine dayalı bölgede köklü yeniliklere gireceğinin bir sinyali olur. İlk olarak kimi yorumlarca bölgesel çaplı ve küçük hareketler olarak görülse de, bu büyük coğrafyanın yenilik arayışıyla bir tür reformist hareketleri yaşıyor olması tartışmaları başlatır. Bölgeselliği aşır küresel bir tartışma alanının içine gerek coğrafi gerekse tarihsel bağları nedeniyle Türkiye de dahil edilir. Türkiye model bir ülke olabilir mi, süreci yaşayan ülkeler Türkiye'nin tamamladığı gelişim hareketinin neresinde, hareketler Türkiye'ye de sıçrayabilir mi gibi soruların da meşgul ettiği gündemde açıklamalar bir kimlik içine dahil etme mücadelesiyle de sürer. Bu bağlamda Tanzimat döneminden bu yana Doğu ile olan bağlarını zayıflatıp Batı kimliğinin içine dahil olma çabası içindeki Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde de olaylara yaklaşımı bu mantalitede belirlenir.

90'lar sonrası Türkiye'de bir tür çokseslilik anlayışının içine giren anlayış gazeteleri de etkilediğinden köşe yazarlarının söylemlerinin tam anlamıyla gazetelerinin ideolojisinin içinden belirlendiğini söylemek zordur. Bu noktada öznel

bir yorumlamanın ürünü olan sürece yönelik gelişmelerde söylem çözümlemesi yapılan örneklere bakarsak, aynı gazete içinde farklı yorumlamaları görmek de mümkündür. Bu söylem çözümlemelerinde dikkati çeken noktalara değinilirse Türkiye'nin Doğu'ya bakışının aslında tarihe bakışın bir parçası olduğu görülür. Doğu'nun tarihine bakış, Türkiye'nin tarihine de bakıştır; bu da iki bölgenin birbirinden ayrı düşünülemediği fikrini doğurtur.

Arap Baharı sürecinde köşe yazarlarının söylemiyle Türkiye'nin politik anlamda yaşadığı korkular, çeşitli yapılandırma ve konumlandırmalarla ideolojilerine paralel şekillenir. Sürecin aktörlerine yönelik söylemler başlığında da her üç gazetenin Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde Arap Baharı sürecini yaşayan aktör ülkeleri diktatör yönetim anlayışıyla betimlediklerini hatırlamakta fayda var. Bir politik söylem niteliğini de taşıyan bu tanımlar, bu tez çalışmasındaki örneklerden yola çıkarak Türk medyasının bölgedeki iktidarlara bakış açısının hattını çizdiğini söyleyebiliriz. Nitekim tanımlamalar da bu çerçevenin içine dahil edilerek yapılır.

Köşe yazarlarının Şarkiyatçı bakış açısının ürünleri en başta konu başlıkları ve sunumlarında kullanılan vurucu kelimeler ve cümlelerde kullanılır. Buna göre Arap ülkelerinin yönetsel yapısı çağdışı bir çizgiye sahip, halkı cahil, sosyo-kültürel olarak geri dönemdedir. Bu göndermeler klişe temsiller olup, kıyaslama konusunda Türkiye'yi ön plana çıkarıcıdır. Aynı karşılaştırmalar Türkiye'nin rolünü ortaya çıkarıcı benzetmeler şeklinde yürüyüp, diğer ülkelerden bir adım önde olduğu üzerinedir. Karşılaştırmaların kültürel, siyasal, toplumsal yapılar üzerinde de geliştirilerek etnosentrik örnekler üzerinde kurulduğu görülür. Ders verir nitelikte arz eden bu söylemlerde çoğunlukla Arap ülkelerinin anti-demokratik yönetimlerine yönelik eleştiriler öne çıkar.

İslamiyeti odak noktası alan tartışmalarda ise Türkiye'nin laik devlet anlayışıyla din-devlet ayrımını benimsemiş, Arap ülkelerinin ise hala din yönelimli

siyaseti sürdürmesi üzerinedir. Özellikle geçen molla, sakallı, fanatik gibi zihinsel inşalara dayalı göstergeler dini söylemde şekillenen Radikal İslam ve Arap resminin birleşimidir. Türkiye'nin cumhuriyet ile birlikte elde ettiği kazanımlar, laik devlet yapısı ve modernize edilmesi kimi yazarlarca öne çıkarılırken öte yandan bazı yazarlar da Arap ülkelerindeki bu gelişmelerin ılımlı İslami rejime dayalı yönetimleri getireceğini savunur. Burada da İslamiyet dininin temsil edilişlerinde fanatizmi öne çıkaran göstergelerin yanında, ılımlı örnekler sergileyen söylemlerin karşıtlığının farklı köşe yazarlarınca ifade edildiği görülür.

Sonuç olarak Türk medyasında köşe yazarları bağlamında değerlendirilen Türkiye'nin kendini konumlandırışı Şarkiyatçılık-Garbiyatçılık arasındaki çizgide gidiş-gelişler yaşamaktadır. Söylem karmaşası yaratan bu durumun örnekleri köşe yazılarının başlıklarında ve içeriklerinde kendini göstermektedir. Arap Baharı sürecinde gelişmelere ve aktörlere yönelik temsiller farklı köşe yazarlarınca çoğu zaman benzer ifadeler kullanılarak nitelendirilse de, ideolojik farklılık yazıların içeriklerinde üretilen söylemlerde farklılaşabilmektedir.

İktidarın söylemini tekrar eden ve aynı zamanda kendi çaplarında bir mikro-iktidar örneği olarak değerlendirilen köşe yazarları konuya yönelik gazetelerinin ideolojilerinden bağımsız bir duruş sergiler. Bir anlamda fikir önderi olan köşe yazarları bağlamında değerlendirirsek bir kesimin Türkiye'yi tamamen ayrıştırarak Ortadoğu ülkelerine yönelik benzer ya da karşıt bir söylem geliştirmedeğini, böylelikle olaylara kendini dahil etmeyerek sürecin aktörlerinden biri olma fikrini reddettiği görülür. Bir kesimin de Türkiye'yi modernist yapısıyla bir model olarak sunması, Ortadoğu ülkelerini klişe tanımlarla betimlemesi ise Şarkiyatçı bakış açılarının söylemlerine egemen olduğunu düşündürür. Diğer bir kesimin ise yine Türkiye örneğinden yola çıkarak yenileşme çabaları içinde birtakım uygulamaların da ülkeyi aidiyetliği içinde olduğu değerlerden uzak durduğunu savunurken, İslam anlayışı çerçevesinde kurulacak yönetimlerin Ortadoğu ülkelerinin çıkış yolu olduğunu

düşünür. Bu tartışmalardan çıkan sonuç Türkiye'nin iki yüzyılı aşkın bir tarihi süreç içinde geldiği noktanın Şarkiyatçılık ve Garbiyatçılık düşünceleri arasında gidip geldiğidir. Köşe yazarlarının söyleminden yola çıkarak bu aidiyetlik konusunda bir kesin duruşun belirlenmemesi, Türkiye'nin kendi kimliğini sorgulaması konusunda çözüme varamadığı ve bir söylem karmaşası yaşadığı düşüncesini doğurur.

KAYNAKLAR

Ağırakça, A. (1985). *Ömer Muhtar*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Ahmed, S. A. (1992). *Postmodernism and Islam. Predicament and Promise*. London: Routledge.

Ahıska, M. (2005). *Radyonun Sihirli Kapısı-Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*. İstanbul: Metis Yayınları.

Akbaş, Z. & Düzgün, Z. A. (2012). Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8 (2), 57-81.

Akbıyk, N. & Öztürk, M. (2012). Sivil Toplum ve Sosyal Medya Perspektifinde "Arap Baharı" ve "Wall Street"i İşgal Et" Eylemleri. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-II. Küresel Değişim ve Demokratikleşme Bildiriler Kitabı*. Malatya: İnönü Üniversitesi. (1003-1027).

Akerson, F. E. (2005). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.

Aktaş, G. & Gök, A. Y. (2011). Kuzey Afrika Ülkeleri. Dış Politika Enstitüsü. 10 Eylül 2012'de http://www.dispolitika.org.tr/dosyalar/ogrenci_kosesi/kuzey_africa_ulkeleri.pdf adresinden indirildi.

Al Jazeera. (2011). Profile: Hosni Mubarak. 12 Eylül 2012'de <http://www.aljazeera.com/focus/2009/12/200912693048491779.html> adresinden indirildi.

Al Jazeera. (2011). Profile: Muammer Gaddafi. 14 Eylül 2012'de <http://www.aljazeera.com/indepth/2011/02/201122117565923629.html> adresinden indirildi.

Alkan, T. (2002). Al Sana Bir Fıkra. Radikal Gazetesi. 1 Eylül 2002.

Alptekin, G. (2012). Arap Baharı'nda NATO Etkisi ve Libya Operasyonu. 15 Eylül 2012'de <http://www.turksam.org/gencbakis/a2781.html> adresinden indirildi.

Althusser, L. Çev: Tümertekin, A. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Arberry, A. J. (1943). *British Orientalists*. Londra: William Collins of London.

Arık, M. B. & Koç, M. Ed: Arık, M. B. (2005). Köşe Yazarları: Köşelerin Kralları. *Kral Çıplak: Türk Basınına Eleştirel Bir Bakış Denemesi*. Konya: Tablet Kitabevi, 13-33.

Arlı, A. (2004). *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Arsan, E. (2008). *Medya Gözcüsü*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Arslan, A. (2002). Aydınlar, Entelektüeller ve Müminler. *Cogito: Entelektüeller Gerekli mi? Bahar* (31), 201-213.
- Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM). (2011). Tunus'tan Mısır'a: Arap Sokağı, Ordular ve Diktatörler. 11 Eylül 2012'de <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/tunustan-misira.pdf> adresinden indirildi.
- Barthes, R. (1975). *Roland Barthes*. Paris: Le Seuil.
- Barthes, R. (1964). *Elements de semiologie*. Communications 4. Paris: Le Seuil.
- Batı, U. (2010). Reklamcılıkta Retorik Bir Unsur Olarak Kadın Bedeni Temsilleri. *Kültür ve İletişim*. 13 (1), 103-133.
- Benveniste, E. Çev: Öztokat, E. (1995). *Genel Dilbilim Sorunları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berger, J. Çev: Salman, Y. (2011). *Görme Biçimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bozdağ, İ. (2006). *Basın Kurt mu Kuzu mu?* İstanbul: Emre Yayınları.
- Bölme, S.M. & Ulutaş, U. & Küçükkeleş, M. & Özhan, T. & Bektaş, E. (2011). Batı ve Kaddafi Makasında Libya. *SETA Rapor*, 2011 (3), 1-51.
- Bulut, Y. (2006). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Buruma, I. (2004). Oksidentalizmin Kökenleri. *Cogito-Ölüm: Bir Topografya*. Yaz (40), 278-285.
- Ceviz, N. (2011). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. 3 (27), 80-90.
- Coşkun, G. (2011). Ortadoğu'da Baharla Filizlenen Değişim Tohumları. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK). 1 Eylül 2012'de <http://www.usakgundem.com/yazar/2067/ortadoğu'da-baharla-filizlenen-değişim-tohumları.html> adresinden indirildi.
- Çağan, K. (2003). Entelektüel İmgesi Üzerine. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (1), 161-170.
- Çalışkan, K. (2008). Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 39 (1-19).
- Çelikaş, Y. (2012). Arap Baharı'nda İnsan Hakları İhlalleri. Uluslararası Politika Akademisi. 11 Eylül 2012'de <http://politikaakademisi.org/?p=2327> adresinden indirildi.
- Çotuksöken, B. (2002). *Felsefe: Özne-Söylem*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Culler, J. (1976). *Saussure*. London: Fontana.

- Dağtaş, B. & Dağtaş, E. (2007). Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak "Cumartesi Anneleri" Eylemlerinin Türkiye Basınındaki Sunumu. *Kültür ve İletişim*. 10 (1), 71-104.
- Devran, Y. (2010). *Haber Söylem İdeoloji*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Doğan, G. & Durgun, B. (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1 (5), 61-90.
- Doltaş, D. Ed: Gönül, L. (2003). Söylem ve Yazın. *Söylem Üzerine*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 48-55.
- Dursun, D. (2003). Ortadoğu Neresi? Stradigma.com: Aylık Strateji ve Analiz e-dergisi. 10 (1-6). 16 Eylül 2012'de http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/11_2003_01.pdf adresinden indirildi.
- Durukan, K. (2004). *Doğu-Batı İkilemine Dört Bakış: Montesquieu, Fanon, Galeano, Said*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdoğan, İ. & Alemdar, K. (2002). *Öteki Kuram-Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Erdoğan, Y. & Ertosun, M. & Akadır, K. (2012). Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de Halk Ayaklanmaları. *Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi (TUIÇ-YADAM) Raporu*. 2012 (1), 1-48.
- Erkan, H. (2009). *Hollywood Sinemasında Oryantalizm*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Fiske, J. Çev: İrvan, S. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Foucault, M. Çev: Urhan, V. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Foucault, M. Çev: Kılıçbay, M. A. (2001a). *Kelimeler ve Şeyler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. Çev: Hilav, S. (2001b). *Söylemin Düzeni*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. Çev: Ergüden, I. & Keskin, F. (2005a). *Büyük Kapatılma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. Çev: Ergüden, I. & Akınhay, O. & Keskin, F. (2005b). Çev: *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. Çev: Ergüden, I. & Akınhay, O. (2005c). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gasset, O. Y. Çev: Muallimoğlu, N. (1992). *Kütlelerin İsyanı*. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Görgün, H. (2001). Bir İktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhalifleri. *İslam Araştırmaları Dergisi*. 2001 (6), 77-92.

- Güneş, S. (2001). *Medya ve Kültür: Sessiz Yiğınların Kültürel İntiharı*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Gürel, N. (2004). *Şu Bizim Medya*. İstanbul: BAS-HAŞ.
- Hacı, G. (2011). Arap Baharı Aslında Onların Baharı: Müslüman Kardeşler. Akşam Gazetesi. 11 Aralık 2011.
- Hacking, I. Çev: Urhan, V & Gündoğdu, H. (2002). Foucault'nun Arkeolojisi. *Foucault ve Bilginin Arkeolojisi*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 57-76.
- Hall, S. (1981). The Determinations of Newsphotos. Mast, G & Cohen, S. (Der.) *The Manufacture of News*. London: Sage Publications.
- Hall, S. (1997). Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. *The Work of Representation*. London: Sage Publications.
- Hall, S. (1999a). İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü. Küçük, M. (Der.), *Medya, İktidar, İdeoloji* (77-126). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hall, S. (1999b). Kültür, Medya ve 'İdeolojik Etki'. Küçük, M. (Der.), *Medya, İktidar, İdeoloji* (199-244). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hanefi, H. (2004). İslam ve Batı: Çatışma mı Diyalog mu? *Cogito: Ölüm: Bir Topografya. Yaz* (40), 269-277.
- Haydari, N. Ed: Bilgili, C. & Akbulut, T. N. (2010). TRT'den Özel Kanallara Geçişte 'Radyo' ve 'Çok Sesliliğin' Söylemsel Olarak Konumlandırılması. *Kırılan Kalıplar-1 Kitle İletişimi ve Kültürel Dönüşüm*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 107-128.
- Hazır, Ü. (2011). Arap Baharı Orta Asya Bozkırlarında Eser mi? Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) 13 Eylül 2012'de <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1575/arap-bahari-orta-asya-bozkirlarinda-eser-mi.aspx> adresinden indirildi.
- Hürriyet (2011). Devrimin Adresi: 6 Nisan Hareketi. Hürriyet Gazetesi. 10 Eylül 2012'de <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/17024594.asp> adresinden indirildi.
- İnal, A. Der: Alankuş, S. (2005). Medyanın "Etkisi" Sorunsalına Başka Bir Bakış. *Medya ve Toplum* (65-80). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- İnuğur, M. N. (2002). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Kahraman, H. B. (1999). 'Bazı' Gazete Yazarları. Radikal Gazetesi. 1 Şubat 1999.
- Kahraman, H. B. (2004). *Modernite ile Postmodernite Arasında Türkiye*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Karaduman, S. (2007). Medyatik Gerçeklikte Kimlik Temsilleri: Televizyon Haberlerinin Aktörleri Üzerine Düşünceler. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 4 (4), 45-56.
- Kejanlıoğlu, D. B. & Taş, O. (2009). Türk Basınında AB-Türkiye İlişkilerinin Sunumu: 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi. *Kültür ve İletişim*. 12 (1), 39-64.

- Kentel, F. (2002). 90'lar Türkiye'sinde Kamusal Yüzleriyle Aydınlar. *Cogito. Entelektüeller Gerekli mi? Bahar* (31), 269-290.
- Kibaroğlu, M. (2011). Arap Baharı ve Türkiye. *Adam Akademi. 2011* (2), 26-36.
- Köse, H. (2006). En Son Babalar Duyar Dizisinde Geleneksel Baba Otoritesinin Temsil Edilişi ve Sorgulanışı. *Kültür ve İletişim. 9* (2), 107-143.
- Kutlu, T. Ö. & Bekiroğlu, O. (2011). Türkiye Yazılı Basınında Alevilerin Temsili: 7. Alevi Çalıştayı Haberlerinin Söylemi. *E-Journal Of New World Sciences Academy (NWSA). 6* (4), 916-942.
- Mahçupyan, E. (2006). Hangi Entelektüel. *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Entelektüeller-I. 9* (35), 11-25.
- MacKenzie, J. M. (1995). *Orientalism: History, theory and the arts*. Manchester: Manchester University Press.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mattelart, A. & Mattelart, M. Çev: Zillioğlu, M. (2003). *İletişim Kuramları Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Megill, A. Çev: Birkan, T. (1998). *Aşırılığın Peygamberleri-Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Muradoğlu, A. (2011). Unutmayalım, Mısır'ın yakın tarihi bizim de yakın tarihimizdir! Yeni Şafak Gazetesi. 20 Şubat 2011.
- Odabaş, S. (2008). Güzelliğin On Para Etmez Şu Estetik Cerrahlar Olmasa: Medyada Beden Politikalarının Temsili. *Kültür ve İletişim. 11* (1), 53-72.
- Osborne, P. Çev: Gen, E. (1999). *Eleştirel Bakış: Entelektüellerle Söyleşi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2002). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Önür, N. (2012). Neoliberalizmin Yükselişinde Medyayı Yeniden Okumak ve Anlamak: Türk Basınındaki Arap Baharı Söylemleri Üzerine Bir Araştırma. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-II. Küresel Değişim ve Demokratikleşme Bildiriler Kitabı*. Malatya: İnönü Üniversitesi. (1028-1054).
- Özbek, M. (2010). *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özer, Y. Z. (1987). *Mısır Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özer, Ö. (2009). *Eleştirel Haber Çözümlenmeleri*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özkan, M. (2009). Mısır Dış Politikasında Filistin ve Bölgesel Yansımaları. *Akademik Ortadoğu 4* (1), 81-101.

- Özkan, Ö. (2012). Çölde Bahar Olur mu? *Hariciye Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler Topluluğu Aylık Düşünce Dergisi*. 3 (3), 7-12.
- Özyıldırım, I. (2001). Tür Çözümlemesi: Yönelimler, Yöntem ve Sınırlamalar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 18 (2), 67-78.
- Özyıldırım, I. (2003). Türkçe'de Köşe Yazılarının Bilişsel Yapıları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 20 (2), 91-104.
- Parla, J. (1985). *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parsa, S. & Parsa, A. F. (2002). *Göstergebilim Çözümlenmeleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Pappe, I. Çev: Atmaca, G. (2009). *Ortadoğu'yu Anlamak*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Ryan, M. & Kellner, D. Çev: Özsayar, E. (1997). *Politik Kamera- Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ruhi, Ş. Ed: Gönül, L. (2003). Söylem ve Birey. *Söylem Üzerine*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 12-26.
- Russo, F. Der: Urhan, V. (2002). Michel Foucault'da Bilginin Arkeolojisi. *Foucault ve Bilginin Arkeolojisi*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1-56.
- Rüstemoğlu, R. K. (2008). 1949-1981 Yılları Arasında Suriye ve Mısır'da Vuku Bulan Hükümet Darbeleri ve Bunların Türkiye'deki Yankıları. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyahi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Said, E. Çev: Alatl, A. (2000). *Haberlerin Ağında İslam*. İstanbul: Babil Yayıncılık.
- Said, E. Çev: Ülner, B. (2001). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Said, E. Çev: Birkan, T. (2009). *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saussure, F. D. Çev: Vardar, B. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. İstanbul: Multilingual.
- Sözen, E. (1999). *Söylem-Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Sümer, G. (2010). Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Ege Akademik Bakış*. 10 (1), 671-698.
- Şen, F. (2012). Toplumsal Hareketler ve Medya: "Wall Street İşgali"nin Medyada Temsili. *Global Media Journal: Turkish Edition*. 2 (4), 138-167.
- Şimşek, E. (2005). *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*. İstanbul: Kum Saati Yayıncılık.
- Taş, R. (2012). Ortadoğu'daki Gelişmelerin Ekonomik Anlamı ve Küresel, Bölgesel ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Potansiyel Etkileri. *Turgut Özal Üniversitesi Ekonomik Sosyal ve Siyasal Araştırma ve Uygulama Merkezi (ESSAM) Ortadoğu Raporu*. 2012 (7), 9-35.

- Taşkesen, A. (2011). Arap Dünyası'nda Demokratikleşme Hareketleri. *Sakarya Üniversitesi Akademik İncelemeler Dergisi*. 6 (2), 259-270.
- Tekelioğlu, O. (2003). *Foucault Sosyolojisi*. İstanbul: Alfa Aktüel Kitabevi.
- Telli, A. (2012). Mısır Devrimi'nde Sosyal Medyanın Rolü. *Bilge Strateji*. 4 (7), 76-105.
- Tepe, H. (1996). *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*. Ankara: Ark Yayınları.
- Tıǧlı, İ. (2011). Mısır'da Sosyal Hareketler: Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler. Dünya Bülteni Araştırma Masası (DÜBAM). 13 Eylül 2012'de <http://www.dunyabulteni.net/file/2011/misirda-sosyal-hareketler.pdf> adresinden indirildi.
- Topçuoğlu, R. A. (2006). Foucault ve Entelektüeller. *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Entelektüeller-III*. 9 (37), 221-229.
- Torlak, F. (2011). Tahrir'den Parlamenteoya Mısır'ın Seçimleri. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). 1 Eylül 2012'de <http://www.setav.org/tr/tahrirden-parlamenteoya-misir-secimleri/yorum/1020> adresinden indirildi.
- Turan, T. & Turan T. T. (2011). Libya'nın Tarihi Gelişimi İçerisinde Senusilik, Türk Senusi ve Türkiye-Libya İlişkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4 (19), 190-206.
- Turna, B. B. (2002). Şarkiyatçılığı Anlamak Edward Said'in "Şarkiyatçılık"ı Üzerine Notlar. *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Oryantalizm-I*. 5 (20), 211-232.
- Turner, B. S. Çev: Kapaklıkaya, İ. (2002). *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Tüfekçioğlu, H. (1997). *İletişim Sosyolojisine Başlangıç*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Türel, O. (2011). 2011 Yazında Ortadoğu'yu Düşünürken. *Mülkiye Dergisi*. 35 (272), 9-59.
- Uluç, G. & Soydan, M. & Ankaralığıl, M. (2008). Medyada Kadının Temsiline İlişkin Feminist Bir Okuma Çalışması: Tempo Dergisi. *Civilacademy*. 6 (3), 41-52.
- Uluç, G. (2009). *Medya ve Oryantalizm: Yabancı, Farklı ve Garip... Öteki*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK). (2011). Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Değişim Arzusu. *Ankara: USAK Raporları*. 11 (02), 1-58.
- Ulutaş, U. & Torlak, F. (2011). Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi. *SETA Analiz*, 2011 (46), 1-24.
- Usul, A. R. (2011). Arap Halk Hareketleri, Bölgede Demokratikleşme İmkanları, Libya ve Türkiye'nin Tutumu. Global Political Trends Center. 15 Eylül 2012'de

http://www.gpotcenter.org/dosyalar/PB23_2011_ArapHalkHareketleri_AliResulUsul.pdf adresinden indirildi.

Uysal, A. (2011). Ortadoğu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği. Ankara: *Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Rapor. 2011* (3), 1-120.

Uzun, T. & Atasever, G. (2010). Türkiye'de Modernleşme Süreci Bağlamında Oryantalist ve Oksidentalist Bakışlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2* (26), 175-182.

Van Dijk, T. A. (1999). Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları. Küçük, M. (Der.), *Medya, İktidar, İdeoloji* (331-395). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Vercoutter, J. Çev: Su, E. (1992). *Eski Mısır*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Yalur, T. (2012). Foucault'nun Temsil Anlayışı Üzerine. *Cogito: Michel Foucault. Yaz* (70-71), 437-445.

Yavuz, H. (2000). *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*. İstanbul: Buke Yayınları.

Yeğenoğlu, M. (2003). *Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*. İstanbul: Metis Yayınları.

Yüce, E. (2007). *Simgesel Seçkinler ve Habitus: Hürriyet Gazetesi'nde Köşe Yazarlığı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Doktora Tezi. Ankara.

Yücel, T. (2008). *Yapısalcılık*. İstanbul: Can Yayınları.

Zakzuk, M. H. (1993). *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*. İstanbul: Nil Yayınları.

Zeyrek, D. Ed: Gönül, L. (2003). Söylem ve Toplum. *Söylem Üzerine*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 27-47.

EKLER

EK 1: Milliyet, Radikal ve Yeni Şafak Gazetelerinde 17 Aralık 2010-31 Mart 2011 tarihleri aralığında Arap Baharı Sürecine Yönelik Yorumlar Yapan Köşe Yazarları ve Köşe Yazılarının Başlıkları.

MİLLİYET GAZETESİ

21 Köşe Yazarı- 269 Köşe Yazısı

Abbas Güçlü (1 köşe yazısı)

3 Mart 2011-Libya'daki gelişmeler Türkiye'yi nasıl etkiler?

Aslı Aydıntaşbaş (21 köşe yazısı)

17 Ocak 2011-Hillary Clinton Kılıçdaroğlu'yla görüşecek

29 Ocak 2011-Balkanlarda çakma devrim

30 Ocak 2011-Arnavutluk'un karizmatik ve çılgın muhalefet lideri Rama-Yaşananlar demokrasi mücadelesi

31 Ocak 2011-Ankara hâlâ demokrasi demedi

2 Şubat 2011-Erdoğan açıkça "Git artık" dedi

3 Şubat 2011-Obama Mısır sınavını geçti mi?

5 Şubat 2011-Şu an zaten fiilen başkanlık sistemi var

7 Şubat 2011-Münih'te 48 saatte ne yapılır?

10 Şubat 2011-'Beyaz Türkler'in MHP'yi kurtarma planı

14 Şubat 2011-Önce bizi sonra sizi içeri atacaklar

21 Şubat 2011-Sayın Başbakan durdurun bu katliamı!

24 Şubat 2011-Kaddafi'ye uçuş yasağı neden yok?

3 Mart 2011-Davutoğlu müdahaleye karşı ama...

10 Mart 2011-Taşpınar: 'Washington'la çatlak var'

19 Mart 2011-Ankara Kaddafi'yi gözden çıkardı

21 Mart 2011-CHP neden yükseliyor?

22 Mart 2011-Kaddafi'yle Nefes Kesen Pazarlık 4 ABD'li gazeteci böyle kurtarıldı

22 Mart 2011-Libya krizinin arkasında Türkiye-Fransa gerilimi

24 Mart 2011-Türkiye neden girdi?

28 Mart 2011-Ren geyikleri ülkesinde bile 'ifade özgürlüğü' kaygısı

31 Mart 2011-Savcı neden alındı?

Can DüNDAR (2 köşe yazısı)

30 Ocak 2011-Kılıçdaroğlu, Mısır'ı hatırlattı, İsmet İnönü gibi konuştu: 'Baskı artarsa direniş haktır!'

5 Şubat 2011-Tahrir'de hak, Kızılay'da dayak.

Çetin Altan (29 köşe yazısı)

- 20 Ocak 2011-Mumla aramak
21 Ocak 2011-“Çeşmenin başında susuzluktan ölüyorum” François Villon
29 Ocak 2011-Ağız mızıkasından değişik havalar...
2 Şubat 2011-Yayılr mı, yayılmaz mı; yazı-tura...
3 Şubat 2011-Tatminsizlik çıbanları
4 Şubat 2011-Hem Kahire batağı, hem diplomasi atağı, hem de kutuplaşmaların yatağı...
5 Şubat 2011- Başkent'deki bum..bum'lar...
6 Şubat 2011-Ala ala hey...
9 Şubat 2011-Çalı süpürgesi
10 Şubat 2011-Karga karga gak dedi, çık duvara bak dedi
12 Şubat 2011-Güveçte bol naneli fasarya
13 Şubat 2011-Çata pata şadırvanı
16 Şubat 2011-Yorucu
18 Şubat 2011-Fokur fokur bir domino
23 Şubat 2011-Trapez, yamuk...
24 Şubat 2011-Petrol, “gelişmiş olmayı” sağlayamıyor
25 Şubat 2011-Göç
26 Şubat 2011-Çatır çuturların göbek taşında
27 Şubat 2011-Bir pazar laternası
3 Mart 2011-Leylek leylek havada, yumurtası tavada...
6 Mart 2011-Kör yollara dalmadan, apışıp da kalmadan...
19 Mart 2011-Kaygılarla korkular lunaparkına, uzaktan göz atarak...
20 Mart 2011-O çok geniş, bu çok dar; dipsiz kile boş ambar...
23 Mart 2011-Nokta atışları
24 Mart 2011-Çapaçulluk bandosunda trampetalar
25 Mart 2011-Terlik
26 Mart 2011-Sürekli bir çatır çutur...
27 Mart 2011-Camdan bir karışık renkli Venedik horozu
29 Mart 2011-Plastiklerle jelatinler...

Derya Sazak (10 köşe yazısı)

- 16 Ocak 2011-Yasemin devrimi
29 Ocak 2011-Devrim vakti
3 Şubat 2011-Devrimin rengi
4 Şubat 2011-Torba eylemi
5 Şubat 2011-Mısır'ın geleceği
13 Şubat 2011-Devrim
24 Şubat 2011-Çadır devleti
27 Şubat 2011-7 denizci
22 Mart 2011-Libya saldırısı
25 Mart 2011-Tezkere

Doğan Heper (5 köşe yazısı)

- 10 Şubat 2011-Mısır yorumları iflas etti
17 Şubat 2011-Mısır, ne istedi, ne geldi?
24 Şubat 2011-Bu kargaşa yeter, bitirin
3 Mart 2011-Erdoğan, artıları eksileri
24 Mart 2011-Siyasilere rahat batıyor

Fikret Bila (21 köşe yazısı)

- 22 Ocak 2011-Yasemin devrimi
- 23 Ocak 2011-Kadının özgürlüğü ve güvenliği
- 1 Şubat 2011-Mısır'da geri dönüş olmaz
- 3 Şubat 2011-Mübarek yanlış yolda
- 4 Şubat 2011-Babadan oğula geçen demokrasi!
- 12 Şubat 2011-Mısır'ın demokrasiye ulaşması
- 13 Şubat 2011-Ülkene hizmet ettiysen İsviçre neyin nesi?
- 22 Şubat 2011-Kaddafi'nin sonu
- 23 Şubat 2011-Kaddafi kafasını kuma gömdü
- 24 Şubat 2011-Türklerin Tahliyesi
- 25 Şubat 2011-Kaddafi'nin kıyım tehdidi
- 26 Şubat 2011-Gül'den Sarkozy'ye: Bizimle oyun oynamayın
- 27 Şubat 2011-Tahliye başarısı
- 4 Mart 2011-Demokratik hukuk devletinin ölçüleri
- 6 Mart 2011-Cumhurbaşkanı Gül, son gözaltıları Milliyet'e değerlendirdi: 'Savcılar titiz davranmalı'
- 20 Mart 2011-Tam bağımsızlığın önemi
- 22 Mart 2011-Türkiye barış için müdahil olmalı
- 23 Mart 2011-Koalisyon güçlerinin amacı
- 25 Mart 2011-Marmaris-Trablus koridoru
- 30 Mart 2011-Çatışma ve gerginlik politikası
- 31 Mart 2011-Kılıçdaroğlu: "Mısır benzetmesi insafsızlık"

Güneri Civaoglu (21 köşe yazısı)

- 28 Ocak 2011-İleri demokrasi gülleri
- 29 Ocak 2011-Yanlış adam, yanlış zaman
- 1 Şubat 2011-Mübarek: Türkiye ile savaşı önledim
- 2 Şubat 2011-İkinci İran mı?
- 3 Şubat 2011-Atlı develi demokrasi
- 12 Şubat 2011-Gir içeri 'aptal...'
- 17 Şubat 2011-Gazeteci herkesle konuşur
- 22 Şubat 2011-Libya izlenimleri
- 24 Şubat 2011-Bir delinin hatıra defteri
- 25 Şubat 2011-Sonu Hitler mi, Mussolini mi?
- 26 Şubat 2011-İslam'ın piramidi
- 1 Mart 2011-'Kesintisiz isyan' söylemi
- 2 Mart 2011-LibyaLeaks sızıntıları
- 4 Mart 2011-Alacakaranlık
- 19 Mart 2011-Zamanı zamana bırakmak zamanı
- 22 Mart 2011-Sarkozy'nin 'kara ayakları'
- 23 Mart 2011-BBG kaygısı
- 24 Mart 2011-'Taş' değil 'baş'
- 26 Mart 2011-Harita yeniden çiziliyor
- 29 Mart 2011-Hayaletin eli
- 31 Mart 2011-Kral Abdullah 'Beşar Mahpus'

Güngör Uras (4 köşe yazısı)

- 2 Şubat 2011-Mısır'daki kaos yayılırsa fatura giderek büyür
- 25 Şubat 2011-Petroldeki fiyatlar korkudan ve spekülasyondan yükseliyor (Arzda büyük ölçüde azalma yok)
- 28 Şubat 2011-Kaddafi'nin 'Yeşil Kitap'ını bir zamanlar biz de sevmiştik

22 Mart 2011-Libya'da 'ne olur ise olsun' diyemeyiz

Hasan Cemal (20 köşe yazısı)

25 Ocak 2011-Laikçi dikta, dinci dikta, demokrasi!
1 Şubat 2011-Mısır'ın asker sorunu!
2 Şubat 2011-Mısır ve demokrasi korkusu...
4 Şubat 2011-'Unutmayın, Hitler de seçimle gelmişti'
5 Şubat 2011-Mısır için de 'Demokrasinin zamanı değil!' diyen o kafalar!
15 Şubat 2011-Tahrir Meydanı'nın genç devrimcileri uyanık olmalı, her şey yeni başlıyor!
18 Şubat 2011-Artık bütün Mısır Tahrir Meydanı
19 Şubat 2011-Tahrir'de devrimin bayramını kutladılar
20 Şubat 2011-'Barış ancak demokrasiyle yakalanır'
21 Şubat 2011-'Seçimle gelir, seçimle gideriz'
22 Şubat 2011-Orduyu değişime halk zorluyor
23 Şubat 2011-Ekonominin gerçekleri ve avanta düzeni, devrimi karşı devrime çevirebilir!
24 Şubat 2011-Suyu artık tersine akıtmak çok güç!
25 Şubat 2011-Türkiye, Tayyip Erdoğan, Ak Parti ve de Hasan Şaş çok popüler!
26 Şubat 2011-Hazır mıyız, Arap dünyasında yeni çağ çok şeyi değiştirecek!
4 Mart 2011-Statükoyu demokrasiye yeğlediler
19 Mart 2011-Kaddafi bir an önce defolup gitsin de...
22 Mart 2011-Özgürlüklerle ilgili çifte standartlara son!
23 Mart 2011-Libya'da tehlikenin farkında mısınız?
30 Mart 2011-Bahçeli, Erdoğan'ın oyununa geliyor! Devlet Bahçeli'nin MHP'deki oy kanamasını tersine çevirmesi güç.

Hasan Pulur (9 köşe yazısı)

2 Şubat 2011-Mısır'ın halini gördükçe...
5 Şubat 2011-Oradan, buradan, şuradan...
18 Şubat 2011-Oradan, buradan şuradan...
27 Şubat 2011-Atatürk'ün Trablusgarp Günleri Libya'yı 'gözü' pahasına savunmuştu
28 Şubat 2011-Kaddafi ve devlet adamı
20 Mart 2011-Şafak Yolculuğu mu?
23 Mart 2011-Önce medeniyet sonra demokrasi
26 Mart 2011-Kaddafi ve Bahai Efendi, 27 Mart 2011-Libya nedir ne değildir?

İlber Ortaylı (1 köşe yazısı)

27 Şubat 2011-Baskıcı liderler ve oğulları

Kadri Gürsel (11 köşe yazısı)

20 Ocak 2011-İran, ABD'ye karşı işbirliği istiyor
31 Ocak 2011-'Mısır İslam Cumhuriyeti'
3 Şubat 2011-İslamcılık değil ekonomi, sersem!
6 Şubat 2011-Türkiye Mısır'a kötü örnek oluyor
14 Şubat 2011-EI Kaide'den AKP'ye...
28 Şubat 2011-Müslüman demokrasi iş başında
3 Mart 2011-Davutoğlu: Model olma iddiamız yok
21 Mart 2011-Bu savaş başladığı gibi bitmeyebilir
24 Mart 2011-Sahiden, sizin Libya'da ne işiniz var?
28 Mart 2011-AB başkentindeki lekeli Türkiye manzarası

31 Mart 2011-Boşluktaki Türk dış politikası

Melih Aşık (23 köşe yazısı)

30 Ocak 2011-Günümüzde yalaka türleri
1 Şubat 2011-Şah ve mat!
2 Şubat 2011-Hepimiz faniyiz...
3 Şubat 2011-Patlamış Mısır
4 Şubat 2011-Kahire ordaysa...
5 Şubat 2011-Sadece gevezelik
6 Şubat 2011-Kahrol Müjdat!..
8 Şubat 2011-Direnme hakkı
9 Şubat 2011-Haydi canım...
10 Şubat 2011-'Ver kurtul' mu?
13 Şubat 2011-Hukuk ve adalet
17 Şubat 2011-Paşa'nın uykusu...
19 Şubat 2011-Neye inanırsın!
20 Şubat 2011-Spiegel olayı...
25 Şubat 2011-Sızma sorular!
26 Şubat 2011-Alkolsüz soru...
2 Mart 2011-PKK dönüyor...
6 Mart 2011-Zorlu bir dönem
11 Mart 2011-Komplo iklimi...
22 Mart 2011-İkiyüzlü Batı...
23 Mart 2011-Libya manevrası
25 Mart 2011-Wikileaks çözdü...
30 Mart 2011-Kıyım geliyor!

Meral Tamer (3 köşe yazısı)

6 Şubat 2011-Ferid Zekeriya'ya göre Mısır paşalara teslim
16 Şubat 2011-Mısır Türkiye'ye değil
Türkiye Mısır'a benziyor!
23 Şubat 2011-Kılıçdaroğlu Libya'da sınıfta kaldı

Metin Münir (2 köşe yazısı)

25 Şubat 2011-Meydanların sessizliği
24 Mart 2011-Libya'da çark edenler ve etmeyenler

Nuray Mert (16 köşe yazısı)

28 Ocak 2011-Tunus'ta 'devrim', Lübnan'da 'karşı devrim', Mısır'da isyan
1 Şubat 2011-Mısır'da 'vekâleten devrim'
3 Şubat 2011-Mısır Üzerinden Konuşmak
4 Şubat 2011-Demokrasi hayalleri ve 'Post-İslamizm'
6 Şubat 2011-'Kurtlar Vadisi Türkiye'
8 Şubat 2011-Biz Mısır'daki devrimi çok sevmiştik!
13 Şubat 2011-Yeni 'Devrim'ler
15 Şubat 2011-Mısır'da 'Post-Devrim', 'Post-demokrasi'
17 Şubat 2011-Tasasız 'demokrat'lar!
25 Şubat 2011-Libya ve 'büyük kıyamet'
27 Şubat 2011-Tarihten bir yaprak: Eski dost 'Kaddafi'
15 Mart 2011-Libya'ya 'uluslararası müdahale'
17 Mart 2011-Karışık bir tablo Bahreyn, Suudi Arabistan, İran, ABD ve Türkiye

22 Mart 2011-Özgürlükçü, demokratik ve katılımcı anayasa için
24 Mart 2011-Utanmaz müdahalecilik ve figüran olmayı reddetmek!
29 Mart 2011-'Arap baharı'nın sonu ve Türkiye

Osman Ulagay (2 köşe yazısı)

22 Mart 2011-Arap dünyası geleceğini arıyor, Türkiye model olabilir mi?
23 Mart 2011-Arap dünyasında büyük arayış Devrimi yönetmek zor olacak

Sami Kohen (34 köşe yazısı)

18 Ocak 2011-Tunus henüz devrimin başında
19 Ocak 2011-'Yasemin Devrimi' yayılacak mı?
21 Ocak 2011-Türkiye'nin rolü önemli, ama...
25 Ocak 2011-Yasemin devriminde geçiş dönemi
28 Ocak 2011-Arap dünyasında yeni gerçekler
29 Ocak 2011-Ya özgürlük ya da kaos...
1 Şubat 2011-Mısır'da sonun başlangıcı
2 Şubat 2011-Ortadoğu'da yeni bir düzene doğru...
4 Şubat 2011-Türkiye ne yapabilir?
5 Şubat 2011-Olaylar Türkiye'nin değerini artırıyor
9 Şubat 2011-Mısır'da ne değişti?
11 Şubat 2011-Ortadoğu politikasında "ince ayar"
12 Şubat 2011-Darbe mi Devrim mi?
15 Şubat 2011-Mısır'da yeni sürecin zorlukları
16 Şubat 2011-Yalnız özgürlük yetmiyor...
18 Şubat 2011-Ortadoğu'da değişim salgını...
19 Şubat 2011-ABD'nin tavrında anlamlı değişiklik
22 Şubat 2011-Ortadoğu ile ilişkilerde zor günler
23 Şubat 2011-Akdeniz'de sular ısınıyor
25 Şubat 2011-Kaddafi bu... Başkasına benzemez!
26 Şubat 2011-Dünya Libya için ne yapabilir?
1 Mart 2011-Yaptırımlar neye yarar?
4 Mart 2011-Libya'ya müdahale olur mu?
5 Mart 2011-'Türkiye Modeli'ne gölge düştü
8 Mart 2011-Ankara kriterleri bu mudur?
9 Mart 2011-Domino etkisi ülkelere göre değişiyor
11 Mart 2011-Libyalı çocukların sesi...
18 Mart 2011-Ülkeye göre politika...
19 Mart 2011-Kaddafi şimdi pes edecek mi?
22 Mart 2011-Libya'da ucu açık belirsizlik dönemi
23 Mart 2011-Çelişkiler dünyası
25 Mart 2011-Karışmalı mı, karışmamalı mı?
29 Mart 2011-Ortadoğu'daki değişim Türkiye için fırsat mı sıkıntı mı?
30 Mart 2011-Wilton Park'ta Türk imajına düşen gölge

Semih İdiz (21 köşe yazısı)

19 Ocak 2011-"Türk modeli"nin önemi artıyor
26 Ocak 2011-AKP Ortadoğu'da demokrasiye sıcak bakıyor mu?
31 Ocak 2011-Diktatörlere tahammül kalmadı
2 Şubat 2011-Erdoğan sözlerinin arkasında durmalı
5 Şubat 2011-Batı'da ve Ortadoğu'da gözler AKP'ye dönüyor
7 Şubat 2011-Türkiye-Suriye ilişkileri derinleşiyor
8 Şubat 2011-İsrail'e sert uyarı: Mısır'a karışma!

- 14 Şubat 2011-Mısırlılara hayranlık duymamak elde değil
16 Şubat 2011-'Türkiye model olacaksa AB'ye daha sıkı sarılmalı'
23 Şubat 2011-Türk modelinde ordunun yeri
26 Şubat 2011-Türkiye'nin tahliye operasyonu göz dolduruyor
2 Mart 2011-Erdoğan'ın Libya tutumunu anlamakta güçlük çekiyoruz
7 Mart 2011-Bu gidişle Mısır Türkiye için Model olacak
12 Mart 2011-Türkiye de Libya'da rengini belli etmeli
16 Mart 2011-AKP Ortadoğu'daki değişimi gerçekten doğru algılıyor mu?
19 Mart 2011-Türkiye'yi zorda bırakan karar
21 Mart 2011-Libya filminin sonu beklenmedik bitebilir
23 Mart 2011-Dış politika hesapları çarşıya uymuyor
27 Mart 2011-NATO'da doğru çizgiye gelindi
28 Mart 2011-AKP'nin Ortadoğu politikası altüst oldu
30 Mart 2011-Türkiye'ye önemli görevler düşecektir

Taha Akyol (13 köşe yazısı)

- 19 Ocak 2011-Laik diktatör şeriat ülkesinde Tunus dersleri
31 Ocak 2011-İslamcı düşünce de değişiyor Mısır nereye?
4 Şubat 2011-Tunus, Mısır ve sonrası... İslamcılık nereye?
12 Şubat 2011- İslam demokrasiyle tanışıyor Mısır'da değişim
21 Şubat 2011-Sıra Libya'da
22 Şubat 2011-Libya korkusu!
23 Şubat 2011-Devrim mi, rönesans mı? İslam nereye?
24 Şubat 2011-'Cahil Araplar' ve demokrasi
3 Mart 2011-'Büyük Ortadoğu Projesi' Değişim komplotu mu?
21 Mart 2011-Libya cehennemi!
22 Mart 2011-Türkiye kimden yana?
24 Mart 2011-Arap dünyası nereye? Türkiye ve ABD
25 Mart 2011-Ortadoğu'yu sıkıntılar beklerken Türkiye'nin rolü?

RADİKAL GAZETESİ

22 Köşe Yazarı- 139 Köşe Yazısı

Ahmet İnel (4 köşe yazısı)

- 1 Şubat 2011-Hayır haşmetmeap, bu bir devrim!
8 Şubat 2011-'Araplarda demokrasi olamaz' mı?
1 Şubat 2011-Yeniden eşitlik üzerine
22 Mart 2011-Neden sadece Kaddafi gayri meşru?

Altan Öymen (2 köşe yazısı)

- 30 Ocak 2011-Ya krallık ya şeflik rejimi, 4 Şubat 2011-'Halk' ve 'eşkiya'

Avni Özgürel (1 köşe yazısı)

- 24 Şubat 2011-Devrimler sadece tesadüf mü?

Berrin Karakaş (1 köşe yazısı)

26 Şubat 2011-Her birinize ve hepinize tükürüyorum

Cengiz Çandar (25 köşe yazısı)

- 21 Ocak 2011-Hrant için, Hariri için
- 22 Ocak 2011-Türkiye'ye Lübnan dersi...
- 28 Ocak 2011-Lübnan aynasından Türkiye: Ne kadar 'bölgesel güç'?
- 29 Ocak 2011-Mısır: Halkın ayak sesleri ve bir diktatörlüğün daha son nefesleri
- 1 Şubat 2011-Türkiye, Mısır'ın neresinde?
- 2 Şubat 2011-Tebrikler: Mısır'ın halkına ve Türkiye Başbakanı'na
- 4 Şubat 2011-Tahrir'den Pınar Selek'e...
- 5 Şubat 2011-Mısır'ın tarih yazdığı gün...
- 8 Şubat 2011-'Dünyanın anası' ile 'Cihanın Yarıları' arasında Türkiye
- 9 Şubat 2011-Mısır devrimi, Ortadoğu'nun geleceği ve üç model: Türkiye, İran, Pakistan
- 11 Şubat 2011-'Eksen kayması'ndan 'Türkiye modeli'ne nasıl geçildi?
- 12 Şubat 2011-Yaşasın Mısır devrimi!
- 14 Şubat 2011-Mısır'dan herkes nasibini alacak
- 16 Şubat 2011-Dünyaya kapalı saatler
- 22 Şubat 2011-Libya: Osmanlı dominosu ve Bingazi'deki kan davası
- 25 Şubat 2011-İrak ve Libya: İki 'Başkan'ı dinlerken...
- 26 Şubat 2011-Bağdat'ta 'Öfke Günü'
- 2 Mart 2011-PKK ve devlet: Toplu intihara doğru mu?
- 15 Mart 2011-'Polis devleti' söyleminin kaynağı ya da Türkiye karşıtı tsunami
- 16 Mart 2011-Türkiye'nin 'garanti belgesi'
- 22 Mart 2011- Türkiye, Kaddafi'nin 'utangaç müttefiki' mi?
- 26 Mart 2011-Türkiye ve bölgede 'özgürlük'
- 27 Mart 2011-Ortadoğu'nun özgürlük şafağında (Türkiye-Suriye)
- 29 Mart 2011-Tayyip Erdoğan'dan Irak'a 'ilk'ler seferi

Cüneyt Özdemir (9 köşe yazısı)

- 29 Ocak 2011-Ortadoğu'da artık kimse şah değil, padişah değil
- 30 Ocak 2011-Mısır'da ev hapsindeki emanetçi
- 1 Şubat 2011-Diktatörleri keşfetme kılavuzu
- 2 Şubat 2011-Ucube entelektüeller
- 22 Şubat 2011-Diktatörün insan hakları ödülü
- 25 Şubat 2011-Nehrin kenarında daha çok beklersiniz!
- 26 Şubat 2011-Trablus'ta bir gece
- 27 Şubat 2011-Seyfülislam Kaddafi neden benimle konuştu?
- 22 Mart 2011-Ananı Türk televizyonlarında görmüşler

Eyüp Can (12 köşe yazısı)

- 1 Şubat 2011-Kahramanını arayan rol
- 2 Şubat 2011-Kim kime benzeyecek?
- 3 Şubat 2011-İsyan eden bir çift göz
- 4 Şubat 2011-Aleykümselam Ertuğrul Bey
- 5 Şubat 2011-Muhammed için en büyük özgürlük
- 9 Şubat 2011-Kur'an ve haç
- 11 Şubat 2011-Merhaba başkaldırı
- 15 Şubat 2011-Gel de takma
- 22 Şubat 2011-Türkiye'nin seçimi

25 Şubat 2011-Hicret'te hayata tutunan 7 kafadar
26 Şubat 2011-Seyfülislam neden Seyfülkaddafi oldu?
22 Mart 2011-Bardağı taşıran son damla

Ezgi Başaran (3 köşe yazısı)

4 Şubat 2011-Hesabımızı bilelim ki faturayı kesebilelim
24 Şubat 2011-Gazeteciler birbirini kurban eder

Fatih Özatay (3 köşe yazısı)

8 Şubat 2011-Mısır ve Tunus: İki gösterge
15 Şubat 2011-Mısır ve Tunus: Başka göstergeler
24 Mart 2011-Mısır ve Tunus'u bekleyen ekonomik sorunlar

Fehim Taştekin (14 köşe yazısı)

18 Ocak 2011-Devrimden seraba: Tunus'ta ne değişti?
23 Ocak 2011-Mağripten maşrıka saatler isyana ayarlı
29 Ocak 2011-Mübarek'in fişini kim çekecek?
9 Şubat 2011-Asıl model İhvan olur!
12 Şubat 2011-Türkiye risk aldı ama sonunda haklı çıktı
21 Şubat 2011-Yeşil hamle, siyah kalkan
22 Şubat 2011-Tılsım bozuldu
2 Mart 2011-Libya için Irak senaryosu
10 Mart 2011-Arap ateşiyle Kafkasya tutuşur mu?
16 Mart 2011-Şii hilaline karşı kutsal ittifak
18 Mart 2011-Devrimi yoldan çıkarmanın 4 yolu
21 Mart 2011-Bu 'Şafak' Libyalılara çok kefen diktirir
24 Mart 2011-Yemen türküsünü yakma zamanı
27 Mart 2011-Ne Musa'nın ne de İsa'nın oğlu olabildi

Gökçe Aytulu (1 köşe yazısı)

26 Mart 2011-Vicdanla cüzdandan arasında Türkiye

Gündüz Vassaf (2 köşe yazısı)

13 Şubat 2011-Dünya Ortadoğu'dan mı ibaret?
27 Şubat 2011-Vicdanın da bir tahammül noktası var

Güven Sak (6 köşe yazısı)

11 Şubat 2011-Küreselleşmenin çocukları şimdi Tahrir Meydanı'ndadır
15 Şubat 2011-Mısır, Türkiye'ye model olacak
18 Şubat 2011-Neden bu işler bizim mahallede oluyor?
25 Şubat 2011-Kemerleri bağlayalım lütfen
11 Mart 2011-Libya ordusunda albaydan öte rütbe yok
22 Mart 2011-Libya tarihiyle İran'a gidilir mi?

Jale Özgentürk (2 köşe yazısı)

2 Şubat 2011-Mısır isyanı sürpriz oldu bölgede risk iştahı azaldı
4 Şubat 2011-Turizmin 2011 rotası İstanbul'da belirlenecek

Koray Çalışkan (9 köşe yazısı)

- 19 Ocak 2011-Tunus dersi: 'İslamcı Büyük Ortadoğu'ya hazır mısınız?
- 30 Ocak 2011-Mısır'da Ortadoğu zembereği boşaldı
- 2 Şubat 2011-Yoldaki işaretler: Yeni bir Ortadoğu doğuyor
- 3 Şubat 2011-Mısır Ergenekonu iş başında
- 6 Şubat 2011-Mısır'a bakıp Türkiye'yi görmek
- 13 Şubat 2011-Mısır'da devrim bitmedi, başlıyor
- 16 Şubat 2011-Medeniyya, medeniyya! Miş ayzin askeriyya!
- 27 Şubat 2011-Libya bölündü, gelecek karanlık, elde var Yeşil Kitap
- 24 Mart 2011-Libya'da değneği tutmamak yanlış mı?

Metin Ercan (1 köşe yazısı)

- 5 Mart 2011-Bölgesel gerilim ve petrol fiyatları

Murat Yetkin (25 köşe yazısı)

- 16 Ocak 2011-Tunus'ta olanlar Türkiye'yi nasıl etkiler?
- 18 Ocak 2011-Lübnan'da iç savaş tehlikesi
- 19 Ocak 2011-Tunus'ta yaşanan bir devrim mi?
- 20 Ocak 2011-Aynı barbarlar mı?
- 30 Ocak 2011-Kifaya! Hurriya!
- 2 Şubat 2011-Mısır'da çöken ABD'nin İsrail merkezli siyasetidir
- 3 Şubat 2011-ABD'nin İslam'la tehlikeli oyunu
- 4 Şubat 2011-Kahire'de hak olan, Ankara'da yasak mı?
- 5 Şubat 2011-'Erdoğan'daki yetki Obama'da yok'
- 6 Şubat 2011-Ortadoğu'da vücut çalımları
- 12 Şubat 2011-Mısır'da iktidar değişirken Türkiye
- 13 Şubat 2011-'Yalan hiç yıkılmayacakmış gibi görünür'
- 22 Şubat 2011-Kaddafi sınavı
- 24 Şubat 2011-Türkiye'nin Libya refleksi
- 25 Şubat 2011-Sarkozy'nin hassas dönemde ilginç ziyareti
- 1 Mart 2011-Üç kritik gelişme
- 4 Mart 2011-Sustukça sıra kime gelecek?
- 5 Mart 2011-Gazeteciler baskıya karşı sokaktaydı
- 6 Mart 2011-Davutoğlu, Bağış, Çelik ve basın özgürlüğü sınavı
- 20 Mart 2011-Libya operasyonuna Türkiye de katılıyor
- 22 Mart 2011-Türkiye'den NATO'ya şartlı evet
- 23 Mart 2011-Libya Irak ile aynı değil
- 24 Mart 2011-Tezkere çatışmayı öngörmüyor ama...
- 25 Mart 2011-Basılmamış kitaba yasak olur mu?

Oral Çalışlar (4 köşe yazısı)

- 29 Ocak 2011-Arap aleminde 'Otoriter modernleşme'nin sonu
- 1 Şubat 2011-'Müslüman Kardeşler' ve Naval El Saddavi
- 2 Şubat 2011-Mısır'da İslam ve demokrasi denklemi
- 25 Şubat 2011-Suruç'ta Kürt meselesi, sınır meselesi

Özgür Mumcu (6 köşe yazısı)

- 14 Şubat 2011-Vicdan siyaseti, vicdan muhabbeti
- 24 Şubat 2011-Başbakanımızı sevelim
- 3 Mart 2011-Arapları aşağılamayın

24 Mart 2011-Harekât, işgal ve hukuk
28 Mart 2011-Dikkat, kaygan zemin!
31 Mart 2011-Daha yeni başlıyor

Pınar Ögünç (5 köşe yazısı)

2 Şubat 2011-Peki ya 'internetler' kesilirse?
7 Şubat 2011-Herkesin konuştuğu genç kadın: Esmâ Mahfuz
14 Şubat 2011-Defne Devrimi'nin istikbali
2 Mart 2011-Kaddafi'nin sözde hemşiresi
23 Mart 2011-Nükleer ve 'komşularla sıfır sorun'

Serdar Kuzuloğlu (2 köşe yazısı)

17 Şubat 2011-Mısır 2.0, 31 Mart 2011-Tatlises, Kaddafi ile Venezüella'da!

Uğur Gürses (5 köşe yazısı)

17 Ocak 2011-Tunus'un farkı
4 Şubat 2011-Mısır'daki başkaldırının 'gıdası'
25 Şubat 2011-Petrolde domino senaryosu
7 Mart 2011-'Öfke günü' yaklaşırken
11 Mart 2011-Dalgakıran şart

YENİ ŞAFAK GAZETESİ

26 Köşe Yazarı-198 Köşe Yazısı

Abdullah Muradoğlu (26 köşe yazısı)

9 Ocak 2011-Mısır, K.Afrika'daki değişimin işaretini mi veriyor?
18 Ocak 2011-Hiç olmazsa kaçacak bir yer buluyorlar!
19 Ocak 2011-Tunus en zayıf halkaydı
23 Ocak 2011-Tunus'un özgürlük mücadelesine destek veren tek devlet Osmanlı'ydı..
26 Ocak 2011-Sorunlar, çözümler, sabotörler...
30 Ocak 2011-Lübnan krizini anlamak için tarihe bakmak lazım...,
1 Şubat 2011-Baskıcı rejimler için kâbus dönemi başladı...
2 Şubat 2011-Kuzey Afrika halkları ne istiyor?
6 Şubat 2011-1919'da Mısır halkı Tahrir meydanında tek yumruk olmuştu
8 Şubat 2011-Ölüyü öldürmekte üstümüze yok!
13 Şubat 2011-Kasaturayla gelenler kasaturayla giderler...
15 Şubat 2011-CHP'nin kurtarılması 'milli mesele' oldu...
16 Şubat 2011-"Peygamber ve Firavun"...
20 Şubat 2011-Unutmayalım, Mısır'ın yakın tarihi bizim de yakın tarihimizdir!
22 Şubat 2011-İtalya Kaddafi'nin düşmesinden endişe ediyor...
23 Şubat 2011-Haritalarınız dikiş tutmuyor işte...
27 Şubat 2011-Kayıp İmam'ın bedduası Kaddafi'yi yakaladı!
2 Mart 2011-Trabzon'u Trablus'a bağlayan bir nişan...
6 Mart 2011-Gelin, Libya'yı biraz da Evlad-ı Hilal'den tanıyalım!
8 Mart 2011-Şengen'i bırakın, Şamgen'e bakın!

- 13 Mart 2011-Tunus'ta şimdi Türkiye'nin zamanı geldi mi?
22 Mart 2011-Odyseus Şafağı ne anlama geliyor?
23 Mart 2011-İslam sivil toplumu ve tarihi görev...
27 Mart 2011-Fransa K.Afrika'da yeni bir bayrak dikme peşinde mi?
29 Mart 2011-Kral İdris ve Albay Kaddafi...
30 Mart 2011-Dönüştürücü diplomasi

ABDÜLKADİR SELVİ (5 Köşe yazısı)

- 2 Şubat 2011-Tanka çıkacağına İnce'yi sustur
21 Mart 2011-Füzeler sadece Kaddafi'ye mi?
24 Mart 2011-Ankara'dakiler darbeyi bilir
25 Mart 2011-Gemilerimiz Libya'da olmalı
29 Mart 2011-Vecdi Gönül, nasıl değerlendirdi?

AKİF EMRE (15 Köşe Yazısı)

- 18 Ocak 2011-Bir diktatörün ironik sonu
20 Ocak 2011-Halk hareketinden 'parfüm devrimi' çıkartmak
27 Ocak 2011-Tunus Mısır'ın deneme tahtası mıydı?
1 Şubat 2011-İsrail'le radikalizm kısılcacında devrim
3 Şubat 2011-Mübarek kime yaslandı; Esad kime seslendi?
8 Şubat 2011-Mısır'da post-kemalist sürecin aktörleri
15 Şubat 2011-Oryantalizmin real politik halleri
22 Şubat 2011-Kaddafi: İktidar yalnızlaşması
24 Şubat 2011-Libya'ya sadece işçi mi gönderdik?
10 Mart 2011-Ortadoğu'da kültürel İslam devri/mi!
15 Mart 2011-Petrol şakaya gelmez
22 Mart 2011-Bu filmi seyretmiştik
24 Mart 2011-Retorik ya da real politik
29 Mart 2011-Suriye kördüğümü
31 Mart 2011-"Devrimler çağı"nda medya/nın hakikati

ALİ BAYRAMOĞLU (5 Köşe yazısı)

- 4 Şubat 2011-Mısır: Yeni bir toplumsal dalga ve anlamı
24 Şubat 2011-Soykırım ve diktatörlük karşısında din ve halk
25 Şubat 2011-Otoriterleşme mi demokratikleşme mi?
22 Mart 2011-Libya'daki derin bombalar...
23 Mart 2011-Libya: Kırk katır mı kırk satır mı?

AYŞE BÖHÜRLER (5 Köşe Yazısı)

- 29 Ocak 2011-Havlama hürriyeti
5 Şubat 2011-Mısır'ı basmakalıp yargılarla anlayabilir miyiz?
2 Şubat 2011-Git artık, kolum tutuldu! Gitti, elhamdulillah!
26 Şubat 2011-Zavallı zalim!
12 Mart 2011-Konformist İslam!

FATMA BARBAROSOĞLU (5 Köşe Yazısı)

- 23 Şubat 2011-Kadın kıyafetleri ile Libya katliamı arasında gündem...
25 Şubat 2011-Cennet Mahallesi'nden bir çocuk
28 Şubat 2011-Çocukluğumun sosyalist sayfası
2 Mart 2011-"Üçüncü şahlanış" ahirete doğru

4 Mart 2011-Erbakan'a veda üzerinden AK Parti'de gedik açma gayretli!

FEVZİ ÖZTÜRK (2 Köşe Yazısı)

3 Şubat 2011-Mısırlıları sokağa döken gerçekler
24 Şubat 2011-Başbakan'ı bağlayan gerçekler

HAYRETTİN KARAMAN (2 Köşe Yazısı)

4 Şubat 2011-Mısır isyanı ve İhvan
17 Şubat 2011-Türkiye örneği siyasi İslam ve İslamcılık

İBRAHİM KARAGÜL (29 Köşe Yazısı)

13 Ocak 2011-Tunus'un gençleri diktatörleri gömer!
14 Ocak 2011-Tunus; ekmek, kurşun ve şiiir
18 Ocak 2011-Dünya er geç bu 'son'la yüzleşecek
19 Ocak 2011-İran, Lübnan'da İsrail'i vuracak...
27 Ocak 2011-Büyük deprem: Tunus düştü, Mısır sarsılıyor!
28 Ocak 2011-ABD'nin dostları çöküyor!
1 Şubat 2011-Mübarek gidecek: 20. Yüzyıl'ın rövanşu bu!
2 Şubat 2011, Kahire de sizin Saraybosna da...
4 Şubat 2011-Bugün Kahire'deyiz: Zafer ya da kurşun!
8 Şubat 2011-CIA'nın 'adamı' gitmeden olmaz
10 Şubat 2011-Barış beklerken savaş gelmesin!
15 Şubat 2011-Peki şimdi ne olacak?
17 Şubat 2011-Mübarek İsrail'de mi?
18 Şubat 2011-Akdeniz'de müthiş kapışma!
22 Şubat 2011-Kaddafi bitti, sırada ne var?
23 Şubat 2011-Bitti Muammer, gerçekten bitti!
24 Şubat 2011-Petro-dolarlar ve silahlar sizi nasıl kurtarsın şimdi!
25 Şubat 2011-Akdeniz'de aç kurtlar dolaşılıyor, dikkat!
2 Mart 2011-Libya'yı işgal: Öfke Avrupa'yı vuracak!
3 Mart 2011-Libya'yı işgal: Yeni bir Ömer Muhtar çıkacak...
8 Mart 2011-Suudi Arabistan'da şehir savaşları mı başlayacak?
10 Mart 2011-Çekiç Güç: Libya Irak mı olacak?
15 Mart 2011-Suudiler Bahreyn'de! Peki İran ne diyecek?
16 Mart 2011-O gemide ne vardı?
17 Mart 2011-Türkiye o uçağı neden indirdi?
22 Mart 2011-Bizi aptal mı sandınız siz!
23 Mart 2011-Bu öfke Fransa'yı çok kötü çarpacak!
24 Mart 2011-Yüz yıllık hesap bu, farkında mısınız?
29 Mart 2011-Türkiye, çok acil bir müdahale gücü kursun!

KÜRŞAT BUMİN (13 Köşe Yazısı)

22 Ocak 2011-Batı ve Bin Ali'nin Tunus'u
23 Ocak 2011-Bin Ali'yi dün nasıl bulurduk, bugün nasıl biliyoruz?
24 Ocak 2011-Bin Ali'yi nasıl bulurduk?
29 Ocak 2011-'Sosyal hareketler'de 'sosyal paylaşım siteleri'nin rolü
31 Ocak 2011-Ve nihayet savaş uçakları Kahire semalarında...
2 Şubat 2011-Mısır'da muhalefet ve 'endişeli Batı'
9 Şubat 2011-Problemlili bir tarif: 'Türkiye modeli'
13 Şubat 2011-Tahrir Meydanı'nda kaç kişi vardı?
14 Şubat 2011-'Post-İslamcı Devrim'

15 Şubat 2011-İslamileşmenin paradoksu: İslamı büyük ölçüde depolitize etti
26 Şubat 2011-Büyük önder Montesquieu okuyordu demek!
23 Mart 2011-'Bir tür dramaya, klibe dönüşmüş haberler'
27 Mart 2011-Suudi Arabistan, BAM, Katar vs: Onları ne zaman konuşacağız?

MEHMET ŞEKER (10 Köşe Yazısı)

20 Ocak 2011-Kötü niyetin daniskası
3 Şubat 2011-Felek, bir darbeyi bile çok gördü bizimkilere
12 Şubat 2011-Ah Atatürk
14 Şubat 2011-Firavun gitti tamam da Hz. Musa nerede?
17 Şubat 2011-Halkın hak talebi karşısında, krallıklar yerle bir
24 Şubat 2011-Eşkıya düzeni yıkılıyor
25 Şubat 2011-Vur emri
26 Şubat 2011-Birileri bizi ti'ye mi almak istiyor?
10 Mart 2011-Hayret, hatırlamış!
22 Mart 2011-Azgın Batı'nın en iyi bildiği iş: Bölmek

MEHMET ZİYA GÖKALP (1 Köşe Yazısı)

8 Şubat 2011-Mısır değil ABD'nin geleceği şekilleniyor

MURAT AKSOY (1 Köşe Yazısı)

29 Mart 2011-Ortadoğu ve dünya 'demokrat'lıkla tanışırken...

NAZİF GÜRDOĞAN (7 Köşe Yazısı)

19 Ocak 2011-Tunus Barbaros'un diyarıdır
2 Şubat 2011-Mısır'da gündüz gözüyle demokrasi
6 Şubat 2011-Her dayatmacı yönetim kendi isyancısını hazırlar
16 Şubat 2011-Tahrir Meydanı Mısır'ın dünyayı şeffaflığa davetidir
27 Şubat 2011-Yalın yaşamak bir erdemdir
23 Mart 2011-İstanbul'suz Avrupa demokrasisi tadını ve rengini yitirir
27 Mart 2011-Orta Doğu'da demokratik yönetim arayışları

OSMAN ÖZSOY (5 Köşe Yazısı)

1 Şubat 2011-Düğüme kim bastı?
3 Şubat 2011-Direnış durursa katliam olur
24 Şubat 2011-Kılıçdaroğlu bu cinayete ne diyecek?
22 Mart 2011-Hükümete bir tebrik, bir tenkit
24 Mart 2011-Cenazede teşekkür

ÖZCAN ÜNLÜ (1 Köşe Yazısı)

4 Şubat 2011-Peki ya siz, tehlikenin farkında mısınız?

ÖZLEM ALBAYRAK (5 Köşe Yazısı)

1 Şubat 2011-Mısır'ı bırak, Suriye'ye bak!
4 Şubat 2011-10 maddede Mısır devrimi!
22 Şubat 2011-Dekolte
25 Şubat 2011-Kaddafi'nin suratı!
25 Mart 2011-Libya: Kırk katırla kırk satır

RASİM ÖZDENÖREN (5 Köşe Yazısı)

- 6 Şubat 2011-Mısır karşısında ABD'nin ve Türkiye'nin tavrı
10 Şubat 2011-Mısır'a karşı tutumunda Türkiye'nin durumu: Onun nesine gıpta ediliyor?
24 Şubat 2011-Devrimcinin yürüyüşü
27 Şubat 2011-Ortadoğu'da tarih yeniden yazılıyor
13 Mart 2011-İhtilalin meşruluğu meselesi

RESUL TOSUN (8 Köşe Yazısı)

- 19 Ocak 2011-Diktatör gitti, ya diktatörlük?
26 Ocak 2011-Başbakanınızı bize emaneten gönderemez misiniz?
2 Şubat 2011-Batı politikalarının iflası
12 Şubat 2011-Telaş sadece Mısır'ın değil
16 Şubat 2011-Ordu mu yoksa şahıslar mı?
23 Şubat 2011-Bir tuhaf adam
26 Şubat 2011-Suriye?!
23 Mart 2011-Batı'nın öteki yüzü

SALİH TUNA (8 Köşe Yazısı)

- 3 Şubat 2011-Aman dikkat: Mısır delirtiyor!
4 Şubat 2011-Çüş deve!
21 Şubat 2011-Köpek balığı sizsiniz!
24 Şubat 2011-Kafaya bak kafaya!
25 Şubat 2011-'Hah şimdi Tayyip bitti'
21 Mart 2011-Eyvah 'demokrasi' geliyor!
23 Mart 2011-Çok zordayız!
24 Mart 2011-Dalaksız mı cibilliyetsiz mi?

TAMER KORKMAZ (5 Köşe Yazısı)

- 15 Şubat 2011-Altı hafta önce, altı hafta sonra...
25 Şubat 2011-"Ürkütücü" olmaya çalışan şu adam, "Dinci Kaddafi" değil mi?
1 Mart 2011-Bir gün kala!
4 Mart 2011-"Altıncı Filo" Kumpası
22 Mart 2011-Libya'ya "Çökmek"

TEODORA DONİ (3 Köşe Yazısı)

- 7 Şubat 2011-Diktatörlerin gitmesiyle her şey güzel olacak mı?
14 Şubat 2011-Devrim mi, postmodern işgal mi?
7 Mart 2011-"O'ndan geldik O'na döneceğiz"

YASİN AKTAY (10 Köşe Yazısı)

- 29 Ocak 2011-Arap dünyasında değişim zamanı
31 Ocak 2011-Devrim dalgalarını sen, oyun mu sandın?
5 Şubat 2011-Devrim nedir?
7 Şubat 2011-Devrim'in öznesi ve İslamcı siyaset
12 Şubat 2011-11 Şubat Mısır Devrimi hayırlı olsun
14 Şubat 2011-Mısır'dan bakınca çeşitlenen Türkiye modeli
21 Şubat 2011-Sosyal deprem olarak devrim
26 Şubat 2011-Devrim için teodise denemeleri

14 Mart 2011-Arap Dünyasında Değişim: Gelecek, gelmiş midir?
28 Mart 2011-Orta Doğu Devrimleri: İslamcılığın Bitişi mi Evrimi mi?

YASİN DOĞAN (5 Köşe Yazısı)

3 Şubat 2011-Örnek ülke, örnek lider...,
4 Şubat 2011-Ortadoğu'nun demokratikleşmesi...
25 Şubat 2011-AB yine sınıfta kaldı...
3 Mart 2011-Bir liderin irtihali...
25 Mart 2011-Kaddafi ve Sarkozy...

YAŞAR SÜNGÜ (11 Köşe Yazısı)

30 Ocak 2011-Tunus ve sıradakiler
2 Şubat 2011-Eski imtiyazlardan vazgeçin, dönüşüm kaçınılmaz
4 Şubat 2011-Ortadoğu'dan bakınca
6 Şubat 2011-İnsanı yaşat ki devlet yaşasın
11 Şubat 2011-Bölgesel isyan mı, yeni bir çağın başlangıcı mı?
18 Şubat 2011-Zihinler şantiyeye dönüşmezse fırsatları göremezsin
23 Şubat 2011-Servetlerin kaynağı
25 Şubat 2011-Diktatörlerin batılı efendileri
27 Şubat 2011-Ortadoğu'da dönüşüm neden gecikti
4 Mart 2011-Ekonomi özgürleşirken
20 Mart 2011-"Bu defa farklı"

YUSUF KAPLAN (6 Köşe Yazısı)

18 Ocak 2011-Tunus, ne/re/yi gösteriyor?
4 Şubat 2011-Protestanlaştırma ya da genleri dönüştürme d/evrimi
14 Şubat 2011-NETropolitan çağ ve "devrim" in simülatifleşmesi: Hoşçakal devrim!
Hoşgeldin dine karşı din!
4 Mart 2011-Dip dalga versus istikrarlı istikrarsızlık
21 Mart 2011-Batılıların "demir kafesine" tıklamak "özgürlük" mü oluyor şimdi?
25 Mart 2011-Vurulan, "Yeni Türkiye"

EK 2: Seçilen Köşe Yazarları, Tarihleri, Başlıkları

Aktay, Yasin. (26.02.2011). Devrim için teodise denemeleri. Yeni Şafak Gazetesi.

Akyol, Taha. (24.02.2011). 'Cahil Araplar' ve demokrasi. Milliyet Gazetesi.

Bila, Fikret. (20.03.2011). Tam bağımsızlığın önemi. Milliyet Gazetesi.

Cıvaoğlu, Güneri. (02.02.2011). İkincilran mı? Milliyet Gazetesi.

Çalışkan, Koray. - Tunus dersi: 'İslamcı Büyük Ortadoğu'ya hazır mısınız? (19.01.2011). Radikal Gazetesi.

Çandar, Cengiz. (01.02.2011). Türkiye, Mısır'ın neresinde? Radikal Gazetesi.

Emre, Akif. (08.02.2011). Mısır'da post-kemalist sürecin aktörleri. Yeni Şafak Gazetesi.

Karagül, İbrahim (24.02.2011). Petro-dolarlar ve silahlar sizi nasıl kurtarsın şimdi! Yeni Şafak Gazetesi.

Kohen, Sami. (12.02.2011). Darbe mi Devrim mi? Milliyet Gazetesi.

Öymen, Altan. (30.01.2011). Ya Krallık Ya Şeflik Rejimi. Radikal Gazetesi.

Özdemir, Cüneyt. (29.01.2011). Ortadoğu'da artık kimse şah değil, padişah değil. Radikal Gazetesi.

Tuna, Salih. (03.02.2011). Aman dikkat: Mısır delirtiyor! Yeni Şafak Gazetesi.

EK 3: Fikret Bila-Tam bağımsızlığın önemi (Milliyet Gazetesi-20 Mart 2011)

“Tam bağımsızlık” tarihte kalmış bir kavram gibi görünse de Kaddafi'nin Libya'sı bu ilkenin önemini bir kez daha gösterdi.

Ortadoğu'da yaşanan halk hareketleri bir dönemin kapanmakta olduğunun işareti. Önce Tunus sonra Mısır, Libya'da, Yemen'de yaşananlar, diktatör egemenliğinin sonunu haber veriyor.

Çöken sistem

Ortadoğu'nun doğal kaynakları zengin, halkı fakir ve cahil, ülkelerinde Batı dünyasının yardımıyla kurulan diktatörlükler bir bir çöküyor. Demokrasinin yanından geçmeyen, halk iradesine dayalı ulusal egemenlik ve tam bağımsızlık yerine, kişisel egemenliklere dayalı sistem tarihe karışıyor.

Ortadoğu halklarının on yıllarca diktatörlerin elinde ezilmelerine Batı ses çıkarmadı. Diktatörleri petrol akıttıkları sürece destekledi. Bu ülkelerin başına çöreklenen ve 30 yıl 40 yıl saltanat süren diktatörler de ulusal egemenlik ve ulusal çıkarları değil, kişisel ve ailesel çıkarlarını gözeterek, yeni sömürgeciliğin işbirlikçiliğini yaptılar. İsviçre ve diğer Batı ülkelerinde ortaya çıkan milyarlarca doları bulan servetler, sistemin nasıl çalıştığını gözler önüne serdi.

Libya halkının tepesine çöreklenmiş Kaddafi'ye 42 yıllık saltanat yetmemiş görünüyor. Kaddafi, saltanatını sürdürmek için direniyor. Halkını böcek gibi gören, tebaa yerine bile koymayan Kaddafi, petrol için elini öpen Batılı liderlerin kendisini kurtaracaklarını sanıyordu. Ama Kaddafi'yi ilk satanlar da onlar oldu.

Tam bağımsızlık

“Tam bağımsızlık” son yıllarda gözden düşmüş bir ilkeydi. Günümüzün küreselleşmiş dünyasında yeri olmadığı kanısı yaygındı.

Oysa, sorun, uluslararası sözleşmelere imza atılması ve uluslararası kuruluşlara üye olunması, uluslararası hukukun ve mahkemelerin tanınmasıyla uluslararası yetkilerin tanınması, egemenliğin bazı alanlarda kısmen devredilmesi değil...

Sorun, halk iradesine, dolayısıyla demokrasiye, dolayısıyla ulusal egemenliğe dayanmayan diktatörlüklerin, ulusal çıkarlarını koruyacak bir bağımsızlığa değil, aksine Batı desteğine bağımlı iktidarlarıydı.

Ülkelerinin doğal kaynaklarını babalarının malı gibi istedikleri şekilde satıyor, bu gelirden halk değil kendisi, ailesi ve yakın çevresi zenginleşiyordu. Ortadoğu halkları şimdi bu sistemi yıkmak için ayağa kalkmış görünüyorlar.

Kaddafi ve benzeri diktatörlerin alışmadıkları bir durum. Bu nedenledir ki, olayı hazmetmekte zorlanıyor; kan dökmeden çekilmek yerine, kendi halkını imha etmekten geri durmayacaklarını söyleyebiliyorlar.

Berlusconi'nin elini öptüğü Kaddafi, “Sarkozy'ye para verdim, onu ben seçtirdim” diye diyet bekliyor. Oysa o da biliyor ki, Batılı ülkelerin liderleri, Libya halkından önce Libya petrolünü seviyorlar. Halk, diktatöre isyan edince durumu yoklayıp, gidici olanın arkasından en hızlı onlar çekiliyor.

Atatürk'ün ilkesi

Atatürk'ün neden “tam bağımsız”lık dediği şimdi daha iyi anlaşılıyor olmalı. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı neden TBMM eliyle yürüttüğü, neden cumhuriyet ilan ettiği, neden demokrasiyi hedeflediği, kurumlarını oluşturmaya çalıştığı, neden ulusal egemenlik ve tam bağımsızlık diye direttiği, neden kendini padişah, halife ilan etmediği unutulmamalı.

Tarih Atatürk'ü doğruluyor; Ortadoğu'da yaşananların ortaya çıkardığı gerçek bu...

EK 4: Güneri Cıvaoğlu-İkinci İran mı? (Milliyet Gazetesi-2 Şubat 2011)

Mısır "ikinci İran" olur mu? İran'da şahı indiren insan sellerini hatırlıyorum. Ülkedeki komünistler, liberaller ile kökten dinciler omuz omuzaydı. Bu ittifak her gün meydanlarda, caddelerde dalga dalga kabararak Şah yönetimine vurdu.

Sanılıyordu ki, Şah gidecek ve İran'a özgürlük gelecek.

Gösterilerde omuz omuza veren solcular ve liberaller ile mollalar demokrasiyi kuracaklar, reformları birlikte yapacaklar.

Şah gitti ve bu hayaller de bitti.

Mollalar ülke yönetimini ele geçirdiler.

Yol arkadaşları olan solcuların ve liberallerin üzerlerini çizdiler.

Onları kullanmışlardı, artık ne solculara, ne de liberallere ihtiyaçları kalmıştı.

Üzerlerinden silindir gibi geçtiler.

Alkollü içkiler yasaklandı.

Kadınlara "örtünme zorunluluğu" getirildi.

Kadınlar ve erkeklerin sosyal alanlarda/mekânlarda ayrılmaları kesin buyruktu.

Erkekler kravat takamayacaktı...

Saçlarını öyle Amerikan artistleri gibi kestirmek, parlatmak terbiye sopası alanına giriyordu.

Batı müziği, öpüşmeli filmler, diskolar tarihin çöplüğüne atılmıştı.

Sokaklarda "devrim muhafızı" diye anılan siviller denetim yapıyordu.

Kısacası...

Bildiğimiz İran...

Mısır'da Tahrir meydanında günlerdir toplanan milyonlar, caddelerde akan insan selleri haklı olarak "özgürlük" ve "demokrasi" istiyor.

Bunları Mübarek baştayken elde edemeyeceğinin bilincindedir.

Komünistler, ılımlı solcular ile liberaller ve Müslüman Kardeşler örgütüne yakın kökten dinciler, bir zamanlar İran'da olduğu gibi şimdi Mısır'da da omuz omuza eylem koyuyorlar.

Belki o komünistler, ılımlı solcular, liberaller de tıpkı İran'dakiler gibi başta Müslüman Kardeşler örgütü olmak üzere köktencilerle birlikte "demokrasiyi" kuracaklarını, reformları birlikte yapacaklarını düşünüyorlar.

Oysa...

Müslüman Kardeşler'in ayak sesleri

Yanıldıklarını daha şimdiden görür gibiyim.

Belki Mübarek indirildikten sonra kısa bir süre daha bu ittifak dağılmayabilir.

Ama...

Çok geçmeden çoğunluğu oluşturan "din" eksenli nüfus yönetime egemen olacaktır.

İran kadar koyu olmasa da "dine dayalı" bir yönetim kaçınılmaz gibi görünüyor.

Mısır'a "Müslüman Kardeşler" örgütü damgasını vuracaktır.

Büyük olasılıkla Hamas'ı tanıyacaktır.

İsrail'le ilişkiler soğutucuya konulacaktır.

ABD'nin ve İsrail'in temel taşı ellerinden kaymış olacaktır.

Diktatör Mübarek'in demir yumruk yönetimi elbette artık süremezdi, ama bu kum fırtınası da 80 milyonluk Mısır'a nefes aldırılmaz.

Ürdün'de Başbakan değiştirildi.

Suriye Başkanı Esad rejimin havalandırılacağı yeni pencereler açmayı vaat etti.

Tunus'tan başlayan, Mısır'ı vuran ve kendilerine doğru yaklaşmakta olan depreme karşı tedbirler bunlar.

Domino etkisinden korunmaya ve ayakta kalmaya çalışıyorlar.

Diktaların, krallıkların temelleri sarsılıyor, sırça sarayları yıkılıyor.

Fakat...

Bütün bunları dine dayalı daha koyu ve derin İslam yönetimi rotasında ilerleyen gemi güvertesinde ters istikamette yürümek olduğu kuşkuları da var.

EK 5: Sami Kohen-Darbe mi Devrim mi? (Milliyet Gazetesi-12 Şubat 2011)

Tarihi an nihayet dün akşam saatlerinde geldi. Mısır'da halk ayaklanması - buna artık rahatça devrim diyebiliriz - 18. gününde hedefine ulaştı: 30 yıldır iktidarda bulunan 82 yaşındaki Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek koltuğunu bıraktı.

Bu gerçekten Mısır tarihinde çok önemli bir dönüm noktası. Hatta sadece eski Firavunlar diyarı için değil, Kuzey Afrika'dan Arap Yarımadası'na kadar uzanan geniş bir coğrafyadaki tüm ülkeler için...

Mısır'daki olayın önemi bir diktatörün sokaklara dökülen halkın gücü ile devrilmiş olmasıdır. Gerçi dış görünüşte Mübarek'i çekilmeye zorlayan ordudur. Ama eğer yüz binlerce insan günlerce ülke çapında sokaklara dökülmeseydi, ordu Mübarek'i istifaya zorlayabilir miydi?

Bu halk hareketinin bir özelliği de, her yaştan, her sosyal sınıftan, her görüş ve inançtan geniş kitleleri bir araya getirmiş olmasıdır. Hem de başlarında bir lider olmadan... Sadece Facebook ve Twitter yüz binlerce kişiyi meydanlarda toplamaya yetti... Bu "devrimler tarihi"ne geçecek olan bir yenilik...

* * *

Halkın gücü karşısında Mübarek'in fazla direnemeyeceği belliydi. Kendisi eğer daha işin başında halkın gözünde "istenmeyen adam" durumuna düştüğünü anlasaydı, ordunun onu gitmeye zorlamasına gerek kalmazdı.

Ordunun yaptığı, klasik tipten bir darbe sayılmaz. Ama sonuçta "Reis" in ve onun yönetiminin yerine asker geçmiş oluyor.

Şimdi bütün mesele, yönetimi ele alan ordunun önümüzdeki dönemde nasıl hareket edeceğidir. Yüksek Askeri Konsey, ülkeyi makul bir süre içinde demokratik bir düzene kavuşturacak mı? Bu süreçte halkın istek ve beklentilerini yerine getirmeye çalışacak ve bunun için sivillerle işbirliği yapacak mı? Yoksa geçmişte bazı Mısırlı komutanların dediği gibi, "Mısır halkının henüz demokrasiye hazır olmadığı" iddiasıyla, iktidarda kalmak veya perde arkasında "askeri vesayet" altında güdümlü bir rejim kurmak mı isteyecek?

Bunu kestirmek için zaman çok erken. Kuşkusuz Mübarek'in gitmesi 80 milyon Mısırlıyı coşturdu, umutlandırdı, cesaretlendirdi. Ama bu zafer sarhoşluğundan sonra, yani önümüzdeki günlerde ve haftalarda, halk 18 gün boyunca sokaklarda ve meydanlarda dile getirdiği taleplerinin ve beklentilerinin yerine getirilmesini isteyecek. Ordunun müdahalesinin bir "darbe" sayılmaması için bunun "devrim" in önünü açması gerekecektir.

* * *

Kısacası, Mübarek döneminin sona ermesinin "ertesi günü" zor ve çetin bir sürecin başlangıcı olacaktır.

Yeni (askeri) yönetimin öncelikli işleri arasında yeni bir hükümet (tercihen bir "Milli Birlik Hükümeti") kurmak, Olağanüstü Hal dahil, eski dönemden kalan kısıtlayıcı karar ve yasaları kaldırmak, geçici bir anayasa hazırlamak, milleti temsil etmeyen Meclisi feshetmek, hem Meclis hem Başkan seçimleri için hazırlıklara başlamak, ülkedeki çeşitli siyasi grupların ve partilerin serbestçe faaliyete geçmesini sağlamak var...

Bunları yapmak için zamana ihtiyaç var. Ama bu sürecin gereğinden fazla uzun tutulması ve amacından saptırılması, gene halkın tepkisine yol açacaktır. Artık Mısır'da halk uyanmıştır ve ayaktadır. Son sözü söyleyecek olan da odur...

EK 6: Taha Akyol-'Cahil Araplar' ve demokrasi (Milliyet Gazetesi-24 Şubat 2011)

BAZI okurlarım itiraz ediyorlar; günde 2 doların altında bir gelirle açlık sınırında yaşayan, okur yazarlığı kıt bu Araplar mı 'burjuva değerler' için ayaklanıyor?! Sonra bildik ezberler sıralanıyor: Türkiye'de AKP'ye oy verenlerin eğitim ve gelir düzeyi düşük değil mi?

Arap dünyasındaki diktatörlerin de gerekçeleri aşağı yukarı aynı idi: Halk cahil, biz gidersek şeriat gelir, İslamcı radikalizm gelir.

Arap diktatörlerinin en pervasız Kaddafi daha açık söyledi:

"Ben gidersem ya El Kaide gelir, ya emperyalizm! Beni mi dinleyeceksiniz, sakallıları mı? Petrol Libya'nın mı olsun emperyalistlerin mi?"

Bizde Recep Peker'in deyimiyle cahil halkın "güdülmesi ve yedilmesi" milliyetçi-sosyalist ve teokratik Arap diktatörlerinin ortak siyasi doktrinidir!

Araplar da değişiyor elbette

Mümtaz Soysal, Tunus diktatörü Bin Ali'yi neden övmüştü? "Az çok Kemalist denebilecek yöntemlerle" Tunus'u çağdaşlaştırmaya çalıştığı, mesela okur-yazarlık sorununu çözdüğü için! (Cumhuriyet, 23 Ekim 2004)

Time'da Fareed Zakaria yazdı; bugün Arap ülkelerinde nüfusun yüzde 60'ı 30 yaşın altındadır ve bunların tamamı okuryazardır.

Okur-yazarlığı kıt olanlar itaatkâr yaşlı kuşaklardır.

Gençlerin yüzde 64'ü internet kullanıyor, TV haberlerini izliyor, yüzde 67'si gelecekte endişeli... Ve "özgür bir ülkede yaşamak" istiyorlar.

Tabii bu özgürlük arzusu filozof John Locke'u veya Hayek'i, Popper'i okuduklarından değil!

Onun için bu meseleler, bizim pozitivistlerin zannının aksine, 'bilgi yarışması' meselesi değildir; farkına varma, hissetme meselesidir. TV'lerde artık "başka dünyalar"ı görüyorlar ve kendileri için de istiyorlar.

Le Monde da Libya'nın "eğitilmiş bir toplum" olduğunu ve halkın yüzde 80'inin şehirlerde yaşadığını yazdı. Diktatör Kaddafi, Hitler gibi ağzından köpükler saçılarak yaptığı konuşmada "bana teşekkürünüz böyle mi olacaktı?!" derken, bu tür gelişmeleri kastediyordu.

Bilinmesi gereken şudur: Bugün Arap toplumları öyle bir aşamaya gelmiştir ki, daha ilerisi ancak serbest piyasa ve demokrasiyle mümkündür. Kitleler bunu hissediyor.

Dünyanın değiştiğini anlamak

Meydanları dolduran bu kalabalıklar mı "burjuva değerler"i savunuyor?!

Bu kitlelerin "burjuva değerler" konusunda kitabi bilgileri olmayabilir ama özgürlük özlemleri ve hissedişleri mutlaka otoriter elitlerden daha güçlüdür. Önemli olan da bu...

Elitlerin statükocu olması, değişim dinamiğinin düşük sosyal statülü kitlelerden gelmesi gayet tabiidir. Onun için, 'cahil halk' kavramı, sosyoloji cehaletinin belgesidir. Arap dünyasının piyasa ekonomisi, demokrasi ve dünyaya açılma yönünde 'uzun ince' bir yola girdiği kesindir. En zor tarafı da, piyasa ekonomisinin gerektireceği "acı ilaç"lardır; bizde Turgut Özal'ın yaptığı reformlar gibi...

Kitleler üzerinde çok etkili olan İslam düşüncesi, böyle bir süreçte fevkalade önemlidir. "Burjuva değerler"in İslam düşüncesindeki etkilerini ve tepkilerini çok dikkatle izlemek gerekir.

"Geleneksel İslam"ın etkili âlimlerinden 84 yaşındaki Yusuf el Kardavi'nin bile halk hareketlerini desteklemesi ve "dünya değişti ve Arap dünyası da içten değişti" diye konuşması umut verici işaretlerden biridir.

EK 7: Altan Öymen-Ya Krallık Ya Şeflik Rejimi (Radikal Gazetesi-30 Ocak 2011)

* Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri bağımsızlık kazanırken ya kralları vardı ya cumhuriyetleri... Bir kısmı, sonradan krallıktan cumhuriyete geçti. Ama iki halde de demokrasiden nasipleri olmadı. Hâlâ da yok... * Türkiye'de de krallığa paralel olan padişahlık lağvedildi. Padişahların yerine askerler geçti. Ama aradaki farklardan biri şuydu: Askerler, cumhuriyete geçer geçmez askerliklerini bırakıp sivilleştiler ve demokrasiye ulaşabildiler.

60 yıl önce (1951 yılında) Mısır'da kral vardı: Kral Faruk... 31 yaşındaydı. Tahta 1936'da çıkmıştı. Yani 16 yaşındayken... Eğlenceye, yemeye, içmeye düşkün bir kraldı. Fırsat buldukça yatına biner, Akdeniz'de gezmeye çıkardı. O arada Güney Fransa'ya uğrayıp casinolarda oyun oynardı.

Mısır, malûm, milattan önce 3 bininci yıla kadar giden çok zengin tarihi olan bir ülke... 1517'de Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Kanunî Sultan Süleyman zamanında oradaki Osmanlı egemenliği pekişti ve 19'uncu yüzyılda Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanına kadar devam etti.

1830'lu yıllarda, fiili egemenlik, önce Mehmet Ali Paşa ile oğullarına, sonra da İngilizlere geçti. 1882'de ülkeyi işgal eden İngiltere, 1914'te Mısır'ı resmen de 'himaye'si altına aldı. 1922'de ülkede –tabii gene kendi 'himaye'sinde- krallık rejimi kurdu.

İlk kral Birinci Fuat'tı. Faruk'un krallığı, onun ölümüyle başlamıştı.

Kral Faruk'un iki derdi vardı. Biri, bir erkek çocuk sahibi olamamasıydı. Genç yaşta evlendiği Feride'den olan üç çocuğunun üçü de kızdı. Feride'yi bu yüzden boşamış ve 1951'de yeniden evlenmişti. Ondan da erkek çocuğu olmazsa, Mısır'daki krallığın kurallarına göre, hanedanın durumu tehlikeye girecekti.

Faruk'un ikinci derdi, şuydu: Mısır resmen bağımsızdı ama, ülkenin kilit noktalarında, o arada Süveyş'te İngiliz askerleri vardı. Kralın kontrolü altında da bulunsa, meşruti bir parlamentosu da olan ülkede, İngiliz aleyhtarlığı giderek artıyordu. Özel hayatı dolayısıyla zaten pek sevilmeyen Faruk, kendi durumunu daha da kötüleştirmemek için, İngiltere'ye karşı çıkan siyasetçilere ödün vermek zorunda kalıyordu. Bu da İngilizlerin baskılarını artırıyor.

Hanedan kurtuldu ama...

Kral Faruk 1952 yılının başında iki derdinin birinden kurtuldu. İkinci eşi Neriman'dan bir oğlu oldu. Adını, dedesininki gibi Fuat koydular. Hanedan kurtuldu. Fakat öteki dert, giderek daha da büyüdü.

Faruk'un, İngiltere karşıtlarının hoşuna gider diye başbakanlığa getirdiği Nahas Paşa'nın Süveyş Kanalı'yla ilgili bazı girişimleri İngiltere'yi harekete geçirdi.

Süveyş'teki İngiliz birlikleri kanal civarındaki Mısır birliklerini abluka altına aldılar.

Ülkede buna tepkiler başladı. Halkın gösterilerinde silahlı çatışmalar çıktı. İnsanlar öldü.

Kral Faruk ise, hızlı bir politika değişikliği yaptı. Nahas Paşa'yı görevden aldı.

Sıkıyönetim ilan etti. Yeni bir hükümet kurdurttu. Fakat sükûneti sağlayamadı.

Sıkıyönetimin başındaki askerler de, halkın gösterilerinden etkileniyorlardı. Hükümet değişikliğini yeterli bulmuyorlardı. Faruk yeni kurdurduğu hükümeti de görevden aldı.

Fakat onun yerine yeni bir hükümet kurdurtmayı başaramadı.

Krallık gitti

Bunun üzerine askerler harekete geçti. Kara Kuvvetleri Komutanı General Muhammet Necip komutasındaki askerler, Faruk'un sarayını kuşattılar ve ondan krallığı bırakmasını istediler. Bırakmazsa, duruma fiilen müdahale edeceklerini açıkladılar.

Faruk bunu kabul etti. 23 Temmuz 1952 tarihi itibariyle tahtı bıraktı. Varılan uzlaşmaya göre yerine, o sırada 7 ayını doldurmak üzere olan oğlu Fuat, 'II. Fuat' adıyla kral ilan edildi. Fakat, tabii, tahta oturacak yaşa gelinceye kadar, ülke, bir 'kral naibi'yle idare edilecekti. Kral naipliğini de, başbakan unvanını da alan General

Muhammet Necip üstlenecekti.

Faruk, eşi Neriman'la birlikte Mısır'ı terk edecekti. İsterlerse 'yeni kral'ı da yanlarına alabilirlerdi.

Tabii, istediler ve üçü birlikte İskenderiye'ye gidip, Faruk'un yatına binerek Mısır'dan ayrıldılar. Önce Capri Adası'na gittiler.

Bu gezi tamamen gizli tutulmuştu ama, Paris Match Dergisi'nin bir muhabiri nerede olduklarını keşfedip yukarıdaki fotoğrafı çekti.

(Daha sonraları Avrupa'nın eğlence merkezlerinde de fotoğrafları çekilecek olan Faruk, 1965'te Roma'da Monako vatandaşı olarak ölecekti.)

Necip ve Mısır

Yedi aylık II. Fuat'ın gurbetteki 'resmî' krallığı, bir buçuk yaşına kadar sürdü.

Mısır'daki askeri yönetim, 18 Haziran 1953'te krallığı lağvetti. 'Cumhuriyet' ilan etti. Cumhuriyet'in ilk Cumhurbaşkanı ve Başbakanı, General Necip oldu. Necip'in ihtilal konseyindeki yardımcısı Albay Cemal Abdülnasır da Genelkurmay Başkanlığı'nı üstlendi.

Bu durum da çok sürmedi. Necip'in yetkileri giderek azalırken, Nasır'ın yükselişi devam etti. 1954'te Başbakanlığa Nasır geldi. Necip, kısa bir süre sonra kızağa çekildi. Cumhurbaşkanlığı'ndan ayrıldı. O mevkie de Nasır geçti. Geniş yetkileriyle Mısır'ın 'tek adam'ı haline geldi.

Nasır'ın yönetimi, 1970'teki ölümüne kadar sürdü. O süre içinde Mısır çok hareketli bir dönem yaşadı. Dış siyasetinde, Arapları kendi liderliğinde bir araya getirmeye çalışıyordu. Aynı zamanda da, dünya politikasında 'yapıcı tarafsızlık' veya 'üçüncü dünyacılık' diye adlanan bir tutum izliyordu.

Bu, dönemin Soğuk Savaşı şartları içinde Batı ve Doğu bloklarından ikisine de eşit mesafede kalmayı hedefleyen bir tutumdur. Nasır o konuda Yugoslavya ve Hindistan'la işbirliği kurma gayreti içindeydi.

Süveyş Kanalı ve kriz

Nasır, o arada 1956'da, Süveyş Kanalı'nı devletleştirdi ki, bunun uluslararası alandaki etkileri büyük oldu. Süveyş Kanalı, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan deniz yolunun kanalıydı. Hem stratejik önemi vardı, hem de sahipleri için büyük bir gelir kaynağıydı.

Kanalin hisselerini ellerinde bulunduran İngiliz ve Fransızlar buna şiddetle tepki gösterdiler. 1956 Ekim'inde İsrail'le anlaşılabilir. İsrail, Mısır'a saldırdı. İngiltere ve Fransa da, sözüm ona Süveyş'teki haklarını korumak için harekete geçti. Dünya büyük bir kriz yaşadı. Çeşitli girişimlerden sonra, saldırı, ABD'nin Mısır lehine müdahalesiyle sona erdirildi.

Nasır'ın Amerika'yla ilişkileri daha sonra bozuldu. Nedeni, ABD'nin Mısır'ı kendi politikasına uydurmak istemesiydi. Nasır ise, hem 'üçüncü dünyacılığı' sürdürmek, hem de, Assuan Barajı inşaatına finansman sağlamak niyetindeydi. Assuan Barajı'nın Mısır ekonomisine büyük bir kalkınma hızı getireceğine inanıyordu. Gerekli krediyi ABD'den sağlayamayınca, o sorunu Sovyetler Birliği'ne yaklaşıp çözmeye çalıştı.

Arapları birleştirme çabalarında ise, 1958'de ilginç bir adım attı. Mısır'la Suriye'yi Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleştirdi. Buna Irak'ı katmak istiyordu. Irak'ta krallık 1958 ihtilaliyle devrilince, askeri idare kurulmuştu. Askerler arasında Nasır taraftarları vardı. Fakat o hedef gerçekleşmediği gibi, Mısır'la Suriye'nin 'Birleşik Arap Cumhuriyeti' de bir süre sonra sona erdi.

1967'de Arap ülkeleriyle İsrail arasındaki '6 gün savaşı'nda, başta Nasır olmak üzere, Arap kuvvetleri büyük bir yenilgiye uğradılar. Fakat bu, Nasır'ın Mısır'daki itibarını sarsmadı. O yenilgi üzerine görevinden istifa ettiği halde, lehine yapılan büyük gösteriler sonunda istifasını geri aldı.

Sedat ve Mübarek

Nasır'ın 1970'teki ölümünden sonra yerine geçen Enver Sedat da, Nasır gibi, 1952 hareketine katılan bir askerdir. O, tarihe, İsrail'le diplomatik ilişkileri kuran başkan olarak geçti.

13 yıl iktidarda kaldı. Rejimi bir ölçüde demokratikleştirmeyi hedefledi. ABD'yle ilişkileri düzeltti. Onun da etkisiyle, -1978'de- İsrail'le Camp-David anlaşmasını yaptı. İsrail Başbakanı Menahem Begin'le birlikte Nobel Barış Ödülü'nü aldı. Fakat bütün bunlar, Arap ülkeleri arasında tepkilere yol açtı. Sedat'ın Arap davasına ihanet ettiği ileri sürüldü. Başkan Sedat 1981'deki bir geçit resmi sırasında öldürüldü. Yerine geçen Hüsnü Mübarek de, onun gibi bir asker. Krallıktan sonra Mısır Cumhurbaşkanlığı makamında oturan dördüncü asker... 30 yıldan beri Cumhurbaşkanı... 83 yaşında...

Ya kral, ya 'şef'

Ya kral, ya asker... Mısır'ın koloni olmaktan çıktıktan sonraki idarecileri böyleydi. Aslında, Ortadoğu'daki ve Kuzey Afrika'daki ülkelerin çoğunun yakın tarihinde benzer bir durum ortaya çıkmıştı. Bu sayfada Yavuz Korkut'un haritasında da görüldüğü gibi, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden sonra, bağımsızlık kazanan ülkeleri yöneten veya 'himaye'leri altında tutan devletler, onlara kendi rejimlerini yerleştirmişlerdi.

İngiltere, Mısır gibi, daha önce Osmanlı topraklarından aldığı diğer ülkelerde de krallıklar kurmuştu.

1951 yılındaki Irak'ta çocuk kral II. Faysal vardı. Ürdün'de Kral Abdullah, Suudi Arabistan'da Kral Suud. Bağımsızlığına BM aracılığıyla kavuşan Libya'da da Kral I. İdris vardı.

Onlardan Mısır, Irak ve Libya'da krallıklar bitti. Ama üçünde de kralların yerlerine, önce askerler geldi.

Mısır'da, önce Necip, sonra Nasır, sonra Sedat, sonra Mübarek...

Irak'ta (1958 askeri müdahalesinde) Kral Faysal'ın yerine General Kasım, sonra Albay Arif... Saddam Hüseyin asker değildi ama, askeri istihbarat örgütünde çalışmıştı.

Libya'da (1969'daki askeri müdahaleden sonra) Kral İdris'in yerine Yüzbaşı Muammer Kaddafi... (41 yıldır iktidarda.)

Ortadoğu ve Akdeniz'de, evvelce Fransa'nın yönetiminde veya 'himaye'sinde olan devletler, bağımsızlıklarını kazanırken, krallık değillerdi. Rejimleri, Fransa gibi 'Cumhuriyet' adını taşıyordu. Ama demokrasiyle ilgileri az olan birer 'Cumhuriyet' olabildiler.

Suriye, çok sayıda darbe girişiminden sonra bir askeri yönetim döneminde 'istikrar' kazandı. 1970'te kansız bir darbeden sonra -Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nda da bulunmuş- bir pilot subay olan Hafız Esad, devlet başkanı oldu. 2000 yılındaki ölümüne kadar 29 yıl devlet başkanı olarak kaldı. Ölümünden sonra başkan seçilen oğlu Beşer Esad, asker değil ama, babasının bıraktığı rejimi sürdürüyor.

Fransa'nın kolonisiyken, bağımsızlığını -1956'da- kazanan Tunus'un, 1957'den 1987'ye kadar, 30 yıl süreyle, Cumhurbaşkanı Habip Burgiba'ydı. Asker değildi, hukukçuydu, ama ülkesindeki rejimi, demokratik bir hukuk devletinin rejimi haline getirmede. 1987'de, başbakanlığa atadığı -istihbaratçı- Zeynel Abidin Bin Ali tarafından -yaşının ilerlediği gerekçesiyle- görevinden uzaklaştırıldı.

Zeynel Abidin Bin Ali de, 24 yıl süreyle Cumhurbaşkanı olarak kaldı.

Ve Türkiye...

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da son 60 yıldaki yönetimlerin özeti bu. Krallıklar, askeri veya sivil şeflikler... Ama hepsinin ortak paydası şu: Hiçbirinin bizim anladığımız manadaki demokratik bir rejimle ilgisi yok...

İsrail'i bir yana bırakırsak, birkaç ülkede var olduğu söylenebilen 'seçim'lerin uygulaması da demokratik sayılamayacak kadar değişik...

Bütün bu manzaranın ortasında bir tek Türkiye var ki, demokratik yapısını 65 yıldan beri koruma ve geliştirme mücadelesini sürdürüyor.

Aslında Türkiye de, bir padişahlık rejimini lağvederek Cumhuriyet haline gelen bir devletti. İlk yöneticileri askerdi. Mısır'daki gibi, Libya'daki gibi... Ama aralarındaki farklardan bazıları şuydu:

İktidara darbe yaparak değil, bir milli mücadelenin ve bir Milli Meclis'in içinden

gelmişlerdi.

İktidara gelir gelmez, üniformalarını çıkarmışlar, sivilleşmişlerdi. Asker olarak kurdukları bir rejimi de sivilleştirmeye başlamışlardı.

Evet, kurdukları Cumhuriyet, 1925'ten 1945'e kadar '20 yıl' süreyle tek partili bir Cumhuriyet olarak kalmıştı. Ama dünyanın –en ileri ülkeleri dahil- birçok ülkesinin otoriter rejimlerle yönetildiği ve uzun bir savaş dönemi yaşadığı o yıllar biter bitmez, hiç vakit geçirmeden demokratik rejime geçmişlerdi.

Evet, bu 65 yıl içinde Türkiye'de de maalesef askeri müdahale dönemleri de yaşanmıştır. Ama, demokrasiye inananlar, o dönemleri en kısa zamanda sona erdirmek için ellerinden geleni yapmışlardır.

Geçmişteki o dalgalanmalara ve bugünkü tartışmalara rağmen, bugün bulunduğumuz nokta şudur: Türkiye, bu coğrafyanın 'demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti' olarak tanınabilecek tek ülkesidir.

Bunun değerini bilelim... Ve 'demokratikleşme' yolunda, geriye gitme eğilimlerini etkisiz bırakıp, daha da ilerlemeye çalışalım...

EK 8: Cengiz Çandar-Türkiye, Mısır'ın neresinde? (Radikal Gazetesi-1 Şubat 2011)

'Mısır'da gelişmeler öyle bir noktaya ilerliyor ki, Mübarek ayakta kalabilmek için ya bugüne dek yapmadığı bir şeye başvuracak ve halka karşı 'katliam'a girişecek veya gidecek.'

Muhammed el-Baradei -ki, Amerikalıların Hüsnü Mübarek'in düşmesi halinde yerini alması için en ziyadesiyle kabul edeceği Mısır'ın "geçiş dönemi yöneticisi"- pazar günü "Mısır Halk Devrimi"nin merkezi, Kahire'nin Tahrir (Kurtuluş) Meydanı'nda ABD'ye açık bir eleştiri yöneltti.

Mısır'ın uluslararası alanda en fazla tanınan ismi, 2005 Nobel Barış Ödülü sahibi ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (İngilizcesi ile IAEA) eski başkanı, "Mübarek'e gitme zamanı geldi diyen en son kişi olmaması, Başkan Obama için iyi olur" dedi. Amerika, Mısır'daki gelişmeler karşısında apaçık bir "açmaz"da. Aşağı tükürse sakal, yukarı tükürse bıyık halinde. İsrail'in tüm keyfi kaçmış halde. Bu iki ülke, "Mısır'da statüko"yu tercih ederlerdi. Artık "eski statüko" mümkün değil. Mısır halkı, "Rubikon"u geçti..

Ne var ki, Muhammed el-Baradei'nin "ironik" göndermesi, Washington için olduğu kadar, ne yazık ki, Ankara için de geçerli.

'Düzen kurucu' mu, 'statükocu' mu?

2010'un son günlerinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından özellikle Ortadoğu'da yükselen profili nedeniyle "küresel ölçekte oyun kurucu ülke" olarak nitelen Türkiye, bu sözlerin ardından bir ay içinde her biri Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler karşısında bırakın "düzen kurucu" olmayı, dış politikası itibarıyla "statükocu" tavrından ötürü ağızını açamayan, gelişmeler karşısında "dilini yutmuş" bir ülke görüntüsüne giriverdi.

Ortadoğu ve uluslararası statüko sarsılırken, "düzen kurucu" ülke tek bir şey yapamaz, olayların "sessiz" ve "etkisiz" izleyicisi olarak davranamaz. Türkiye'nin Mısır'daki olağanüstü halk hareketi karşısında düştüğü durum budur.

2011 Ocak ayı içinde, Lübnan'daki gelişmelerde arabuluculuk için gayret gösteren Türkiye'nin arabuluculuk çabası sonuç vermedi ve Lübnan'da Saad Hariri hükümetini Türkiye ayakta tutamadan, kendisinin birinci derecede etkili olamadığı ve İran-Suriye ekseninin yön verdiği gelişmelere uygun bir hükümet kuruldu.

2010 Kasım'ında, Dışişleri Bakanı'nın, Irak'ta hükümet kurulması konusundaki "öncelikli tercihleri" de yerine gelmemiştir.

Her şeye rağmen, gerek Irak ve gerekse Lübnan'daki gelişmeler, Türkiye'nin çıkarlarına ve bölgesel konumuna tümüyle aykırı yön de cereyan etmediler. Bu iki "cephe"de bir "başarı"dan söz edilemeyecekse, özellikle bir "başarısızlık" da söz konusu değil

Kabul edilemez 'suskunluk'

Ancak, önce Tunus'ta, ardından şimdilerde ve özellikle Mısır'da cereyan eden gelişmelerdeki, "Türkiye tavırsızlığı" ve "suskunluğu";

1. Dış politikanın kendi iddiasına dayalı "performansı";
2. "Düzen kurucu" olma iddiasındaki bir ülkenin "ahlaki yükümlülüğü" konusunda sorgulanmaya muhtaç ve hatta hayal kırıklığına yol açacak sinyaller veriyor.

Tunus, bayrağı Türkiye bayrağından en fazla esinlenmiş ve 1880'e dek başkenti İstanbul olan bir ülke. O ülkede, Mısır'ı da tetikleyen büyük bir halk hareketi sonucunda Zeynel Abidin bin Ali adındaki amansız bir diktatör yıkılıyor, 22 yıldır yurtdışında yaşayan ve "ideolojik kimliği" itibarıyla Ak Parti'ye en yakın sayılabilecek Nahda Hareketi'nin lideri Raşid Gannuşi'nin ülkesine dönebileceği gelişmelerin önü

açılıyor, Türkiye'den çıt yok.

Mısır, Ortadoğu'da tarihin yönünü değiştirecek önemde bir ülke ve Mısır halkı 7'den 70'e 30 yıllık bir diktatörlük rejimini alaşağı etmek için ayağa kalkmış durumda ve Türkiye'den "demokrasi" ve "Mısır halkına sempati" ifade eden doğru dürüst "resmî" bir ses yükselmiş değil.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Saraybosna'dan Karadağ'a giderken, yanındaki gazetecilere söylediği "İstikrar adına kapalı toplumlar uzun yaşayamaz" doğru ve bir "akademisyen değerlendirmesi" olarak dikkat çekici ama Türkiye'nin "siyasi pozisyonu" olarak çok yetersiz ve "fısıltı" halinde.

Eğer, Türkiye, tüm bölgesi için ve Müslüman toplumlar nezdinde bir "demokrasi modeli" olarak algılanmasaydı ve "düzen kuruculuk" iddiası taşımasaydı, daha önce İran'da halkın ezilmesi ve Sudan'da Darfur'daki katliam gibi durumlarda söz konusu olan "suskunluk" ve "kayıtsızlık" hadi "Realpolitik" adına bir nebze su kaldırsa bile, Mısır'da gelinen nokta açısından şu anki tavrı "kabul edilebilir" değildir.

"Türkiye neden sessiz? Vicdanla dış siyaset yapmak isteyenler neredesiniz?" sorularının Kahire'de sorulduğu dünkü Radikal satırlarına yansımıştı.

Ortadoğu'da kritik günler

Tahrir Meydanı'nda dün yaklaşık yarım milyon kişi vardı. Hüsnü Mübarek rejiminin yerini almak üzere giderek organize olmaya başlayan "muhalafet" bugün (Salı) için, sabah saat 10'da "Milyonların Yürüyüşü" çağrısını yaptı.

Polis kimi noktalarda yine mevzilenmeye başladı. Belirli bir açmazda olan orduya, "Perşembe'ye kadar safınızı belli edin" mühleti verildi.

Mısır'da gelişmeler öyle bir noktaya ilerliyor ki, ya diktatörlük de olsa, Mübarek rejimi, ayakta kalabilmek için bugüne dek hiç yapmadığı bir şeye başvuracak ve halka karşı "katliam"a girişecek veya gidecek.

Mısır'ı (ve dolayısıyla Mübarek'i) "İsrail'in güvenliği merkezli" Ortadoğu politikasının "temel taşı" yapmış olan ABD bile, Mübarek'ten uzaklaşma eğilimleri gösterirken, "bölgedeki demokrasi modeli" Türkiye, iki arada bir derede kalma tavrını ne kadar sürdürebilecek.

Taraflardan biri "katliam"a başvurmakta başka ayakta kalma şansı giderek azalan diktatörlük rejimi, diğeri ise Mısır halkı.

Bu "seçim"de zorlananların, iç politikada da inandırıcılıklarının azalması tehlikesi var.

**EK 9: Cüneyt Özdemir-Ortadoğu'da artık kimse şah değil, padişah değil
(Radikal Gazetesi-29 Ocak 2011)**

‘Yılların diktatörleri domino taşları gibi tek tek devriliyor. Halklarını sömüren aileler kaçacak ülke arıyor.’

Dün Mısır’da yaşananlar pek çok lidere ders olacak nitelikteydi. Bir ülkenin kapılarını dünyaya kapatıp, cep telefonları, internet dahil tüm iletişimini engellemeye çalışsanız da artık nafiye... İletişim teknolojisi karşısında yenilmeye mahkûmsunuz. Dün Mısır’da yaşanan halk ayaklanmasını neredeyse dakika dakika bilgisayarın başında takip ettik. Ortadoğu’da halk camilerden çıkıp askerle çatışmaya başladığında İsveç merkezli WikiLeaks internet sitesi Mısır’daki ayaklanmaya benzin döker gibi ABD telgraflarını yayımlamaya başladı. Yıllardır Hüsnü Mübarek rejiminin ABD ile al takke ver külah ilişkilerinden henüz Mısırlıların haberi olmamıştı bile. Buna rağmen neredeyse tüm ülke ayaktaydı. Aynı dakikalarda Yemen’den de benzer isyan haberleri ajanslara düşmeye başladı. Bir yanda Tunus, diğer yanda Lübnan zaten günlerdir ayakta... Ortadoğu ve Arap dünyasında politika kazanı hararetle kaynıyor. Diplomasi masasında kâğıtlar yeniden dağıtılıyor.

Yılların diktatörleri domino taşları gibi tek tek devriliyor. Halklarını sömüren aileler kaçacak ülke arıyor. Kaçmayı başaranlar hakkında tıpkı Tunus liderinin örneğinde olduğu gibi kırmızı bülten ile yakalama emirleri çıkartılıyor. Yeni bir dünya düzeni kuruluyor.

Bu aşamada iki önemli soru var. İlki ne oldu da yıllardır her türlü baskıyı kuran ve halklarını kuzu kuzu sömüren bu diktatörler bir anda bu aciz duruma düştüler? Bu diktatörleri deviren, halkları değil bilginin demokratikleşmesi oldu. Düne kadar kapı arasında yapılan dedikodular sosyal paylaşım ağları sayesinde ülke çapında konuşulmaya, yayılmaya başladı. Ama çok daha önemlisi, halk, örgütlenmesini bu ağlar üzerinden yaptı. Sadece eylemler değil, yeni siyasi parti oluşumları doğdu. Facebook, Twitter hatta YouTube yeni devrimin bayrağını taşıdılar. Cin şişeden çıktı. Geri girmesi imkânsız.

İkinci sormamız gereken önemli soru ise bu yeni düzenin Ortadoğu’ya gerçekten demokrasi getirip getirmeyeceği?

Uzaktan bütün bu yaşananları demokratik bir halk ayaklanması olarak okumak işin kolay yolu. Önümüzdeki günlerde bugün sokaktaki halk örgütlenip sandık başına gittiğinde dünkü diktatörlükleri mumla aratacak yeni radikal İslami partilerin çıkması muhtemeldir. Bugün baskı altında tutulan seküler devletler yarın yeni Afganistanlar olarak karşımıza çıkarsa kimse şaşırılmamalı.

Üstelik o zaman kimsenin itiraz etmeye de hakkı yok.

EK 10: Koray Çalışkan-Tunus dersi: 'İslamcı Büyük Ortadoğu'ya hazır mısınız? (Radikal Gazetesi-19 Ocak 2011)

Şu anda aslında Tunus'ta her şey yerli yerinde. Bir tek Ali eksik. Otoriterliğin esas banisi, hamisi, muhafızı ortada: Sömürge devleti.

Tunus, karışıklıklarla dünya 'Yasemin Devrimi' haberleriyle çalkalanıyor. Birçok gözlemciye göre Arap devletleri arasında ilk kez biri kalkıp diktatörünü halk gücüyle devirdi. Bütün gönlümle katılmak istiyorum. Fehim Taştekin de güzel yazdı Radikal'de. Ortada devrim yok. Polisin saldırıp bir meyve tezgâhına el koyması üzerine kendini yakan gencin fitilledığı eylemler sonucu 23 yıllık diktatör Ali koltuğundan oldu.

Galeyanla hareket ayrı

Tunus'ta abartıldığı gibi bir toplumsal hareket olmadı. Galeyanla hareket ayrıdır. Hareketlerin talepleri, örgütlülükleri, çıkar dillendirme mekanizmaları ve stratejileri olur. Galeyanlar bıçak kemiğe dayanınca, bir fitil ortaya çıkınca patlar. Tunus'ta Ali'nin polisi göstericilere saldırır, Ali'nin gazetecileri patronlarının dış gezisini yazarken Veli'nin ordusu sessizce bekliyordu. Göstermelik müdahaleler dışında hiçbir şey yapmadı. Ordu izniyle dikilen yaseminler bunlar.

Tunus'ta siyasi bir devrim olacaksa ilk adım karışıklığın devrimci bir ruha, galeyanın da harekete dönüşmesiyle atılır. Şu anda Tunus'ta her şey yerli yerinde. Bir tek Ali eksik. Otoriterliğin esas banisi, hamisi, muhafızı ortada: Sömürge devleti.

Doğu'da siyasi devrim ancak sömürge devletinin aksami sökülünce olur. O devlet ayakta kaldığı sürece, başına en demokrat insanı getirin yoldan çıkar. Çünkü sömürgecilik zamanında insanları zapturapt altında tutmak için kontrol işlevi uzmanlaştırılan devlet, sözde bağımsızlık zamanında kendi halkına karşı kullanıldı. Tunus'ta Ali gitti Veli gelecek. Ortadoğu'da siyasi kurumlar sömürgeciliğin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Devletin en özenilerek geliştirilen işlevi vatandaş kontrolü olmuştur. Mısır sömürgeleştirilirken devlet bütçesinin %60'a yakını idare ve kontrol harcamalarına gitmiş, bütçenin sadece %20'si gelişme ve altyapı projelerine harcanmıştır. Böyle bir heyula devleti nereye dikseniz, altından demokrasi çıkmaz. Londra'da bile.

Yani Arap devletlerinin demokratikleşmemesinin nedeni asla İslamiyet, baskıcı kültür ya da idari beceriksizlik değildir. Batı'nın kurduğu ve daha sonra bekasına hizmet ettiği sömürge devletinin sömürgecilikten sonra da 'hizmete' devam etmesidir.

Domino etkisi var mı?

Şimdilik yok. Ama korku büyük. Ortadoğu'da muktedirler tedirgin. Şöyle haritada bir göz gezdirin. Sömürgecilik sonrası kaç lider değişmiş? Kaçının kendisi gitmiş oğlu gelmiş? Mısır bağımsızlıktan sonra ancak üç lider seçebildi. İlk ikisi öldükten sonra. Çeyrek yüzyıldır sıkıyönetimle idare ediliyor. Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi monarşiler zaten siyaseti aileye mal etmiş. Bir de 'demokratik monarşiler' var. Bunlarda iktidar babadan oğula halkın iradesiyle geçiyor. Suriye'de olan, Mısır'da gidişat bu.

Tunus'taki galeyan bize sıçrar mı diye korkuyorlar. Ama onlardan daha fazla korkan başkaları var: Batı. Çünkü karışıklığın altından çıkacak ve tabanda kökü olan en güçlü hareket İslamcılık.

Batı'nın ağız bu konuda üç kere yandı. Cezayir, Filistin ve Lübnan'da. Ortadoğu'da halk iradesi ne zaman halk idaresine dönüşse, karşısında Batı'yı buldu. Şeffaf seçimlerin sonucu hep Batı karşıtı bir hükümet doğurdu. Sömürge devleti, Arap liderlerinin elinde önce solu ezdi, yok etti. İslamcılar bunu seyretti. Sonra sıra İslamcılara geldi. Bir bölümü dağıldı, çoğu camiye, sokağa, yeraltına sığındı. Bu süreçte sözde laikler, -Arafat dahil- yolsuzluğa savruldu. Şimdi halk tepkili. Seçim olsa her yerde İslamcılar iktidara gelir.

Bu durumu Batı'da herkes iliklerine kadar hissediyor. Bu nedenle Tunus meselesini

en az zararla kapatmaya çalışıyorlar. Obama, Sarkozy, Merkel, Mübarek, Ali, Veli hepsi aynı koronun solisti. Biliyorlar. Batı desteği olmadan bütün otoriter Ortadoğu rejimleri kâğıttan kaplan. ABD Mısır'a buğday desteğini üç hafta kessin, rejim değişir. Türkiye neden 'one minute', Mısır 'no problem' sanıyoruz...

Devletleri bir yana bırakalım. Dünya halkları olarak biz ne isteriz? AKP'yi durdurmak için orduya hadi diyenlere içinden "Son bir kerecik olsa ne olur ki " diye katılanlar ne der? Aman İslamcı Ortadoğu olmasın da ne olursa olsun diyenler, aslında yukarıdaki gibi hata yapanların ta kendisi. Daha müreffeh ve mutlu komşular istiyorsak, önce kendimizi radikal değişime hazırlamalıyız. Siyaset ironi ve çelişkilerle dolu bir evren. Ortadoğu'da şeriatçıların üzerine konacağı sömürge devletleri istemiyorsak, 'siyasi İslam'ın kuracağı demokrasiyi desteklemek zorundayız.

Yol belli

Ortadoğu'da artık demokratikleşme yolu budur: Rejim değişikliği için çalışmak, serbest seçimler ve sömürge devletinin tarihe gömülmesi. Zira ancak İslamcılar iktidara gelirse şeriatçılar ortadan kalkar, İran ve Suudi Arabistan gibi siyasi ucubeler karşımıza dikilmez.

EK 11: Akif Emre-Mısır'da post-kemalist sürecin aktörleri (Yeni Şafak Gazetesi- 8 Şubat 2011)

Mısır'da başlayan gösteriler devrim heyecanından gittikçe uzaklaşırken siyasetin karmaşık pazarlıkları öne çıkmaya başladı. Örgütsüz, lidersiz ve bölünmüş görünen muhalefetin birleşebildiği tek ortak hedef "Mübarek'in gitmesi"ydi. Tüm siyasal talepleri Mübarek karşıtlığıyla sınırlanmış bir siyasal hareket paradoksal biçimde yeterince apolitik bir görüntü veriyor.

Nitekim bu 'apolitikleştirici zaafiyet' kendini göstermeye başladı. Gelineen noktada muhalefet pes etmese de Mübarek rejimiyle başlayan pazarlıklarda tüm çelişkileri ortaya çıkmaya başladı. Ömer Süleyman'ın muhalefetin iç çelişkilerini çok ince hesaplarla büyütüp parçalama stratejisini görmemek mümkün değil.

Bu arada, Mübarek'in hiç de gidici gibi durmadığı bir ortamda Obama'nın "bundan sonra Mısır'da hiçbir şey eskisi olmayacak" türünden yaptığı iddialı açıklamayı not etmeli. Mübarek'in bırakıp gitmesi bir yana pazarlık masasında yer alan muhaliflerin bile neredeyse bu taleplerinden vazgeçer bir görüntü verdikleri bir ortamda Obama'nın bu çıkışı siyasi kariyeri açısından da iddialıydı.

Gelineen bu süreçte Türkiye'nin açık biçimde muhalefetten yana tavır alması, dış politikadaki teamüllerin aksine adeta Mısır'daki olaylara müdahil olur biçimde, "Mübarek'in gitmesi", "orda yaşananların bizi de ilgilendirdiği" türünden resmi beyanlar, ister istemez, Türkiye modeli/örneği ile Mısır deneyimi arasında benzerlikle kurmaya zorluyor.

Türkiye deneyiminden bahsedilecekse bunun kemalizm-post-kemalizm aşamasında Mısır'ın yeni dönemde nerde durduğu konusunda kafa yormakta yarar var.

Kısaca, Türkiye Cumhuriyet devrimi sonrasında batıdan yana yaptığı radikal tercihle İslam'ı resmi hayattan silerek İslam dünyasına örnek olması istendi. Tek parti dönemi sonrası çok partili-demokratik hayata geçen ama geri planda askeri vesayetın tüm ağırlıyla sistemde hissedildiği bir Kemalizm deneyimi 2001'lere kadar yaşadı. Yarım yüzyıllık bu süreçte özellikle laikçilik, tepeden inme modernleşme ve askeri vesayet özellikleriyle pek çok ülkeye örneklik etse de çok partili siyasal hayatın yapısı bakımından ayrılmıştı.

Görünen o ki eğer Mısır'da muhalefet meydanlardan çekilmez, olanca parçalanmışlığına rağmen belli taleplerinde ısrar ederse sistem değişecek. Zaten şu haliyle de hiçbir şeyin eskiden olduğu gibi devam edemeyeceği aşikar.

Bu zamana kadar Mısır bir tür Nasirizmi yaşıyordu. Bölgede pek çok ülkede görülen türden tek parti, tek adama dayalı resmi ideolojinin söz sahibi olduğu yönetim. Nasirizmin ideolojik temelleri, Arap sosyalizmi, Arap milliyetçiliği ve popüler düzeyde İslam sentezinden oluşuyordu. Bunun farklı versiyonları Baasçı Suriye ve Irak'tan Magrip ülkelerine kadar farklı ülkelerde hala yürürlükte.

Çok partili demokrasiye geçilmesi anlamında Mısır şu an Nasirizmden 'Kemalizme evrilmekte/zorlanmakta'dır. Çok partili hayata geçerken Tahirir Meydanı'nda "ordu millet elele" anlamında ortaya çıkan tablo ordunun "Mısır'ın özel şartlarından dolayı" demokrasiyi koruma/kollama gibi kutsal görevi üstleneceği dönüşüme hazırlıyor kendini. Mısırda sistem bir yanda demokratikleşirken diğer tarafta derinden askeri renk kazanacağı bir sürece itiliyor.

Bunun iki nedeni var, askeri bürokrasinin sistemdeki konumu. Bu hem bürokratik anlamda hem de ekonomik anlamda vazgeçilmesi güç bir iktidar alanı demektir. Askeri bürokrasinin ülke ekonomisindeki yerini göz önüne alındığında ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılır. İkincisi de İsrail'le kurulan Camp David denkleminin uluslararası sistemce de korunmasının garantörü olmasıdır. Vesayetten kurtulmuş çok partili hayat bile bu denklemi sorgulayacaktır.

Halen ülkede en örgütlü siyasal yapı İhvan-ı Müslümin hareketidir. Bu zamana kadar Mübarek rejiminin batı nezdinde meşruiyetini sağlayan "İhvan tehlikesi" bugünden itibaren yeni Kemalist döneme geçişin önemli gerekçesini oluşturması çok muhtemeldir.

Bu süreçte Baradey'in çok kolay devre dışı kalma ihtimali, diğer muhalif grupların belirsizliği tek örgütlü yapı olarak İhvan' sistemin merkezine oturtuyor Amerika'nın İhvan'a yaktığı yeşil ışık yeni dönemin tuğlalarının döşenmesinde İslamcılara önemli işler düşeceğini gösteriyor.

Türkiye'nin post-Kemalist dönemi, İslamcı kökenlilerin dönüşümüyle ortaya çıkan AKP'nin temsil ettiği göz önüne alındığında İhvan'ının da post-kemalist Mısır'ın inşasında önemli görevler üstlenmesi beklenir.

Her ne kadar siyasal anlamda "özel şartlar"a haiz olsa da post-kemalist dönemin küresel zeminde kaçınılmaz olarak Mısır'ın da kapısını çalacağı açıktır. İhvan'a göre daha gevşek yapısına rağmen Türkiye'deki post-kemalist dönüşümün öznesi olarak iktidara oturan muhafazakarların muadilleri için ders alınması bir deneyim...

Tabi sadece ders almaktan ibaret olmayacağı örnek de almaya icbar edileceği söylenebilir. Mısır Kemalizme, İslamcılar da post-kemalist sürece evrileceği süreçle bir sınavdan geçilecek. Mısır'ın dinamikleri bu süreçle ne kadar baş edecek göreceğiz.

EK 12: İbrahim Karagül-Petro-dolarlar ve silahlar sizi nasıl kurtarsın şimdi! (Yeni Şafak Gazetesi-24 Şubat 2011)

Bu nasıl bir hız? Bu nasıl bir fırtına? Her iki haftada bir ülkede rejim devriliyor. Asla gücünü kaybetmez denilen liderler bir bir ortadan kayboluyor. Tunus'a bakın, Mısır'a bakın, şimdi Libya'ya bakın.

Kim derdi Mısır kadar güçlü bir ülkede Cemal Abdünnasır'dan Mübarek'e demir yumrukla yönetilen kitleler iki haftada sonuç alacak, rejimi böylesine sarsacak diye. Kim derdi Muammer Kaddafi, bir haftada ülkenin önemli bir bölümünün kontrolünü elinden kaçırarak, Trablus'a sıkışıp kalacak diye.

Bu ülkelerin hepsi halkın tepkisini kırmada son derece mahir, tecrübeli. Ama artık eski yöntemler, tedbirler işe yaramıyor. Bir konuda yanıldılar; ülke ülke bütün bölgeyi vuran kasırgayı daha öncekilerle bir tuttular. Yine üstesinden geliriz sandılar. Ordumuz güçlü, paramız çok, entrikalarımız fazla dediler. Fena yanıldılar.

Semboller üzerinden nutuklar çektiler, kitlelerin hassasiyetlerini kullandılar, olmadı. Tehdit ettiler, silah kullandılar, olmadı. Şimdi Kaddafi örneğinde olduğu gibi idam ve iç savaş kartını kullanıyorlar. Yine olmayacak.

Kaddafi Filistinlilere "ayaklanın, sınırlara yığılın" çağrısı yaptığı gün, "sırada Kaddafi var" dedik. En iyi cevabı Gazzeliler verdi. "Bizler bombalanırken, öldürülürken sen nerdeydin, uçakların, silahların nerdeydi" dedi.

Sadece Kaddafi için değil, Filistin davası üzerinden iktidar süren, kitlelerin bu hassasiyetini sömürülen bütün liderler artık bu kartı kaybetti. Çünkü onlar gidiyor, Filistin ayakta, Gazze ayakta. Bir taraftan bu kartı kullanırken diğer tarafta İsraili gizli anlaşmalar yapıp Filistin halkını vuruyorlardı. Bu oyun da bitti...

Devrilen her lider İslam tehdidinden dem vurdu. Bin Ali "İslamcılar gelir" dedi. Mübarek; İslamcılar iktidar olur" dedi. Şimdi Kaddafi ve oğul Seyf-ül İslam aynı cümleyi kullanıyor. Kim inanır! On yıl önce, yirmi yıl önce bu tehdit işe yarıyordu, ama artık rejimler ABD'ye sattıkları en güçlü argümanı da kaybetti.

Şimdi bazıları göstermelik reformlar yapıyor, reform vaadinde bulunuyor. Bazıları para musluklarını açmış, yıllardır Batı bankalarına biriktirdikleri yüz milyarlarca doların çok az bir kısmını halka dağıtmaya hazırlanıyor.

Şunu anlamıyorlar: Eski sözler, eski vaatler, eski tehditler ve korkular dönemi bitti. Onlarca yıl kullandıkları bu söylemin artık bir karşılığı yok. Her seferinde kazıklanan insanlar artık bunları duymuyor.

ABD, İngiltere, Çin ve Hindistan, kendilerini besleyen enerji damarlarının tehlikeye gireceği korkusuyla "Ya Suudi Arabistan'da da olursa" korkusuna kapıldılar. Bu korkuyu iyi bilen Kaddafi şimdi dünyaya petrol şantajı yapıyor.

Kabul edelim ya da etmeyelim, doğru algılayalım ya da algılamayalım, yeni bir Arap yüzyılı şekilleniyor. Medya devrimi ile başlayan, küresel terör fırtınası içinde damgalanıp bir köşeye sıkıştırılan Arap inisiyatifi, baskı altına alınan sokaklar dünyayı derinden etkileyecek?

Bir zamanlar "fay hattı", "kaos kuşağı" olarak tanımlanan kuşakta yeni şeyler oluyor. İster "Arap devrimi" diyelim istersek demokrasi hareketleri, bu ülkeler eskisi gibi olmayacak. Sokağa çıkanlar, yirmi yıl önce olduğu gibi İslamcı örgütler değil sadece.

Örgütsel bir meydan okuma yok burada. Toplumlar, bütün unsurlarıyla harekete geçmiş durumda. Sonrasında ne olur, kimler iktidara gelir? Elbette bu Müslüman ülkelerde Müslümanlar iktidara gelecek. Ama çoğulcu, özgürlükçü, kendi değerleriyle barışık, yerli iktidarlar olacak.

Şimdine bazı çevreler “ABD müdahale etmeli, Birleşmiş Milletler müdahale etmeli, NATO müdahale etmeli” diye kamuoyu oluşturmaya başladı. İngiltere savaş gemilerini Libya açıklarına gönderdi. Kızıldeniz ve Akdeniz savaş gemileriyle dolu. Buna kesinlikle karşı durmak gerekiyor. Bir müdahale, işgale kapı aralamak demektir. Irak işgalinde BM’nin nasıl istismar edildiğini hangimiz unuttu? Başka faktörler devreye sokulabilir. Kaddafi’ye baskı artırılabilir, tam anlamıyla yalnız bırakılabilir, sokağın sesi güçlendirilebilir.

İstediği kadar çılgınlık denesin. İstediği kadar tehdit etsin, adamlarını ve paralı askerlerini sokağa salsın. Kaddafi için oyun bitti. Artık geri dönüş yok, olmayacak.

Tarihin en büyük tahliye operasyonlarından biri yapan Türkiye, artık bölgede en güçlü ülke, en dinamik güç. Siyasi olarak başkentlerde etkiliydi. Arap sokaklarındaki Türkiye sempatisi hiç bir kadar yaygın olmamıştı. Raşid Gannuşi, Tunus’ta deneyecekleri yönetimin Türkiye’yi örnek alacağını söylüyor. Fırtınanın dinmesinden sonra göreceğiz; Türkiye bölge ülkeleri arasındaki ilişki şaşkırtıcı biçimde güçlü olacak. Bu yüzden, binlerce insanını bölgeden tahliye edebilen, başka ülkelerin vatandaşlarını tahliye edebilen Türkiye ile bölge arasında kırılması zor bağlar şekillenecektir.

Tarihin çok önemli bir bölümüne tanık oluyoruz. Her şey baş döndürücü biçimde geliyor. Fırtınanın dinmesine daha çok var çünkü yeni başladı. İstedikleri kadar dışarıdan müdahale etsinler bölge hiçbir zaman 20. yüzyılda olduğu kadar aşağılanmayacak, sömürülmeyecek, kolay yönetilemeyecek. Artık küresel iktidar mücadelelerine yeni bir ortak geliyor. 21. yüzyıl hesaplarında yer verilmeyen bu coğrafya dünyanın hesaplarını bozuyor.

EK 13: Salih Tuna-Aman dikkat: Mısır delirtiyor! (Yeni Şafak Gazetesi-3 Şubat 2011)

Ortadoğu'yla ilgisi "Ne Şam'ın şekeri ne Arap'ın yüzü"nden ileri gitmeyenler dahil son günlerde herkes allame kesildi.

Öyle ki, İran'ı Arap ülkesi sanan "bilim adamları" bile mangalda kül bırakmıyor.

Ayıptır söylemesi, Necip Mahfuz'dan Hasan Hanefi'ye, Seyyid Kutup'tan Hasaneyn Heykel'e kadar Mısırlı yazarçizerleri yıllar yılı okurum daha ağzımı açıp bir kelam etmedim.

Arapçadan Türkçeye tercüme edilen her kitaba "irtica" muamelesi yapacak tıyneteki kimi Hürriyet gazetesi yazarları Mısır uzmanı kesildi, ağızları üstüne gitmiyor!

Bu güruhtan adı lazım olmayan birisi dünkü yazısında, "Arap dünyasında kıyametler kopuyor, diktatörler korku içinde tir tir titiyor, Ankara ise suspus..." diyebiliyor.

Vaktiyle aynı adam (lar) bölgedeki siyasi partilerle değil, cuntalarla "özdeşlik" kurarlardı.

Mesela...

Cezayir'de Prof. Abbas Medeni'nin İslami Kurtuluş Cephesi (FIS) seçimden büyük bir zaferle çıkınca paniklemişlerdi.

Refah Partisi'ne karşı yürüttükleri psikolojik savaşta "Cezayirleşmekten" bahsederek zinde kuvvetlere sinyal çakmışlardı.

Ne zamanki Medeni'nin önderliğindeki parti 1992'de cunta tarafından kapatıldı, etekleri zil çaldı.

Dahası, Refah Partisi'ni "FIS" hareketinin akıbetiyle korkutmaya başlamışlardı.

Şimdi hiç utanmadan "Diktatörler korku içinde tir tir titiyor..." diyorlar.

Mısır ayaklanması bunlarda gerçekten de muvazene bırakmadı. Ne diyeceklerini hepten şaşırdılar!

Zeynel Abidin Bin Ali'yi alaşağı eden Tunus ayaklanmasında akıllarını bu kadar yele vermemişlerdi.

Belki de, Tunus'la duygusal bağları engeldi buna!

Tunus diktatörü Habib Burgiba ne de olsa Kemalistleri örnek almış, bunlar da ahde vefa gösterip 28 Şubat sürecinde Tunus'u örnek almışlardı.

Hulasa, alan verenin karıştığı mahut ilişkiyi şappadak yok saymakta güçlük çekmiş olabilirler, bilemiyorum.

Ne ki, Mısır ayaklanmasında öyle coştular ki, en sağlam analogiye kısa devre yaptırarak kadar!

Hele ki Ertuğrul Beyciğimin hali tastamam ibretlik!

Önceki gün, “Biz Türkler; Müslüman dünyada demokrasinin mümkün olduğunu ispat eden ilk milletiz. / O demokrasiyi sultanlara rağmen kurduk. / Krallara, imparatorlara, diktatörlere, despotlara; diktatör müsveddelerine, müsvedde diktatörlere yıktırmayız...” şeklinde coşmuştu.

“1 milyon,4.5 milyon” başlıklı dünkü tuhaf yazısında hepten kaptırıp gitmiş: “Ey Türk siyasetçisi, ey muktedir; / Ey muktediri destekleyen aydın!..”

Yazık; hem sayı saymayı bilmiyor, hem her şeyi karıştırıyor!

Ey garnizon çıktıklarından “Gerekirse silah bile kullanırız” manşetini kotaran amiral gemisinin devrik kaptanı...

Ey “Muhtıra gibi tavsiye”leri alkışlayan “Beyaz Türk”...

Ey millet iradesinin yansımasını “411 el kaosa kalktı” tesmiye eden dere kenarı bilgisi...

Boşa kostaklanma!

Bugün “diktatör müsveddesi” diye kimi kastediyorsun bil(m)iyorum.

Lakin...

Dün “Muhtar bile olamaz” diye aşağılamaya çalıştığınız adamı bugün Mısır’da, Tahrir Meydanı’ndaki milyonlarca Mısırlı pûr dikkat dinliyor!

Mısır’da daha ne olduğunun bile farkında değilsin.

O kadar değilsin ki, “Cumhuriyet Mitingleri”yle “Tahrir Meydanı”ndaki ayaklanmayı karşılaştırabiliyorsun.

O kadar değilsin ki, Mısır halkının örnek aldığı lideri, Mısır ayaklanmasıyla tehdit etmeye kalkışabiliyorsun.

Olan biteni sana, senin anlayacağın dilde anlatayım:

Mısır Cezayirleşiyor...

Mısır Malezyalaşıyor...

EK 14: Yasin Aktay-Devrim için teodise denemeleri (Yeni Şafak Gazetesi-26 Şubat 2011)

Arap dünyasında halklar kendi ülkelerinde devrim sırasına girmiş gibi. Tunus'tan Mısır'a, Libya'dan Bahreyn'e, Yemen'den Cezayir'e bütün ülkelerde gösteriler bütün yoğunluğuyla devam ederken her biri sırasını savar gibi sonuç alma esnasında dünyanın gündemine oturacak bir yoğunlaşma yaşıyor.

Bu günlerde gözler Libya'ya çevrilmiş durumda. Libya'nın 42 yıllık diktatörü kendisinden hemen önce devrime maruz kalan Mübarek'e gösterileri bu şekilde fazla hoşgörülle karşılamamayı, göstericileri hak ettikleri şiddetle cezalandırmayı tavsiye ediyordu. Sıra kendisine geldiğinde ne kast ettiğini göstermeyi denedi. Ama tutturduğu yolun kendi gidişini daha bir hızlandırdığını kendisi gördüğü gibi herkese de göstermiş oldu.

Demek ki, Mısır'da da asker başka türlü davranmış başkú türlü bir sonuç alınması hiç de mümkün değilmiş. Birincisi şiddet sergileme emrini verdiği askeri kendisine itaat ettirmek o saatten sonra mümkün olmuyormuş, çünkü bu akıl dışı emre muhatap olan asker bu emri uygulamakta tereddüt ediyor, giderek saf değiştiriyor. İkincisi göstericilerin talepleri bu aşamaya gelmişken şiddetle bastırılmaya çalışılması yangının üstüne körükle gitmekten başka bir anlam taşıyor.

Bir defa Libya halkı aşiret kültürünün hâlâ çok yoğun olarak yaşandığı bir yer. Aşiret kültüründe kan dökmenin mutlak bir bedeli vardır ve kan döküldüğü andan itibaren kanı temizlemek ayrı bir dava konusu haline gelir. Kaddafi'nin şu ana kadar otoritesini iyi kötü sürdürebilmişse aşiretlerin hukukunu, geleneklerini ve örfünü bir şekilde gözetmiş olması sayesinde sürdürülmüştür. Kanlarını döktüğü aşiretlerin öfkeleri onu tahtından indirmedi dinmez.

Ayrıca Libya'da aşiret kültürü deyip geçmemek gerekiyor. Bu aşiret kültürünün taşıdığı gurur dini bir gayretle birleştiğinde Ömer Muhtar gibi bir çöl aslanı çıkartıp otuz sene boyunca İtalya'nın güçlü ordularına kök söktürür. Şimdiye kadar bir şekilde berbat bir dini ideolojiyi kendi otoritesini meşrulaştırmak üzere istihdam eden Kaddafi hakkındaki dini hüküm de verilmiştir. O, Firavunlardan bir Firavun olarak tarihteki yerini almaya hüküm giymiştir.

Kaddafi'nin bugünlerde uluslararası toplum tarafından da yalnızlaştırılmasına bakıp yine bütün bu olup bitenlerin arkasında başkalarının parmağını aramak beyhude. Bu saatten sonra elbette ki Kaddafi'nin yaptıklarına kimse sahip çıkamayacaktır. Ama bu, deliyi oynamaya devam ettiği esnada kurduğu düzenden rahatsız olduğu ve gitmesinin istendiği anlamına gelmiyor. Libya bir yüzyıl daha böyle bir idare altında gidiyor olsaydı kimsenin umurunda olmazdı. Aslolan çıkarların zedelenmemesi ve belki de bu çıkarların sürdürülebilir olmasıdır.

Bugünlerde Wikileaks belgelerinden veya bazı düşünce kuruluşlarının analizlerinden yola çıkılarak ABD'nin bütün bu olup bitenleri önceden öngördüğüne dair sıkça yorumlar duyabiliriz. Arap dünyasında müthiş bir enerji birikiminin var olduğu kimseye sır bir konu değildi. 82 yaşına gelmiş hem fiziksel olarak hem de zihinsel olarak gittikçe ağırlaşan bir hastalığa düşer olduğu bilinen Mübarek sonrasına dair ABD'nin veya başka bazı ülkelerin bazı hesaplar yapmıyor olması düşünülemez bile.

Bu haliyle Mübarek'in gitmek üzere olduğu yönünde önceden yapılmış bazı tespitleri büyük kerametler veya öngörüler gibi sunmak ve bütün olup bitenlerin önceden planlanmış olduğuna delil olarak getirmek gerçekten tuhaf. ABD'de sayısız düşünce

kuruluşu var ve bütün bu olup bitenler üzerine doğrulanmış kehanet izlenimi yaratacak bir sürü erken uyarı veya tahmin raporu gösterilebilir, tıpkı tersi raporların gösterilebileceği gibi. Ancak bütün bunlar sadece tahmin olabilir. Sahada bu büyüklükteki devasa gelişmeleri bir sosyal mühendislik faaliyetinin bir sonucu olarak görmek, sosyal mühendislik çabalarının tabiatı hakkında aşırı naif beklentilere dayanıyor. Bu sosyal mühendislik faaliyetlerinin genel tarihi hakkında ufak bir tur böylelerini büyük hayal kırıklığına uğratabilir.

Daha kötüsü bütün bunların belli güçleri tanrılaştırma derecesinde abartan, o güçler lehine bir teodise anlayışına dayanıyor veya onu besliyor olmasıdır.

Şu anda olup bitenler görece daha iyi olduğuna göre, bu işin arkasında kim varsa, o iyidir. O iyi olduğuna göre yaptığı her şey de eninde sonunda iyidir.

Teodise akli böyle mi çalışıyordu neydi? Bu teodisiden ABD iyi mi çıkıyordu kötü mü?